
RESTORATÍVNA JUSTÍCIA

**Tomáš Strémy, Lucia Kurilovská,
Miroslava Vráblová**

RESTORATÍVNA JUSTÍCIA

leges

Vzor citace:

Strémy, T., Kurilovská, L., Vráblová, M.: Restoratívna justícia. Praha: Leges, 2015, 344 s.

Recenzenti:

Prof. JUDr. Jozef Čentěš, PhD.

Prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc.

Podiel autorov na spracovaní monografie:

Doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD. – 1., 2., 3. kapitola

Doc. JUDr. Lucia Kurilovská, PhD. – 5., 6., 7. kapitola

Doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD. – 4. kapitola

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Strémy, Tomáš

Restoratívna justícia / Tomáš Strémy, Lucia Kurilovská, Miroslava Vráblová. – Vydání první. – Praha: Leges, 2015. – 344 stran. – (Teoretik)

ISBN 978-80-7502-075-8

343.211.4 * 343.265 * 347.965.42

– restoratívni justice

– probace

– mediace

– kolektivní monografie

343 – Trestní právo [16]

Monografia vznikla s finančnou podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja v rámci riešenia projektu s názvom „Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov v podmienkach Slovenskej republiky“, projekt číslo APVV-0179-12, zodpovedný riešiteľ projektu doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 61, Praha 2,
v roce 2015 jako svou 276. publikaci.

Edice Teoretik

Vydání první

Návrh obálky Michaela Vydrová

Sazba a zlom Gradis

Tisk Carter\reproplus s.r.o.

www.knihyleges.cz

© Tomáš Strémy, Lucia Kurilovská, Miroslava Vráblová, 2015

ISBN 978-80-7502-075-8

ZOZNAM SKRATIEK

- TZ** – zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
- TP** – zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.
- ZoPMÚ** – zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch v znení neskorších predpisov.
- ZoVTPP** – zákon č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce v znení neskorších predpisov.
- ESMO** – projekt Elektronického systému monitoringu obvinených a odsúdených.
- ZoPMS** – zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě České republiky.

OBSAH

1. TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ RESTORATÍVNEJ JUSTÍCIE	15
1.1. Restoratívna justícia: definície a zásady	21
1.1.1. Niektoré otázky a kritické poznámky zamerané na modely restoratívnej justície	44
1.1.2. Alternatívou k systému trestného súdnictva?	45
1.1.3. Otázka donútenia	47
1.1.4. Problém marginalizácie	48
1.1.5. Konflikt za diskusiu	49
1.2. Restoratívne procesy	50
1.3. Restoratívna justícia v systéme trestného práva	52
1.4. Umiestnenie restoratívnej justície	53
1.4.1. Ďalšie súvisiace procesy a služby	53
1.5. Koncepcia restoratívnej justície	55
1.6. Restoratívna justícia: filozofický a teoretický prejav	57
1.7. Restorácia a odplata	58
1.8. Restoratívna justícia: pokus o jej popis	66
1.9. Retribúcia a restoratívna justícia	69
1.9.1. Retributívna justícia v diele Howarda Zehra	69
1.9.2. Retributívna justícia vs. restoratívna justícia	71
1.9.3. Príspevok Antony Duffa k zlúčeniu restoratívnej a retributívnej justície	77
2. RESTORATÍVNA JUSTÍCIA A JEJ CHARAKTERISTIKA V ZAHRANIČNEJ LITERATÚRE	82
2.1. Ciele a princípy restoratívnej justície	82
2.2. Inštitúcie a rozvoj restoratívnej justície	85
2.3. Restoratívna justícia a paradigmy	86
2.4. Hodnoty restoratívnej justície	88
2.5. Štandardy v restoratívnej justícii (zahraničné skúsenosti)	98
2.6. Široká odozva restoratívnej justície	100

2.7. Potencionálne benefity restoratívnej justície pre obeť	101
2.8. Výhody mediácie/konferencie	104
3. RESTORATÍVNA JUSTÍCIA V APLIKAČNEJ PRAXI	
A V MEDZINÁRODNOM KONTEXTE	106
3.1. Zapojenie obetí	106
3.2. Recidíva a restoratívna justícia	109
3.2.1. Vzдорovitá príroda – „otázky k recidíve“	110
3.2.2. Odpoveď na otázku o recidíve	111
3.2.3. Ako sa restoratívna justícia porovnáva s tradičným výkonom spravodlivosti pri prevencii kriminality?	114
3.2.4. Obmedzenie komparatívneho prístupu	115
3.2.5. Aká je súvislosť variabilných účinkov restoratívnej justície s post-intervenčnou trestnou činnosťou?	116
3.2.6. Obmedzenia spojené so štúdiom variácií	117
3.2.7. Ako sa restoratívna justícia porovnáva s tradičnou spravodlivosťou v prevencii kriminality?	118
3.2.8. Otázky k recidíve: záverečné poznámky	121
3.3. Reakcia spoločnosti na restoratívnu justíciu	125
3.4. Prenos moci do spoločnosti	127
3.5. Snaha o „transformáciu“	129
3.6. Stretnutie	132
3.7. Reintegrácia	140
3.8. Konkrétne príklady domáceho násillia a iných závažných trestných činov v rámci restoratívnej justície	144
3.9. Restorácia a retribúcia v medzinárodnom trestnom systéme (prieskumná analýza)	147
3.10. Restoratívna justícia a rodové násillie na Novom Zélande – záblesk nádeje	149
4. RESTORATÍVNA JUSTÍCIA A JEJ FORMY	152
4.1. Medzinárodnoprávne aspekty restoratívnej justície	153
4.2. Restoratívna justícia a ochrana ľudských práv	157

4.3. Modely restoratívnej justície	163
4.3.1. Mediácia	164
4.3.2. Konferencie	174
4.3.3. Varovanie/napomenutie políciou	189
4.3.4. Kruhy	196
4.3.5. Všeobecne prospešné práce	204
4.3.6. Komunitné výbory a reparačné výbory	207
4.4. Problémy uplatnenia restoratívnej justície v trestných veciach v praxi	209
5. PROBÁCIA A MEDIÁCIA V TRESTNOM PRÁVE	212
5.1. Vývoj a spoločenský kontext vzniku probácie a mediácie v Slovenskej republike	218
5.2. Východiská alternatívnych trestov	219
5.2.1. Podstata a zmysel zavedenia alternatívnych trestov do právneho poriadku	220
5.3. Probácia.....	222
5.3.1. Počiatky probácie v modernej spoločnosti	222
5.3.2. Probácia v trestnom práve	224
5.4. Mediácia	229
5.4.1. Počiatky mediácie v modernej spoločnosti	229
5.4.2. Mediácia v trestnom práve	232
5.4.3. Formy mediácie.....	235
5.4.4. Princípy mediácie	237
6. PROBAČNÝ A MEDIAČNÝ ÚRADNÍK	240
6.1. Zákonná úprava v Slovenskej republike	240
6.2. Aktuálny stav kompetencií a vzdelávania probačných a mediačných úradníkov v Slovenskej republike	243
6.3. Postúpenie probačného dohľadu a výkonu trestov nespojených s trestom odňatia slobody v rámci členských štátov Európskej únie	247
6.4. Obsah činností probačného a mediačného úradníka	257
6.4.1. Ochranný a probačný dohľad	258
6.4.2. Trest povinnej práce	260

6.4.3. Trest domáceho väzenia	264
6.4.4. Podmienečný odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom	265
6.4.5. Podmienečné prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody	267
6.4.6. Podmienečné upustenie od ochrannej výchovy s nariadením probačného dohľadu	269
6.4.7. Probačné programy	271
6.5. Budúcnosť probácie a mediácie v trestnom práve Slovenskej republiky	278
6.6. Elektronický systém monitoringu osôb	285
7. PROBÁCIA A MEDIÁCIA V ČESKEJ REPUBLIKE	305
7.1. Formovanie Probačnej a mediačnej služby	305
7.2. Probační úradníci a asistenti probačných úradníkov.....	309
7.3. Práva a povinnosti úradníkov Probačnej a mediačnej služby	311
7.4. Odborná činnosť Probačnej a mediačnej služby	314
7.5. Ciele Probačnej a mediačnej služby v Českej republike	317
7.6. Princípy Probačnej a mediačnej služby v Českej republike	318
PRÍLOHY	320
ZÁVER	324
SUMMARY.....	328
POUŽITÁ LITERATÚRA	332
VECNÝ REGISTER	343

O AUTOROCH

Doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD. (1981), je absolventom Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Po ukončení vysokoškolského štúdia v roku 2005 študoval na Sydney College of English. Od roku 2006 pôsobí na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave ako pedagóg na Katedre trestného práva a kriminológie. V súčasnosti je prodekanom pre zahraničné vzťahy, styk s verejnosťou, ďalšie vzdelávanie a projektovú činnosť a členom Vedeckej rady Právnickej fakulty Trnavskej Univerzity v Trnave a Akadé-

mie Policajného zboru v Bratislave. V roku 2010 dostal čestné uznanie za dlhoročnú aktívnu spoluprácu s Inštitutom pro kriminologii a sociální prevenci v Prahe a za významný prínos k rozvoju odboru kriminológia. Študijné a prednáškové pobyty absolvoval na Právnickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (2011), Max Planck Inštitúte vo Freiburgu (2014, 2015), Univerzite Scranton v Pensylvánii (USA) (2015) a iných inštitúciách. V súčasnosti je členom komisie pre trestné právo hmotné na Ministerstve spravodlivosti Slovenskej republiky a členom pracovnej skupiny pre trestné právo v Slovenskej advokátskej komore. Je vedúcim projektu APVV, spoluriešiteľom viacerých grantových projektov, autorom, resp. spoluautorom viacerých monografií, učebníc, desiatok odborných článkov a aktívne sa zúčastňuje vedeckých podujatí doma i v zahraničí.

Doc. JUDr. Lucia Kurilovská, PhD. (1967), vyštudovala Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, absolvovala v roku 1989 s vyznamenaním a cenou generálneho prokurátora. Na akademickú pôdu sa vrátila v roku 1993, kde na Katedre trestného práva kriminológie a kriminalistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave pôsobí ako vedúca odboru trestného práva procesného. Zároveň je vedúcim vedeckým pracovníkom Ústavu štátu a práva Slovenskej akadémie vied, v pozícii generálneho štátneho radcu, poradkyňou ministra spravodlivosti Slovenskej republiky a v auguste 2014 bola na návrh ministra vnútra Slovenskej republiky prezidentom Slovenskej republiky menovaná rektorkou Akadémie Policajného zboru v Bratislave. Je členkou vo vedeckých radách Policajnej akadémie v Prahe, na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, na Fakulte bezpečnostného inžinierstva Žilinskej univerzity v Žiline, na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Akadémii ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši. Ako predsedníčka vedie rezortnú akreditačnú komisiu pri Ministerstve vnútra Slovenskej republiky a vedeckú radu Akadémie Policajného zboru v Bratislave. Na poste predsedníčky vedie Spoločnosť pre trestné právo a kriminológiu. Rektorem Univerzity Komenského v Bratislave bola docentke Kurilovskej udelená medaila za zásluhy o rozvoj univerzity.

Doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD. (1980), je absolventkou Právnickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Od roku 2003 pôsobí ako vysokoškolská učiteľka na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, Katedre trestného práva a kriminológie. V súčasnej dobe je prodekanou pre stratégiu, rozvoj fakulty, edičnú činnosť, vydavateľskú činnosť a legislatívnu činnosť Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Súčasne je členkou Vedeckej rady Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave

a členkou Redakčnej rady časopisov *Forum Iuris Europaeum* a *Societas et Iurisprudentia*. Od roku 2009 je členkou akademickej časti *European Council for Juvenile Justice* v Bruseli. Absolvovala zahraničný študijný pobyt na Max-Planck Inštitúte pre zahraničné a medzinárodné trestné právo vo Freiburgu (2009), stáž na Právnickej fakulte Jagiellonskej univerzity v Krakowe (2009), Právnickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (2011), študijný pobyt na Univerzite Sapienza v Ríme (2014). Aktívne sa zúčastňuje domácich a zahraničných vedeckých konferencií a seminárov, participuje na riešení medzinárodných výskumných projektov. Je riešiteľkou a spoluriešiteľkou domácich výskumných projektov a grantových úloh. Z hľadiska odbornej profilácie je predmetom jej záujmu problematika mládeže, z kriminologického i trestno-právneho hľadiska. Je autorkou a spoluautorkou monografií, odborných článkov a učebných textov.

Podakovanie

Radi by sme poďakovali uznávaným odborníkom a recenzentom za ich ochotu oponovať túto monografiu, a taktiež greifswaldskému tímu profesora Friedera Dünkela za zasvätenie do problematiky restoratívnej justície. Rovnako vďaka patrí našim blízkym, osobitne: Janke, Thomasovi Maximilianovi, Sandre a Katke Lenhartovej.

1. TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ RESTORATÍVNEJ JUSTÍCIE

V odborných a akademických kruhoch je „restoratívna justícia“ mnohokrát pertraktovaná, avšak významu tohto termínu mnoho z nás ešte stále nerozumie. Hlavným cieľom tejto časti práce je preskúmať, čo ľudia, ktorí obhajujú koncept „restoratívnej justície“, pod týmto termínom v skutočnosti rozumejú.

Restoratívna justícia je zameraná proti nespravodlivosti.¹ Cieľom restoratívnej justície je: posilnenie spravodlivosti a zníženie kriminality. Všeobecne možno povedať, že restoratívna justícia je zameraná na zníženie nespravodlivosti. Vidieť cieľ výhradne v znížení kriminality, ochudobňuje poslanie restoratívnej justície. Tá sa rovnako snaží ponúknuť praktické rady o tom, ako môžu občania viesť dobrý život, pričom hlavným cieľom je už spomenutý boj proti nespravodlivosti. Domnievame sa, že v súčasnosti musíme apelovať na väčšie využívanie restoratívnej justície v praxi, ktorá by vyvolávala u páchatelov stigmatizujúcu reakciu a najmä ich reintegráciu späť do spoločnosti.

Čo znamená restoratívna justícia?

„Restoratívna justícia“ sa stala termínom, ktorý je všeobecne používaný v trestnom súdnictve (a v iných súdnych systémoch). Zdôrazňuje restoráciu poškodeného a spoločnosti, skôr než potrestanie páchatela. Niektorí odborníci z praxe si myslia, že by bolo vhodné používať pojem „restoratívne prístupy“, ale názov „restoratívna justícia“ je ten, ktorý „precestoval“ celý svet, takže ho budeme používať aj my.²

Nespravodlivosť a urýchlenie využiť sankčnú nápravu možno spoločne vysvetliť na veľkom počte hlbokých „prešlapov“ súčasného ži-

¹ Pozn. autora: restoratívna justícia ako spravodlivosť budúcnosti.

² Liebman, M.: Restorative justice/how it works. Jessica Kingsley Publishers. London. 2012. s. 25–35.

vota, t.j. vojna, terorizmus, atď. Ide najmä o nezreformovaný väzenský systém,³ ktorý je poznačený chudobou, rasizmom, sexizmom, atď. Všetky tieto negatívne spoločenské javy sú zároveň príčinou nespravodlivosti. Chudoba je sama osebe nespravodlivá, zároveň je príčinou mnohých ďalších krívd. Sociálne hnutia sú pre restoratívnu justíciu dôležité, pretože poskytujú nový praktický program pre boj proti nespravodlivosti a stigmatizácii. Program je založený na morálnej intuícii za značnej rezonancie väčšiny ľudí, pretože tí majú za sebou dlhú históriu, a to najmä v duchovnosti veľkých svetových náboženstiev.⁴

Najčastejšie využívané programy restoratívnej justície sú:

- Mediácia medzi obeťou a páchatelom („Victim offender Mediation“) – páchatel, obeť, mediátor.
- Skupinové komunitné a rodinné konferencie („Family Group Conferences“) – obeť, páchatel, rodinní príslušníci, priatelia, zástupcovia miestnej politiky.
- Kruhy spoločenského rozhodovania („Peacemaking/Sentencing Circles“) – kruhové sedenie obeť, páchatela, ich blízkych a príslušníkov komunity, taktiež zástupcovia justície, t.j. sudcu, žalobcu, obhajcu.

Prístup k teórii restoratívnej justície spočíva o.i. v úsilí o rozvoj normatívnych teórií, ktoré sa navzájom dopĺňujú. Vysvetľujúce teórie nám umožňujú vidieť to, aký svet je a zároveň to, aký by mal svet byť. Napríklad, Christine Parker a Philip Pettit sa snažili argumentovať pomocou restoratívnej justície, že snaha integrovať vysvetlenia a normatívne teórie dávajú prísľub v zlepšenie oboch teórií – zvýšenie vysvetlenia a normatívnej sily. Podstata vysvetľujúcej teórie spočíva v tom, aby sa

³ Pozn. autora: každá väznica v Slovenskej republike poskytuje väzňom iné podmienky v celách. Dovolíme si tvrdiť, že v Slovenskej republike sú rozdiely medzi jednotlivými ústavmi na výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody obrovské.

⁴ Braithwaite, J.: Principles of Restorative Justice. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms. Hart Publishing. 2003. s. 1.

zabránilo nespravodlivosti. Normatívna teória skôr analyzuje okrem zabránenia nespravodlivosti aj to, čo by sa malo v budúcnosti vykonať.

John Braithwaite sa snažil zhromaždiť svoje predbežné návrhy pre regeneračné hodnoty do troch skupín. Prvá skupina sa skladá z hodnôt, ktoré majú prednosť, keď dôjde k závažnej sankcii alebo inému porušeniu slobody. Jedná sa o základné procesné záruky. V rámci záruky slobody musia byť realizované minimálne tieto základné hodnoty. Sú nimi:

1. **non-dominancia (rešpekt),**
2. **posilnenie (zodpovednosť, participácia),**
3. **rešpektovať právo (dobrovoľnosť),**
4. **rešpektovať počúvanie (dialóg),**
5. **rovnaké práva všetky zúčastnené strany (vyváženosť),**
6. **zodpovednosť,**
7. **dodržiavanie základných ľudských práv (individualita, pospolitosť).⁵**

1. Non-dominancia: v restoratívnom procese vidíme veľa nadvlády rovnako ako vo všetkých oblastiach sociálnej interakcie. Ale program nie je restoratívny, ak nedokáže byť preventívny v dominancii. Je potrebné čeliť akémukoľvek pokusu zo strany účastníka na konferencii mlčať alebo ovládnuť ďalšieho účastníka. To neznamená, že konferencia musí byť neúspešná. Naopak, je lepšie, keď ostatné zúčastnené strany dajú priestor hovoriť proti druhej strane. V prípade, že sa zúčastnené strany (páchateľ alebo obeť) boja postaviť, potom musí ovládnuť priestor zvolávateľ, musí konfrontovať a zľahka povedať: „*myslím, že niektorí z nás by chceli počuť, XY rozprávať*“.

Často je to dosť neskoro na konfrontáciu nadvlády, akonáhle už prebieha restoratívny proces. Sila nerovnováhy je štruktúrny jav. Z toho vyplýva, že restoratívne procesy musia byť štruktúrované tak, aby sa minimalizovali nerovnováhy síl. Mladí páchatelia nesmú byť „hodení“ do situácie, kedy sú kritizovaní v miestnosti plnej dospelých osôb.

⁵ Braithwaite, J.: Principles of Restorative Justice. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms. Hart Publishing, 2003. s. 5.

Musia tam byť prítomní dospelí, ktorí vedia akú zodpovednosť majú a ako majú obhajovať svoje deti, za ktoré budú rozprávať (ako zákonní zástupcovia).

Ak toto nie je vykonané, konferencia alebo kruh môžu byť vždy prerušené a znova zvolávané, a to podporovateľmi v miestnosti. Podobne, nemôžeme tolerovať scenár dominantnej skupiny páchatelov, ktorí prezentujú a vykonávajú násilie v rodine alebo zastrášujú ženy a deti, ktoré sú vydesenými obeťami.

Ak sú riziká výkonu nerovnováhy akútne, právne normy by mali očakávať, že prípravné práce nás budú viesť k obnoveniu rovnováhy, zá-kulisia a „frontstage“ počas procesu. Organizovaná „advokátska skupina“ má obzvlášť dôležitú úlohu pri vyrovnávaní nerovnováhy. Tieto zahŕňajú ženské a detské skupiny, na ktorých je domáce násilie páchané.

2. Oprávnenie/posilnenie: non-dominancia⁶ (rešpekt) pomáha v posilnení. V prípade, že čitatelia rozumejú non-dominanciu ako pasívnej hodnote, oprávnenie/posilnenie by malo byť pridané do zoznamu. Navyše, oprávnenie/posilnenie robí užitočnú prácu, ktorá je popísaná vyššie; to prebija iné hodnoty zaradené v druhom a treťom zozname. Napríklad, odpustenie, ktoré je uvedené nižšie. Ale keď obeť odmietne ospravedlnenie v mediácii, rozhodne sa páchatela nenávidieť, konferencia mu ešte raz dáva možnosť odpustiť páchatelovi. To znamená, že oprávnenie/posilnenie má prednosť pred odpustením.

3. Limity: restoratívna justícia je procesom, ktorý má svoje pozitívne účinky, a to najmä vďaka dynamike reintegrovaného zahanbenia a práci na negatívnych účinkoch, ktorá sa vykonáva najmä cez stigmatizáciu a zároveň bez ponížujúceho správania alebo degradovania osobnosti. Jedným z výsledkov konferencie v Canberre bolo, že mladí delikventi budú nosiť tričko s nápisom „Ja som zlodej“. Bohužiaľ, tento nápad bol zakázaný.

4. Zdvorilé počúvanie (dialóg alebo vzájomné počúvanie): len sankcie môžu obmedziť to, o čom sú občania oprávnení rozhodovať v procese restoratívnej justície. Vzájomné počúvanie je podmienkou

⁶ Pozn. autora: *non-dominancia*, *klúčová hodnota* – rešpekt je prejavovaný nielen voči obeťi a ďalším postihnutým osobám, ale i k páchatelom.

účasti na procese restoratívnej justície. Ľudia, ktorí vytrvalo odmietajú úctu k druhému, resp. pozorne ho počúvať, by mali byť požiadaní, aby odišli.

5. Rovnaké záujmy pre všetky zúčastnené strany: programy restoratívnej justície sa musia zaoberať potrebami a posilnením nielen páchatela, ale aj obetami a spoločnosťou. Programy, kde sú obe zneužívané ako rekvizity pre rehabilitáciu páchatelov, sú morálne neprijateľné. Ponuky, ktoré sú „win-win“ pre obeť a páchatela, ale kde niektorí iní účastníci komunity sú v roli „porazených“ a ktorých perspektíva (reintegrácie alebo odškodnenia) je mizerná, sú morálne neprijateľné. Rovnaké obavy neznamenujú rovnakú pomoc. Pomoc by sa mala líšiť v závislosti od potreby.

6. Zodpovednosť: Zásady v procese restoratívnej justície o právne významných záležitostiach, a to nielen v trestných veciach, by mali mať právo dovolať sa restoratívneho riešenia súdom a taktiež právo vyriešiť spor prednostne v rámci skupinovej konferencie alebo spoločenského kruhu. To je Braithwaitov najradikálnejší odkaz. V čase, keď je právna pomoc zmluvná, zdá sa, že predstavuje zbožné želanie. Braithwaite sa spoliehal tiež na prácu Christine Parkera, ktorý bol za model radikálnej transformácie celého právneho systému v rámci restoratívnej justície: Nie všetky trestné činy sú aplikovateľné v rámci restoratívnej justície. Napríklad, ak máme obavy o odvrátenie stigmatizácie a zabezpečenie dialógu, nemôžeme chcieť, aby bola skupinová konferencia alebo spoločenský kruh bežne prístupné verejnosti. V prípade, že máme pravidlá dôležité najmä pre prieskum, tak kritici, novinári, politickí predstavitelia, sudcovia môžu byť prítomní na konferenciách alebo v kruhoch (so súhlasom účastníkov), pričom ich prítomnosť môže vyvolať verejnú diskusiu. Proces restoratívnej justície možno pozorovať cez recenzentov, ktorých úlohou je podať správu o dodržiavaní stanovených noriem v rámci diskusie. Zdá sa logické, že páchatelia môžu navrhnúť body programu do restoratívnej justície, kde sú na možné nebezpečenstvo upozornení a zároveň môžu požiadať o radu právnikov, či by sa mali zapojiť do programu. Problémom v tomto smere sú chudobnejšie krajiny, kde právnici nie sú cenovo dostupní a páchatelia majú menšiu šancu žiadať o pomoc právnikov. Bohatšie štáty si môžu dovoliť vyššie štan-

dardy v tejto otázke. Policajti, ktorí odporúčajú prípady riešiť restoratívnou justíciou, by mali mať povinnosť poskytnúť telefónne číslo na bezplatné právne poradenstvo a zároveň potvrdiť, či súhlasia s procesom restoratívnej justície.⁷

7. Dodržiavanie základných ľudských práv stanovených vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv, Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a jeho druhom opčnom protokole k Deklarácii OSN o odstránení násilia páchané na ženách a Vyhlásení o základných princípoch spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužívania moci.⁸

⁷ Braithwaite, J.: Principles of Restorative Justice. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms. Hart Publishing, 2003. s. 8–11.

⁸ Braithwaite, J.: Principles of Restorative Justice. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms. Hart Publishing, 2003. s. 5.

1.1. Restoratívna justícia: definície a zásady

Narodila sa ako sklamanie s retributívnou a rehabilitačnou spravodlivosťou a jej paradigmatom, pričom restoratívna justícia sa ukázala ako „tretí objektív“. Podľa Howarda Zehra, jedného z architektov restoratívnej justície, sa restoratívna justícia líši od retributívnej justície v tom, že nejde o posudzovanie protiprávnych činov voči štátu, ale činov proti ľuďom; reakcia na trestný čin nemusí spočívať v tom, ako bola spôsobená bolesť, ale „liečiť“ a obnoviť, čo bolo poškodené. Ak chceme, aby reakcia riešila skutočné potreby tých, ktorí boli postihnutí trestným činom, priamymi aktérmi by mali byť obeť, ktoré by mali spoločne rozhodovať o vhodných spôsoboch ako napraviť spôsobené „krivdy“. Jedná sa o zavedenie objektívnosti do akcie (procesu).

Trestná činnosť narúša vzťahy medzi ľuďmi. Vytvára povinnosť, aby sa veci dali do poriadku. Spravodlivosť zahŕňa obeť, páchatela a komunitu v hľadani riešení, ktoré podporujú opravu, zmierenie a uistenie.

Restoratívna justícia je ako teória zahŕňajúca hodnoty a princípy, pričom v procese ich uplatňuje. Tony Marshall poskytuje všeobecne uznávanú definíciu, podľa ktorej je *„restoratívna justícia procesom, ktorý spája všetky zúčastnené strany a snaží sa vyriešiť ich problém, a to k spokojnosti všetkým prítomných strán“*. Zároveň poskytuje riešenie ako sa vysporiadať s následkami trestného činu a jeho dôsledkami pre budúcnosť.

Zúčastnené strany na trestnom čine sú zvyčajne obeť, páchatelia a samozrejme spoločnosť, ktorá obnovuje vzťahy medzi zainteresovanými stranami, ktoré by bolo potrebné obnoviť.

Základné princípy Organizácie spojených národov o používaní restoratívnej justície programov v trestných veciach (2002) poskytujú podobnú definíciu. *„Restoratívny proces“* je definovaný ako *„akýkoľvek proces, v ktorom obeť, páchatel alebo akákoľvek iná osoba alebo členovia spoločnosti ovplyvnení trestným činom sa aktívne podieľajú spolu na riešení záležitostí, ktoré vyplývajú z trestného činu. Často s pomocou nestrannej tretej strany. Príklady regeneračného súdneho konania sú v sprostredkovaní konferencie“*.

Van Ness a Strong tvrdia, že variabilnosť spoločenských pohybov prispela k rozvoju teórie o restoratívnej justícii. Po prvé, neformálne hnutie spravodlivosti vyzvalo k návratu konfliktu od profesionálov (najmä právnici) späť k jednotlivcom, ako tomu bolo v prípade starovekých právnych systémov. Nils Christie definuje konflikt ako majetok, ktorý bol ukradnutý štátom, a to priamymi účastníkmi konania, ktorí prišli o možnosť riešiť problémy sami.

Druhá ideológia, ktorá prispela k rozvoju restoratívnej justície je, že reštitúcia je preferovaný spôsob ako sankcionovať páchatelov. Reštitúciu ako sankciu uznávajú obeť, nakoľko poskytujú menej narúšajúce alternatívy k trestu odňatia slobody, ktoré majú rehabilitačný potenciál pre páchatela. Ich vykonávanie a presadzovanie je jednoduché a môže znížiť motív k recidíve trestnej činnosti.

Obeť sú ďalšou významnou silou vo vývoji teórie o restoratívnej spravodlivosti. Zástancovia restoratívnej justície obhajujú navýšenie prác s ňou spojených a dávajú do popredia uspokojenie obeť (peňažnou náhradou). Neschopnosť systému trestného súdnictva spočíva v tom, že nedokážu priviesť strany k novej paradigme spravodlivosti.

Štvrté kritické hnutie vo vývoji restoratívnej justície podmienilo vznik pre zmierenie a konferenciu. Prvé programy pre zmierenie alebo sprostredkovanie obeť a páchatelov sa objavili hlavne v Spojených štátoch amerických, kde sa priame stretnutia medzi obeťou a páchatelom konali prostredníctvom sprostredkovateľa alebo moderátora (u nás známeho ako probačného alebo mediačného úradníka). Medzi obeťou a páchatelom sú zvyčajne zahrnuté aj reštitúcie, ktoré predstavujú miernejšie formy vysporiadania sa s trestným činom v porovnaní s tým, čo poskytuje retributívna justícia. Konferencie alebo rodinné skupinové konferencie sa prvýkrát objavili v roku 1989 na Novom Zélande. Konferencie zahŕňajú nielen páchatela a obeť, ale aj ich rodinných príslušníkov a ďalších, ktorí podporujú tento proces a rovnako zástupcov miestnych komunít, resp. spoločnosti. Konferencie ukázali značný úspech pri riešení záujmov obeť a páchatelov i v prípadoch závažných trestných činov, čo už tiež bolo predmetom kritiky.

Záverečná veta, ktorá prispela k rozvoju restoratívnej justície je to, čo Van Ness a Strong nazývajú „sociálna spravodlivosť“. Táto zahŕňa abo-

licionistov a feministky, ktorí zdôraznili, že štrukturálna nespravodlivosť má vlastný prístup trestnej justície najmä vo väzniciach. Vyzýva na alternatívne reakcie na trestný čin a širšie chápanie spravodlivosti (pozri napríklad: Bianchi a van Swaaningen, 1990 alebo Gordon West a Morris, 2000).

John Braithwaite a jeho priekopnícka publikácia „**Trestný čin, zahanbenie a reintegrácia**“⁹ bola nápomocná pri vytvorení koncepcie restoratívnej justície a vysvetľovaní jej sily. Tieto tri základné argumenty o teórii reintegrovaného zahanbenia sú:

- tolerancia trestnej činnosti ju robí horšou;
- stigmatizácia robí trestnú činnosť stále horšou;
- reintegrované zahanbenie je pôsobenie na páchatelov, ktorí sú odsúdení, ale zároveň je im poskytnutá možnosť, aby sa znovu začlenili do spoločnosti a v budúcnosti už nepáchali trestnú činnosť.

Za kľúčovú úlohu teória reintegrovaného zahanbenia chápe kritickú premennú ako jeden typ neformálnej sociálnej podpory v prípade, ak sa vyskytne spoločenský nesúlad s trestným právom. Táto premenná sa nazýva „zahanbenie“ odvíjajúca sa nie od viny vyslovenej súdom, ale od toho, ako porušenie zákonov hodnotí spoločnosť (čo by na to povedali ľudia). Ak spoločnosť charakterizuje nízke trestnoprávne vedomie, páchatelia spáchajú trestné činy bez zábran, ale tiež bez obáv, že im hrozí hanba v spoločnosti a v konkrétnej komunite. Na druhej strane, ak spoločnosť je nekompromisná k trestnému činu, je šanca dosiahnuť u páchatela intrapsychické zahanbenie, ktoré Braithwaitova teória považuje za jednu zo základných a nevyhnutných podmienok pre dosiahnutie nízkej kriminality v spoločnosti. Zároveň treba upozorniť, ako sme už predznamenal, že zahanbenie môže byť niekedy kontraproduktívne, ak je dezintegračné (rozkladné). To tiež znamená, že páchatelia sú tlačení do komunít kriminálnych subkultúr. Pojem reintegrácia Braithwaite interpretuje ako návrat páchatela späť do komunity zodpovedných občanov. Reintegrácia je teda opätovné spojenie páchatelja so skupinou blízkych ľudí, všeobecne aj so spoločnosťou na zákla-

⁹ Braithwaite, J.: *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press. Cambridge, UK. 2007.

de procesu zahanbenia páchatela. Tento páchatel si pod spoločenským tlakom uvedomí, že spáchanie trestného činu je nesprávne, že recidíva je nežiaduca a pripojí sa k naplňovaniu pozitívnych spoločenských cieľov.

Teória reintegrovaného zahanbenia má určitú súvislosť aj s teóriou sociálnych väzieb („social control theory“). Jej podstata tkvie v tom, že pri vysokej miere integrácie jedinca do spoločnosti klesá aj riziko, že bude páchať trestné činy. To platí za predpokladu, že tento jedinec sa integruje do spoločenských skupín, ktoré si vytyčujú prospešné spoločenské ciele. Braithwaitova teória ide však hlbšie do vplyvu mezoprostredia a s ním súvisiacich sociálnopsychologických javov a možností psychickej interiorizácie týchto javov v prežívaní a správaní osobnosti páchatela. V tejto oblasti existujú aj v našich podmienkach bohato rozpracované všeobecné poznatky o sociálnych skupinách v sociálnej psychológii. Osobitnú pozornosť v tomto smere púta stratometrická koncepcia skupín, ktorá akcentuje členenie skupín podľa miery sprostredkovanosti medziosobných vzťahov skupinovou činnosťou. Aj pri realizácii teórie reintegrovaného zahanbenia majú pre páchatela veľký význam tie medziosobné vzťahy, ktoré sú sprostredkované skupinovou činnosťou. Pochopiteľne ide o takú skupinovú činnosť, ktorá má spoločensky hodnotný obsah.

Reintegrácia páchatela môže využiť proces zahanbenia i subjektívny pocit viny. Napriek ich prepojenosti sa nevylučuje relatívna samostatnosť týchto dvoch javov. Preto psychológovia robia niekedy rozdiel medzi resocializáciou vykonanou prostredníctvom zahanbenia alebo pomocou pocitu viny. Zahanbením sa rozumie jav s nižšou mierou vážnosti, ktoré trestný čin vyvoláva v očiach iných osôb (napr. rodičia alebo susedia). Pocity zodpovedajú vyššej miere vážnosti vyžadujúci kajúcnosť za spáchanie niečoho, čo považuje za nebezpečný čin. Rozdiel medzi zahanbením a pocitom viny je fakt, že prebudenie pocitu viny vždy zahŕňa zahanbenie, pričom zahanbenie však nemusí vyvrcholiť pocitom viny. Isté však je, že prebudenie viny a zahanbenie sú časti toho istého sociálneho procesu. Existuje aj iný rozdiel medzi týmito javmi, na ktorý upozornili Benedict (1946) a iní, t.j. rozdiel medzi

vinou vyplývajúcou zo správania sa podľa štandardov vlastného vedomia a hanbou ako reakciou na kritiku ostatných ľudí.¹⁰

Braithwaite je jedným zo zakladateľov novej „mediácie“, ktorá rozlišuje medzi mediáciou a „restoratívnou justíciou“ a uvádza: „mediácia medzi obeťou a páchatelom môže byť popísaná ako „restoratívny proces“, ktorý ale vylučuje iné strany ako páchatelovu rodinu“. V kontraste „restoratívnou justíciou“ chápe ako proces, kde všetky zúčastnené strany dotknuté trestným činom majú možnosť prísť spoločne diskutovať o následkoch trestného činu a zároveň urobiť potrebné kroky k tomu, aby sa napravili narušené vzťahy a uspokojili potreby postihnutých trestným činom. Samozrejme, že niekedy sa to podarí vo väčšej a niekedy v menšej miere. Na základe tejto definície procesu „jeden na jedného“ ako obeť a páchatel nie je restoratívna konferencia alebo okruh, ktorý obeť a páchatelov povzbudí priniesť ich rodiny alebo podporovateľov. Počas restoratívnej konferencie obeť a páchatelia sú požiadaní, aby privedli ľudí, ktorým najviac veria a podporujú ich v priebehu konferencie“. Restoratívna justícia sa netýka len procesov, je tiež o hodnotách. Jej predmetom je najmä myšlienka, trestný čin bolí, spravodlivosť lieči. Kľúčovou hodnotou restoratívnej spravodlivosti je „non-dominancia“. Aktívna časť tejto hodnoty je posilnenie. Posilnenie znamená predchádzanie štátu v „konfliktoch“ od ľudí, ktorí chcú zapojiť do týchto konfliktov a učiť sa ich vlastným spôsobom. Posilňovanie sa odvoláva na ďalšie hodnoty restoratívnej justície ako odpustenie, uzdravenie a ospravedlnenie. Ak obeť chce retribúciu (aplikovanú štátom) namiesto obnovenia, resp. nahradenia škody, je to možné. Ale pretože non-dominancia je základná hodnota, ktorá motivuje prevádzkovú hodnotu posilnenia, ľudia nie sú oprávnení porušovať základné ľudské práva v ich snahe o pomstu“.¹¹ Kľúčovou otázkou podľa Braithwaite je, či páchatel si uvedomí skutočné dopady svojho činu na obeť a spoločnosť. Zdôrazňuje, že uvedomenie dopadov slúži k tomu, aby zároveň prijal z toho vyplývajúce dôsledky, i.e. akceptoval odsúdenie a potrebanie a nehral rolu obeť spoločnosti. To však je len jed-

¹⁰ Dianiška, G. – Strémy, T.: Teória reintegrovaného zahanbenia. Justičná revue. 1/2009. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. 2009. s. 74–82.

¹¹ Chrisie, N. Conflicts as Property. British Journal of Criminology 17. 1977. s. 1–26.

na stránka problému. Druhú stránku vidí Braithwaite v tom, aby spoločnosť (komunita) navzdory formálnemu odsúdeniu a potrestaniu po jeho návrate z výkonu testu kriminálnika nezavrhla, ale radšej mu podala pomocnú ruku. Treba tiež poznamenať, že teória reintegrovaného zahanbenia môže priniesť mnoho užitočného pre restoratívne orientovanú trestnú politiku. Je zrejmé, že v budúcnosti bude narastať záujem o tento typ trestnej politiky, vyžadujúci postupné spracovanie nových projektov korekcie a prevencie kriminality.¹² Teória reintegrovaného zahanbenia vytvára aj široký priestor pre uplatňovanie multidimenzionálneho charakteru kriminológie, teda i priestor pre mnohé vedecké disciplíny a jej predstaviteľov.¹³

Ďalšie teórie, ktoré majú vplyv na vývoj restoratívnej justície sú aj od Toma Tylera, a to v podobe teórie procedurálnej spravodlivosti. Tyler naznačuje, že páchatelia, ktorí nevnímajú to, že ich prípad je v rámci retributívnej spravodlivosti riešený spravodlivo, považujú za spravodlivejší prístup restoratívnej spravodlivosti, najmä v porovnaní so súdnym procesom. Jedným z dôvodov je aj to, že v rámci restoratívnej justície rodinní príslušníci skôr podporujú páchatelov a obeť oproti retributívnej justícii, kde je hlavnou úlohou stigmatizácia. Preto by restoratívna justícia mohla byť viac efektívna pri znižovaní kriminality.

V skutočnosti by sa mohlo argumentovať tým, že teória restoratívnej justície zahŕňa prvky zo spoločenského (komunitného) prostredia, a to:

1. podporuje individuálnu účasť, posilnenie a posun od profesionálneho rozhodovania,
2. zdôrazňuje, že je dôležité materiálne odškodnenie obeť,
3. zaobchádza s potrebami obeť a ich želaniami ako centrálnymi,
4. podporuje odklon od represívneho k restoratívnemu prístupu.

Kým restoratívne programy spravodlivosti sa značne líšia v rôznych jurisdikciách, kultúrach, niektoré hodnoty sa však javia ako spoločné

¹² Kury, H. – Strémy, T.: Restoratívna justícia a alternatívne tresty – nové výsledky. In: Strémy, T. (ed.): Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Leges. Praha. 2014. s. 15–40.

¹³ Dianiška, G. – Strémy, T.: Teória reintegrovaného zahanbenia. Justičná revue. 1/2009. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. 2009. s. 82.

pre všetky z nich. Morris a Maxwell tvrdia, že dominantné hodnoty restoratívnej justície sú:

- primát obetí, páchateľov a spoločnosti prostredníctvom ich začlenenia do rozhodovacích procesov a tiež o tom, ako sa vysporiadať s páchaním trestnej činnosti a jeho dôsledkami,
- prijatie obetí, páchateľov, spoločnosti a ich kolektívnej, resp. individuálnej zodpovednosti za spáchanie trestnej činnosti,
- lepšie pochopenie (empatia) zo strany obetí, páchateľov, spoločnosti, dôvodov prečo bola spáchaná trestná činnosť a ich vplyv na ostatné ujmy,
- rešpektovanie všetkých strán podieľajúcich sa na procese a zamedzenie stigmatického zahanbenia,
- uznanie zodpovednosti za trestnú činnosť prostredníctvom napravenia,
- zníženie recidívy,
- reintegrácie páchateľov a obetí v rámci ich starostlivosti o komunitu,
- „vyliečenie“ bolesti, ktorá bola spôsobená obetiam.

Ďalšie dôležité hodnoty restoratívnej spravodlivosti sú uvedené v literatúre:

- (1) účasť (Marshall, 1999; Moore a McDonald, 2000; Roche, 2003),
- (2) vyrovnanie (Roche, 2003, Sherman, 2000),
- (3) zapojenie spoločnosti (Marshall, 1999, Sherman, 2000),
- (4) zločin patriaci k jednotlivcom (Morris & Maxwell, 2001, Roche, 2003),
- (5) porady (Moore a McDonald, 2000, Sherman, 2000),
- (6) flexibilita praxe (Marshall, 1999),
- (7) rovnosť (Braithwaite, 2003b, Moore a McDonald, 2000, Sherman, 2000),
- (8) prístup v budúcnosti (Marshall, 1999),
- (9) zapojenie obetí (Sherman, 2000).

Restoratívna justícia potom usmerní zainteresované strany (obeť, páchateľ a príslušná obec) do stredu rozhodovacieho procesu, a tým im umožní prevziať aktívnu úlohu pri náprave spôsobených škôd, ktorých výsledkom bolo spáchanie trestného činu. Opakujúce sa pojmy o spl-

nomocnení, aktívna účasť a non-dominancia sa vzťahuje na všetkých účastníkov, ale dôležitejšie je, že v súčasnej situácii sa vzťahuje na obeť, vrátane tých, ktoré sú ohrozené. Detské obeť predstavujú jednu zvláštnu skupinu vyžadujúcu si osobitný prístup, a to tak v teórii, ako i v praxi restoratívnej justície. Tieto problémy boli nedostatočne rozpracované a vytvárajú priestor pre aktivity, ako túto medzeru zaplniť. Prvým krokom však bude nastaviť teoretický základ hľadiska potrieb a práv v rámci detských obetí a taktiež skúmať vhodnosť rétoriky práv v prípade detí.¹⁴ Medzi základné myšlienky tohto základu patria:

- *Restoratívna justícia* je postup, ktorý odmieta tradičné sankcie, a to v prospech skupinového poradenstva zahŕňajúce obeť a páchatela.
- *Restoratívna justícia* je teória spravodlivosti, ktorá kladie dôraz na nápravu spôsobených alebo zistených škôd, a to protiprávnym konaním. To je najlepšie dosiahnuť prostredníctvom spolupráce procesov, ktoré zahŕňajú všetky zúčastnené strany (Prison Fellowship).
- *Restoratívna justícia* je proces, pri ktorom:
 - všetky strany majú záujem vyriešiť spoločne určité protiprávne konanie, ako sa vysporiadať s následkami kriminálneho správania a jeho dôsledky pre budúcnosť a
 - páchatelia majú možnosť potvrdiť, že vplyv toho, čo urobili a náhrada škody obeť je alternatívou odškodnenia.

Restoratívna justícia prebieha v systéme trestného súdnictva a pomáha spoločnosti riešiť konflikty v školách, na pracovisku a v spoločnosti. Je to pomerne nová myšlienka vo Veľkej Británii (od roku 1980), ale bola už realizovaná takmer po celom svete. Vláda Veľkej Británie, Európska únia a Organizácia Spojených národov veria v potenciál restoratívnej justície a začínajú pomocou legislatívy a odporúčaní, ktorá napomáha v praxi (Konzorcium restoratívnej justície).

Restoratívna justícia je prístupom, ktorý oceňuje odpoveď na trestnú činnosť a protiprávne konanie zamerané na páchatela, obeť a spoločnosť. Restoratívna justícia je transformáciou trestnej činnosti na to, aby bola

¹⁴ Gal, T.: Child Victims and Restorative Justice. Oxford University Press. Oxford. 2011. s. 9–12.

vykonaná reparácia, reintegrácia páchatela a vzťahov, ktorých sa protiprávne konanie dotklo. Primárne zainteresované strany v procese restoratívnej justície sú osoby, ktoré spôsobili škodu (páchatel) alebo im bola spôsobená škoda, t.j. poškodený (obeť) a spoločnosť. Spoločne identifikované a riešené škody, potreby a povinnosti vyplývajúce z protiprávneho konania, sme schopní vytvoriť náhradu škody, resp. nielen naturálnu, ale i relutárnu¹⁵ náhradu (Restoratívna justícia – Nový Zéland).¹⁶

Howard Zehr, jeden z hlavných zakladateľov restoratívnej justície vysvetľuje, že restoratívna justícia sa snaží poskytnúť alternatívny rámec pre premýšľanie o trestnom čine a spravodlivosti. Poukazuje na päť kľúčových princípov.

Zehr dodáva, že tieto zásady sú založené na konkrétnych hodnotách, ktoré zahŕňajú vzájomné prepojenie a čo je možno najdôležitejšie, rešpekt. To znamená, že zainteresované strany sú vzájomne prepojené v rámci spoločnosti. Obeť, páchatel a úradníci sú prepojení trestným činom, na základe ktorého prichádza do kontaktu so štátom. Vysvetľuje, že všetky strany nie sú rovnaké, nakoľko majú potreby a túžby, ktoré sú často veľmi odlišné od seba navzájom. Vyžaduje sa, aby v záujme všetkých strán boli obavy vyrovnané. Ak budeme pokračovať v spravodlivosti a rešpekte, budeme robiť spravodlivosť restoratívnou.

Definícia restoratívnej justície (kľúčové princípy)

1. Zameranie sa na škody a následnej potreby obetí, rovnako ako spoločnosti a páchatela.
2. Je nutné adresne stanoviť povinnosti, ktoré vyplývajú zo spôsobených škôd.
3. Pomocou strán by mala nastať spolupráca v procese.
4. Zapojenie tých, ktorí majú oprávnený záujem na situácii, t.j. obeť, páchatelov a členov spoločnosti.
5. Snažiť sa o nápravu spôsobených škôd.

Zdroj: Howard Zehr: *The little Book of Restorative Justice*. PA. Good Books. 2002.

¹⁵ Pozn. autora: *relútum* – peňažná náhrada za naturálne plnenie, napr. za stravu, byt a pod.

¹⁶ Arthur, L. – Lynn, Z.: *Restorative Justice – Transforming Society*. Inclusion Press. Toronto. 2005.

Preto ponúka nasledujúce definíciu: „*Restoratívna justícia je proces, ktorý zahŕňa, pokiaľ je to možné tých, ktorí majú záujem o konkrétny trestný čin a s možnosťou spoločne ho identifikovať, riešiť spôsobené škody a záväzky, aby sa veci dali do poriadku, ak je to možné*“.

Van Ness navrhuje „*základné princípy používania restoratívnej justície*“, dokument vypracovaný pracovnou skupinou pre restoratívnu justíciu v rámci OSN, Deviateho kongresu o prevencii a zaobchádzaní s páchatelmi trestnej činnosti. Tento dokument je medzinárodným, pretože bol viac vyjadrením rozmermi restoratívnej justície a v súčasnosti neexistuje žiadny medzinárodný konsenzus na jednotnej definícii o restoratívnej justícii. Pracovná skupina sa spoliehala na definíciu od Tonyho Marshalla, ktorý ju uviedol v publikácii Britského Ministerstva vnútra: „*Restoratívna justícia je procesom, na ktorom sú prítomné všetky strany, ktoré majú záujem na určitom čine, aby spoločne vyriešili, ako sa vysporiadať s následkami trestného činu a jeho konkvenciami do budúcnosti*“.

Slovník trestného súdnictva definuje restoratívnu justíciu ako „*prístup k trestnému súdnictvu, ktorý sa týka obeť, páchatela a spoločnosti s cieľmi o reintegráciu páchatela*“. Mediácia medzi obeťou a páchatelom je procesom, keď páchatelia prijali zodpovednosť za svoje činy a nahradili obeť spôsobenú škodu, zahŕňajúc pritom služby spoločnosti a iné sankcie, ktoré sú prijaté oboma stranami formou arbitráže (rozhodcovského konania) s neutrálnou treťou stranou konajúcou ako rozhodca. Rokovania s obeťami, páchatelmi, ktorí prevzali zodpovednosť sú prospešné pre spoločnosť a všetky strany, ktoré sa zúčastňujú na restoratívnej justícii. Mediácia a arbitráž (rozhodcovské konanie) sú samostatnými postupmi, ktoré sú od seba navzájom odlišné. Mediátori uľahčujú rokovania odporcu voči kompromisu alebo smerom k výsledku, ktorý je prijateľný pre všetky zúčastnené strany.

Spoločnosť, založená na obeť a páchatelovi (v inom restoratívnom postupe), neumožňuje mediátorom vo všeobecnosti ukladať výsledok proti vôli odporcu. Výsledok je všeobecne „vlastnený“ odporcom, pretože posun k tejto dohode nastáva pomocou mediátora. To neznamená, že mediátori nevyužívajú súdny orgán alebo nátlak. Takiež úspešné výsledky takýchto mediácií vedú páchatelov k vykonávaniu určitých úloh

a dodržiavaniu pravidiel. Tradičné trestné súdy a súdy pre mladistvých ovplyvňujú činnosť probačných a mediačných úradníkov, ktorí potom sledujú dodržiavanie dohodnutých pravidiel, podmieňujúcich konanie páchatela.

Mediátori presadzujú tvorivé riešenia problémov. Dokonca mediátori majú právomoc stanoviť úlohy a môžu to urobiť proti vôli jedného účastníka mediácie.

Rozhodcovské konanie je definované v oblasti alternatívneho riešenia sporov, všeobecne nie je súčasťou restoratívnej justície. Rozhodcovské konanie je formálne definované a používané v civilnom práve, a to najmä v pracovnoprávných vzťahoch, ale zriedka ako odklon aj v trestnom práve, konkrétne v programoch restoratívnej justície medzi obeťou a páchatelom. Rozhodcovské konanie je na americkej právnej scéne už viac ako sto rokov. Mediácia prebieha primárne medzi obeťou a páchatelom. Tandem vzťahu obeť – páchatel bol mediačne zavedený v USA do trestného práva a systému pre mladistvých v roku 1970. Mediácia a rozhodcovské konania sú formy alternatívneho riešenia sporov.

Pri vstupe do encyklopédie trestného práva Debra Heath-Thornton poskytuje stručnú definíciu o restoratívnej justícii. Vysvetľuje, že sa jedná o „unikátnu snímku práce pre pochopenie a reagovanie na trestnú činnosť, ktorá sa snaží vyvážiť záujmy obeť, páchatela a spoločnosti.“ Dodáva, že vedie páchatela k zodpovednosti k obeť, jej rodine, spoločnosti a že spoločnosť má aktívnu úlohu v programoch spravodlivosti s dôrazom na vytvorenie prostredia, jednoty a mieru.

Albert Eglash poukazuje na restoratívnu justíciu v roku 1977, konkrétne v článku s názvom „Za reštitúciou: kreatívna reštitúcia“, v ktorej rozlišuje tri druhy spravodlivosti:

- retribúcia (odplata), na základe trestu,
- rehabilitácia, založená na distributívnej spravodlivosti, a
- restoratívnu justíciu, založenú na reštitúcii z tohto pohľadu, ktorá je založená na reštitúcii pre obeť a spoločnosť.

Restoratívna justícia čerpá z mnohých existujúcich súvisiacich trestných politík, programov a postupov, ktoré boli pôvodne zaradené mimo paradigmy restoratívnej justície. Okrem toho niektoré politiky, progra-

my a postupy boli vyvinuté s konkrétnymi nápadmi restoratívnej justície ako hlavné motivačné faktory.¹⁷

Mnoho programov a postupov teraz patrí do restoratívnej justície, ktorá spôsobila určité nejasnosti ohľadom definície a koncepčných parametrov o restoratívnej justícii. Kedy je program alebo prax restoratívna? Čo sa snažíme restorovať? Samozrejme, že spravodlivosť, ktorá tiež potrebuje definíciu restoratívnej justície a ktorú je potrebné odlíšiť od iných typov spravodlivosti.

Definícia restoratívnej justície (štyri hodnoty restoratívnej justície)

- *Stretnutie* – stretnutie, rozprávanie, emócie, porozumenie, dohoda.
- *Zmena* – ospravedlnenie, zmena správania, reštitúcia, štedrosť.
- *Reintegrácia* – rešpekt, materiálna pomoc, morálne a duchovné vedenie.
- *Začlenenie* – pozvanie, potvrdenie záujmov, prijímanie alternatívnych prístupov.

Zdroj: Daniel Van Ness and Karen Hendricks Strong, *Restorative Justice*, 2nd ed. (Cincinnati, OH: Anderson, 2002), s. 229.

V jednej z kľúčových kníh v odbore Van Ness a Strong vysvetlili, že restoratívna justícia sa zameriava na terapiu („liečenie“). Predstavujú ju v modeli: obeť, páchatel a spoločnosť. Dodávajú, že restoratívna justícia je založená na štyroch hlavných hodnotách alebo výkladoch spravodlivosti a poskytuje rozsiahle spracovanie každej z nich.

System, ktorý je plne restoratívny by bol charakterizovaný tým, že celý súbor týchto hodnôt by mal platiť v konkrétnom prípade pre všetky zúčastnené strany. Tieto hodnoty samy osebe neriešia niektoré z dôležitých cieľov alebo výkladov spravodlivosti v rámci tradičných systémov trestného súdnictva ako retribúcia, zastrasovanie a strata pracovnej schopnosti. Autori účinne obohacujú tradičné predstavy o spravodlivosti vypracovaním koncepcie a praktických námietok k resto-

¹⁷ Dorne, C. K.: *Restorative Justice in the United States*. Pearson Prentice Hall. New Jersey. 2008. s. 8–15.

ratívnym postupom v oblasti spravodlivosti, ktoré sa môžu aktuálne naskytnúť.

Bazemore a Walgrave – hlavní predstavitelia v oblasti restoratívnej justície ponúkajú myšlienku, ktorú označujeme ako predbežnú definíciu restoratívnej justície: „*Náhrada škody obetiam a spoločnosti, ktorá bola spôsobená trestným činom*“. Tento nápad zmysluplnejšie rozvinuli na širšiu definíciu inšpirujúc sa prístupom od Van Ness a Stronga:

- Spravodlivosť vyžaduje, aby sa liečila obeť, páchateľ a spoločnosť, ktoré boli zranené trestnou činnosťou,
- Obeť, páchateľ a spoločnosť by mali mať možnosť aktívne sa zapojiť do súdnych procesov v celom systéme,
- Štát by mal byť zodpovedný za zabezpečenie poriadku a spoločnosť pre vytvorenie zmieru.

Mark Umbreit, ďalší autor a odborník, ktorý sa zaoberá restoratívnou justíciou ju definuje ako „*odpoveď na trestnú činnosť, ktorá dáva jednotlivcom, t.j. obeť, páchateľovi, ich rodinám a členom spoločnosti príležitosť priamo sa podieľať na činnosti nahradením škôd spôsobených trestnou činnosťou*.“

Bazemore a Schiff predstavujú koncept „*restoratívnej spoločnosti pre spravodlivosť*“. Vysvetľujú, že restoratívna justícia sa skladá „*z rozmanitých a neustále vyvíjajúcich sa politík, postupov a ideologických tendencií*“, ktoré by mali byť považované za veľký prínos.

Niektorí občania sa obávajú, že požiadavky na vstup do restoratívnej justície sú príliš obmedzujúce. Obava pretrváva z prevažujúcej politiky trestnej justície zaviesť určité obmedzenia vo vzťahu k restoratívnej justícii. Naopak, ak sú prijímané ústretové kritériá, tak umožňujú prijať oveľa širší rad programov, ktoré budú zahrnuté do restoratívnej spravodlivosti. Pozorovanie realizácie týchto programov svedčí o tom, že ich zaradenie môže rozšíriť spravodlivosť o ciele a prostriedky restoratívnej justície, ktoré tak prispievajú k harmonizácii oboch politík, t.j. liberálnych a konzervatívnych, zaoberajúcich sa trestnou činnosťou.

Claassen tvrdí, že politika alebo prax by mali byť zahrnuté vtedy, pokiaľ sa v nich prejavujú restoratívne vlastnosti. Vyvinul cenné koncepčné kritériá, do akej miery je politika alebo prax restoratívna. Politiku

alebo prax možno merať na 13 päťbodových rozmerov a tie sú uvedené v článku s názvom „Meranie restoratívnej justície“.

Bazemore a Schiff pridávajú „spoločnosti“ definície tak, aby odrážali súdny systém, ktorý je prístupný a menej formálny ako tradičné trestné súdnictvo a vyjadruje odlišný spôsob uvažovania o trestnej činnosti. To úzko súvisí s pôvodnou Zehrovou paradigmou o restoratívnej justícii.

Harry Mika a Howard Zehr napísali zaujímavý článok o mílnikoch restoratívnej justície. Za mílniky dôležité pre restoratívnu justíciu uviedli nasledovné myšlienky:

- zamerať sa na škody trestného činu viac než na zákony, ktoré boli porušené,
- dosiahnuť rovnaký záujem, t.j. záväzok páchatelov v restoratívnom procese, ale aj obeť,
- podporiť páchatela tak, aby pochopil, že je nevyhnutné prijímať a plniť svoje záväzky, ktoré vyplývajú z restoratívneho procesu,
- rozvíjať povinnosti páchatela v restoratívnych procesoch, ktoré nie sú určené ako škody alebo ako trest samy osebe a vyžadujú konštruktívnosť a sociálnosť,
- zapojiť do dialógu (priamo alebo nepriamo) medzi obeťou a páchatelom, ak je to vhodné aj ostatných členov spoločnosti, ktorí sa môžu zúčastniť v prípade potreby a v závislosti na konkrétnom postupe,
- zapojiť postihnutú spoločnosť (komunitu) prostredníctvom súdneho konania a zvýšiť tak kapacitu, ako aj ich zapojenie do prevencie kriminality,
- podporiť spoluprácu a reintegráciu spoločnosti skôr, než nátlak a izoláciu (napr. väzba alebo výkon trestu odňatia slobody),
- dať pozor na nezamýšľané dôsledky politík a programov.

Páchatel je zodpovedný za trestný čin a proces, ktorý je zameraný na nápravu (reparáciu) a „liečenie“ škôd, ktoré vyplývajú z tejto trestnej činnosti. Proces je navrhnutý tak, aby posilnil všetky zúčastnené strany, vrátane tých predstaviteľov spoločnosti, ktorých sa problém bytostne dotýka.

Páchatel sa podrobí morálnemu procesu učenia ako on/ona vnímajú a počujú obeť, ako jej trestný čin ublížil a či spôsobil nielen ma-

teriálnu, ale i morálnu škodu. Obeť sa tiež zaoberá morálnym učením s hlbším pohľadom na motiváciu páchatela a jeho štruktúru osobnosti. Restoratívne postupy a metódy sú dialógom medzi páchatelom a obeťou, ktorý je adresovaný jeden druhému – tvárou v tvár, a to v rámci realizácie základných pravidiel s vyškoleným mediátorom. Základné pravidlá týchto dialógov sú vykonávané s rešpektom a zdvorilosťou. Tieto procesy sú navrhnuté tak, aby riešili problémy týkajúce sa bezpečnosti, t.j. páchatel drží záväzky v rámci spoločnosti s tradičným systémom trestného súdnictva ako zálohu. Úspešná reintegrácia páchatelov znamená, že tí budú rešpektovať právne predpisy, a tým bude vytvorený priestor pre zníženie recidívy. Reintegráciu možno dosiahnuť tým, že stavia páchatela do behaviorálnych zmlúv (vytvorením priestoru dialógu medzi páchatelom a obeťou), ktoré vznikajú z mediácie alebo konferencie procesu.

Restoratívna justícia odkazuje na miestne politiky a pravidlá spoločnosti, a to na báze programov a postupov, ktorých cieľom je vrátiť pôvodný stav. Týka sa to páchatela, obeť a v niektorých prípadoch aj ich rodiny i zmierenia prostredia, ktoré je podstatne viac neformálne než súdna sieň. Tieto programy by mali byť ľahko dostupné pre obyvateľov spoločnosti a sú garantované vyškolenými dobrovoľnými mediátormi. Títo dobrovoľníci často úzko spolupracujú so zamestnancami na plný úväzok v trestnej justícii pri realizácii a vyhodnotení programov restoratívnej justície.

Informácie o trestnej činnosti ako porušenie právnych predpisov v spoločnosti, začlení restoratívna justícia obeť trestných činov v rozhodovacej právomoci do rámca dopredu vytvorených usmernení alebo základných pravidiel. Restoratívna justícia priamo vedie páchatela k zodpovednosti za trestnú činnosť tým, že mu uloží povinnosť reštitúcie/služby. Ide o povinnosť, ktorú páchatel musí splniť skôr, ako bude obeť plne začlenená do spoločnosti, a to v dobrom stave.

Na základe týchto definícií, ponúkame zoznam cieľov restoratívnej justície pre študentov, absolventov a súdny systém, resp. neziskové organizácie zapojené do restoratívnej justície v rámci konkrétneho programu.

Medzi **ciele restoratívnej justície** možno zaradiť nasledovné:

1. stanoviť postupy, ktoré korigujú alebo liečia obeť trestného činu, páchatela a spoločnosť v rámci tripartitného vzájomného závislého vzťahu,
2. zákonodarcovia nie sú ochotní v súvislosti s ich politickou orientáciou zmeniť legislatívu a zaviesť prvky restoratívnej justície, a preto je jedným z cieľov restoratívnej justície postupne zavádzať jednotlivé inštitúty restoratívnej justície do právnych poriadkov štátov,
3. sústrediť sa na objasnenie role a miesta programov restoratívnej justície v rámci tradičného trestného súdnictva, alebo ako restoratívnych zmlúv justície s programom tradičnej agentúry,
4. uľahčiť spoluprácu a vyvolať tvorivé vzťahy medzi miestnymi komunitami, ktoré pôsobia najmä v oblasti kriminality a prevencie,
5. zvýšiť dostupnosť trestného súdnictva „a reagovať na všetky zúčastnené strany v spoločnosti“; aktivovať občiansku angažovanosť a dobrovoľníctvo v justícii,
6. oživiť komunitu, ktorá zažíva politické a sociálne rozdiely relevantné pre trestné súdnictvo, s cieľom uľahčiť progresívny vývoj a rozsah restoratívnej justície tak, aby zahŕňala medzinárodné rozmery.¹⁸

Restoratívna justícia je novou metódou spravodlivosti v oblasti viktimológie. Intervencie restoratívnej justície v rámci trestného súdnictva sú relatívne nové modely riešenia trestnej činnosti a kriminálneho správania. Uznáva, že trestný čin spôsobí utrpenie nielen ľuďom, ale i spoločnosti. Restoratívna justícia trvá na tom, že korekcia (reparácia) spôsobených utrpení je možná len za účasti v tomto procese. Cieľom restoratívnych programov je, aby sa obeť, páchatelia a postihnutá spoločnosť priamo podieľali na reakcii voči trestnej činnosti. Vytvoria dôležitú súčasť trestného konania s odborníkmi zo štátnej správy. Títo odborníci sa zameriavajú na páchatela a jeho zodpovednosť, odškodnenie obeť a plnej účasti obeť na restoratívnej justícii, taktiež páchatela

¹⁸ Dorne, C. K.: Restorative Justice in the United States. Pearson Prentice Hall. New Jersey. 2008. s. 8–15.

a spoločnosti. Restoratívny proces zahŕňa všetky zainteresované strany a je základným predpokladom pre dosiahnutie restoratívneho výsledku, ktorým je náprava a zmier. Viacerí akademici restoratívnej justície, ako je Wemmers a Zehr tvrdia, že restoratívna justícia zdôrazňuje proces rovnako ako výsledky, a to je výrazný aspekt jej prístupu.

Restoratívna justícia sa líši od súčasného trestného práva vo viacerých otázkach. **Po prvé**, vníma trestné činy komplexnejšie: skôr než definovanie trestného činu ako jednoduché porušovania zákonov uznáva, že páchatelia poškodili obeť, spoločnosť a dokonca aj ich samých. **Po druhé**, širšie vníma reakciu na trestnú činnosť: nemožno dávať kľúčovú rolu iba štátu a páchatelovi; treba zahrnúť do procesu obeť a rovnako aj spoločnosť. **Po tretie**, sa aj úspech meria inak: skôr než meranie toho, čo spôsobil trestný čin, meria sa koľko škôd je napravených alebo nahradených a zároveň, ako bolo zabránené páchať ďalšiu trestnú činnosť.

Otázky o tom, ako je „spoločenstvo“ potrebné chápať v restoratívnej justícii, bolo prezentované niektorými akademikmi o restoratívnej justícii. Dôvodom bola absencia druhu komunit, ktoré nefungujú v modernej spoločnosti. Na základe poznania, že existuje niekoľko štvrtí v moderných priemyselných spoločnostiach Dignan tvrdí, že pojem komunity (spoločnosti) by mala byť definovaná, a to bez ohľadu na „zemepisné alebo priestorové parametre“.

Braithwaite, v tejto súvislosti používa pojem „záujmové spoločenstvá“, ktoré by mohli byť založené fungovaním interakcie na pracoviskách, v zamestnaní a pri trávení voľného času. Dignan ich označuje ako „sociálne komunity“, zaraďuje sem školy, kostoly a spoločenské organizácie. S pojmom komunity (spoločnosti) Braithwaite nazýva aj „komunitu a jej starostlivosť“. Pojem „komunita a jej starostlivosť“ sa v tomto prípade odvoláva na „skupinu ľudí, ktorí sa zaviazali k starostlivosti, ochrane, podpore komunity“ a nemusia to byť nutne príbuzní obeť a páchatela. Toto objasnenie pojmu komunity je dôležité, aby obohatilo o uvažovanie tých, ktorí by termín komunity vnímali v príliš reštriktívnom alebo extenzívnom výklade.

Pojem „restoratívna justícia“ je podľa Stouta definovaná odlišne rôznymi akademikmi a občas bola zneužitá ako odkaz na akýkoľvek po-

stup spočívajúci v „obeti“, „rehabilitácii“ alebo „processe pochádzajúcom zo spoločnosti a nie od štátu.“ Definícia od Tonyho Marshalla sa zdá byť precíznejšia a používa sa vo väčšine literatúry o restoratívnej justícii.

Podľa Marshalla restoratívna justícia „je prístupom k riešeniu problémov s kriminalitou, ktorý zahŕňa strany sporu a spoločenstvo všeobecne, v aktívnom vzťahu so štatutárnymi orgánmi“. Vo Veľkej Británii definujú restoratívnu justíciu ako „proces, kedy sa obeť, páchatelia a spoločnosť podieľajú na riešení, ako sa vysporiadať s následkami trestného činu a jeho dôsledkami pre budúcnosť“. Definícia používaná vo Veľkej Británii však neobhajaje aktívnu účasť štatutárnych orgánov, ako bolo evidentné v definícii Marshalla. Tá by mohla byť preto nazývaná „založený na spoločnosti“ alebo „spolupracujúca spoločnosť“ modelu restoratívnej justície.

V oboch definíciách vyvstáva otázka, či sa restoratívna justícia a trestné súdnictvo navzájom vylučujú, alebo môžu fungovať bok po boku. Ide o zvýšenie napätia a problém, či by mala byť restoratívna justícia „obsiahnutá“ v trestnom práve alebo nie.

Stout a Johnstone poukazujú na pretrvávajúcu diskusiu o restoratívnej justícii, ktorá silno podporuje spoločnosť ako jednu zo základných zložiek modelu restoratívnej justície (o.i. analyzuje jej štyri elementárne body). Johnstone je presvedčený, že každý model restoratívnej justície by mal mať tieto štyri ideály a charakteristiky:

- *kriminalita je v podstate násilie osoby voči inej osobe, a to je oveľa významnejšie ako porušenie právnych predpisov;*
- *v reakcii na trestnú činnosť naším prvoradým záujmom by malo byť, aby si boli páchatelia vedomí škôd, ktoré spôsobili a aby sa zabránilo ich opakovaniu;*
- *povaha reparácie a opatrenia na prevenciu recidívy by mali byť rozhodnuté spoločne a konsenzuálne páchatelmi, obeťami a spoločnosťou;*
- *je potrebné vyvinúť úsilie na zlepšenie vzťahu medzi obeťou a páchatelom a reintegráciou páchatela do spoločnosti.*

Podobne Zehr a Mika poskytujú užitočný zoznam toho, čo oni považujú za základné charakteristiky a princípy restoratívnej justície. Patrí medzi ne dôležitá myšlienka a uznanie, že:

obete a spoločnosť boli poškodené a potrebujú rekonštrukciu, a v dôsledku toho, že obeť, páchatelia, resp. dotknutá spoločnosť sú kľúčové v oblasti spravodlivosti. Je povinnosťou páchatela, aby sa veci dali do poriadku, a to čo najväčšej miery, ale takáto účasť na náprave by mala byť dobrovoľná, t.j. „bez nátlaku“.

Pokračovať by sa malo v argumentácii, že:

záväzky spoločnosti sú obeť a páchatel' a pre všeobecné blaho svojich členov sú potreby obeť, ktoré by mali byť východiskom pre spravodlivosť. Dialóg by mal uľahčiť to, že súdnicstvo by malo mať na pamäti výsledky, ktoré sú v intervencii a reakcii na trestnú činnosť a šikanovanie.

Williams však tvrdí, že model restoratívnej justície je zámerne provokatívny a má rétorický prvok, pretože je ďaleko od reality a praxe a taktiež od väčšiny existujúcich systémov spravodlivosti. Autori však podľa Williamsa súhlasia s tým, že vyššie uvedené charakteristiky a princípy sú „zámerom, aby neboli podobné súčasnému systému“. Avšak, Williams ďalej uvádza, že charakteristika je užitočná, pretože poskytuje „ideálny typ“, proti ktorému možno testovať nároky jednotlivých projektov alebo iniciatív, ktoré obsahujú restoratívne princípy.

Preto koncepcia restoratívnej justície v názore Konzorcia restoratívnej justície Veľkej Británie je nasledovná:

restoratívna justícia sa snaží vyvážiť obavy obeť a spoločnosti s potrebou reintegrácie páchatela do spoločnosti. Snaží sa pomôcť zotaviť obeť a umožňuje, aby sa všetky strany podieľali na procese hľadania spravodlivosti a v účasti v ňom.

Podľa názoru Johnstona najčastejším spôsobom, ako vysvetliť restoratívnu justíciu je „popisovať ju ako rozlišovací proces“. To znamená, že proces, ktorý umožňuje spôsobenú škodu uznať bez dopadu toho, čo pachátelia urobili a dáva im príležitosť, aby páchatel' nahradil ško-

du. Johnstone poznamenáva, že restoratívna justícia ponúka tým, ktorí utrpeli škodu, príležitosť, aby prišlo k ich poškodeniu alebo uznaniu a napraveniu, čo je v súlade s názorom Zehra. Konflikt medzi ľuďmi je nevyhnutný, ale tam, kde sa vyskytuje restoratívna justícia, môže byť nastolená rovnováha „obnoviť“ ju spravodlivým spôsobom. Zámery restoratívnej justície podľa Veľkej Británie viedli k zavedeniu „väčšej flexibility, individuálnej účasti a zapojení spoločnosti“ tam, kde môže pomôcť mediátor obetiam, ich rodinám a spoločnosti, ktorá je poškodená trestnou činnosťou a zabrániť ďalšiemu opakovaniu trestnej činnosti zo strany páchatela.

Restoratívna justícia v názore Konzorcium restoratívnej justície Veľkej Británie je otázkou „humanizácie“ trestného práva a v spôsoboch, ktoré neporušujú celkovo len postup, ale i priestor pre zapojenie, videnie trestnej činnosti vo svojom sociálnom kontexte a pri budúcich riešeniach problémov, prístupe na všetky otázky, ktoré by mohli byť položené. Možno, že v kombinácii so spravodlivosťou, restoratívna justícia by mohla vytvoriť „komplexnú spravodlivosť“. To znamená, že spravodlivosť nielen z pohľadu sudcu, ale aj obeť, spoločnosti a páchatela.¹⁹

Konzorcium restoratívnej justície a národnej dobročinnosti, ktorého členmi sú národné organizácie a jednotlivci, ktorí majú záujem na podporu restoratívnej justície, používa nasledujúcu definíciu:

restoratívna justícia sa snaží riešiť konflikty a opravy škôd. To povzbudzuje tých, ktorí spôsobili škodu uznať dopad toho, čo urobili, a dáva im príležitosť, aby sa realizovalo odškodnenie. Ponúka tým, ktorí utrpeli škody, príležitosť, aby ich poškodenia alebo straty boli vrátené. (Konzorcium restoratívnej justície, 2006).

Liebman občas používa definíciu, keď prednáša auditóriu na tému trestnej justície:

restoratívna justícia usiluje o obnovenie „blahobytu“ obetí, páchatelov a spoločnosti, ktoré sú poškodené trestnou činnosťou, a aby sa pritom zabránilo ďalšej trestnej činnosti.

¹⁹ Omale, Don John O.: Restorative Justice and Victimology (Euro-Africa Perspectives). Wolf Legal Publisher. Oisterwijk. 2012. s. 15–18.

Existuje mnoho ďalších definícií, ktoré sú si celkom podobné, ale s dôrazom na rôzne aspekty. Niektoré z nich sú veľmi rozsiahle, vrátane takých aspektov ako sú verejné práce alebo zvyšovanie povedomia páchatelov o práci, resp. vzťahu medzi prácou a odmenou za ňu. Helen Reeves navrhol prístup na podporu obetí, ktorý možno považovať za restoratívny, a to len vtedy, keď obsahuje pokusy usporiadať veci do správnej miery, adresovaných pre obeť trestných činov.

Niektorí odborníci z praxe poukazujú na to, že len zriedka obeť trestného činu môžu byť skutočne obnovené do pôvodného stavu. Aj keď je stav navrátený do pôvodného stavu, rany obeť stále existujú a pravdepodobne „emocionálne jazvy“ obeť zostanú. Nádejou je skôr to, že možno obnoviť stratený dialóg medzi obeťou a páchatelom, čo môže premeniť trestnú činnosť na niečo iné.²⁰

Restoratívna justícia je globálnym spoločenským „hnutím“, ktoré sa vyznačuje značnou vnútornou diverzitou. Jeho cieľom je zmeniť spôsob, akým vzhliadame na súčasnú spoločnosť, reagujeme na fenomén trestnej činnosti, resp. na príbuzné formy antisociálneho správania alebo negatívnych spoločenských javov. Jej cieľom je nahradiť naše už existujúce vysoko profesionálne systémy represívnej spravodlivosti s komunitným základom reparatívnej justície a moralizovanej sociálnej kontroly. Cieľom restoratívnej justície nie je len efektívnejšia kontrola trestnej činnosti, ale jej prínos spočíva aj v množstve ďalších prosociálnych účinkov:

- zmysluplný kontakt so spravodlivosťou pre obeť trestných činov a liečba traumy, ktorú tieto obeť utrpeli,
- zodpovednosť páchatela a jeho opätovná integrácia do spoločnosti,
- využitie ľudských zdrojov, ako aj verejných prostriedkov na spoločensky prínosnejšie projekty, ako napr. projekty prevencie kriminality a projekty na regeneráciu miest a obcí.

Pravdou je, že v súčasnosti neexistuje žiadna dohoda o skutočnej povahe transformácie vedenej restoratívnou justíciou. Niektorí autori

²⁰ Liebman, M.: Restorative justice/how it works. Jessica Kingsley Publishers. London. 2012. s. 25–35.

(Sullivan a Tiff) považujú restoratívnu justíciu za nový sociálny program, ktorý sa môže uplatniť v rámci systému trestného súdnictva. Mal by učiť, liečiť a nahrádzať škody obetiam a komunitám, z ktorých pochádzajú a kde žijú. Iní autori používajú vízie liečenia a obnovenia na všetky druhy konfliktov a poškodenia. Jej skutočným a hlavným cieľom by mala byť zmena spôsobu, akým sa pozeráme sami na seba a vychádzame s ostatnými v každodennom živote. Čo všetci zástancovia restoratívnej spravodlivosti hľadajú, je niečo lepšie než to, čo existuje a tiež niečo lepšie než rôzne iné alternatívy, ktoré boli testované s obmedzeným úspechom v minulosti.

Faktom je, že v poslednej dobe je restoratívna justícia veľmi rozšírená. Zakladatelia restoratívnej spravodlivosti v prameňoch z roku 1998 uviedli, že stále zostáva značný počet ľudí zapojených do trestného súdnictva, a dokonca aj mnoho tých, ktorí učia o problematike spravodlivosti na univerzitnej úrovni, pre ktorých otázky restoratívnej justície, a to aj terminus technicus „restoratívna justícia“ zostávajú úplne cudzie. V súčasnej dobe je málokedy možné sa stretnúť s ľuďmi, nielen v oblasti trestného práva, ktorí pojmu rozumejú. Skutočnosť je však taká, že v súčasnosti je koncept restoratívnej justície už dlhodobo predmetom rôznych diskusií, vrátane univerzít, politiky, súdnictva ale i školstva.

Pojem „restoratívnej spravodlivosti“ sa zdá, že nemá jednotný, jasný a určitý význam, ale namiesto toho sa používa mnohými spôsobmi. Niektorí (napr. Roche, Sullivan a Tiff), ktorí sa pokúsili objasniť význam restoratívnej justície, tvrdia, že je vyjadrením myšlienky „všetko pre všetkých“. Naviac to nie je spôsobené len tým, že ľudia používajú termín rôznymi spôsobmi v rôznych kontextoch. Skôr je to spôsobené myšlienkou niektorých zástancov restoratívnej justície, ktorí zhodne naznačujú, že využívanie konceptu je jedine správne vtedy, keď je koncept restoratívnej justície použiteľný v praxi.

Restoratívna justícia nie je len vágnym pojmom; je to v skutočnosti hlboký a životaschopný koncept. **Koncept restoratívnej justície** môžeme popísať nasledovne:

Väčšina z tých, ktorí používajú termín restoratívnej justície ju považujú za konštruktívnu a progresívnu alternatívu k tradičnému spôsobu reakcie na trestnú činnosť a negatívne spoločenské javy. Ako správne

charakterizovať „restoratívnu justíciu“ nie je iba záležitosťou taxonómie, ale aj otázkou hodnotenia. Otázkou tiež je, či konkrétny postup alebo agenda spĺňajú štandardy restoratívnej justície. Hľadanie optimálneho obsahu pre restoratívnu justíciu zdôraznil aj Declan Roche.

Falšovaný tovar môže poškodiť dobrú povesť výrobcu, v tomto prípade produktu, ktorý sa nazýva koncept restoratívnej justície. Mal by sa snažiť, aby sa zabránilo falšovateľom ťažiť z dobrého mena restoratívnej justície. Jedným zo spôsobov ako to urobiť, je neustále objasňovať význam restoratívnej justície, a to vedením diskusií o tom, aký je v skutočnosti program restorácie a jeho prax.

V prvom rade je potrebné brať do úvahy skutočnosť, že nie každá alternatíva je konštruktívna a progresívna vo vzťahu k tradičným zásadom do trestného práva a možno ju charakterizovať ako restoratívnu justíciu. Pre takúto alternatívu je potrebné vierohodne opísať restoratívnu justíciu, ktorá má obvykle jednu alebo viac z nasledujúcich zložiek, ktoré nie sú uvedené v konkrétnom poradí podľa dôležitosti.

1. Ide o relatívne neformálny proces, ktorého cieľom je zapojiť obeť, páchatelov a ďalšie osoby s nimi súvisiace, a diskutovať o tom, čo sa stalo, aké sú následky trestného činu a o tom, čo je potrebné urobiť, aby došlo k reparácii, aby sa zabránilo ďalšiemu previneniu alebo konfliktu.
2. K dispozícii bude dôraz na posilnenie psychických procesov občajných ľudí, ktorých životy sú ovplyvnené trestnou činnosťou alebo protiprávnosťou.
3. Charakterizuje ju tiež úsilie zo strany orgánov s rozhodovacou právomocou, pretože cieľom je rozhodnutie, ktoré je menej stigmatizujúce a menej sa sústreďuje na potrestanie páchatela. Jeho účelom je prinútiť páchatela, aby rozpoznal a splnil svoju povinnosť napraviť škodu, ktorú spôsobil spáchaním trestného činu, a to spôsobom, ktorý priamo prospieva poškodeným. Uvedené možno zároveň považovať za prvý krok k ich opätovnému začleneniu do komunity občanov rešpektujúcich svoje práva a povinnosti.
4. Orgány s rozhodovacou právomocou zabezpečia, že v rozhodovacom procese sa jeho výsledok bude riadiť určitými zásadami a hodnotami, ktoré sú v súčasnosti považované za žiaduce v so-

ciálnej interakcii medzi ľuďmi ako napríklad: je potrebné rešpektovať jeden druhého, násiliu je potrebné sa vyhýbať a minimalizovať; začlenenie treba uprednostniť pred vylúčením.

5. Úloha orgánov s rozhodovacou právomocou je veľmi náročná, pretože kľúč k náprave krívd spôsobených obetiam spáchanými trestnými činmi spočíva práve v kvalitných rozhodnutiach orgánov činných v trestnom konaní a súdu.
6. Dôraz sa kladie na posilňovanie a navrátenie vzťahov medzi ľuďmi, ako aj používanie rácia v riešení zložitých situácií.

Na základe uvedeného len málokto môže popierať použiteľnosť konceptu restoratívnej justície. Spoločenské zásahy v podobe koncepcie restoratívnej justície sú prípustné, ale len do určitej miery. Či človek definuje taký zásah ako „restoratívnu justíciu“, bude potom závisieť od toho, či (on alebo ona) budú mať záujem participovať na restoratívnej justícii.²¹

1.1.1. Niektoré otázky a kritické poznámky zamerané na modely restoratívnej justície

V tejto časti by sme boli radi, aby sa niektoré kritické pripomienky týkajúce sa procesu a výsledkov zameraných na modely vyjasnili. Budeme sa pokúšať analyzovať dopady každého modelu rozvoja restoratívnej justície a potenciálnych problémov.

Zdá sa, že zástancovia každého modelu cítili naliehavú potrebu rozvinúť jasné a jednoznačné vymedzenie a vízie restoratívnej justície, ktorá by mala slúžiť ako zameranie na reflexiu a experimentovanie medzi praktikmi a akademikmi a mala by informovať tvorcov politiky (legislatívov), resp. verejnosť o tom, čo je restoratívna justícia a čo nie je. Takéto „jasné a explicitné“ definície slúžia ako základ pre jednotlivé modely. Dá sa povedať, že snaha vyvinúť presné definície a jednotiacu víziu restoratívnej justície je problematické. Základným východiskom pre presnosť a homogenitu definícií je presvedčenie, že sa jedná

²¹ Johnstone, G. – Van Ness, Daniel W.: The meaning of restorative justice. In: Gerry Johnstone, Daniel W. Van Ness: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2011. s. 5–8.

o žiaduce javy v rámci restoratívnej paradigmy. Už dávnejšie bolo zdôraznené, že jasná definícia restoratívnej justície pomáha zachovať dobrú povest' tým, že vylúči z restoratívnej justície postupy, ktoré nie sú restoratívne.

Ak je návrh založený na predstave, že by mohlo byť možné zaručiť sa, že sa objaví nepriestrelná definícia o vízii restoratívnej justície, je to nereálne diskutabilné. V prípade, ak by bolo možné vyvinúť takú dokonalú definíciu a víziu, mohla by byť nesprávne vyložená nielen v teórii, ale i praxi, ako je tomu u väčšiny ľudských myšlienok. Cieľom by malo byť zabrániť označovaniu programov, ktoré nie sú restoratívne ako restoratívne a vyvarovať sa tak zbytočnej a neobjektívnej kritike. Napríklad Miers a jeho kolegovia si položili otázku, či programy, do ktorých je minimálne snaha zapojiť obeť sa môžu automaticky nazývať „restoratívne“? Avšak niektorí autori namietajú, že v dôsledku obmedzení vstupu tábora do restoratívnej justície by mohli prevážiť nevýhody v dlhodobom horizonte. Prísne kritériá môžu brzdiť tvorbu, odrádzať inováciu a znižovať rozmanitosť v rámci restoratívnej justície a vytvoriť nebezpečenstvo dogmatického zavádzania restoratívnych prvkov.

Je zrejmé, že rovnováhu je potrebné nájsť, a to stanovením hodnôt pre restoratívnu justíciu. Niektorí zástancovia naznačujú, že restoratívna justícia by nemala byť vnímaná v „buď/alebo“, ale z hľadiska: buď je to restoratívna justícia, alebo nie. Určite by to malo byť otázkou posúdenia. McCold a Van Ness napríklad navrhujú, aby sa vytvorili stupne restorácie. Bazemore a Schiff tvrdia, že restoratívna justícia by mala byť obmedzená na nejaký konkrétny program (alebo na všetky programy). Bazemore a Schiff citujú kolegov Dignana a Marha a ich názory, že odpoveď je restoratívna vtedy, keď páchateľ prizná svoju zodpovednosť a poskytne participáciu na náhrade spôsobených škôd.

1.1.2. Alternatívou k systému trestného súdництва?

Ďalšie otázky sa týkajú vzťahu medzi restoratívnou justíciou a systémom trestného súdництва. Ako už bolo uvedené vyššie, zástancovia oboch teórií (restoratívnej a retributívnej) a postupov zameraných na modely restoratívnej justície sa usilujú o vytvorenie radikálnej alternatívy, kto-

rá by spochybnila súčasný systém trestného súdnictva. Avšak niektorí autori (Zehr, Braithwaite atď.) navrhujú rôzne cesty smerom k tomuto účelu. Alternatíva k systému trestného súdnictva by mohla byť vytvorená tým, že drží restoratívnu justíciu neformálne a dobrovoľne presmerovanú na prípady zo systému trestného súdnictva do restoratívnych programov vykonávaných mimo systému. Ak by sme otázku smerovali na oba druhy modelov (retributívny a restoratívny), výsledok a proces sú zamerané na oba modely, čo predstavuje skutočnú alternatívu k zmene systému štátnej justície.

Posúdili sme dva modely ako protiklady. Avšak sú naozaj tak odlišné jeden od druhého a od „tradičnej“ reakcie na trestný čin? Oba modely prijali autoritu trestného práva, tým ako sa prihlásili do systému trestného súdnictva, pričom sa nezdá, že ideológia a štruktúra sú širšie.

Pokiaľ ide o model zameraný na výsledok, tak zástancovia naznačujú, že navrhované „alternatívy“ by sa mali rozvíjať v rámci systému trestného súdnictva a zároveň by mali byť viazané právnymi formálnosťami a zavedenými praktikami orgánov činných v trestnom konaní. Nie je tam rozpor medzi ničím, čo niektorí akademici tvrdia, že je „alternatívne“ do systému a zároveň to má v podstate charakter inštitucionálneho a ideologického rámca? Nie je tam nebezpečenstvo, ktoré sa snaží implementovať restoratívnu justíciu v rámci systému trestného súdnictva s tým, že oslabí a deformuje restoratívnu filozofiu spravodlivosti, vedúcu ku kooptácii restoratívnej justície, udržaniu a posilneniu súčasného systému, namiesto toho, aby sa zmenila?

Potenciál restoratívnej justície je vykonaný formou odklonu od systému trestného súdnictva (ako odporúčajú zástancovia tohto modelu) a predloženia alternatívy. Vyplýva to z návrhov presadzovaných touto víziou restoratívnej justície, že ich model by mal byť schválený do systému a bude závisieť na systéme v mnohých spôsoboch (napríklad prípady budú zadané restoratívnej justícii a ich programom iba v prípade, ak budú splnené kritériá stanovené pre tento systém). Ak restoratívna justícia zlyhá, potom by prípady mali byť vrátené späť do procesu retributívnej justície (napríklad v prípade neosvedčenia sa odsúdeného pri podmienenečnom odklade výkonu trestu odňatia slobody). To, čo sa zdá byť navrhnuté v rámci restoratívnej justície, je pôsobiace mimo systém,

ale zároveň pod vedomím, že systém je obklopený zákonom. Vzhľadom na to, že na výsledky sa zamerali aj akademici, ktorí tvrdia, že spochybnenie systému pri práci s restoratívnou justíciou je obhajoba procesného zamerania a vízie ašpirujúcej na to, že je potrebné prípady, ktoré nemôže restoratívna justícia zvládnuť, delegovať na retributívnu justíciu. Pravdepodobne žiadny model nemá potenciál priniesť významné zmeny v spôsobe reakcie na spáchaný trestný čin.

1.1.3. Otázka donútenia

Ďalšia otázka sa týka donútenia. Model je zameraný na výsledok, pokiaľ ide o formálne súdne donútenia v súlade s restoratívnou praxou a zanedbáva postavenie zúčastnených strán trestného činu. Podľa zástancov tohto modelu je výsledok zameraný na vízie, ktoré nedokážu spochybniť súčasný systém. Podľa slov McCold sa u restoratívnej justície zásadne jedná o iný spôsob výkonu spravodlivosti. Model zameraný na výsledok je v súlade s tým, že je zameraný na to, aby uvalil súdne sankcie. Dá sa to chápať ako nedôslednosť restoratívneho procesu, ktorý nedokáže napadnúť „business ako zvyčajne“ rovnakými zákonmi, rovnakým spôsobom, rovnakým tlakom a rovnakým cieľom, s jedným dodatkom.

Diskusia je často sústredená na skutočnosť, či súdny nátlak by mal byť súčasťou restoratívnej justície, alebo či restoratívna justícia by mala byť obmedzená na dobrovoľné neformálne stretnutie. Predpokladá sa, že zo strany zástancov retribučného modelu, ktorý na restoratívnu justíciu pôsobí prostredníctvom odklonu od systému trestného súdnictva, možno restoráciu kvalifikovať ako dobrovoľný spôsob ako „robiť spravodlivosť“. Zdá sa však nevyhnutné, že aspoň v niektorých prípadoch môže byť páchatelov súhlas motivovaný strachom. Ide o to, že ak sa nedohodnú, aby sa časť restoratívnej spravodlivosti vykonal „dobrovoľne“, tak páchatel bude podrobený trestnému stíhaniu a tvrdším súdnym sankciám. Je otázka donútenia obmedzená len na súdny nátlak? Páchatel môže byť vystavený rôznym neformálnym tlakom (napríklad od svojich rodín alebo iného člena svojej „komunity“), aby sa podieľal na procesoch restoratívnej justície. Účasť na nich, by mohli páchate-

lia uskutočňovať dobrovoľne prostredníctvom participácie na stretnutiach v priebehu aplikovania restoratívnej justície.

Je dôležité, aby **výsledok** a **zameraný proces** boli predmetom diskusie o otázkach nátlaku, ktoré sú zavádzajúce a ignorujú iné dôležité otázky. Najmä sa prehliada skutočnosť, že úplne dobrovoľná restoratívna justícia nie je úplne reálna a ideálna. Tak dlho, ako restoratívna justícia pracuje v tieni systému trestného súdnictva, súdny nátlak je prítomný v pozadí. Proces zameraný na retribučný model tiež nedokáže zohľadniť všetky neformálne javy ako formu nátlaku. Existujú rôzne stupne donútenia.

1.1.4. Problém marginalizácie

Ďalšia sada otázok sa vzťahuje k otázke možnej marginalizácie restoratívnej justície. Ako už bolo uvedené vyššie, kritici procesu zameraného na model restoratívnej justície sa domnievajú, že v prípade restoratívnej justície a jej definovanie ako praktizovanie na dobrovoľnom neformálnom procese je bez možnosti ovplyvniť udalosti v súdnej sieni trestnej justície. Treba, aby sa restoratívna justícia stala neoddeliteľnou súčasťou systému trestného súdnictva a popri „radikálnej a systémovej“ reforme systému trestného súdnictva bola v súlade so zásadami restoratívnej justície a hodnotami spravodlivosti.

Tí, ktorí naznačujú, že zachovanie profilu restoratívnej justície ako dobrovoľnej a neformálnej pravdepodobne povedie k marginalizácii, môžu mať pravdu. Tento vývoj je však nežiadúci. Nežiadúca je aj štátom riadená realizácia vo veľkom meradle ako to v súčasnosti prebieha v niektorých európskych krajinách, kde sa vo veľkom meradle prezentuje restoratívna spravodlivosť.

Po prvé, argumentom môže byť, že presadzovaním postupného využívania restoratívnej justície v tejto fáze (t.j. len s niektorými inštitútmi) umožní zmeny v postojoch verejnosti a v prehodnotení sociálnych hodnôt v spoločnosti. Pravdepodobne dnes restoratívna justícia pôsobí viac ako „*veľmi citlivá teória*“, ktorá by mohla pôsobiť nekompatibilne so súčasným myslením v kontinentálnom právnom systéme a sieni trestného práva.

Po druhé, najmä veľké štáty v západnej Európe podporujú túto myšlienku reforiem (s ohľadom na transformáciu systému trestného súdnictva, a tým zabráneniu marginalizácii restoratívnej justície), má silné autoritárske a totalitné podtexty, a preto by sa malo pristupovať k vysvetľovaniu o restoratívnej justícii s veľkou opatrnosťou.

Po tretie, sú početné historické príklady z minulosti, ktoré naznačujú, že rozsiahle reformy „top-down“ často zlyhávajú a je lepšie sa z toho poučiť, ako ich podozrievať.

1.1.5. Konflikt pri diskusií

Aký hlbší konflikt sa skrýva za výsledkom procesu, ktorý je zameraný na modelovú debatu? Jeden z kritikov sa vyjadril k rozdielu medzi „procesom“ a „hodnotou“ koncepcie restoratívnej justície a navrhol, že:

napätie medzi dvoma konkurenčnými záväzkami: (i) ide o proces, v ktorom sa obeť a ďalšie zainteresované strany môžu zmysluplne podieľať na trestnom konaní; a (ii) hodnoty sú navrhnuté tak, aby boli primárne splnené skôr restoratívne než represívne ciele.

Je preto viac než žiadúce, aby sa tento konflikt vyriešil a deklarovalo sa, že určité restoratívne hodnoty spravodlivosti sú lepšie ako ostatné za všetkých okolností? Možno tvrdiť, že ak by niektoré restoratívne hodnoty spravodlivosti boli považované za zastrešujúce a univerzálne, mohlo by to viesť k neetickým alebo „nerestoratívnym“ odpovediam v niektorých situáciách. Riešením by mohlo byť aj vyhodnotenie relevantných faktorov prípad od prípadu v rámci týchto všeobecných zásad, bez ktorých by sme proces mohli správne nazvať „restoratívny“.

Ak sú restoratívne hodnoty v určitej situácii v konflikte, je potrebné odvieť etickú prácu tak, aby v konkrétnej situácii boli jednotlivé restoratívne hodnoty, ako je napríklad posilnenie postavenia zainteresovaných strán, náprava poškodenia obeť, potreby páchatela a ochrana spoločnosti vždy zachované v maximálnej harmónii.²²

²² Zernova, M. – Wright, M.: Alternative visions of restorative justice. In: Gerry Johnstone, Daniel W. Van Ness: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2011. s. 95–99.

1.2. Restoratívne procesy

Mediácia a konflikty

Mediácia je proces, pri ktorom nestranne tretia strana pomáha dvom (alebo viacerým) sporným stranám k dosiahnutiu dohody.

Obet', páchatel' mediácia

Ide o proces, v ktorom nestranne tretia strana pomáha obeti a páchatelovi v komunikácii, a to buď priamo alebo nepriamo. Proces mediácie môže viesť k lepšiemu porozumeniu pre obe strany a niekedy aj k odškodneniu.

Reparácia

Je opatrenie prijaté páchatelom napraviť škody, ktoré spôsobil či už priamo/nepriamo obeti alebo spoločnosti.

Obet', páchatel' konferencie

Mediácia medzi obeťou a páchatelom zahŕňa rodiny obetí a páchatelov a jeho ďalších príslušných členov spoločnosti.

Rodinné skupinové konferencie

Sú podobné ako konferencie medzi obeťou a páchatelom, ale páchatelova rodina má určitý súkromný čas, kedy navrhnuť životaschopné plány pre odškodnenie obete a pre budúcnosť.

Skupiny obet'-páchatel'

Ide o skupiny, v ktorých obeť trestných činov a páchatelia absolvujú zvyčajne stanovený počet sedení, kde obeť komunikuje s podobnými obeťami, resp. ktorým boli spáchané podobné trestné činy.

Obet' a páchatel'ovo povedomie práce

Práca s páchatel'mi prostredníctvom restoratívnej justície by im mala umožniť vnímať dopady svojej trestnej činnosti na obeť, ktorým spôsobili škodu. To môže byť vykonané z vlastnej iniciatívy alebo prostredníctvom stretnutia s obeťou.

1.3. Restoratívna justícia v systéme trestného práva

Mediácia a konferencie môžu prebiehať v systéme trestného súdnictva vo všetkých fázach (ak páchatel priznáva zodpovednosť za svoje protiprávne konanie).

Presmerovanie spoločnosti alebo školského sprostredkovania

V týchto prípadoch je prijaté rozhodnutie zaoberať sa incidentom v škole alebo v spoločnosti ako sporu skôr, než ho označia ako trestný čin. Človek, ktorý spácha trestný čin, musí prevziať zodpovednosť.

Zatknutie políciou

Je nutné zistiť, či páchatel urobil škodu aj niekomu inému a má možnosť dať túto záležitosť do poriadku.

Medzi odsúdením a sankciami

V týchto prípadoch sú páchatelia sankcionovaní väzením, alebo sú podmienene prepustení na slobodu pod podmienkou zloženia peňažnej kaucie. Otázka uskutočniteľnosti sprostredkovania alebo konferencie môže byť tiež vykonaná. V niektorých prípadoch môže byť tento proces ukončený aj ako výsledok, ktorý môže mať určitý vplyv na sankcie (i keď nie je žiadna záruka nižších sankcií). Vo väčšine prípadov niet k dispozícii dostatok času na akúkoľvek mediáciu/konferenciu, ktorá prebieha po sankciách.

Post-sankcie v spoločnosti alebo vo väzení

Akonáhle boli sankcie realizované, nie sú tam žiadne obmedzenia týkajúce sa priebehu mediácie. Načasovanie bude vyhovovať aj obeti a páchatelovi. Vytvára to priaznivý predpoklad, že meditácia je obzvlášť úspešná, keď páchatel je pod dohľadom, pretože poskytuje podporu.

1.4. Umiestnenie restoratívnej justície

Vo Veľkej Británii je restoratívna justícia začlenená v systéme ako „niečo extra“, čo môže byť zaujímavé, ale nie je to povinné. Toto by bolo vnímané ako dôležité preto, aby nedošlo k vyvíjaniu tlaku na účasť obeť. Obetiam sa tiež nepáči, keď sa zúčastňujú na stretnutí s páchatelom, ktorý bol donútený k osobnému stretnutiu. Práve táto skutočnosť vedie restoratívnu justíciu na „vedľajšiu koľaj“. Dokonca aj legislatíva súdnictva vo veciach mládeže (v Anglicku a Walese) má záujem o restoratívny prístup a často zanecháva restoratívnu justíciu ako „extra aktivitu“, ktorú je možné uskutočniť, pokiaľ to zdroje dovoľia.

V Rakúsku, na Novom Zélande a v Nórsku restoratívna justícia nie je alternatívou k systému, nakoľko predstavuje samostatný systém. Je to štandard a súdny systém je tam len ako núdzový variant, pokiaľ restoratívna justícia nemôže byť vykonaná. Nové ustanovenia v Severnom Írsku vykonávajú restoratívny prístup priamo v špecializovanom súdnictve vo veciach mládeže. V týchto prípadoch je potrebné, aby obeť neboli pod tlakom, aby neboli súčasťou procesu proti ich vôli, čo zároveň vyžaduje zaviesť proti nátlakovej činnosti ochranné opatrenia.

1.4.1. Ďalšie súvisiace procesy a služby

Existuje niekoľko ďalších procesov a služieb, ktoré nerestorujú obeť priamo, ale pracujú na tom, aby sa znížila pravdepodobnosť väčšieho počtu obetí v budúcnosti.

Alternatívy k riešeniu násilia

Alternatívy k projektu riešenia násilia chápu workshopy ako metódu riešenia konfliktov. Ponúkajú vážnom alternatívne spôsoby, ako reagovať bez násilia na konfliktné situácie.

Nenásilná komunikácia

Nenásilná komunikácia je model, ktorý sa zameriava na ľudí nachádzajúcich sa v konflikte. Ide o ľudí, ktorí sa navzájom obviňujú z presadzovania svojich potrieb tak, aby ich bolo možné lepšie splniť. V tomto

prípade môže byť poskytnutá pomoc obetiam a páchatelom na prípravu mediácie.

Kruhy podpory a zodpovednosti páchatelov sexuálnych trestných činov

Malý počet dobrovoľníkov (štyri až šesť) regrutujú zo spoločnosti, v ktorej bude sexuálny delikvent (vysoko-rizikový) žiť. Kruh podpory a zodpovednosti predstavuje sieť, ktorá pomáha páchatelovi v čase, keď spoločnosť vyžaduje zodpovednosť za jeho činy. Analýzou činností týchto kruhov bolo preukázané, že majú vplyv na zníženie miery recidívy u sexuálnych delikventov. Príkladom je Kanada a Veľká Británia, ktorá spustila pilotný projekt v údolí Temže.

Mediačné služby v spoločnosti

Mediačné služby v spoločnosti využívajú mediáciu na elimináciu konfliktu medzi páchatelom a spoločnosťou, ktorá by niekedy mohla eskalovať do trestnej činnosti.

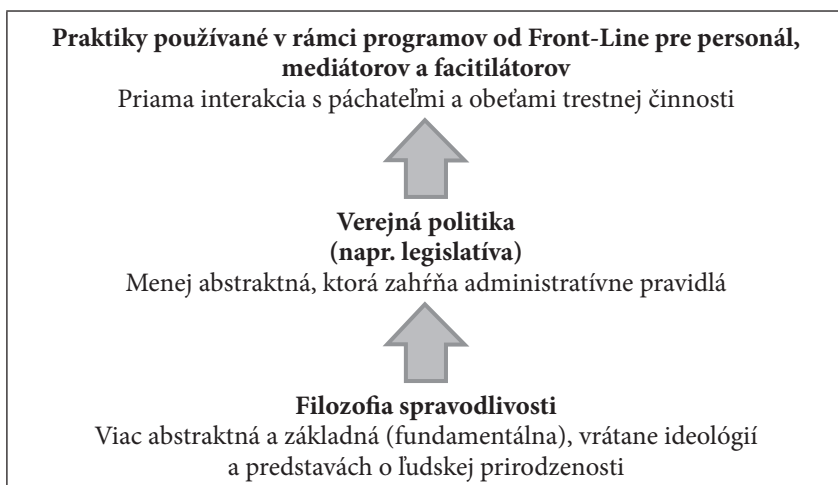
Reparácia spoločnosti

Reparácia spoločnosti je práca vykonávaná pre spoločenstvo ako všeobecne prospešná. U dospelých páchatelov sa teraz nazýva ako „neplatená práca“ (predtým známa ako „trest povinnej práce“).²³

²³ Liebmann, M.: Restorative justice/how it works. Jessica Kingsley Publishers. London. 2012. s. 25–35.

1.5. Konceptia restoratívnej justície

Restoratívna justícia, rovnako ako iné typy spravodlivosti, existuje vo viacerých koncepciách a na rôznych úrovniach. Uprednostňujú zobrazenie spravodlivosti ako filozofie, na ktorej sú verejné politiky založené. Približujú sa k frontovej línii, kde občania skutočne zažijú účinok uskutočňovaných politík, programov. Inak povedané konkrétne postupy týkajúce sa justície sú zakorenené v širších verejných politikách. Tieto sú prezentované v abstraktnej podobe na základe filozofie a spôsobe myslenia o ľudskom správaní alebo životnom údele.

Zdroj: Psychológia v praxi (*political movements are series of proposed interrelated policy agendas publicly put forth by organized groups).

Na najvyššej úrovni abstrakcie, restoratívna justícia je spôsobom myslenia o trestnej činnosti odvodeného od spravodlivosti. Filozofia zahŕňa teoretické predpoklady alebo základné princípy, z ktorých väčšina je založená na teóriách, ktoré vychádzajú z predstáv o ľudskej prirodzenosti. Ľudská spoločnosť je založená na filozofii vlády štátu nad spoločnosťou. Úspešná politika prináša programy, ktoré evokujú pozitívnu prax. Ak sa filozofické myšlienky v kombináciách s konkrét-

nejšími integrujú, potom vytvárajú vnútornú konzistentnú logiku. Sú označované ako vzor, prostredníctvom ktorého sa môžu analyzovať spoločenské javy. V tomto prípade ide konkrétne o páchatelov, obeť trestných činov a spoločnosť.

1.6. Restoratívna justícia: filozofický a teoretický prejav

Znalosť tohto pojmu, princípu a filozofia restoratívnej justície sú dôležité pre hojenie rán medzigeneračnej kriminality a násilia. Ide o špecifický problém, analýzou ktorého sa výskumníci snažili preskúmať pojem, históriu, teóriu a princípy restoratívnej justície a porovnať ho s dostupnou literatúrou v súčasnosti. Na začiatku najprv diskutovali o koncepte restoratívnej justície. Začali ho vnímať ako antropologického predchodcu restoratívnej justície s dôrazom na africké restoratívne tradície a uvažovali ako by mohli prispieť k vznikajúcej novej paradigme restoratívnej justície. Poukazovali na alternatívy, ako by mohli nigérijskí politici riešiť protirečivé konflikty a násilie v krajine. Nasledovalo skúmanie niektorých teoretických problémov, ktoré prispeli k vzniku restoratívnej justície. Ukázalo sa, že tie by mohli mať význam pre lepšiu sociálnu situáciu, napríklad v Nigérii. Prediskutovali sa aj niektoré západné praktiky restoratívnej justície a ich vzťah k niektorým tradičným a neformálnym mechanizmom riešenia sporov v Nigérii. Tradičná literárna metóda bola v tomto prípade používaná prednostne vo vzťahu k metóde meta-syntéze.

1.7. Restorácia a odplata

Pre pochopenie, čo znamená restoratívna justícia, mali by sme si overiť, či je poškodený odškodnený a zároveň zistiť, kto spáchal trestný čin. Ak chceme stanoviť, ako je možné vyžadovať tzv. „odvetnú spravodlivosť“, bolo by potrebné vyhodnotiť, čo odplata môže predstavovať. Restoratívna justícia je proces, pri ktorom účastníci majú záujem spoločne vyriešiť, ako sa vysporiadať s následkami trestného činu nielen v súčasnosti, ale i v budúcnosti.

Cieľom restoratívnej justície je obnova začlenenia do bezpečných komunit (kde bol spáchaný trestný čin) poškodených a páchatelov, ktorí chcú vyriešiť svoje konflikty, príp. empaticky sa vcítiť do prežívania jeden druhého. Vágnosť týchto pojmov je citeľná, a to vzhľadom na rôznorodosť restoratívnej justície. Žiada sa mať dostatočné informácie o následkoch a dôsledkoch trestného činu a zároveň by sa najmä zúčastnené strany mali zaoberať otázkou, či konflikt(y) možno vyriešiť v rámci restoratívnej justície. Trestné činy zvyčajne spôsobujú rôzne druhy škôd. Najjednoduchší prípad je u materiálnych škôd, t.j. cudzí majetok je zničený, poškodený alebo odcudzený.

V tomto prípade by sme mali zaznamenať tri roviny problému.

Po prvé: v prípade, že vec nemôže byť vrátená alebo je poškodená, mala by byť za ňu poskytnutá ekvivalentná náhrada, t.j. najskôr relutárna (peňažná) náhrada.

Po druhé: škodu možno chápať ako ujmu, a to nezávisle od toho, či existuje príčinná súvislosť medzi ňou a protiprávnym konaním.

Po tretie: škoda by mohla byť v zásade „nahradená“ páchatelom alebo inými osobami, resp. štátom. Pripomína však, že prioritne by mal páchatel zaplatiť spôsobenú škodu, ale musí mať na to finančné prostriedky. Je to z dôvodu, že páchatel je tá osoba, ktorá spôsobila škodu. U majetkových trestných činoch veci nie sú zvyčajne tak jednoduché, nakoľko náhrada škody sa neobmedzuje iba na „hmotné škody“ alebo stratu, ktorá je „vymeniteľná“ iným majetkom. Samotná hnutelná alebo nehnuteľná vec nemusí byť vymeniteľná. Ak sa pozeráme na to, že poškodený zdedil od svojho otca hodinky, tak nové hodinky mu citový vzťah k ukradnutým nemôžu nahradiť.

Obeť môže trpieť psychickými problémami (hnev, úzkosť, strata dôvery), čo zvyčajne závisí od toho, ako k poškodeniu došlo. Psychické stavy spôsobené trestným činom sa obvykle líšia od tých psychických problémov, ktoré spôsobili škodu na majetku. Tieto účinky sa môžu šíriť aj mimo poškodenej osoby: jeho blízki sa prejavajú ako zúfalí a cítia hnev ako vlastníci. Dá sa tiež hovoriť (ako teoretici často hovoria) o poškodení vzťahov, konkrétne vzťahu medzi poškodným a páchatelom alebo medzi páchatelom a širšou spoločnosťou (komunitou). Taktiež sa budeme musieť koncentrovane pozrieť na „charakter“ takejto škody, ale predovšetkým na otázku, či je možné chápať ho v daných podmienkach. Je otázne, ako sa osoby budú cítiť a ako sa budú správať k sebe navzájom. Tieto body sa stali ešte zreteľnejšie, keď sme presunuli časť majetkových trestných činov do iných druhov trestnej činnosti, a to najmä tých, ktoré zahŕňajú násilné trestné činy. Materiálne škody v dôsledku vyššie uvedených skutočností nadobúdajú rôznorodú podobu.

Po prvé: nie je celkom jasné, čo by sa mohlo považovať za reparáciu²⁴ škody. Aj keď trestný čin spôsobil škody, môžu byť identifikované aj také, bez ohľadu na to, či existuje trestná kauzalita (napríklad: fyzická ujma spôsobená útokom). Mnoho fyzických zranení možno vylicit bez dlhodobej práceneschopnosti, ale niektoré sa takto vylicit nedajú. Dokonca sú aj také, u ktorých reparácia nie je nikdy možná. Táto skutočnosť je ešte zreteľnejšia, keď sa pozrieme na iné druhy poškodenia (emocionálnu úzkosť spôsobenú poškodným rôznymi trestnými činmi). Obete takýchto škôd môžu ponúkať a prijímať finančnú kompenzáciu, ale mal by byť vysvetlený zmysel, v ktorom by peniaze mohli nepriamo kompenzovať takýto druh škody.

Po druhé: je stále ťažšie, ak nie nemožné, určiť škody nezávisle od trestného činu, ktorý ju spôsobil. Takáto nezávislá identifikácia je pochybná, aj keď sa zdá, že je to možné. Je prinajmenšom sporné to, že ten, ktorého majetok bol odcudzený, alebo kto bol fyzicky napadnutý, utrpí inú škodu ako ten, kto jednoducho stratí svoj majetok. Ak máme reálne pochopiť „škodu“ (fyzickú a psychickú) obeť u znásilnenia (jej utrpenie) alebo niekoho, kto je okradnutý, tak môžeme vidieť, ako sa to

²⁴ Pozn. autora: *reparácia* – oprava alebo náhrada (za vojnové škody).

prejaví na jeho psychickom utrpení. To isté platí o poškodení vzťahov. I keď sa zameriame na spôsob, akým sú tieto osoby teraz usporiadané, neskôr môžeme vidieť a pochopiť zmenené pozície ako reakciu na vnímané zlo.

Po tretie: bez ohľadu na druh náhrady spôsobených škôd (nápravy) niekedy nie je jasné, čo páchatel môže poskytnúť. Samozrejme, niektorí páchatelia môžu urobiť pre obeť trestných činov veľa a priatelia, spoluobčania môžu ponúknuť materiálnu pomoc a súcitnú podporu. Ide o podporu svojho druhu, ktorá je citlivá ku skutočnosti, že obeť utrpela ujmu spôsobenú trestným činom. Štát môže taktiež poskytnúť pomoc, rovnako ako aj finančné odškodnenie – aj keď to opäť vyvoláva otázku, či peniaze môžu plne nahradiť takúto ujmu. Akonáhle sa vzdiali od jednoduchej nápravy alebo výmeny hmotného majetku, význam a účinnosť reparačných opatrení závisí od toho, kto čo ponúka. Napríklad, ak ospravedlnenie je základným reparačným opatrením, páchatel musí byť do tohto procesu osobne zapojený. Pokiaľ ide o finančnú kompenzáciu, verbálne ospravedlnenie postačovať nebude.²⁵

Oprava (reparácia) môže mať mnoho podôb (druhov). Všeobecne platí, že reparácia môže byť materiálna alebo psychická (osobnostná), aj keď tieto dve kategórie sa do značnej miery prekrývajú. Materiálna reparácia môže mať symbolickú funkciu, uznanie zodpovednosti, ktoré má vplyv na ospravedlnenie, zatiaľ čo symbolické odškodnenie môže znamenať podstatný rozdiel v živote obetí trestných činov. Napriek tomu sa dva inštitúty líšia, pokiaľ ide o ich primárnu funkciu. Materiálne odškodnenie zvyčajne rieši konkrétne škody (hmotné a nemateriálne), ktoré vyplývajú z previnenia, kým symbolické odškodnenie označuje za nezákonný samotný akt.

Materiálna reparácia spočíva v konkrétnej náprave, kompenzácii škody alebo straty, ktorá je dôsledkom tejto škodovej udalosti. Materiálne odškodnenie môže znížiť rozsah škôd v dôsledku trestného činu, môže znížiť náklady obetí pri riešení tejto škody alebo oboje. Tento typ náhrady je často vo forme tovarov (napr. vrátením ukradnutej veci

²⁵ Duff, A.: Restoration and Retribution. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms. Hart Publishing, Oxford. 2003. s. 44–46.

z majetku iného) alebo finančnej reparácie (napr. pokrytím nákladov na lekárske ošetrovanie a terapiu u psychológa). Tiež môže mať podobu konkrétnych opatrení (napr. v oprave poškodenej štruktúry alebo poskytnutí služby, ktorá znižuje obetiam záťaž v podobe prisunu potravín, zatiaľ čo sa obeť zotavuje zo zranenia). Tento druh reparácie rieši trestnú činnosť a jeho primárnu, resp. priamu ujmu, alebo sekundárne škody. Pod reparáciou možno rozumieť aj poradenstvo, dopravu, vzdelávanie, finančnú pomoc, zamestnanosť, dennú starostlivosť, zabezpečenie nového príbytku alebo liečby.²⁶

Materiálna reparácia má často podobu reštitúcie alebo odškodnenia. Aj keď každý z týchto pojmov je niekedy používaný iným spôsobom, reštitúcia je obvykle širší pojem: „*Reštitúcia je spojenie, vrátenie alebo výmena majetku, peňažnej platby alebo vykonanie priamych služieb pre obeť*“. V širšom kontexte spravodlivosti pre ľudí alebo kultúrnych skupín, reštitúcia zvyčajne znamená návrat. Kompenzácia má obvykle užší význam s odkazom na finančné platby, pretože poškodené je niečo, čo nemožno vrátiť alebo opraviť, alebo dôsledkom, že uznáva zásadný zásah do ľudských práv obeť. Niektorí používajú tento termín najmä vo vzťahu k platbám vládou alebo inou treťou osobou, napríklad prostredníctvom kompenzačných fondov pre obeť.

Rovnako dôležité ako materiálne odškodnenie je okrem iného aj to, aby sa obeť zotavila z trestného činu, napr. symbolickým odškodnením (niekedy nazývané ako emocionálne vyrovnanie), čo môže byť hodnotené ešte vyššie. Ako Heather Strang hovorí: „štúdie obetí za uplynulé desaťročie opakovane ukazujú, že to, čo obeť chcú viac, je nie materiálne odškodnenie, ale najmä symbolické odškodnenie, predovšetkým ospravedlnenie a úprimné vyjadrením ľútostí“.

Ospravedlnenie je ďalšou formou symbolického odškodnenia, ale je potrebné uviesť, že existujú aj iné formy. Napríklad obeť implicitne vnímajú ľútosť zo strany páchatela, a to z činnosti, či úctivo načúva (negatívnym) skúsenostiam obetí. Symbolická reparácia môže byť vyjadrená prostredníctvom reštitúcie (pokiaľ je možná), nákupmi darčiekov,

²⁶ Sharpe, S.: The idea of reparation. In: Gerry Johnstone, Daniel W. Van Ness: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2011. s. 27.

službami pre obeť, venovaním času a peňazí na charitu určenú obetiam, vykonávaním verejnoprospešných prác alebo začatím liečby s cieľom riešenia príčin kriminálneho správania. Podstatná je ochota páchatela začať dialóg, t.j. restoratívnu justíciu.

Reparácia je iba jedným z mnohých faktorov, ktoré môžu pomôcť obeti zotaviť sa z trestného činu. „Liečenie“ môže závisieť od podpory blízkych, taktiež aj od typu lekárskej alebo psychologickkej terapie. Napriek tomu náhrada škody môže byť kľúčová pre oživenie, pretože dosahuje štyri veci:

- pomáha náprave spôsobenej ujmy,
- obháji nevinného,
- vyhladá zodpovednosť,
- obnoví rovnováhu.

Náhrada škody spôsobenej trestným činom je dôležitá z rovnakých dôvodov, ako je potrebné napraviť škody spôsobené nehodou alebo prírodným opotrebovaním. Je to z dôvodu, aby sa obnovila funkcia dotknutej osoby/veci, ktorá bola poškodená trestným činom. V súlade so zákonom sa vyžaduje, aby auto malo funkčné brzdové svetlá, a tým sa predchádzalo dopravnej nehode. Preto je v rozpore s dobrými mravmi, aby osoba predala auto s vadou (hoci o nej nemá kupujúci vedomosť) len za účelom vyššej kúpnej ceny.

Psychická náprava môže byť rovnako dôležitá z rovnakých dôvodov. Terapia môže pomôcť obeti, aby sa znovu začlenila do diania v škole alebo v práci, aby sa mohla cítiť v bezpečí v noci, aby mohla pokojne spať. Ospravedlnenie môže pomôcť zachovať vzťah, ktorý bol dôležitý, posilniť niekoho poškodené sebavedomie.

Druhou funkciou restoratívnej justície je, že páchatelia sa môžu ospravedlniť a poskytovať obetiam tzv. „morálne vyhlásenia adresované spoločnosti, že spoločnosť mala pravdu a on nie je v poriadku“. To dáva obetiam uznanie v tom, že trpeli a zlou osobou je páchatel a zároveň potvrdzuje to, že obeť sa nijako nepodielala na vine. Obete môžu najšť ospravedlnenie v podpore alebo u iných fyzických osôb prostredníctvom prejavov sympatií alebo uistenia v tom, že to, čo sa stalo, je pre spoločnosť jednoduché neprijateľné. Ospravedlnenie môžu najšť v systéme trestného súdnictva. Trestné stíhanie potvrdzuje, že určité

správanie nie je tolerované spoločnosťou. Ospravedlnenie je najsilnejšie vtedy, keď príde zo strany páchatela a restoratívna justícia ho pomáha len sprostredkovať.

Reparácia by mala nájsť zodpovednosť. „Keď páchatel spáchal trestný čin“, povedal Howard Zehr, „vytvoril určitý dlh, povinnosť a záväzok voči spoločnosti, ktoré musí splatiť. Trestná činnosť vytvára povinnosť obnoviť, opraviť a vrátiť späť“. Dan Van Ness a Karen Heetderks Strong vysvetľujú, že „niečo, čo je vykonané, môže mať za následok zranenia ... zdôrazňuje, že páchatel, ktorý spôsobil ujmu, musí byť ten, ktorý má byť aktívnou stranou“ v záujme napraviť spôsobenú škodu.

Reparácia môže pomôcť obetiam znovu získať späť duševnú rovnováhu, ku strate ktorej často dochádza po spáchaní trestného činu. Obete často zistia, že ich telesná, duševná alebo emocionálna pohoda je narušená; môžu mať nechuť do jedla, večer sa zobúdzajú, resp. môžu trpieť úzkosťou. Susan Herman uvádza, že obeť trestných činov môžu stratiť dôveru, zníži sa ich študijný výkon, produktivita práce a zvýši sa predpoklad duševnej choroby, používanie drog a alkoholu, resp. hrozí spáchanie samovraždy. Reparáciou trestného činu sa nahrádzajú najmä primárne a sekundárne škody, materiálna reparácia môže zohrávať významnú úlohu pri pomoci obetiam integrovať sa do spoločnosti aj napriek traume a liečiť ju, znovuzískať stabilitu a dôveru. Symbolická reparácia je uznaním páchatela, že konal protiprávne a vyjadrenie ľútosť nad svojím konaním. Podľa Minow „*ospravedlnenie je citlivým bodom nielen smerom k obetiam, ale tiež smerom ku svedkom prítomným pri protiprávnom konaní a spoločnosti ako takej*“.

Formy reparácie nemožno spájať do výlučne jednej formy alebo odškodnenia. Reparácia je najsilnejšia, keď odráža skutočnú túžbu a motiváciu k reparácii. Samotná reparácia môže mať tiež úlohu v odplate; súd môže požadovať zaplatenie odškodnenia alebo odškodnenie za účelom potrestať páchatela bez ohľadu na potreby obetí.

Ak spravodlivosť existuje, Howard Zehr hovorí, že jej korene možno nájsť pre obeť v spoločnosti, „ktorá potrebuje nájsť páchatela“ a jeho dobrovoľné priznanie k vzniknutým záväzkom. Ak je súčasťou reparácie vozidlo, ktorým má páchatel plniť tieto povinnosti, potom to znamená, že odškodnenie bude najúčinnjšie za určitých okolností. Tieto

okolnosti treba charakterizovať prostredníctvom restoratívnej justície: ak je odškodnenie šité na mieru konkrétnym potrebám obeť, potom sa náhrada vyberá podľa toho subjektu, ktorý je najviac zasiahnutý a jeho odškodnenie je dostupné a netreba ho objednávať.

Zmyslom náhrady je napraviť škody spôsobené protiprávnou činnosťou. Reparácia je preto najúčinnnejšia, keď sa priamo zameriava na konkrétne škody, v konkrétnej situácii. Gerry Johnstone poukazuje na to, že pokiaľ mladý páchatel poškodil plot, potom by umývanie policajných áut nemalo význam pre odškodnenie obeť a teda väčší význam by mal trest ako reparácia (náhrada škody). Conrad Brunk poukazuje na to, že ak manžel chce napraviť domáce násilie páchané na vlastnej manželke, spojenie úsilia ukončiť takúto činnosť, alebo získavanie peňazí na ženský (dočasný) domov má oveľa viac psychologický, sociologický alebo morálny efekt tzv. „napravenie krivdy“ alebo tzv. „obnovenie spravodlivosti“ ako jednoduchá finančná náhrada žene, na ktorej bolo vykonané domáce násilie. Význam odškodnenia pre riešenie konkrétnych potrieb obeť je rovnako relevantné a pravdepodobné, že nebude viac než rétorické frázy, pokiaľ presné poškodenie nebude spoločnosti konkretizované. Neznamená to, že trest povinnej práce je nevhodný, ale vyžaduje jasne určiť povahu a rozsah spôsobenej ujmy pre spoločnosť ako celok, rovnako ako najvhodnejší prostriedok pre páchatela je vykonať nápravu, ako poškodiť.

Zatiaľ čo je tam konzistencia vo veciach spadajúcich do oblasti obeť ako výsledku trestného činu, konkrétne poškodenie trestným činom sa nedá spoľahlivo opraviť, zároveň konkrétne poškodenie nemôže byť spoľahlivým indikátorom poznania podstaty trestného činu; jedna obeť môže prísť z trestného činu s post-traumatickým stresovým syndrómom, iná, rovnako poškodená rovnakým trestným činom by sa mohla zotaviť pomerne rýchlo a ľahko. Je tiež ťažké predvídať a vedieť o prioritách odškodnenia pre obeť; aj obeť sú často prekvapené, keď zistia, že prijatie ospravedlnenia je cennejšie, ako si pôvodne mysleli oproti náhrade spôsobenej škody. Domnievam sa, že je tomu tak najmä pri násilných a mravnostných trestných činoch, pri ktorých sa obeť často boja oznamovať takýto druh kriminality. Ušitie náhrady škody na mieru tak, aby čo najlepšie vyhovovala potrebám obeť, závisí predovšetkým na

určení plného rozsahu škôd spôsobených obetiam a zároveň porozumeniu jej skúsenostiam a po druhé hľadanie spôsobov, ako môže páchateľ prispieť k náhrade škode tým, ktorým ju sám spôsobil.

Reparácia, materiálna aj symbolická, zohrávajú primárnu úlohu v náprave zla. Zásadné zaniehanie pre všetko, čo pomáha dosiahnuť odškodnenie – opravy, ospravedlnenie, umiestnenie zodpovednosti a obnovenie rovnováhy medzi náhradou škody a ospravedlnením, by mohla vyvolať dojem, že restoratívna justícia je mäkká a neschopná účinne napraviť nespravodlivosť. Príliš silný dôraz k zodpovednosti môže povzbudiť kooptáciu restoratívnej justície a premeniť opravu na odplatu. Silná zaujatosť pre obnovenie rovnováhy by mohla uspokojiť spoločnosť alebo systém, ktorého právne predpisy boli poškodené. Inklinovať ku všetkým týmto funkciám a ich udržiavanie v pomere pomôže znížiť našu „závislosť na odplate“ a kultivovať väčšie skúsenosti s opravou. Takéto konanie môže byť rozhodujúcim krokom vedúcim k transformácii porozumenia, skúsenostiam a spravodlivosti.²⁷

²⁷ Sharpe, S.: The idea of reparation. In: Gerry Johnstone, Daniel W. Van Ness: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2011. s. 24–40.

1.8. Restoratívna justícia: pokus o jej popis

Restoratívna justícia je všadeprítomná ako bezradnosť. Čo je to? Čo tento pojem znamená? Je to hnutie? Prístup? Je to trend v tradičnom alebo modernom systéme súdnictva? Davis Baghan a jeho odpoveď na každú z nich by mohol byť ÁNO. Definíciou restoratívnej justície je podľa Francisa Ochamega politický akt „v tom, že sa dopustí jedného aktu, ak nie na pozícii, aspoň do perspektívy, do začatia vyšetrovania.“ História ľudskej civilizácie bola organizovaná ľudským správaním. Ako bola ľuďmi organizovaná? Aké sú ich ciele? Aké sú ich duševné a fyzické schopnosti? Čo je to prírodné prostredie? V latentnom zmysle slova, ako Michael Ossi poznamenal: restoratívna justícia znamená zhotovenie hodnotových súdov, pokiaľ ide o význam alebo utilitu²⁸ (prospešnosť).

Problém definície, ktorý možno reálne vidieť je, že niektorí zástancovia systému ho vidia ako zvláštny proces, iní ho prijímajú bez ohľadu na proces alebo postup, ktorý by mohol viesť k restoratívnym výstupom. Iní ho vidia ako alternatívu k tradičnej retributívnej teórii. Kým iní prijímajú nútene uložené sankcie ako restoratívne, niektorí absolútne vyľúčia akékoľvek použitie nátlaku. Je to preto, že o jeho širokej utilite dávajú rôzne významy a interpretácie.

Restoratívna justícia je tiež synonymom pre používanie pojmov ako obeť-páchateľ mediácia, pozitívna spravodlivosť, relatívna spravodlivosť, transformatívna spravodlivosť, komunitná spravodlivosť a podobne. Rôzne nuansy restoratívnej justície je ťažké ponúkať a zároveň uviesť všeobecne uznávanú definíciu. Existuje však niekoľko výrazných predpokladov a výrazov, ktoré ju odlišujú od určitých predpokladov iných systémov spravodlivosti. Wright definuje restoratívnu justíciu ako nový model,

v ktorom reakcia na trestnú činnosť bola nepridávať viac do spôsobenej škody ešte ďalšie škody páchatelovi, ale najmä, aby sme obnovili pôvodný stav. Spoločnosť ponúka podporu pre obeť; páchatel, ktorý je zodpovedný, pričom spoločnosť od neho vyžaduje, aby sa

²⁸ Pozn. autora: *utilita* – užitočnosť, prospešnosť, osožnosť.

vykonalo odškodnenie. Pozornosť bude venovaná nielen výsledkom, ale aj vyvíjajúcemu sa procesu, ktorý rešpektuje pocity a ľudskosť nielen u obeti, ale i u páchatela.

Táto definícia zdôrazňuje takmer všetky princípy a postupy restoratívnej justície. Howard Zehr zdôrazňuje, že

trestná činnosť je násilím voči ľuďom a vzťahom. Vytvára povinnosti, aby sa dali veci do poriadku. Spravodlivosť zahŕňa obeť, páchatela a spoločnosť v hľadani riešení, ktoré podporujú opravy, zmierenia a pocit istoty.

Prijatie restoratívnej „šošovky“ vyžaduje, aby sme sa pozreli mimo bezprostredné následky trestného činu, aby sme zvažili podmienky, ktoré prispeli k jeho výskytu a aby bolo vyvinuté úsilie na vyrovnanie týchto nerovností. Jedná sa o činnosť v rámci trestného súdneho systému trestného, cez restoratívne konferencie a ich výsledky a taktiež prostredníctvom silnejšieho partnerstva s ďalšími vládnymi agentúrami mimo súdnej justície.

Trestná činnosť predstavuje prekážky voči mieru a stabilite, ale aj príležitosť pre spoločenskú reflexiu a sebaspytovanie. Táto činnosť nás môže viesť k posúdeniu dôsledkov trestného činu, aby sme brali do úvahy spoločnosť, v ktorej žijeme a naviesť, ako môžeme robiť spoločnosť pokojnejšiu a spravodlivejšiu. V roku 1977 Nils Christie tvrdil, že

... konflikty majú zásadnú úlohu v spoločnosti a v živote ľudí, poskytujú príležitosť k aktívnemu zapojeniu do spoločnosti a objasneniu jeho sociálneho rozvoja. Napriek tomu systém trestnej justície popiera jednotlivca a jeho príležitosti vziať tieto konflikty od nich s tým, že ich umiestni do rúk profesionálov – právnikov, personálnych liečiteľov, sudcov, atď.

Christie vyzval na opätovné privlastnenie konfliktov obsiahnutých v trestnej činnosti, ktoré predstavuje „súd s rovnými“, namiesto súčasného stavu, t.j. aby sa súdy stali profesionálnejšími.

Howard Zehr, tiež vyjadril podobné obavy o nedostatku možností účasti pre obeť. Zehr argumentuje, že sa zameriava na potreby oboch, t.j. obetí a páchatelov:

pre obeť, vyrovnať náhradu škody a informácie o tom, čo sa stalo. Zároveň možnosť vyjadriť svoje emócie a získať podporu, posilnenie a uistenie, že sú prijaté opatrenia, aby sa zabránilo opakovaniu protiprávneho konania, ktoré spôsobil páchatel a mal možnosť niesť zodpovednosť za svoje správanie tým, že aktívne prevezme zodpovednosť za svoje činy a vyrovná sa s tým.

Podľa Zehra, systém trestného súdnictva vo svojej súčasnej podobe, zatvára dvere pred restoratívnou justíciou. Čo to znamená, potom „obnoviť“ potreby obeť, páchatela a spoločnosti? V reakcii na to, sme sa obrátili na africké skúsenosti restoratívnej justície.²⁹

²⁹ Bisong, K.: Restorative Justice for Niger Delta. Maklu. Pittsburg. 2009. s. 17–20.

1.9. Retribúcia a restoratívna justícia

Retributívna spravodlivosť vždy hrala dôležitú úlohu vo vysvetlení a podpore restoratívnej justície. Čoskoro zástancovia – predovšetkým Howard Zehr – definujú restoratívnu justíciu ako alternatívu k retributívnej spravodlivosti. Táto restoratívna/retributívna justičná dichotómia sa stala štandardným prístupom k definovaniu restoratívnej justície a bola široko akceptovaná. Získala si tak veľa kritikov, ale aj priaznivcov. Neskôr bola predmetom rozsiahlej kritiky. Oba póly sú však citlivé na kritiku: retributívna časť skresľuje rovnako teórie retributívnej justície a rozmanitosť trestnej justície v praxi; zatiaľ čo restoratívna justícia nedokáže zachytiť zložitosť trestu procesov mimo formálnej súdnej siene.

1.9.1. Retributívna justícia v diele Howarda Zehra

Zehr a jeho dielo „Changing Lenses (1990)“ je jedným z kľúčových v restoratívnej justícii. Tento text je čitateľný nielen pre akademikov, ale i praktikov, ktorých jazyk a myšlienky sú ľahko zrozumiteľné. Zehr v ňom poskytuje kritiku moderných prístupov k trestnému súdnictvu, ktoré v súčasnosti aplikuje teóriu nechať obeť, páchatela a spoločnosť zranené a neuspokojené. Navrhnuť alternatívny prístup, ktorý má korene v oboch historických prístupoch k riešeniu škôd a biblického učenia je v súčasnej dobe zložité. Zehr používa označenie „restoratívna justícia“, opisuje súčasnú prax a „restoratívnu justíciu“ popisuje ako alternatívny model spravodlivosti, ktorý zároveň verejne podporuje. Podľa Zehra (1990: 184) retributívny prístup „*definuje štát ako obeť, zároveň definuje nezákonný vzťah ako porušenie pravidiel a vidí vzťah medzi obeťou a páchatelom ako irelevantný*“ a vzhľadom k tomu restoratívny prístup „*označuje ľudí ako obeť a uznáva význam medziludských rozmerov*“. Zehr stanovuje charakteristické rozdiely medzi týmito dvoma modelmi spravodlivosti.

Tabuľka 1: Chápanie trestného činu

Retributívny pohľad:	Restoratívny pohľad:
<ul style="list-style-type: none"> - trestná činnosť definovaná ako porušenie noriem (t.j. pravidiel), - poškodenie definované abstraktne, - trestnými činmi sú považované kategoricky rôzne škody, - štát ako obeť, - štát a páchateľ vnímaný ako primárne strany, - potreby a práva obetí ignorované, - medziludské rozmery sú irelevantné, - konfliktný charakter trestného činu je zakrytý, - páchateľove rany sú na okraji záujmu, - trestný čin je definovaný v technických, právnych termínoch. 	<ul style="list-style-type: none"> - trestná činnosť definovaná ako poškodenie ľuďmi a vzťahov (t.j. rozbité vzťahy), - poškodenie konkrétne definované, - trestná činnosť uznaná vo vzťahu k iným škodám a konfliktom, - ľudia a vzťah ako obeť - obeť a páchateľ vnímaný ako primárne strany, - potreby a práva obetí sú primárne, - medziludské rozmery primárne, - konfliktný charakter trestného činu je rozpoznávaný, - páchateľove rany sú dôležité, - trestná činnosť je chápaná v plnom výname: morálnom, sociálnom, ekonomickom a politickom.

Zdroj: Zehr, *Changing Lenses* (1990), s. 184–185.

Keď Zehr publikoval dielo „*Changing Lenses*“, v roku 1990 existovalo málo poznatkov o restoratívnej justícii. Viackrát bola vyvinutá snaha reformovať súdny systém v Spojených štátoch amerických, Anglicku a pozoruhodne najviac na Novom Zélande, ktorý dal za pravdu ľuďom priamo ovplyvnených trestnými činmi, obetami, páchateľmi a ich rodinami. Táto situácia sa dramaticky zmenila v priebehu roka 1990, keď politickí činitelia, spoločnosť a akademici začali navštevovať a porovnávať nové programy (ako napr. restoratívnu justíciu) a akademici, ako

Zehr, začali publikovať tieto myšlienky v rámci teoretického a historického kontextu.

Stále viac ľudí začalo poukazovať na vývoj restoratívnej justície. Prijatie tohto termínu nebolo okamžité (to možno vidieť na tom, že mnoho akademikov nepoužívalo termín „restoratívnej justície“ ako popis tohto vývoja – pozri napr. Braithwaite a Mugford 1994, Zedner 1994). V druhej polovici 90. rokov výraz „restoratívna justícia“ získava na popularite a v roku 2006 sa tento termín používa takmer univerzálne. Ľudia nepoužívali termín „restoratívna justícia“ sami od seba. Takmer vždy podporovali myšlienku niekoho, kto chcel hovoriť o restoratívnej justícii, či podporovali túto koncepciu alebo ju (napr. Ashworth) kritizovali. Často upozorňovali na dichotómiu medzi retributívnym a restoratívnym prístupom k oblasti trestného súdnictva (napr. Braithwaite). Ako Braithwaite povedal: „restoratívna justícia je najčastejšie definovaná ako alternatíva k retribúcii a rehabilitácii“. Kathy Daly tvrdil, že trvalé rozlíšenie je „stať sa trvalou súčasťou v poli“ a „je vyrobený nielen restoratívnou justíciou, ale čím ďalej zisťujeme, že je kanonizovaný v kriminológii a v knihách o trestaní mladistvých.

Tabuľka 2: Retributívna a rehabilitačná spravodlivosť

Retributívna spravodlivosť	Rehabilitačná spravodlivosť
<ul style="list-style-type: none"> - Zameriava sa na trestný čin - Zameriava sa na trestnú činnosť v minulosti - Cieľ: potrestať páchatela 	<ul style="list-style-type: none"> - Zameriava sa na páchatela - Zameriava sa na zmenu budúceho správania - Cieľ: liečba páchatela

Zdoj: Daly (2000).

1.9.2. Retributívna justícia vs. restoratívna justícia

Rozlišovať medzi restoratívnou a retributívnou justíciou je relatívne jednoduché. Tieto cnosti by nemali byť podceňované. Vysvetľujú neznáme poňatie oveľa jednoduchšie. Restoratívna justícia sa rozrástla rýchlo, pretože jej „zástancovia“ boli schopní rozšíriť záujem do široké-

ho spektra ľudí, vrátane policajtov, sudcov, učiteliek, politikov, mladistvých, skupinám na podporu obetí, dôchodcom, mamičkám a oteckom. Dôležitým vysvetľujúcim nástrojom sa stala komparácia retributívneho a restoratívneho prístupu chápania trestného činu (*pozri tabuľku č. 1 s názvom „Chápanie trestného činu“*, ktorá pomáha vysvetliť dôležité prvky restoratívnej justície).

Retributívna justícia dopadla zle v rukách zástancov restoratívnej justície. V chápaní trestných teoretikov je retributívna spravodlivosť povinnosťou na báze teórie prístupu k spravodlivosti vyvinutou predovšetkým mysliteľmi Kantom a Hegelom. Podľa teórie retributívnej spravodlivosti *„musí byť potrestaný len preto, že ide protiprávny akt a zaslúži si odsúdenie a trest“*.

Je prísnejší trest riešením?

Príliš skreslené správy z médií o trestných činoch by tak mohli byť jedným z dôvodov rastúceho dopytu po tvrďších trestoch v Nemecku v posledných rokoch. Streng sa pravidelne pýta študentov právnických fakúlt na nemeckých univerzitách o ich postojoch k trestu. Jeho výsledky ukazujú, že od roku 1970 študenti majú stále viac a viac represívne postoje. V roku 1977 napríklad 34,6 % študentov hlasovalo pre zrušenie dlhých trestov odňatia slobody, v roku 2012 iba 2 %. Na druhej strane v roku 1977, 6,7 % študentov uviedlo, že celoživotné väzenie je pre niektoré zločiny príliš mierny trest, v roku 2012 sa ich počet zvýšil na 31,6 %. V roku 1977, 11,5 % hlasovalo pre zavedenie trestu smrti za obzvlášť závažné zločiny a v roku 2010 sa ich počet zvýšil na 31,9 %. Na druhej strane v priebehu času sa podpora sprostredkovania reštitúcie medzi obeťou a páchatelom neznížila výrazne. To by súviselo s tým, že reštitúcia je veľkým krokom pre páchatela, a to najmä skutočnosť, ako to urobiť. Bargel zistil podobné výsledky, keď sa pýtal nielen u študentov práva, ale aj náhodnej vzorky všetkých žiakov v Nemecku. V roku 1985, 29 % hlasovalo pre ostrý trest za trestné správanie a v roku 2007 sa ich počet zvýšil na 52 %. Na druhej strane „len“ okolo jednej pätiny populácie hlasovalo v posledných rokoch za zavedenie

trestu smrti.³⁰ Reuband poukazuje aj na tú skutočnosť, že v Nemecku „... 60 % populácie v roku 1970 verilo v účinnosť zastrášovania. V nasledujúcich rokoch sa však príslušná sadzba trochu zmenšila, ale nemala markantný vplyv: v roku 2006 – rovnako ako predtým – viac ľudí verilo v preventívny účinok prísnych trestov než vôbec v žiadny účinok.“ Zatiaľ čo v roku 1970, 60 % verí v odstrašujúci efekt tvrdých a krutých trestov, v roku 2006 sa počet znížil na 50 %. To súvisí najmä so slabou informovanosťou verejnosti o trestnej činnosti a prevencii kriminality.³¹

Zdá sa takmer nemožné nájsť definíciu pre retributívnu justíciu v diskusii o restoratívnej justícii. V súvislosti s hľadaním definície retributívnej justície môžeme uviesť, že predstavila oveľa viac (a zároveň oveľa menej) ako teória spravodlivosti, resp. ako restoratívna justícia. Zehr používa výraz „retributívna spravodlivosť“ a pripisuje k nemu určitý prístup. Ide konkrétne o trest, ktorý má byť adresovaný páchatelovi, ako základný prístup na vyriešenie trestnej činnosti. *„Zločin je porušením práva v štáte, definované ako porušovanie zákonov a viny. Spravodlivosť určuje vinu a spravuje bolesť v súťaži medzi páchatelom a systematickými pravidlami“*.

V poslednej dobe sa význam restoratívnej justície rozšíril a naďalej však zostáva skreslený. Stále viac sa retributívna spravodlivosť používa nielen ako synonymum pre trest (vo všeobecnosti), ale v rukách kritikov len ako skratka pre všetky medzery a nedostatky aplikácie trestu v praxi. Pre mnoho ľudí je „retributívna spravodlivosť“ hanebné slovo, nie teória trestu. Pôvodný význam retributívnej spravodlivosti je ďalej zakomponovaný v tendencii používania termínu ako: „odveta“, „pomsta“ a „odplata“ sa zamieňa s termínom „retributívna spravodlivosť“. Kúsok po kúsku, „retributívna spravodlivosť“ stráca význam a ľudia si vyberajú medzi humánnou restoratívnou justíciou na strane jednej,

³⁰ Reuband, K.-H. (2011). Changing Punitiveness in the German Population? A Review of the Empirical Evidence Based on Nationwide Surveys. In: Kury, H., Shea, E. (Eds.), Punitivity – International Developments. Vol. 2: Insecurity and Punitiveness. Bochum. Universitätsverlag Dr. Brockmeyer, s. 142–143.

³¹ Kury, H. – Strémy, T.: Restoratívna justícia a alternatívne tresty – nové výsledky. In: Strémy, T. (ed.): Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Leges. Praha. 2014. s. 15–40.

a barbarskou odplatou na strane druhej. Snáď najvýraznejším príkladom tohto trendu je trend z Južnej Afriky, kde Mandelova vláda sa snažila presvedčiť krajiny, že jedinou voľbou bola restoratívna justícia v podobe komisie pravdy alebo pomsty. Vzhľadom na to, že legislatíva vytváraná v Juhoafrickej republike je legislatívou pravdy a zmiernenia: „*je potrebné pochopenie namiesto pomsty, a preto treba poskytnúť možnosť nahradit' škodu, ale zároveň neposkytnúť príležitosť pre odvetu. Pochopenie je potrebné pre Ubuntu (ľudskosť všetkým), ale nie pre viktimizáciu*“. Možnosť sledovania retributívnej spravodlivosti v rámci formálneho stíhania a trestania zmizla úplne.

Prv než by sme nasadili príliš rýchle tempo, je potrebné sa zastaviť a znovu tieto veci premyslieť. Ľudia môžu nesúhlasiť s retributívnou teóriou spravodlivosti, ale je nesprávne, aby sme sa znížili k obyčajným pomstám a zákonom džungle. Retributívna justícia má svoje korene v myšlienke, a to že páchatel' prijal nespravodlivú výhodu pri spáchaní trestného činu, čo je možné napraviť iba ukladaním trestu. To je však odlišné od prostej pomsty; podľa retributívnej justície, musí byť trest uložený v súlade s prísnyimi pravidlami a normami: iba vinný si zaslúži byť potrestaný a trest je dôvodný iba v prípade, že spôsobí utrpenie. Často sa zabúda, že retributívna spravodlivosť – je len rúškom „zaslúženého“ modelu – bol podporovaný liberálnymi reformátormi v roku 1970 ako reakcia na rastúcu mieru trestania. Títo zástancovia retribúcie tvrdili, že páchatelia by mali dostať „*spravodlivý trest*“, že oni by mali trpieť za protiprávne konanie a trest by mal byť primeraný k závažnosti spáchaného trestného činu.

Je pochopiteľné, prečo sa mnoho ľudí nestotožňuje s retributívnou spravodlivosťou a „*spravodlivým trestom*“, resp. s kampaňou pre zníženie trestu. Avšak advokáti zotrávajú na princípoch restoratívnej spravodlivosti. Politici tvrdia, že nové zákony, vrátane tých, ktoré zavádzajú ukládanie tvrdých trestov, dokážu páchatela priviesť k „*spravodlivému trestu*“. Vzhľadom na tieto zoskupenia je možno nevyhnutné, že teória, ktorá začala poukazovať na adaptáciu medzi ľuďmi (restoratívna justícia), je humánnejšia v porovnaní s teóriou vedúcou k obmedzeniu trestania, ktorá sa stala synonymom pre represívne prístupy trestného súdництва.

Restoratívne tradície priniesli na svetlo niektoré podstatné problémy spojené s retributívnou spravodlivosťou. Najmä retributívna teória často bránila tomu, aby trest „vytvorený činnosťou páchatela“ priniesol ospravedlnenie adresované obetiam. Otázky teórie restoratívnej justície právom smerujú k tomu, aký je účel trestu v praxi. Podľa Zehra „to, čo skutočne ospravedľuje, je priznanie sa obetiam“ škodám a potrebám, v kombinácii s aktívnym úsilím povzbudiť páchatela, aby prevzal zodpovednosť, napravil spôsobené škody a riešil príčiny svojho správania.

Ďalším príspevkom tradície restoratívnej justície je viera v retributívnu justíciu. Restoratívna justícia spochybňuje súvislosť medzi trestnou činnosťou a trestaním. Trest zodpovedá škodám v dôsledku trestného činu len v najvšeobecnejšom zmysle, pričom trestná činnosť a trest môžu byť bolestivé na strane, ktorá dodáva trest. Pritom je dôležité sa rozhodnúť, či si chlapec, ktorý kradne bicykel zaslúži tri dni, tri týždne alebo tri mesiace výkonu trestu. Naproti tomu obhajcovia argumentujú restoratívnou justíciou, ktorá poskytuje návod – nahradí chlapcom škodu, ktorú spôsobil, namiesto pobytu vo výkone trestu.

Vyobrazenie spravodlivosti v kontexte restoratívnej vs. retributívnej spravodlivosti je presné, ale zároveň správne aj z opačného uhla pohľadu. Restoratívny/retributívny rozdiel zanecháva príliš ružové stopy a začína pohľadom na neformálne spôsoby výkonu spravodlivosti. Ak by sme mali veriť mnohým obhajcom restoratívnej spravodlivosti, štát by mal viesť trestnú spravodlivosť iba tak, aby sa snažil urovnať spor a zároveň, aby jeden odpúšťal druhému. Samozrejme, že táto tendencia nie je len výsledkom jednoduchej restoratívnej vs. retributívnej charakteristiky. Zástancovia restoratívnej spravodlivosti spochybnili múdrosť, že spravodlivosť pred vznikom štátu bola pomstychtivá, barská a argumentujú, že to prehliada množstvo príkladov, kedy boli neformálne procesy vyznačujúce sa dôrazom na vyjednávanie a kompenzácie. Ale jedna generalizácia bola nahradená inou, pretože mnoho obhajcov predložilo históriu trestov namiesto štátnej kontroly. Zehr si je sám dobre vedomý nebezpečenstva restoratívnej justície, ale bohužiaľ restoratívna/retributívna justičná dichotómia podporuje iba nebezpečný typ dvojitého myslenia – restoratívna justícia, dobré; všetko ostatné je zlé.

Neformálne justícia predstavuje niekoľko nebezpečenstiev pre účastníkov. Zoberme si napríklad centrálnu požiadavku restoratívnej spravodlivosti v tom zmysle že neformálne procesy sú viac citlivé k záujmom obetí. Ako Zehrova tabuľka (č. 1) naznačuje, potreby a práva „obete“ sú primárne. Pri presadzovaní týchto procesov zástancovia pripomínajú, že obeť zohrávajú významnú úlohu v systéme trestného súdnictva. Ale často neznesiteľné bremeno je prenesené na obeť, a to kvôli trestnému stíhaniu, vypočúvaniu svedkov alebo dokonca aj zaplateniu súdnych úradníkov. To bol jeden z „*hlavných dôvodov pre vznik policajných síl a vytvorenie oficiálneho systému*“. Z páchatelovej perspektívy je neformálna spravodlivosť podobne nešťastnou formou. Aj keď je pravda, že spoločnosť sa snaží zmierniť nepriateľstvo prostredníctvom podpory zmierenia, kde subjekty trestného konania (páchateľ, obeť a spoločnosť) medzi sebou komunikujú (cez manželstvo, príbuzenstvo alebo ekonomickú výmenu). V prípade, že takýto vzťah neexistoval, strany sa v minulosti (aj prostredníctvom zásady „oko za oko, zub za zub“) často prikláňali k násilnej svojpomoci.

Moderné príklady inšpirované restoratívnou justíciou, a taktiež návrhy ľudí so skúsenosťami v neformálnej spravodlivosti sú oveľa zložitejšie, ako to naznačuje jednoduchá retributívna/restoratívna dichotómia. Tí, ktorí sledovali restoratívnu spravodlivosť a absolvovali rozhovor s účastníkmi, nie sú ďaleko od oázy zmierenia, práve prostredníctvom restoratívnej konferencie poskytnú možnosť pre ľudí ich obviňiť a zahabiť. Existujú dôkazy, že obaja, t.j. tí, ktorí vysielajú a prijímajú, sa sami zapájajú do procesu potrestania. Charles Barton ide s argumentáciou ďaleko, keď tvrdí, že „*trest a odplatu nemožno vylúčiť zo systému spravodlivosti*“.

Skutočný život v praxi vyvoláva pochybnosti o tom, či retribúcia a restorácia môžu byť kvalifikované tak, ako navrhujú práve obhajcovia restoratívnej spravodlivosti. Nie všetci ľudia chcú pokračovať v restorácii a niektorí ľudia môžu sledovať kombináciu cieľov počas konferencie. Daly tvrdí, že na základe svojej skúsenosti pri pozorovaní konferencie sa účastníci pružne začlenili do aplikácie spravodlivosti, ktorá zahŕňa:

1. niektoré prvky retributívnej spravodlivosti (to znamená, že odsúdenie za posledné trestné činy),

2. niektoré prvky rehabilitačnej spravodlivosti (podporiť budúci zákon rešpektujúci správanie, ktoré je v súlade s právnymi predpismi),
3. niektoré prvky restoratívnej spravodlivosti (napríklad tým, že požiada, ako môže páchateľ vynahraďiť obeť to, čo urobil).

Ale najviac znepokojujúci je pohľad na restoratívnu/retributívnu spravodlivosť v kontraste s tým, že veľa obetí chce práve v procese retribúcie určitú formu obnovy, t.j. aj obeť chce vidieť páchateľa trpieť. Restoratívna justícia môže poskytnúť také formy ako napríklad vyhnanstvo páchateľa (Finnan 2001). Niektoré zdroje uvádzajú, že poukazujú na rovnakú tendenciu, aj keď s menej dramatickými dôsledkami pre páchateľa (v porovnaní s vyhnanstvom), a to prostredníctvom moderných programov restoratívnej justície.

1.9.3. Príspevok Antony Duffa k zlúčeniu restoratívnej a retributívnej justície

Existuje celý rad odpovedí na vyššie uvedené body. Mnoho akademikov by bolo ochotných pripustiť, že moderné systémy trestnej spravodlivosti nie sú tak hrozné, ako zástancovia restoratívnej justície tvrdia. Mnohí z nich by mali pripustiť, že ide o rétoriku. Zároveň by sa mali zaviesť nové myšlienky, ktoré by dôveryhodne prezentovali súčasnosť. Avšak zástupcovia restoratívnej spravodlivosti majú tendenciu byť odolnejší, pokiaľ ide o uznanie nedostatkov neformálnej spravodlivosti. Niektorí akademici a praktici sa dlho prikláňali k názoru, že ľudia sú vo svojej podstate dobrí. Rôzne variácie tohto pohľadu majú procesy restoratívnej justície väčší humanizačný vplyv na ľudí. Ľudia môžu prísť v plnom hneve a vzdore, ale tieto emócie po čase ustúpia a môžu viesť k prijatiu náhrady škody a niekedy dokonca aj k odpusteniu, keď sa ľudia mali možnosť vyjadriť a zároveň musia spĺňať určité kritériá. Tvrdenie zástancov restoratívnej justície je, že podpora stretnutia obeť a páchateľa musí mať rovnakú mieru. Na konferencii uskutočnenej v Canberre (v roku 2002) bolo povedané, že väčšina obetí po čase je oveľa zhovievavejších a menej nahnevaných, ako bolo pri spáchaní trestného činu.

Takmer všetci zástupcovia restoratívnej spravodlivosti by mali pripustiť, že stretnutia môžu mať za následok veľmi bolestivé zážitky pre obeť a rovnako i pre páchatelov. S ohľadom na túto skutočnosť, restoratívna justícia a retributívna justícia vyvolávajú kontrast medzi tým, čo je potrebné a tým, čo je skreslené. Mnoho zástancov restoratívnej justície sa bráni vykonať akýkoľvek pokus. Jeden z hlavných akademikov tvrdí, že retributívna/restoratívna justícia je v kontraste so zvukom, ktorý môžu účastníci niekedy pociťovať ako bolestivý. Tento „zvuk“ pritom nepredstavuje trest, nakoľko rozdiel je v tom, že sankcia nie je uložená súdom. Tento odpor je spojený s tým, že pre mnoho zástancov restoratívnej justície nie je len variácia na súčasné postupy trestu, ale celé „nové paradigmy pre spravodlivosť“ alebo dokonca „iný pohľad na spoločnosť“. V tomto novom svete, nie je žiadny priestor pre odplatu. Braithwaite hovorí za veľa zástancov restoratívnej justície, keď tvrdí:

retributívne hodnoty sú prekážkou pre naše prežitie a prekvitajú pri pomoci. Preto by restoratívna justícia mala vyslovene určovať hodnoty a ich posun od retributívnej k sankčnej restorácii. Retributívne emócie sú prirodzené veci, ktoré máme všetci na základe nielen skúseností, ale veci, ktoré sú ľahko pochopiteľné z biologického hľadiska. Retribúcia je v rovnakej kategórii ako chamtivosť a nenásytosť; biologicky v nás kedysi mohla prekvitať, ale dnes sú cenné najmä ľudské zdravie a vzťahy.

Takže Braithwaite je pripravený pripustiť, že restoratívna spravodlivosť môže obsahovať prvky retribúcie, ale nie je pripravený a ochotný pripustiť, že odplata je súčasťou restoratívnej justície. Namiesto toho Braithwaite argumentuje analógiou s demokratickými procesmi: keď verejnosť volí politika, ktorý prejavuje antidemokratické tendencie, nemáme rozširovať definíciu demokracie, ktorá zahŕňala totalitu; skôr budeme aj naďalej odmietať režim totalitnej vlády a zároveň uznávať, že jedným z paradoxov viažucich sa k demokracii je, že to môže občas produkovať nedemokratické výsledky.

Spisovatelia majú pozitívnejší pohľad na odplatu a argumentujú, že nemusia voliť medzi restoratívnou a retributívnou justíciou. Argumentujú, že v restoratívnej spravodlivosti je miesto aj pre „odplatu“. Väčši-

na z týchto spisovateľov čerpala z práce právneho teoretika Duffa, ktorý urobil najprepracovanejší pokus o zladenie restoratívnej a retributívnej spravodlivosti. Duff tvrdí, že restoratívny/retributívny kontrast je používaný zástupcami restoratívnej justície (a niektorými kritikmi), ak spáchali chybu mätúcu konkrétne predstavy koncepcie trestu. Kritik môže odmietnuť vysoké trestné sadzby, ale to neznamená, že on alebo ona ich musí odmietnuť, že poňatie retributívnej justície je širším poňatím trestu. Duff tvrdí, že „restorácia“ nie je kompatibilná s „retribúciou“, ktorá vyžaduje odplatu“, pretože to je jediný retributívny trest, ktorý môže prispieť k obnoveniu. Inými slovami, restoratívna justícia nie je alternatívou k trestu, ale alternatívnou formou k potrestaniu.

Tento argument je závislý na definícii trestu. Ak chce Duff, aby trest bol spojený s bolesťou a bol správne chápaný, môže to urobiť iba prostredníctvom komunikácie. Je to komunikácia na vyslovenie nedôvery alebo kritiky, že transformuje na páchatela bolesť prostredníctvom uloženého trestu. Napomenutie slúži na rôzne účely. Najskôr je potrebné, aby páchatel priznal ujmu, ktorú obeť spôsobil. Ako Duff hovorí, neodsúdenie by nebolo vhodné poprieť, bolo by to zlé, ale aj nezákonné. Vyvolanie tejto bolesti alebo záťaže sa vykonáva s cieľom presvedčiť páchatela o jeho nesprávnom konaní a tiež so zámerom posilniť ostatných občanov v tom, aby viedli riadny život. Ako Duff vysvetľuje, páchatelia sú považovaní za členov „normatívneho spoločenstva“. To znamená, že by sme ich mali kritizovať za ich previnenie a oni by mali byť pripravení prijať kritiku za krivdy, ktoré spôsobili.

V mnohých moderných praktikách trestu je napomenutie vyjadrené pomocou formálnych trestných sankcií ako extrémna forma. Trestná mediácia sa zameriava na páchatela trestného činu: o tom, čo musí urobiť, aby opravil morálne škody napáchané jeho trestnou činnosťou. To má byť bolestivé alebo obtiažne a bolesť alebo záťaž treba vytrpieť za spáchaný trestný čin. Mediácia je samotný proces, ktorého cieľom je postaviť páchatela k dôsledkom toho, čo urobil, viesť ho k pokániu. Je zrejmé, že ide o proces. Reparácia je v tomto procese vlastne záťaž, ktorá má účelne slúžiť k naplneniu cieľa. Cieľom je nielen „aby páchatel trpel“, čo je v jeho vlastnom záujme, ale vyvoláva vnútorné utrpenie za vlastné previnenie a zároveň ho vedie uvažovať o náhrade škody.

Predpoklady o tom, ako sú ľudia zodpovední a aké je poškodenie, sú základom pre tento argument. V očiach akademika Duffa musia byť tieto procesy bolestivé, aby boli účinné.

Tieto názory sú variáciami na tému, že intervencie môžu rovnako ako obnoviť i trestať. V polovici devätnásteho storočia Bentham (1830) rozpoznal potenciál pre odškodnenie slúžiaci účelu:

Táto kompenzácia bola založená na dôvodoch, ktoré boli vyvinuté na inom mieste. Na prvý pohľad sa nezdá, že patria k téme trestania, pretože sa jedná o inú osobu ako samotného páchatela. Ale tieto dva „konce“ majú skutočnú spojitosť. Sú tresty, ktoré majú dvojaký účinok (efekt), ktorým je možno umožniť náhradu škody poškodeného a spôsobiť primerané utrpenie páchatelovi. Tieto dve „uspokojenia“ (t.j. potrestanie páchatela i nahradenie škody poškodenému) môžu byť vykonané pomocou jednej činnosti. To znamená, že v niektorých prípadoch je zrejmá výhoda peňažných trestov.

Duff uvažoval nad sofistikovanou verziou zástancov a kritikov restoratívnej justície, nakoľko sa pohyboval v ich blízkosti, a teda v blízkosti zmeny zmýšľania v spoločnosti. Dva takéto príklady sú Ashworth a Von Hirsch, ktorí ako jedni z popredných architektov „just-deserts“ uvažovali nad týmto termínom. Vo svojich raných dokumentoch o restoratívnej justícii (napr. Ashworth 1993) sa obaja vyjadrili vážne o oba-
vách o restoratívnej justícii, pretože sa páchatelovi nepodarilo doru-
čiť retributívny (odvetný) trest. Vo svojich posledných dokumentoch však navrhli teoretický model na podklade myšlienok od Duffa, ktoré by mohli uspokojiť kritikov restoratívnej justície.

Zástancovia restoratívnej spravodlivosti tiež posunuli mieru tolerancie, keď pripustili, že „polarizácia (medzi restoratívnou a retributív-
nou justíciou) môže byť trochu zavádzajúca“. Zehr vidí dve významné oblasti:

Retributívne a restoratívne teórie spravodlivosti uznávajú základné morálne intuície; rovnováha je vychýlená, konkrétne u protiprávneho konania. V dôsledku toho si obeť zaslúži niečo, čo jej páchatel

dlhuje. Oba prístupy tvrdia, že tam musí byť úmerný vzťah medzi konaním a odpoveďou.

Zehr tvrdí, že pretrváva rozdiel medzi retributívnymi a restoratívnymi teóriami:

Retributívne teórie veria, že bolesť obháji, ale v praxi to je často kontraproduktívne ako pre obeť, tak i pre páchatela. Teórie restoratívnej justície na druhej strane tvrdia, že to, čo skutočne obhajuje, je potvrdenie o škodách obeť a jej potrebách, v kombinácii s aktívnym úsilím povzbudiť páchatela, aby prevzal zodpovednosť za protiprávne konanie a riešil príčiny jeho správania.

Zehr rozdiel v niektorých prípadoch vníma napr., keď nevidí doručenie bolesti ako cieľ sám osebe, ani v surovej forme zastrášovania, ale v základnej zložke, a to v edukácii procesu reintegrácie. Tej reintegrácie, ktorú už skôr spomína John Braithwaite ako teóriu reintegrovaného zahanbenia. Títo autori argumentujú tým, že nie je možné dosiahnuť ciele ako ich opisuje Zehr a prevziať zodpovednosť za odškodnenie a rehabilitáciu bez nejakej bolesti. Daly, ktorý je ďalším zástancom názoru, že restorácia a retribúcia sú komplementárne a nie sú v rozpore s princípmi ako zdôrazňuje Duff s poukazom na podobnosť medzi jeho prvkami trestov a teoretických prvkov počas restoratívnej konferencie, najmä (už spomenutá) Braithwaitova teória reintegrovaného zahanbenia, ktorá vyzýva k vyhýbaniu sa protiprávneho konania a v prípade neúspešnosti k aplikovaniu reintegrácie páchatelov.

Tvrdenie, že prevzatie zodpovednosti a vykonanie odškodnenia bude vždy bolestivé, je empiricky dokázané. Aj keď je pravda, že bolestivosť procesu sa bude líšiť od človeka k človeku. Pre niektorých to môže byť možnosť zmiernenia výčitiek ich svedomia a nové získanie úcty svojich rodín, obetí, a teda zmierniť či odstrániť bolesť, ktorú týmto osobám spôsobili.³²

³² Roche, D.: Retribution and restorative justice. In: Gerry Johnstone, Daniel W. Van Ness: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2011. s. 75–85.

2. RESTORATÍVNA JUSTÍCIA A JEJ CHARAKTERISTIKA V ZAHRANIČNEJ LITERATÚRE

2.1. Ciele a princípy restoratívnej justície

Aké sú ciele restoratívnej justície? Aké sú jej hranice? Kritici sa sťažujú, že zástancovia spravodlivosti sú náchylní k ponúkaniu vizionárskych odpovedí na prvú otázku a zdráhajú sa pripustiť zodpovedanie druhej. Jedným z dôvodov je používanie pojmu restoratívna justícia v mnohých podobách. Niekedy to opisuje vizionársky pohľad na úplne nové chápanie trestnej činnosti a práva – nové paradigmy. Inokedy sa vzťahuje na verejnú politiku s cieľom reagovať na trestnú činnosť. Tú, ktorá kladie dôraz na potrebu, „aby sa veci dali do poriadku“. V posledných rokoch niektorí používali termín, ktorým požadovali, aby bol budúci systém spravodlivejší a schopný reagovať na všetky trestné činy, vyriešené alebo nevyriešené, na všetky obeť a páchatelov. Cieľom restoratívnej justície je, aby páchatel mal možnosť stretnúť sa prostredníctvom komunitnej konferencie, hovoriť o svojich konkrétnych činoch a zvážiť spôsoby, ako riešiť škody, ktoré vznikli. Nakoniec termín je aplikovaný na súdom uložené alternatívne tresty, kombinované s vrátením do spoločnosti prostredníctvom reintegrovaného zahanbenia.

Častejšie sa však zameriame na užšie a konkrétnejšie prvky restoratívnej justície v alternatívnych programoch. Realizácia reštitúcií alebo prospešných prác, ktoré boli dohodnuté, alebo uložené, by sme mohli považovať za regeneračné výsledky.

Cieľ restoratívnej justície je oveľa širší ako len realizácia regeneračných procesov a výstupov. Výsledky restoratívnej justície sú hmatateľné a ich ciele sú zrejmé. Tieto výsledky sa objavujú v súbore základ-

ných zásad týkajúcich sa využívania restoratívnej justície v trestných veciach.³³

Aké princípy sprevádzajú restoratívny výskum? Každý z troch základných princíпов má svoje výsledky a procesný rozmer. Cieľom týchto princíпов je pochopiť ako funguje restoratívna rozhodovacia prax.

1. *Princíp reparácie:* spravodlivosť si vyžaduje pomôcť obetiam, páchatelom a komunitám zasiahnutých trestnou činnosťou. Hlavným cieľom akýchkoľvek restoratívnych intervencií je napraviť v maximálnej možnej miere škody spôsobené obetiam, páchatelom a obetiam, ktoré boli dotknuté trestnou činnosťou. Uvedené možno dosiahnuť zameraním pozornosti na dialóg, stretnutia a v rozsahu, v ktorom páchatel (často s pomocou druhých), prijíma určité opatrenia tak, aby dal veci do poriadku. Restoratívna justícia reaguje na intervenciu s dôrazom na určenie škôd spáchaných obetiam a spoločnosti v súvislosti s trestnou činnosťou.
2. *Princíp zapojenia zainteresovaných strán:* obeť, páchatelia a komunita by mali mať možnosť aktívne sa zapojiť do trestného konania čo najskôr a v čo najväčšom rozsahu. Princíp zapojenia zainteresovaných strán je zameraný na cieľ maximalizovať účasť obeť, páchatela a účasť komunity v trestnom konaní. Aj keď účasť zainteresovaných strán je v prvom rade proces posilňujúci interakciu strán, celkový cieľ spojený s touto zásadou je zabezpečiť, aby v čo najväčšej možnej miere na procese participovali obeť, páchatel a komunita, pričom pozornosť sa venuje najmä záujmom zainteresovaných strán, čomu sa prispôsobuje povaha komunikácie, resp. ich úloha v procese riešenia problémov vzniknutých z trestnej činnosti a poškodenia.
3. *Princíp transformácie v komunitách, úloha vlády a vzťahov:* cieľom je prehodnotiť relatívnu rolu a zodpovednosť vlády a jednotlivých komunit. Pri podpore spravodlivosti je vláda zodpovedná za zachovanie poriadku a komunita za zachovanie stavu pokoja.

³³ Roberts, P.: Restoration and Retribution in International Criminal Justice: An exploratory Analysis. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms. Hart Publishing. Oxford. 2003. s. 157.

Z tohto princípu na celospoločenskej úrovni sú príbuzné dva primárne ciele. Prvý: pokúsiť sa posunúť vpred systémové zmeny v agencióch a trestného súdnictva s cieľom posilniť schopnosť rozhodovania spoločenstva a zodpovednosť v reakcii na trestný čin a poškodenia zdravia. Druhý: mnohé obce a členovia komunity vylúčili možnosť, aby stratili schopnosť efektívne reagovať na trestnú činnosť a ujmu ako súdnictvo, žiadali viac tejto zodpovednosti. Preto sa vyžaduje zameranie na budovanie alebo prestavbu komunitnej kapacity, ktorá je potrebná pre efektívne neformálne reakcie.³⁴

³⁴ Bazemore, G. – Elis, L.: Evaluation of restorative justice. In: Gerry Johnstone, Daniel W. Van Ness: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2011. s. 404–405.

2.2. Inštitúcie a rozvoj restoratívnej justície

Každých päť rokov Organizácia Spojených národov (ďalej len „OSN“) organizuje kongres o prevencii kriminality a zaobchádzaní s páchatelmi. Diskusie sa vedú o témach týkajúcich sa trestnej činnosti, trestného súdництва, zaobchádzania s väzňami a obeťami. Kongresy ponúkajú príležitosť pre krajiny diskutovať o národných problémoch a skúsenostiach s realizáciou programov v trestnej justícii. Chcú využiť diskusiu na tvorbu spoločných stratégií a vzájomnú spoluprácu v otázkach, ktoré presahujú štátne hranice.

Mimovládne organizácie s poradným štatútom v OSN sa aktívne podieľajú na kongresoch. Jedným z najviditeľnejších spôsobov je prostredníctvom dodatočných rokovaní otvorených delegátov na zjazdoch v rokoch 1990 a 1995. Počas tejto doby sme svedkami rastúceho záujmu o šírenie regeneračných programov a zároveň aj interes o účasť na týchto zasadnutiach sa rozšíril.

Deviaty kongres v Káhire v roku 1995 zahrňal niekoľko stretnutí na tému restoratívnej justície. Kým záujem o túto tému sa zdal byť silný, bolo zrejmé, že ani v priebehu prezentácie dodatočných rokovaní ani rastúcich domácich skúseností členských štátov s programami nebudú mať žiadny vplyv na debatu. V dôsledku toho sa skupina mimovládnych organizácií, ktoré sa zúčastňujú na rokovaní aliancie pre prevenciu kriminality a trestnej justície, rozhodla vytvoriť pracovnú skupinu pre restoratívnu justíciu.

Aliancia mala za sebou dlhú históriu ohľadom zvolania pracovnej skupiny a otázok spoločného záujmu. Tieto skupiny nasledovali pomerne konzistentné vzory. Začali s prehľadom literatúry a prieskumami úradníkov činných v trestnom konaní a zástupcami mimovládnych organizácií v rôznych krajinách k otázke záujmu pracovnej skupiny. Na základe tohto výskumu pracovná skupina vydáva správu a odporúčania.

Pracovná skupina pre restoratívnu justíciu mala iný program. Jej cieľom bolo stimulovať medzinárodné povedomie a záujem o restoratívnu justíciu, aby to bolo bodom rokovania na desiatom kongrese (v roku 2000) vo výbore počas plenárneho zasadnutia.³⁵

³⁵ Roberts, P.: Restoration and Retribution in International Criminal Justice: An exploratory

2.3. Restoratívna justícia a paradigmy

Pojem „restoratívnej justície“ bol pravdepodobne použitý v roku 1977 Albertom Eglashom v článku 46, v ktorom navrhol, že existujú tri typy systémov trestného súdnictva:

- a) retributívna spravodlivosť založená na treste,
- b) distributívna spravodlivosť založená na terapeutickej liečbe páchatelov,
- c) restoratívna justícia založená na reštitúcii.

Ďalej vysvetľuje, že trest a „liečebné“ modely sa zameriavajú na rokovania páchatelov a zákazu účasti obete v procese hľadania spravodlivosti, pričom sa vyžaduje len pasívna účasť páchatela.

Štúdie naznačujú, že v rámci distributívnej spravodlivosti a retributívnej spravodlivosti je dominantný systém spravodlivosti, ktoré majú precedens v klasickej gréckej filozofii a rímskej právnej kultúre, ktorá dáva prednosť statickým definíciám osobnosti. Pojem osobnosti, ako je bežne chápaný v dominantnej právnikovej opatrnosti je veľmi závislý na gréckom myslení (predovšetkým na filozofii a sociálnej etike). Boethius bol prvým, ktorý napísal formálnu ontologickú definíciu osobnosti ako „*persona as naturae rationalis individua substantia*“. Toto bolo neskôr modifikované Tomášom Akvinským a ďalšími stredovekými mysliteľmi, ktorí zdôraznili *in-prenosnosť* na bytosti ako charakteristický princíp. V gréckom svete je jedinec pripojený sám/sama ako viac na jeho/jej stav alebo viac ako na domov alebo štát.

Restoratívna justícia predstavuje hodnotu transformácie nášho súčasného vnímania osoby v našom právnom systéme. Restoratívna justícia je pohybom od bolesti cez odplatu (retribúciu) k pojmom ako zmierenie alebo mier. Toto je nová paradigma, ktorá naznačuje, že sa začneme pozeráť na spravodlivosť ako liečebný proces, ktorú všetci ľudia rešpektujú.

V našej štúdii o restoratívnej justícii ako paradigmy budeme pokračovať v krokoch, počínajúc popisom restoratívnej justície, za ktorou nasledujú jeho všeobecne uznávané vlastnosti. Budeme skúmať vlast-

Analysis. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms. Hart Publishing. Oxford. 2003. s. 157.

nosti restoratívnej justície ako realitu v niektorých právnych systémoch v Afrike, študovať základné princípy restoratívnej justície a posúdime význam princíпов pre realizáciu vyrovnávacieho právneho systému. V neposlednom rade bude dôležitá restorácia a obnovenie právneho postupu, ktorá bude skúmaná v unikátnom kontexte a reagovať na súčasné konflikty v oblasti Delty Nigérie.³⁶

³⁶ Bisong, K.: Restorative Justice for Niger Delta. Maklu. Pittsburg. 2009. s. 17–20.

2.4. Hodnoty restoratívnej justície

Restoratívna justícia podobne ako elektrické pole prúdi tam a späť medzi praxou, ktorá informuje filozofiu a filozofia, ktorá informuje prax. Vzhľadom na to sa spolupráca praxe a filozofie rozvinula a prax sa rozrástla. Je stále viac zrejmé, že pohyb potrebuje zjednocujúce koncepty, ktoré sú dostatočne flexibilné, aby zahŕňali nové možnosti praxe. Tieto koncepty by mali byť dostatočne jasné, aby sa zabránilo stotožňovaniu s restoratívnou justíciou, hoci o ňu nejde. Restoratívne hodnoty sa objavujú ako jednotiace koncepty, ktoré zdôvodňujú teóriu a prax.

Kým predchádzajúca kapitola opisuje celý rad dilem použitia restoratívnej justície na medzinárodné trestné činy, táto kapitola sa zameriava na rozvoj a teoretickú štruktúru restoratívnej justície v prostredí a na základe niekoľkých kľúčových hodnôt. Za najvýznamnejší dôvod možno považovať, že hodnoty ukazujú, ako môže byť restoratívna justícia odlišená od iných foriem riešenia konfliktov. Kay Pranis vysvetľuje, že hodnoty môžu byť rozdelené na tie, ktoré sa vzťahujú predovšetkým k procesu a na tie, ktoré sa vzťahujú k vlastnostiam, t.j. ktoré sa proces snažia vyvolať v tých, ktorí sa na nich zúčastňujú. Zdá sa, že účasť, stretnutia, konsenzuálne rozhodovania, non-nadvláda a rešpekt sú základné procesné hodnoty pre restoratívnu justíciu.

Existuje menšie zhoda na tom, čo sú hodnoty restoratívnej spravodlivosti a aké by mali byť. Zvyčajne zahŕňajú nasledovné parametre:

- pravdu;
- „liečenie“;
- odpustenie;
- reintegráciu;
- reštaurovanie;
- zmierenie;
- zodpovednosť.

Mnoho autorov sa pýta na vhodnosť týchto hodnôt pre restoratívnu justíciu. Kým procesné aspekty restoratívnej justície nám hovoria niečo o tom, ako by sme mohli pristupovať k riešeniu konfliktov, výsledky nám poukazujú na to, čo by mohlo prispieť k oprave spôsobených škôd. Môžu nám povedať, čo chýba z diskurzu a ako by sme sa mohli dostať

z jedného na druhého. Nie je možné odstrániť jednotlivé incidenty, ku ktorým došlo v rámci príčin a dôsledkov širšieho makro-konfliktu. Preto je dôležité premýšľať o konkrétnych hodnotách restoratívnej justície a v týchto súvislostiach ako by mohlo slúžiť ich prepojenie. Táto časť uvádza štyri kroky (fázy), ktoré by mali byť reakciou pre akúkoľvek medzinárodnú trestnú činnosť s dôrazom na to, ako tento prístup môže prispieť k budovaniu mieru a demokratizácii.³⁷

Jeden z najznámejších pokusov ako definovať hodnoty restoratívnej justície sa podaril Howardovi Zehrovi. Prirovnal a porovnal retributívnu a restoratívnu justíciu. Poukázal, že retributívna justícia je znepokojená hlavne vymeriavaním odškodnenia alebo trestu pre páchatela, zatiaľ čo restoratívna justícia predstavuje predovšetkým uvedenie veci do poriadku pre všetkých, najmä pre obeť (pozri tabuľku 3).

Niektoré z hodnôt restoratívnej justície sú: dialóg, vzájomnosť, „liečenie“, reparácia, hanba, zodpovednosť, poctivosť a úprimnosť.

Howard Zehr navrhuje restoratívne kontinuum od „plne restoratívny“, „čiastočne restoratívny“ na „non-restoratívny“. Uvádza šesť kľúčových otázok, ktoré nám pomáhajú analyzovať restoráciu ako intervenciu alebo model:

1. Má model adresu poškodenia, potrieb a príčin?
2. Je dostatočne obeť orientovaná?
3. Sú páchatelia vyzývaní, aby prijali zodpovednosť?
4. Sú všetky účastnícke strany zainteresované?
5. Existuje možnosť pre dialóg a participatívne rozhodovanie?
6. Je model prijateľný pre všetky strany?

³⁷ Clamp, K.: *Restorative Justice in Transition*. Routledge. New York. 2014. s. 31–42.

Tabuľka 3: Retributívna a restoratívna justícia

Stará paradigma: Retributívna justícia	Nová paradigma: Restoratívna justícia
1. Trestná činnosť je definovaná ako násilie voči štátu;	1. Trestná činnosť definovaná ako násilie voči inej osobe;
2. Zameranie sa na vytvorenie negatívnej stigmy, viny a minulosti;	2. Zameranie sa na riešenie problémov, záväzkov a povinností, resp. budúcnosti (čo by sa malo robiť?);
3. Poradné vzťahy a normatívny proces;	3. Dialóg a negociácia;
4. Spôsobenie bolesti, potrestanie, resp. odstrašenie/ predchádzanie;	4. Reštitúcia ako prostriedok obnovy pre obe strany; zmierenie/obnovenie ako cieľ;
5. Spravodlivosť definovaná zámerom a spôsobom: správne pravidlá;	5. Spravodlivosť definovaná ako právne vzťahy; je posudzovaná podľa výsledku;
6. Medziludská konfliktná povaha trestnej činnosti je zakrytá, potláčaná: konflikt je vnímaný ako individuálny vs. štát;	6. Trestná činnosť uznaná ako interpersonálny konflikt: hodnota konfliktu uznaná, resp. spozorovaná;
7. Jedno sociálne ublíženie je nahradené iným;	7. Zameranie sa na korekciu sociálneho zranenia;
8. Spoločenstvo na postrannej čiare, zastúpené abstraktne podľa štátu;	8. Spoločenstvo ako sprostredkovateľ pri restoratívnom procese;
9. Podpora konkurenčných a individualistických hodnôt;	9. Podpora vzájomnosti;

Stará paradigma: Retributívna justícia	Nová paradigma: Restoratívna justícia
10. Žaloba smeruje od štátu k páchatelovi: – ignorovaná obeť; – pasívny páchatel;	10. Úloha obeť a páchatelja je uznávaná ako problém a riešenie: – práva obeť/potreby uznané; – páchatelia sú vyzývaní, aby prijali zodpovednosť;
11. Páchatelova zodpovednosť definovaná ako trest;	11. Páchatel má zodpovednosť definovanú ako porozumenie vplyvu, činnosti a pomoci sa rozhodnúť, ako robiť veci správne;
12. Trestná činnosť je definovaná čisto z právneho hľadiska, bez morálnych, sociálnych, ekonomických a politických rozmerov;	12. Trestnú činnosť chápať v celkovom – morálne, sociálne, ekonomicko a politickom kontexte;
13. „Dlh“ voči štátu a spoločnosti v abstraktnej podobe;	13. Dlh/závazok je voči obeť uznaný;
14. Odpoveď zameraná na páchatelja a jeho správanie v minulosti;	14. Odpoveď zameraná na škodlivé dôsledky správania páchatelja;
15. Stigma trestnej činnosti je neodnímateľná;	15. Stigma z trestnej činnosti je odnímateľná cez restoratívnu aktivitu;
16. Bez povzbudenie k pokániu a odpusteniu;	16. Možnosti pokánie a odpustenia;
17. Závislosť na profesionálovi.	17. Priame zapojenie účastníkov. ³⁸

Zdroj: Howard Zehr: Changing Lences. Ontario. Heral Press. 1990. s. 211–214.

³⁸ Zehr, H.: Changing Lences. Heral Press. Ontario. 1990. s. 211–214.

Dan Van Ness, ďalší „veterán“ v restoratívnej justícii, sa pozerá na kontinuum atribútov, aby zistil, či je systém minimálne, mierne alebo plne restoratívny. Rozlišuje medzi restoratívnymi procesmi a výsledkami.

Jeho atribúty restoratívnych procesov sú:

- začlenenie (vs. vylúčenie),
- vyváženie záujmov (vs. jednotné záujmy),
- dobrovoľná prax (vs. donucovacie praktiky),
- vyriešenie problémov (vs. odvety).

Jeho vlastnosti restoratívnych výsledkov sú:

- stretnutie (vs. oddelenie),
- zmena (vs. ujma),
- reintegrácia (vs. izolácia),
- celá pravda (vs. právna pravda).

Tieto dva spôsoby pohľadu restoratívneho zamerania sú zároveň aj hodnotami v samotnom procese. Niekedy sa skúmajú konkrétne modely alebo prax, aby rozhodli, ako veľmi sú restoratívne. Vo svojom prehľade restoratívnej justície sa Tony Marshall pozerá na zapojenie spoločnosti ako predĺženie nápravy, ktoré je dostupné prostredníctvom restoratívnej justície. McCold a Wachtel uvádzajú, že konferencia zahŕňa účasť viacerých ľudí na možnostiach dialógu a oba príspevky, resp. zisky z procesu. Títo autori vyvinuli typológiu restoratívnych postupov a ich delenie do procesov na „plne restoratívne/väčšinou restoratívne/čiasťočne restoratívne“, s rodinnými konferenciami, mierovými kruhmi a komunitnými konferenciami ako „plne restoratívne“, pretože oni zahŕňajú spoločnosť a jej vplyv na odškodnenie, resp. nápravu páchatela.

Ďalší spôsob ako vnímať restoratívnu justíciu, je myslieť na to, aký je rozdiel medzi úrovňou rôzneho napätia:

- rovnováha medzi „liečebným“ a retributívnym modelom spravodlivosti;
- rovnováha medzi právami páchatela a potrebami obetí;
- rovnováha medzi potrebami rehabilitovať páchatelov a povinnosť chrániť verejnosť (Greif 2006).

Podľa názoru Kay Pranisovej je akákoľvek diskusia o hodnotách obohatená o osobnú orientáciu autora. Prvým výstupom v rámci trestného

práva patriacim k základným hodnotám je obsiahnutá v restoratívnej justícii vtedy, keď Kay Pranis čítala článok od Kay Harris (1987) o vízii a spravodlivosti založenej na feministických princípoch. Kay Harris identifikovala nasledujúce body ako hlavné zásady feminizmu a diskutovala o ich význame v oblasti spravodlivosti:

- Všetky ľudské bytosti majú svoju dôstojnosť a osobitú hodnotu,
- Vzťahy sú dôležitejšie ako právo,
- Osobný záujem o politiku.

Tieto princípy sú v centre pozornosti, na ich základe Kay Pranis pochopila, čo vlastne restoratívna justícia predstavuje. Objektív, prostredníctvom ktorého je možné zobrazit' restoratívnu justíciu, je u Kay Pranis od počiatku ovplyvnený jej vlastnými skúsenosťami, spoločnosťou a rodičovstvom. Domnievam sa, že restoratívny dôraz kladený na vzťah sa zameriava viac na vzťah medzi osobou, ktorá bola poškodenou a osobou, ktorá spôsobila škodu – to zahŕňa aj väčšiu sieť vzťahov, v ktorých tieto osoby žijú. Okrem toho je dôležité, že restoratívna justícia zahŕňa väčšie sociálne škody a zároveň aj škody jednotlivcov. Trestná činnosť je zakotvená v spoločnosti z hľadiska škôd, zodpovednosti, príbuznosti vecí, ktoré sú základnou príčinou alebo relevantného kontextu. Je možné ovplyvňovať výsledky tejto príbuznosti.

Za posledných deväť rokov sa každá práca stále viac sústreďuje na vytvorenie kruhov. Tie sa začali aplikovať v súdnom systéme ako restoratívny prístup nazvaný kruhy trestov (odsúdenia), ktoré stupňujú a migrujú do iných oblastí spoločnosti zahŕňajúcich školy, susedov, kostoly a pracoviská.

Kay Pranis poukazuje, že písanie o hodnotách je pre ňu náročná úloha. Zrejme cíti, že každú myšlienku sa snaží zachytiť slovami. Napríklad je ťažké jednoznačne oddeliť hodnoty od princípov, ideálov a presvedčenia alebo predpokladov. V knihe s názvom „*Mierumilovný kruh: Z trestnej činnosti do spoločnosti*“, spoluautorka Kay Pranis identifikuje posun od „spravodlivosti dostať aj“ do „spravodlivosti, ako dostať tiež“, čím naznačuje, že pravdivá spravodlivosť je procesom liečenia, resp. hojenia rán. Je *liečenie* hodnota, princíp, ideál „spravodlivá justícia, ktorá lieči“ vyhlásenia, ako jadro viery? Je *liečba* výsledkom? Možno je to všetko vyššie uvedené. Ale bez pokusu o vyriešenie týchto otázok Kay

Pranis sa pokúsila o vlastné odpovede: „*keď hovorím o restoratívnych hodnotách, mám na mysli tie veci, ktoré sa cítia hlboko dôležité k podstate restoratívneho impulzu a sú vykonávané v duchu toho, čo robíme a ako to robíme*“.

Kay Pranis sa ďalej snažila upozorniť na hodnoty restoratívnej justície zistené inými autormi. Diskutovala o svojich vlastných skúsenostiach s hodnotami restoratívnej justície a identifikovala praktické príspevky v hodnotách restoratívnej justície.

Restoratívne hodnoty by mohli byť rozdelené do procesných a osobnostných hodnôt. Procesné hodnoty sa adresujú kvalitatívne samotnému restoratívnemu procesu. Jednotlivé hodnoty by mali byť podporované zúčastnenými jednotlivcami. Tie sú zvyčajne rovnaké ako vlastnosti usilujúcich sa ľudí. Niektoré hodnoty, ako je dodržiavanie pravidiel, sa objavia v oboch skupinách. Naopak poctivosť sa týka predovšetkým jednotlivcov (patrí do osobnostných hodnôt), zatiaľ čo iné hodnoty, ako je napríklad začlenenie, sú relevantné pre proces (patrí do procesných hodnôt). Procesné alebo osobnostné hodnoty umožnia účastníkom vykazovať jednotlivé znaky. Obe sú však kritické pre výsledky restoratívnej interakcie.

Diskusia o restoratívnych hodnotách je v odbornej literatúre v prvom rade o procesných hodnotách. Ide o javy, ktoré by mali vyjadriť restoratívny prístup. Tie sú vyjadrené v základnej filozofii viesť prax vrátane návrhu a realizácie stavby a fungovania špecifických procesov, pretože neexistuje jediná všeobecne uznávaná definícia restoratívnej justície. Nie je jednotná definícia ani pre hodnoty, skôr funguje pre ľudí, ktorých esenciálne aspekty restoratívnej justície sú vyjadrené rôznymi spôsobmi:

1. Restoratívna prax je taká, ktorá odráža obavy z takých hodnôt ako je rešpekt, začlenenie a sebaurčenie, rovnosť, pravda-rozprávanie, počúvanie a porozumenie, pokora, zodpovednosť, bezpečnosť, obnova a reintegrácia.
2. Restoratívne procesy „*vyjadrujú kľúčové restoratívne hodnoty ako je úcta, poctivosť, skromnosť, vzájomná starostlivosť, zodpovednosť a dôvera. Hodnoty restoratívnej justície sú tie hodnoty, ktoré sú nevyhnutné pre zdravé, spravodlivé vzťahy*“.

3. „Empatia, vzájomné porozumenie, reštitúcie a zodpovednosť sú smerovkami pre restoratívnu justíciu. Vysoká priorita je kladená na udržanie alebo obnovu individuálnej dôstojnosti“.
4. „Čestnosť, pravda, poctivosť, súcit a rešpekt k ľuďom sú základné princípy prijateľné pre morálku, ktorá vyplýva z práva a usiluje o ochranu a zlepšenie spoločného dobra“.
5. Restoratívna justícia je ucelená, upevňuje dôstojnosť a hodnotu každého človeka.
6. Hodnoty restoratívnej justície „začínajú rešpektom, pokračujú hľadáním zmierenia, ktoré je založené na láske, resp. pochopení“.
7. Jadro restoratívnej justície „sa snaží, aby vyhovovalo potrebám, nie zopár jedincom, ale všetkým tým, ktorí sa ocitnú v ujme“.
8. Non-dominancia je základnou hodnotou restoratívnej justície. Rovnosť a spoločnosť sú súbežné hodnoty potrebné k podpore non-nadvlády, „pretože človek sa nikdy nemôže tešiť nadvláde, ak iný človek žije v chudobe“, a „preto je nutné uistenie, že proti nadvláde musia byť normy ukotvené v silnej spoločnosti, ktorá bude mobilizovať kolektívne nesúhlas proti svojvoľnému výkonu moci“.
9. „Pohostinnosť je hodnotou restoratívnej justície. Hospitalita implikuje začlenenie, prijatie a zapája zmysel vzájomných povinností hostiteľa a návštevníkov v dobrom vzťahu bez nutnosti dlhodobého spojenia“.
10. Existuje široká zhoda, že restoratívna justícia sa zásadne vyznačuje niektorými druhmi hodnôt“. Jedná sa o pojmy ako „začlenenie, demokracia, zodpovednosť, náhrada, bezpečnosť, liečenie a reintegrácia“.
11. „Obnovovacie hodnoty možno zhrnúť do dvoch hlavných základných hodnôt – pokora a rešpekt. Ďalej by sme mali pristupovať k práci s obdivom“.
12. „Restoratívna justícia a jej normatívne hodnoty sú vytvorené na mieru prístupu ku konfliktu, t.j. prevádzkové hodnoty podporujú tie normatívne hodnoty. Pokojný spoločenský život je podporovaný operačnými hodnotami rozlíšenia a ochrany. Rešpekt je podporovaný operačnými hodnotami stretnutia a posilnenia. Solidarita je podporovaná operačnými hodnotami začlenenia, pomoci a mrav-

nej výchovy. Aktívna zodpovednosť je podporovaná operačnými hodnotami spolupráce a odškodnenia.“

Existuje viacero spôsobov, ako vyjadriť hodnoty restoratívnej justície, avšak 12 bodov uvedených vyššie tvorí podľa môjho názoru jeden konzistentný a systematický celok. Tie sa líšia v ich východiskovej pozícii, ale vedú k jednému z tých rôznych východísk.

Rešpekt je najviac bežne používaný termín. Ďalšie kľúčové témy sú zachovanie individuálnej dôstojnosti, začlenenia, zodpovednosti, pokory, vzájomnej starostlivosti, odškodnenia a non-nadvlády. Procesné hodnoty pestujú dobré vzťahy v skupine a zabezpečujú, aby skupina držala členov (jednotlivcov) na dobrej ceste, t.j. nekonať protiprávne.

Tieto hodnoty sú podobné tým, že ich možno identifikovať podľa občanov ako komponenty, ktoré zabezpečujú lepší spôsob ako riešiť konflikty a nahradiť škodu.

Účinný postup spoločenstva k vyriešeniu konfliktu a spôsobených škôd smeruje k tomu, že:

- Hlas každého má rovnakú váhu,
- Zapojiť všetky zainteresované strany – spoločenstvo, obeť, páchatel a systém,
- Zabezpečiť pocit bezpečia pre účastníkov a to tak po fyzickej ako aj psychickej stránke,
- Jasné a zrozumiteľné ciele,
- Podpora zmeny v správaní,
- Podpora liečby,
- Zahŕňať monitorovanie dohody a hodnotenia výsledkov,
- Dobrovoľnosť pre účastníkov,
- Používať konsenzus na základe rozhodovania,
- Byť dosiahnuteľný,
- Odsúdiť zlé správanie,
- Poskytnutie príležitosti k reintegrácii,
- Zamerať sa na opravu škody,
- Poskytnúť príležitosti na vzdelávanie,
- Poskytnúť odmeny za pozitívne správanie,
- Dať všetkým zodpovedným účastníkom správnu rolu.

Prečo je významné, že autori píšuci o restoratívnej justícii a čitateľia, ktorí sa zoznamujú s textom vyrábajú podobné zoznamy hodnôt? Podobnosť znamená, že procesy restoratívnej justície neukladajú cudzie súbory hodnôt na účastníkov, ale namiesto toho vytvárajú prostredie, v ktorom sú účastníci schopní fungovať v súlade s hodnotami, ktoré sami potvrdzujú. Je zrejmé, že laické správanie nie je trvalo preukázané týmito hodnotami (aj keď aj oni by mohli byť prekvapení, ako často to robia). Samotné hodnoty nie sú cudzie tým ľuďom, ktorí ich odmietajú, nakoľko ich v skutočnosti potvrdzujú. Ako Kay Pranis zistila, keď ľudia nebudú konať v súlade s týmito hodnotami, je to často preto, lebo sa necítia bezpečne. A to je dôvod, prečo je restoratívna justícia potrebná – nie nútiť cudzie prístupy stranám v spore, ale vytvoriť bezpečné prostredie, v ktorom sa môžu použiť také hodnoty, ktoré oni sami uznávajú a je najlepším riešením.³⁹

³⁹ Pranis, K.: Restorative values. In: Gerry Johnstone, Daniel W. Van Ness: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2011. s. 59–74.

2.5. Štandardy v restoratívnej justícii (zahraničné skúsenosti)

Pre vývoj restoratívnej justície je dôležité poznať, ako praktici dosiahli výsledky. Ide o ich skúsenosti pri aplikovaní restoratívnej justície medzi páchatelom, obeťou a spoločnosťou, s cieľom zabrániť v páchaní ďalšej trestnej činnosti.

Väčšina ľudí, praktizujúcich restoratívnu justíciu prijalo alebo vytvorilo súbor noriem. Young Justice Board (YJB) v Anglicku a Walese vytvorili súbor usmernení pre osvedčené postupy v rámci restoratívnej práce s obeťami a mladými páchatelmi (Youth Justice Board 2001), vrátane kľúčových funkcií pre restoratívnu prax:

- nestranní moderátori,
- náležité vyškolení moderátori,
- páchatel prijíma zodpovednosť,
- realistická a informovaná voľba,
- žiadny tlak na obeť,
- dôkladná príprava pre všetkých účastníkov,
- potvrdenie, že názory sú dôležité,
- účasť všetkých zainteresovaných strán,
- riešenie pre všetky strany,
- páchatelovi sa odporúča, aby bol zodpovedný za vlastné činy,
- restoratívne stretnutie pred reparáciou,
- dobrá medzirezortná spolupráca a komunikácia.

Konzultačný dokument „Restoratívna justícia: Vládne stratégie (Home Office 2003)“ obsahuje tieto návrhy zásad pre efektívne postupy v rámci restoratívnej justície a v systéme trestného súdництва:

1. Starostlivosť a rešpekt k obeťam,
2. Dôkladné posúdenie rizík,
3. Koordinovaná multi-agentúrna práca,
4. Dôvernosc,
5. Komplexný prístup,
6. Primerané školenie,

7. Príprava pred a pokračovanie v podpore aj po aplikovaní restoratívnej justície.⁴⁰

Konzorcium restoratívnej justície, združujúce ľudí a organizácie, ktoré majú záujem o restoratívnu justíciu prijali vyhlásenie o restoratívnej justícii a jej princípoch v roku 2002 a revidovaných princípoch restoratívnych procesov v roku 2004 (Konzorcium restoratívnej justície 2004) s cieľom pokryť širšiu škálu kontextov než len trestného súdnictva.

Po zverejnení restoratívnej justície: vládnej stratégie, Home Office (2003) bola zriadená pracovná skupina zo všetkých hlavných organizácií zaoberajúcich sa restoratívnou justíciou v Anglicku a Walese, na výrobu „*Najlepších praktických pokynov pre aplikáciu restoratívnej justície*“ (Home Office 2004). Napriek rôznorodosti názorov je tento dokument jedným z najlepších pre zhrnutie restoratívnej praxe a je pomerne často používaný.

Komisia OSN pre prevenciu kriminality a trestnú justíciu schválila rezolúciu odporúčacích restoratívnych programov justície v roku 2002, ktoré sú pripojené k súboru usmernení. Základné zásady pre používanie restoratívnej justície v trestných veciach pripravila skupina odborníkov na restoratívnu justíciu v rámci prípravného stretnutia, ktoré sa konalo v Ottawe koncom roka 2001. Tieto zmeny boli povzbudením do krajín po celom svete od nástupu do restoratívnej justície (Komisia OSN pre prevenciu kriminality a trestnú justíciu 2002).⁴¹

V nasledujúcich častiach monografie uvádzame prehľad o restoratívnej justícii a diskusiu o zásadách a výhodách restoratívnej justície v zahraničí. Zamerali sme sa na polemiku o hodnotách restoratívnej justície a o tom, či sú viac alebo menej restoratívne. Podobné úvahy sú opísané aj v niektorých dokumentoch, ktoré stanovujú štandardy pre prax.

⁴⁰ Youth Justice Board [elektronická verzia].

⁴¹ Liebman, M.: *Restorative justice/how it works*. Jessica Kingsley Publishers. London. 2012. s. 25–35.

2.6. Široká odozva restoratívnej justície

Jedným zo zaujímavých aspektov práce v oblasti restoratívnej justície je jej široká odozva v rôznych skupinách ľudí. Mnohí z nich, ktorí sa zapojili do tejto oblasti, tak urobili z náboženských dôvodov, pretože pojmy zmierenie, vykúpenie a odpustenie našli u nich praktické vyjadrenie. Polícia sa tiež prezentuje na mnohých miestach, napr. ako vidí spôsob predchádzania trestnej činnosti, ako zabrániť potencionálnym páchatelom v páchaní kriminality, a tým im „zatarasíť“ dráhu k trestnej činnosti. Ľudia s právnym vedomím vidia, že súdne procesy často dopadnú horšie, ako predpokladali ich klienti. Preto aj oni vítajú príležitosť riešiť spory spôsobené trestnou činnosťou prostredníctvom restoratívnej justície a podporujúcich vyriešenie ich problémov na ľudskej úrovni. Dokonca aj ľudia s „tvrdým“ pohľadom na trestnú činnosť vidia, že restoratívna justícia vedie páchatelov k prijatiu zodpovednosti za svoje trestné činy, ako aj to, aby dali veci do poriadku. Takýto počin sa málokedy stane v rámci retributívnej justície. Vidí sa to ako „spravodlivejšie“ v porovnaní s tým, keď sú páchatelia potrestaní bez nejakej myšlienky na obeť.

Všetky tieto skupiny ľudí sú tiež ohromené emocionálnou skúsenosťou obetí a páchatelov, keď prídu spolu hovoriť o tom, čo sa stalo a čo možno urobiť pre to, aby sa tie veci dali do poriadku. V programe restoratívnej justície aplikovanom v Londýne sú viditeľné jej výhody. Vybraná metóda restoratívnej justície pozýva nielen starších sudcov, ale i legislatívcoov na pozorovanie, ako funguje komunikácia medzi páchatelom a obeťou v programe restoratívnej justície. Doteraz boli prítomné osoby ohromené z toho, čo videli a počuli (Rethinking Crime and Punishment 2002–2004).

2.7. Potencionálne benefity restoratívnej justície pre obeť

Obeť trestnej činnosti majú možnosti pre zmysluplnú účasť na stretnutiach, emocionálne a materiálne odškodnenie, resp. spravodlivé zaobchádzanie. Z pohľadu obeť sa zdá sa, že procesy restoratívnej justície, pokiaľ sú vykonávané vhodne, môžu reagovať na potreby a práva lepšie ako samotný súdny proces.

Po prvé, ústrednou hodnotou restoratívnej justície je rešpekt k ľuďom. Systém trestnej justície považuje obeť za objekty v najlepšom prípade v zmysle ich dôkaznej hodnoty. Za zraniteľných svedkov sú považované (v najlepšom prípade) deti, nakoľko sú predmetom ochrany. Ak chcú byť považované za samostatný subjekt práv oprávnených záujmov, očakávania výsledkov z procesu, vyžadujú osobitnú pozornosť.

Druhým základným prvkom restoratívnej justície je reparácia (oprava). Reparácia je vyjadrená cieľom, v ktorej väčšina procesov dosiahne uspokojenie. Jedná sa o symbolickú reparáciu, ktorá predstavuje jednu z najdôležitejších potrieb obeť, čo je niekedy ťažké dosiahnuť. Retzinger a Scheff tvrdia, že „základné sekvencie“ úspešných služieb restoratívnej justície sú základom pre spokojnosť, uzdravenie a rehabilitáciu. Dosiahne sa to prejavom ľútosti zo strany páchatelja, ktorí dúfajú v odpustenie zo strany obeť. Táto výmena emócií je základom pre symbolické odškodnenie. Naozaj restoratívna justícia, čo vyplýva z jej podstaty, poskytuje prirodzené prostredie (neformálne a niekedy aj intímne) pre ospravedlnenie. Jadrom stretnutia je, aby všetky strany komunikovali tvárou v tvár a výmenu informácií si navzájom oznámili, a to verbálne i neverbálne.

Ďalším prínosom pre obeť trestných činov restoratívnej justície je možnosť odbúrať a zabudnúť na svoje zahanbenie konštruktívnym spôsobom, ktorý im môže napomôcť sa liečiť. Keď sú moderátori úspešní v nasmerovaní prejavov rozhorčenia a hnevu smerom k páchatelovi, aby prejavili hlbšie emócie, ako je napr. stud, strach a smútok, potom obeť môžu začať prekonávať svoju hanbu a úspešne podporovať ich hojenie.

Pojem účasti v restoratívnej justícii znamená zmysluplnú účasť – partnerstvo obeť, páchatelov a ich priaznivcov. Z pohľadu obeť pro-

cesy restoratívnej justície poskytujú príležitosť zapojiť sa do bezpečnej rozpravy (s rešpektom), pokiaľ ide o trestnú činnosť a jej výsledky. Názory, pocity a informácie sú vymieňané medzi účastníkmi, ktoré sa ovplyvňujú navzájom, pokiaľ nie je dosiahnutý konsenzuálny ozdravný plán. Tento dialóg obete umožňuje pocit kontroly nad samotnými a výsledkami, ktoré sú dôležitým nástrojom, ako sa vyrovnáť s traumou a stresom.

Ako často v restoratívnej spravodlivosti splnia svoj sľub páchatelia pre obeť trestných činov? Napriek veľkým rozdielom restoratívnych modelov a praktík spravodlivosti sú štúdie v drvivej väčšine konzistentné v tom, že restoratívna justícia poskytuje značné výhody pre obeť. Jedná sa o také javy, vlastnosti, či procesy ako sú spravodlivosť, zodpovednosť, spokojnosť, pokánie, odpustenie, emočná pohoda a pocity bezpečnosti.

Russ Immarigeon poskytuje prehľad literatúry a rôzne pohľady na obeť prizmou restoratívnej justície. Ak zhrnieme rad štúdií z Kanady, Spojených štátov, Austrálie, Nového Zélandu o spokojnosti obetí, vnímaní spravodlivosti, účasti a ukončení dohôd týkajúcich sa reparácií, dôjdeme k záveru, že výsledky sú značne povzbudivé pre obeť. V Kanade napríklad obetiam, ktoré sa stretli s ich páchatelmi v mediálnych programoch, bola väčšia pravdepodobnosť získania odpovede na ich otázku. Zaznamenaná bola aj väčšia pravdepodobnosť, že si obeť cenia ospravedlnenie páchatelov a s väčšou pravdepodobnosťou budú konať páchatelia reštitučne. Znížila sa taktiež pravdepodobnosť, že sa budú báť reviktimizácie, a taktiež sporov medzi páchatelom a obeťou. V Spojenom kráľovstve obeť, ktoré sa zúčastnili priameho sprostredkovania, vykazovali vyššiu mieru spokojnosti so systémom; našli ospravedlnenie, rovnako ako rokovania o reštitúciách. V Spojených štátoch sa ukázal celý rad štúdií, ktoré vykazujú vysokú úroveň spokojnosti medzi obeťami, ktoré sa zúčastnili na mediácii.

Výskum vykonaný Maxwellom a Morrisom orientovaný na prípady trestnej činnosti mládeže ukázal, že približne 60 % zúčastnených obetí ocenilo konferencie restoratívnej justície ako užitočné. Všeobecne platí, že obeť majú lepší pocit, pretože boli skôr do procesu zapojené, než z neho vylúčené. U štvrtiny obetí boli identifikované niektoré negatív-

ne dopady, ale Maxwell a Morris tvrdia, že tieto zistenia možno vyložiť nesprávnou implementáciou konceptu restoratívnej justície.

Novšie hodnotenia sú prezentované podobne, možno ich aj vnímať viac pozitívne ako výsledky, ak sa jedná o účinky restoratívnej justície na obeť a ich spokojnosť s nimi. Sherman a Strang sú toho názoru, že pri posúdení všetkých dostupných dôkazov hovoriacich v prospech restoratívnej justície „rozumne a nezaujato“ možno dospieť k záveru, že *„výsledky hodnotenia takmer vždy ukazujú vysokú úroveň spokojnosti s týmto procesom, a to aj napriek širokej škále prístnosti v týchto testoch“* (2007, str. 62). Aj keď *„malá menšina v dobre vykonaných štúdiách“* hodnotí účinok restoratívnej justície ako kontraproduktívny, ich autori uvádzajú, že *„také silné a konzistentné poznatky o výhodách restoratívnej justície nás vo veľkej väčšine prípadov vedú k záveru, že obeť majú všeobecne prospech z účasti na procese restoratívnej justície a kedykoľvek by mali znovu možnosť tak urobiť, urobili by tak“*. Zníženie kriminality je ďalším parametrom pre meranie potenciálu restoratívnej justície z hľadiska obetí, pretože verejná bezpečnosť je jednoznačne v záujme obetí. Meta-analytické hodnotenie dospieva k záveru, že intervencie restoratívnej justície sú spojené so znížením recidívy, aj keď je známe, že pri aplikovaní restoratívnej justície sa v niektorých prípadoch môže recidíva zvýšiť. Bez ohľadu na toto varovné zistenie, restoratívnu justíciu možno jednoznačne považovať za atraktívnu alternatívu pre obeť trestných činov.⁴²

⁴² Gal, T.: Child Victims and Restorative Justice. Oxford University Press. Oxford. 2011. s. 123–126.

2.8. Výhody mediácie/konferencie

Sprostredkovanie a konferencie sú kľúčové procesy v restoratívnej justícii pri uľahčovaní komunikácie medzi obeťou a páchatelom, a to buď priamo (v rokovaní) alebo nepriamo (listom, videom alebo správou). Existuje niekoľko výhod pre obeť, páchatela, súdy a spoločnosť.

Pre obeť

Obeť majú možnosť:

- dozvedieť sa o páchatelovi a tým dať „tvár“ trestnej činnosti,
- klásť otázky páchatelovi,
- vyjadriť svoje pocity a potreby po čine,
- prijať ospravedlnenie a/alebo zodpovedajúcu náhradu,
- informovanosť páchatelov, pokiaľ ide o následky ich činov,
- vyriešiť existujúce konflikty,
- byť súčasťou trestného konania,
- zabudnúť na trestný čin.

Pre páchatela

Páchatelia majú možnosť:

- nieť vlastnú zodpovednosť za svoj trestný čin,
- zistiť vplyv či dopad svojho trestného činu,
- ospravedlniť sa a/alebo poskytnúť primeranú náhradu,
- prehodnotiť vo svetle tohto poznania ich budúce správanie.

Pre súdy

Súdy majú možnosť:

- dozvedieť sa o tom, ako sú obeť ovplyvnené,
- vytvoriť realistickejšie sankcie.

Pre spoločnosť

Spoločnosť má príležitosť:

- prijať ospravedlnenie a odškodnenie od páchatela,
- pomôcť obeť a páchatelom reintegrovať.

Páchatelia pre interakciu s obeťou občas zvažujú sprostredkovanie alebo videokonferenciu. Jedným z hlavných dôvodov je strach a úzkosť, ktorá však trápi obidve strany. Obeť sa môže obávať, že bude spätne

obeťou a páchatel' sa môže báť pomsty. Vzhľadom k tomu, že často trvá mesiace, než je páchatel' chytený, mnoho obetí si nechce pripomínať veci z minulosti a vystavovať sa sekundárnej viktimizácii.⁴³

⁴³ Liebman, M.: Restorative justice/how it works. Jessica Kingsley Publishers. London. 2012. s. 25–35.

3. RESTORATÍVNA JUSTÍCIA V APLIKAČNEJ PRAXI A V MEDZINÁRODNOM KONTEXTE

3.1. Zapojenie obetí

James Ptacek si predsavzal zistiť, ako vnímajú obeť spravodlivosť. Vykonal výskum so skupinou dospelých jedincov a sexuálneho zneužívania detí. Táto skupina zahŕňala 18 žien a 3 mužov, z ktorých 4 ženy a 3 muži ohlásili pohlavné zneužívanie na polícii. Zhromaždil informácie rôznymi spôsobmi, vrátane pozorovania účastníkov vo svojpomocných a komunitných skupinách a využil pritom neštruktúrované rozhovory s dospelými, ktorí prežili. Prípadové štúdie, ktoré zahŕňali pozorovanie pravidelných poradní medzi respondentmi výskumu a registrovanými poradcami viac ako jeden rok, sa sústredili na správy o aspektoch spravodlivosti, ktorá bola následne predložená vláde Nového Zélandu. Väčšina rozhovorov s respondentmi (18 žien a 3 muži) bolo uskutočnených v rokoch 1995 a 1997, kedy sa restoratívna justícia začína objavovať na Novom Zélande a využívala sa najmä pre aplikáciu v skupinách dospelých páchatelov. Na konci každého rozhovoru James Ptacek popísal význam restoratívnej justície, t.j. že ide o dobrovoľný proces, podobný rodinnej skupinovej konferencii. Zároveň aj stručne načrtnol základnú filozofiu, princípy restoratívnej justície a rôzne procesy restoratívnej justície.

Tých, ktorí prežili sexuálne zneužívanie, sa spýtal, či mu poskytnú vyjadrenie ako prebiehal proces restoratívnej justície a oni s tým súhlasili. Ale keď im popísal restoratívnu justíciu, nemysleli si, že ich to povzbudí oznámiť, že boli zneužívaní už ako deti. Respondenti pochybovali, že v restoratívnej justícii by obeť mohla zostať stredobodom pozornosti a poskytnúť im väčší zmysel pre spravodlivosť.

Dospelí, ktorí prežili sexuálne zneužívanie ako deti, uviedli, že chcú konfrontovať páchatela a zapojiť ho viac do procesu spravodlivosti,

napriek tomu sa im zdalo využitie restoratívnej justície ako nepredstaviteľný cieľ (Jülich 2001). Základným predpokladom je, že restoratívna justícia predpokladá účasť obeť na restoratívnom procese, v ktorom by povedala páchatelovi svoj názor na bezpečnom fóre. Takýto predpoklad by mohol splniť interakčný vzťah postavený na rovnosti. Nejedná sa však o prípad rodového násillia. Nerovnováha moci existuje. Týka sa kritiky tých autorov, ktorí chcú riešiť domáce násillie prostredníctvom restoratívnej justície. V riešení tohto problému sa javí vhodnejšie využitie metód mediácie.

Advokáti žien tvrdili, že vzhľadom na reálne nerovnosti, ktoré existujú medzi obeťou a páchatelom, tradičné sporné riadenie systému trestného súdnicstva by mohlo lepšie slúžiť obeť domáceho násillia. Ale iní si všimli, že súčasný systém trestného súdnicstva je rovnako neadekvátne nastavený k vyrovnávaniu výkonovej nerovnováhy. Obhajcovia obeť tvrdia, že táto skutočnosť sa objavuje v prípadoch vysoko postavených osôb.

Dynamika rodového násillia, by mohla naznačovať, že existuje sila nerovnováhy, ktorá umožnila sexuálnu viktimizáciu prostredníctvom zapojenia obeť v procesoch restoratívnej justície. Dospelí, ktorí prežili, poznamenali, že niektoré obeť mohli nájsť kompetentnejšiu osobu, ktorá ich bude zastupovať v restoratívnych konferenciách. Naliehali, aby bremeno zodpovednosti pokračovalo v restoratívnej justícii, aby nespočívalo iba na obeť. Navrhovali, aby restoratívna justícia mohla pokračovať v niektorých prípadoch bez obeť; zmysel pre spravodlivosť môže byť dosiahnutá bez ich priamej účasti a prostredníctvom výsledkov procesu. Feministický hybridný prístup k znásillneniu v Spojených štátoch amerických umožňuje obeť vymenovať člena rodiny alebo priateľa, aby ich zastúpil počas restoratívnej konferencie.

Dospelí, ktorí zažili pohlavné zneužívanie ako deti, spochybnili úlohu obeť na restoratívnych konferenciách. Napriek identifikácii výhod pre obeť, páchatela, a komunity sa obávali, že by mohli byť využité na splnenie potrieb obeť, ako sa vysporiadať s páchatelom. Na základe osobných zážitkov z týchto trestných činov uviedli, že odborníkom na restoratívnu justíciu by malo byť zrejmé, či záujmy sú preferova-

né: v prospech obete alebo v prospech páchatela. Aj keď by mohlo byť výhodné pre páchatela mať možnosť preukázať zodpovednosť za svoje činy v prítomnosti svojich komunit, nemalo by to však prebiehať na úkor obetí.

3.2. Recidíva a restoratívna justícia

Je zrejmé, že procesy restoratívnej justície majú mnoho výhod pre obeť, páchateľa a spoločnosť. Obete využívajú aktívnu účasť v procese spravodlivosti. Páchatelia na strane druhej využívajú príležitosť k náhrade spôsobených škôd. Spoločnosť má prospech z negociácie restoratívneho riešenia konfliktu. V tomto zmysle restoratívna justícia dosiahla veľa z uvedených myšlienok, t.j. aktivizovala zodpovednosť páchateľa a zároveň mu poskytovala príležitosť napraviť symbolicky alebo materiálne spôsobné škody, a tým podporiť zmierenie medzi páchateľom, obeťou a spoločnosťou. Ak sú tieto ciele podľa zástancov restoratívnej justície dosiahnuté, tak tvrdia, že „... by sme mohli očakávať, že ... restoratívny proces ... pozitívne prekazí recidívu“.

Na rozdiel od retributívnej spravodlivosti, restoratívna spravodlivosť poskytuje viac príležitostí pre páchateľov, obeť a ďalších účastníkov. Predovšetkým uspokojenie páchateľa a obeť, vytvára pre nich spravodlivejšiu skúsenosť ako presvedčiť politikov, aby podporovali restoratívnu justíciu. Dôležitým argumentom pre ich podporu je zistenie, podľa ktorého má restoratívna justícia reálny potenciál na zníženie trestnej činnosti. Je to aj napriek tomu, že prevencia kriminality nie je primárnym cieľom restoratívnej justície, vlády a orgánov činných v trestnom konaní a aj naďalej skúma restoratívnu justíciu a jej schopnosť regulovať trestnú činnosť. Analýza restoratívnej justície svedčí o tom, že obsahuje potenciál aj pre znižovanie recidívy kriminality. Recidíva ako opakovaná trestná činnosť pretrváva u páchateľov aj v súčasnej dobe. Svedčia o tom výsledky empirického výskumu o restoratívnej justícii a recidíve. Tento prehľad je založený na dvoch kľúčových otázkach, ktoré sú obsahom výskumov:

1. Ako sa restoratívna justícia v porovnaní s tradičnými formami (napríklad retributívnej justície) podieľa na znižovaní kriminality?
2. Aké sú vlastnosti restoratívnej intervencie v súvislosti s budúcou trestnou činnosťou?

3.2.1. Vzdorovitá príroda – „otázky k recidíve“

Tradičné reakcie na kriminálne správanie (od policajných varovaní a formálnych upozornení až po súdne konania a rôzne formy sankcií zo strany štátu ako sú pokuty, ochranné opatrenia alebo tresty) sú predovšetkým sústredené na páchatela a represiu. Hlavným cieľom je potrestať páchatela a odradiť ho od budúcej trestnej činnosti, aj keď páchatelia sú stále „nútení“ k tomu, aby odškodnili obeť. Restoratívna interakcia na druhej strane vykonáva spravodlivosť prostredníctvom obetí, ktorých hlavným cieľom, ako aj trestného konania, je zapojiť páchatelov a aktivizovať ich, prijať zodpovednosť a poskytnúť obetiam aktívnu úlohu v oficiálnom trestnom konaní. Restoratívna interakcia reaguje spravodlivo na kriminálne správanie a potreby obetí a hrozby od páchatelov, pričom rešpektujú obeť ako poškodenú stranu. Spoločné výsledky restoratívnych procesov sú ospravedlnenie obetiam, práca vykonávaná pre obeť či spoločnosť, peňažné reštitúcie a tam, kde je to vhodné, rehabilitácie.

To znamená, že hlavným cieľom restoratívnej justície nie je odradiť páchatelov od budúcej trestnej činnosti, ale skôr poskytnúť reparatívne spôsoby (vo forme reintegrácie páchatela a reparácie) ako reagovať na trestnú činnosť (napr. restoráciu páchatelov trestných činov, obeť a spoločnosť pred škodlivými účinkami trestného činu). Keď restoratívna justícia „obnovuje a uspokojuje“ (páchatelov, obeť a spoločnosť) lepšie než súčasné trestné postupy aplikované v súdnictve, potom by problematiku správanie u páchatelov bolo menej pravdepodobné. Kým zástancovia sú pripravení poukázať na to, že zníženie kriminality nie je primárnym cieľom restoratívnej justície, napriek tomu je dôležité predchádzať trestnej činnosti. Práve tieto tvrdenia o restoratívnej justícii a jej schopnosti zabráňovať budúcej trestnej činnosti riadi *„všadeprítomná tendencia myslieť na restoratívnu justíciu proste ako na novú techniku pre riadenie kriminality“*.

Restoratívna justícia ponúka viac príležitostí pre páchatelov, obeť a spoločnosť aj preto, že v nej prevláda nový spôsob regulovania trestnej činnosti (Morris 2002), ako aj otázok recidívy, ktoré ďalej pozorne sleduje. V posledných desiatich rokoch sme boli svedkami nárastu em-

pirického výskumu určeného na testovanie hypotéz o restoratívnej justícii a jej schopnosti obnoviť a uspokojiť účastníkov a zároveň realizáciou preventívnych programov predchádzať trestnej činnosti. Veľká časť zameraná na obnovu a spokojnosť pohľadávok je k dnešku všeobecne konzistentná a prináša uspokojujúcu skúsenosť so spravodlivosťou. Okrem toho sme svedkami rastúceho počtu empirických štúdií, ktorých cieľom je otestovať otázku recidívy. Výsledky výskumu tohto problému neposkytli zatiaľ jasnú odpoveď.

Nejasné ohľadom recidívy je to, čo by každá odpoveď mohla znamenať. Ak by sme hodnotili iniciatívu restoratívnej justície, možno by sme zistili, že redukuje budúcu trestnú činnosť. Iné hodnotenia zreteľne preukazujú, že restoratívna justícia primárne vykonáva stretnutie, ktorého hlavným cieľom je náhrada spôsobenej škody obeti a prevzatie zodpovednosti páchatelom. V tejto súvislosti sa môže objaviť postoj, že zníženie budúceho potenciálneho páchania trestnej činnosti u páchatela môže byť považované ako ilustratívny „úspech“ restoratívnej justície. Zástancovia tejto línie môžu byť neprijemne prekvapení s trvalým empirickým zameraním na otázky o recidíve. Ak budú *permanentne* poskytované informácie o potenciáli znižovania kriminality v rámci restoratívnej justície, tak bude aj záujem o otázku recidívy väčší.

3.2.2. Odpoveď na otázku o recidíve

Počas posledných desiatich rokov viaceré štúdie využili možnosť sledovať schopnosť restoratívnej justície znižovať kriminalitu. Veľká časť týchto výskumov bola navrhnutá tak, aby zodpovedala dve otázky týkajúce sa restoratívnej justície a recidívy:

1. Ako sa restoratívna justícia v porovnaní s tradičným výkonom spravodlivosti bude podieľať na prevencii trestnej činnosti?
2. Aké sú účinky restoratívnej justície v súvislosti s post-zásahom na znižovaní trestnej činnosti?

Odpovede na prvú otázku nám objasnia, či restoratívna justícia znižuje účinky v trestnej činnosti v porovnaní s tradičným výkonom spravodlivosti. Odpovede na druhú otázku nám odpovedia na otázku, ako je restoratívna justícia spojená so znížením kriminality.

Pre výskumy restoratívnej spravodlivosti v spojitosti s recidívou má primárny význam odpovedať na metodologickú otázku: ako by sa restoratívna justícia mala definovať a posudzovať? Definovanie restoratívnej justície pre tento problém nie je jednoduché. Marschall poskytuje užitočný východiskový bod. Definuje restoratívnu justíciu ako „*proces, keď strany majú záujem spoločne vyriešiť určitý skutok a vysporiadať sa s následkami trestného činu, resp. s jeho dôsledkami v budúcnosti*“. Podľa tejto pracovnej definície medzi interakčné restoratívne procesy patria aktivity medzi obeťou a páchatelom sprostredkované mediáciou, ďalej reštitúcia, obeť a páchatel' reparačného programu, kruhov a skupín konferencie.

Definícia od Marshalla zreteľne charakterizuje restoratívnu justíciu ako takú, ale jej uplatnenie je zložitejšie, keď ide o recidívu. Rozvíjanie štúdiá restoratívnej justície prostredníctvom konferencie a recidívy svedčí o značnej miere variability osobitne v tom, ako sa recidíva definuje a meria. Napríklad revízia konferencie a recidívy a ich štúdií ukázala, že opatrenia u recidívy majú rôzne variácie spojené s post-zásahom do opätovného odsúdenia.

Okrem diskusie súvisiacej s tým, čo sa považuje za recidívu, existuje nezhoda, ako by sme mali recidivistu posudzovať. Niektoré štúdie vykonali analýzy toho, čo prevažuje a ako sa môže post-zásah kvalifikovať u recidivistov. Iné štúdie analyzovali počet všetkých post-intervenčných trestných udalostí páchatela trestného činu. Prevalencia analýzy poskytuje informácie o počte recidivujúcich páchatel'ov v spoločnosti, zatiaľ čo dopad analýzy poskytuje informácie o počte trestných činov v spoločnosti.

Pre niektoré analýzy a ich dopady môže byť vhodnejším opatrením recidíva. Napríklad – v terénnych experimentálnych návrhoch, v ktorých vedci skúmajú, ako restoratívne intervencie v porovnaní s inými intervenciami pôsobia pozitívnejšie pri znižovaní trestnej činnosti v spoločnosti, sa zdajú, že sú vhodnejším meradlom. Na druhej strane, v štúdiách, ktoré skúmajú, aký má restoratívna intervencia efekt pre páchatela do budúcnosti, prevalencia alebo participácia je ako opatrenie viac vhodná.

Existuje tiež určitá diskusia o tom, kedy by malo byť ďalšie prešetrovacie obdobie, resp. kedy začína a končí. V RISE⁴⁴ výskume, ktorý je uvedený nižšie, je výskyt recidívy meraný po dobu 12 mesiacov po náhodnej intervencii (t.j. policajná konferencia alebo súd) radšej, než samotná intervencia (zásah). Vzhľadom na to, že v jednom prípade bola oneskorená intervencia (zásah) od začatia sledovacieho obdobia páchatel'a, dátum zásahu vyrovnal sledovacie obdobie pre všetkých páchatel'ov, t.j. rozhodujúci je moment spáchania protiprávneho činu páchatel'om a nie zistenie orgánmi činnými v trestnom konaní, že bol trestný čin spáchaný. V experimente Indianapolis Juvenile o restoratívnej justícii bolo rozhodnutie zmerať výskyt recidívy za 12 mesiacov nasledujúcich po prvom zatknutí, skôr než príde k zásahu. V inom výskume sa však zameriavajú na sledovanie až po začatí zásahu.

Rozhodovanie o tom, kedy by malo začať sledovacie obdobie, je dôležité, pretože to môže ovplyvniť interpretáciu výsledkov štúdie. Sledovanie začína pri prvom zatknutí, pričom študijné výsledky ukazujú účinky z počiatočného zatknutia alebo vzniku recidívy skôr, než nastanú účinky právnej intervencie. Aj v prípade páchatel'ov a ich vedomia o zásahu má vplyv (samotná intervencia) na recidivujúce správanie, pričom tieto účinky nie sú pravdepodobne rovnaké ako účinky samotného zásahu. Avšak to, aké očakávania intervencie ovplyvňujú samotnú recidívu, je sama o sebe dôležitá výskumná otázka.

S tým súvisí otázka, čo sa považuje za vhodné sledovacie obdobie, napr. či by mali byť páchatelia sledovaní za rovnaké alebo rozdielne časové obdobia. Jednou z možností je štandardizovať naväzujúce obdobie pre všetkých páchatel'ov, a to tak, že budú rovnaké príležitosti ako v minulosti. Ďalšou možnosťou je udržať nerovnaké sledované obdobie a analyzovať dáta o recidíve, ktoré sú vhodné pre kontrolované dáta.

Všetky tieto úvahy ukazujú, že odpovedať na otázku ohľadom recidívy, nie je v žiadnom prípade jednoduché. Aj keď výskumníci sú schopní dohodnúť sa na tom, čo je najlepším meradlom recidívy; nemenej dôležitým záujmom je určenie najlepšieho spôsobu posudzovania vzťahu medzi restoratívnou justíciou a recidívou. Najbežnejší prístup má

⁴⁴ Pozn. autora: RISE – Experiment Reintegrovaného Zahanbenia.

experimentálny charakter, ktorý sa snaží ukázať, ako funguje restoratívna justícia v porovnaní s tradičnými intervenciami (zásahmi). Niektoré štúdie ukázali potenciál, na základe ktorého sa pokúsili odhadnúť spôsoby a zmeny v postupe restoratívnej justície, ktoré sa opierajú o trestnú činnosť v budúcnosti.

3.2.3. Ako sa restoratívna justícia porovnáva s tradičným výkonom spravodlivosti pri prevencii kriminality?

Najfrekvencovanejšie a zároveň najprísnejšie výskumy, vrátane štruktúr porovnávacích štúdií, sú založené na metóde experimentu, v ktorom sú oprávnení páchatelia náhodne rozdelení do restoratívnych intervencií (experimentálnych alebo ošetrovanej v skupine) alebo tradičných intervencií, ako je súd alebo probácia (kontrolná skupina). Dizajn⁴⁵ (alebo nejaká zmena) bol použitý v niekoľkých štúdiách v Severnej Amerike a len v jednej štúdiu v Austrálii – the RISE. Spôsobilosť sa zvyčajne odkazuje na druh trestného činu, vek, pohlavie a osobnú históriu páchatela. Páchatelovo protiprávne konanie a jeho znaky sú využité ako prediktory recidívy a výskumy prijaté v rámci experimentov akcentujú porovnávací prístup ku kontrole možných príčin recidívy.

K dispozícii je zdôvodnenie oporou zdroja experimentálneho výskumného obsahu, ktorý je schopný posúdiť vplyv restoratívnej justície na páchatela, obeť a jeho budúce problematické správanie. Kompenzácia reintegrácie (napr. zle vedenou konferenciou) a riadenia (napr. súdom) sú kľúčové premenné, ktoré je nutné vedieť preto, aby sme zaznamenali rozdiely medzi týmito dvoma skupinami a čo najlepšie prečítali účinky reintegrácie. Táto konštrukcia má malú citlivosť na „*zabchádzanie*“ pre vnútornú platnosť (napríklad históriu, zrenie a výber skreslenia). Vzhľadom na to, že mladí sú náhodne rozdelení na ošetrovanie alebo do kontrolnej skupiny, mali by existovať výberové účinky na zaujatosť študijných výsledkov. Tiež preto, že javy vyskytujúce sa mimo experimentu by mohli mať vplyv na experimentálne a kontrolné skupiny, preto sú páchatelia náhodne rozdelení do týchto skupín, pričom

⁴⁵ Pozn. autora: *dizajn* – vzor, kombinácia a skladba vzoru, dezén, návrhárstvo.

náhodné rozdelenie ich chráni pred potenciálnymi problémami vývoja a zrenia.

Odbor experimentálnych návrhov čelí problémom s vonkajšou platnosťou (t.j. generalizáciou). Náhodné pridelovanie mladých delikventov do liečebných a kontrolných podmienok zabezpečí, že žiadny výber neovplyvní vstup do experimentu. V praxi však juvenilná justícia normálne nepriraduje mladistvých páchatelov do programov restoratívnej justície na základe náhodného výberu. Policajti a súdni úradníci sa domnievajú, že mladí páchatelia prioritne predchádzajú históriu a povahu trestného činu pri určovaní, či je vhodné použiť restoratívnu justíciu alebo nie. Pole experimentálnych návrhov môže ísť cez dlhú cestu pri skúmaní restoratívnej justície v „*prirodzenom*“ nastavení.

3.2.4. Obmedzenie komparatívneho prístupu

Zástancovia porovnávacieho a experimentálneho prístupu tvrdia, že skutočné experimenty „*oceňujú, pretože náhodné pridelovanie vyrába reintegračné a kontrolné skupiny, ktoré sú rovnocenné vo všetkých iných odvetviach v porovnaní s programami samotného zásahu*“. Avšak pre výskumníkov pravdivé vyrovnanie alebo rovnocennosť bolo ťažké dosiahnuť. Je to preto, že oblasť experimentovania v restoratívnej justícii a problém recidívy vo výskume nemôžu plne eliminovať problém vlastného výberu. V štúdiách, kde bola použitá metóda experimentovania, nie sú všetci mladí páchatelia zaradení do liečebných podmienok (napr. do restoratívnej konferencie spravodlivosti) a nemajú skúsenosť s liečbou. Napríklad pri RISE štúdií niektorí páchatelia, ktorí boli náhodne rozdelení do konferencie restoratívnej spravodlivosti, nemusia byť prijímateľom intervencie (zásahu), pretože sa tohto nemusia zúčastniť. Z tohto dôvodu, komparácie v RISE sú „*pridelené*“ intervencie (zásahy) „*skôr než*“ sú tieto intervencie (realizované). Ako výskumníci RISE poznamenali „*použitie uloženej sankcie zachová rovnaké podmienky medzi oboma typmi liečenia (konferenčného alebo súdneho) skôr, než ich predídu iné okolnosti*“.

Ďalší problém pri terénnych experimentálnych pokusoch sa spája s niektorými kritériami. Páchatelia musia priznať, že po spáchaní trest-

ného činu vstúpia do tzv. experimentu. Prijatí páchatelia sú potom náhodne rozdelení do konferencie alebo súdnej intervencie (zásahu). Požiadavka páchatela priznať sa k spáchaniu trestného činu môže brániť zovšeobecneniu záverov štúdie k páchatelovi v kontrolnom stave. Je to preto, že prijatí páchatelia sú náhodne priradení k súdu v RISE štúdiu a je pravdepodobné, že sa líšia od páchatelov, ktorí by za normálnych okolností pred súd išli. Napríklad môžeme predpokladať, že prijatí páchatelia pridelení k súdu sa posunuli ďalej smerom k prevzatiu zodpovednosti za svoje správanie skôr ako ostatní páchatelia, ktorí sú na hlavnom pojednávaní na súde. Vstup, ktorý vyžaduje rovnaké podmienky prostredníctvom experimentálnych a kontrolných skupín, môže čiastočne vysvetľovať, prečo je málo rozdielov alebo nie sú takmer žiadne viditeľné v recidíve. To sa týka konferencie alebo páchatelov, ktorí sú na súde a boli pozorovaní v RISE štúdiu, rovnako ako v niekoľkých ďalších porovnávacích štúdiách.

Máme potrebné informácie o tom, či restoratívna justícia môže ovplyvniť recidívu. Keď sú výskumy schopné riadiť kľúčové premenné, ktoré sú spájané s recidívou (napr. predchádzajúca trestná činnosť, vek, pohlavie, rasa), môžu dospieť k záveru, že pozorované rozdiely v recidíve páchatelov ich menia, a to prostredníctvom sankcií restoratívnej justície. Interakcia (zásah) má pozitívny vplyv na páchatela trestnej činnosti a je dôležitá pre trestnú justíciu. Rovnako dôležité je naučiť sa to, čo je k dispozícii, ktoré črty sú pre spravodlivosť interakciou (zásahom) majú vplyv alebo účinkov na zmenu správania páchatela. Experimentálne terénne štúdie objasňujú účinky restoratívnej intervencie (zásahu) a zároveň sledujú variabilné povahy restoratívnej intervencie.

3.2.5. Aká je súvislosť variabilných účinkov restoratívnej justície s post-intervenčnou trestnou činnosťou?

Cieľom iného prístupu, ktorému sa venoval len veľmi malý počet štúdií, bolo preskúmať rozdiely v rámci programov restoratívnej justície. Variácie analýz, na rozdiel od porovnávacích štúdií, nepredpokladajú, že všetky restoratívne udalosti sú si rovné. Dôraz je kladený na vysoko variabilnú povahu restoratívnych udalostí a ďalší súvis s trestnou čin-

nosťou. Recidívujúce správanie nad rámec toho, čo je spájané s recidívou ovplyvňujú charakteristiky páchatelov (vek, pohlavie, páchatelova história) a ich protiprávne správanie (majetok/násilnosť). Vedci, ktorí študujú variácie, sa pýtajú, či veci, ktoré sa dejú v restoratívnej justícii, predpovedajú budúcu trestnú činnosť, okrem tých, u ktorých je známe, že sú spájané s recidívou.

3.2.6. Obmedzenia spojené so štúdiom variácií

Niektorí môžu tvrdiť, že zmena⁴⁶ analýzy neponúka žiadne informácie o tom, ako restoratívna justícia ovplyvňuje recidívu v porovnaní s inými intervenciami (zásahmi). Ide o kľúčový bod, pretože zmena umožňuje porovnávať odpovede na ďalšie dôležité výskumné otázky. Hlavným záujmom pri skúmaní variácií restoratívnej justície je, že všetky pozorované účinky recidívy môžu byť vyvolané z iných dôvodov, ako sa to stalo na konferencii. Prioritne problematický je vek a pohlavie, ktoré ťažko preveria budúci problematický sklon k trestnej činnosti. To je dôvod, prečo sú páchatelia často uzavretí na „statické ukazovatele“, t.j. veci, ktoré nemožno zmeniť. Ekvivalencia statických prediktorov sa udržiavava u experimentálnych a kontrolných skupín v odbore experimentov, ktoré pozorujú rozdiely v recidíve a ktoré môžu byť poskytnuté k liečbe.

Kým nedostatok kontrolnej skupiny môže byť považovaný za „slabosť“ medzi výskumami, ktoré majú sklon k experimentom, je dôležité si uvedomovať, že izolácia účinkov liečby nie je predmetom variačnej⁴⁷ analýzy. Okrem merania rozdielných dopadov na nové a tradičné interakcie (zásahy) recidívy, môžu nám variačné štúdie spresniť poznanie, čo je to restoratívna justícia a aké má účinky v redukcii budúcej trestnej činnosti.

Príležitosti študovať vplyv restoratívnej justície na recidívu je obmedzený, pretože restoratívna justícia je relatívne nový fenomén. V súčasnosti je literatúra o restoratívnej justícii v procese vývoja a slabo vplýva na páchatela a obeť. Literatúra uvádza pozoruhodne konzistentné vý-

⁴⁶ Pozn. autora: *zmena* – variácia, obmena, premena, striedanie, kombinácia, odchýlka.

⁴⁷ Pozn. autora: *variačný* – striedavý, menlivý, premenlivý.

sledky o tom, že páchatelia a aj ich obeť majú korene v tradičnej spravodlivosti. Keď sa empirické zameranie presúva na recidívu, počet dostupných štúdií je menší, pričom výsledky sú rôzne.

3.2.7. Ako sa restoratívna justícia porovnáva s tradičnou spravodlivosťou v prevencii kriminality?

Práce na restoratívnej justícii a recidíve a ich porovnaní ďalej pokračujú. Niekoľko experimentálnych štúdií bolo uskutočnených v Severnej Amerike, Veľkej Británii a Austrálii.

V Austrálii, výskumníci pracujú na RISE štúdiu v austrálskom teritóriu (Canberra). Štyri typy páchatelov náhodne rozdelili do policajnej konferencie alebo súdu, a to po dobu 12 mesiacov následného sledovania a komparácie výsledkov recidívy. Výsledky naznačujú, že konferencie môžu byť účinnejšie pri znižovaní priestupkov ďalších opitých vodičov motorových vozidiel. Nálezy v RISE ukázali, že násilní páchatelia (až do veku 29 rokov) náhodne rozdelení do konferencie, mali významnejšie nižšiu mieru recidívy v porovnaní s ostatnými násilnými páchatelmi. To znamená, že násilní páchatelia priradení konferencii sa dopustili o 38 menej post-konferenčných trestných činov na 100 trestných činov za rok, v porovnaní s podobnými páchatelmi priradenými k súdu. Žiadne významné rozdiely neboli spozorované, a to po uložení sankcie páchatelom majetkových trestných činov a opití vodiči boli priradení ku konferenciám s miernou (hoci nepatrne) vyššiu mierou post-konferencie trestnej činnosti v porovnaní s vodičmi, ktorí boli pod vplyvom alkoholu a priradení k súdu.

V Novom Južnom Walese, Luke a Lind vykonali retrospektívnu analýzu niekoľkých tisíc prvopáchatelov (t.j. tých, ktorí nemali dôkaz pre súdom) a ktorí išli na konferenciu alebo na súd od 6. apríla 1997 do 5. apríla 1999. Porovnali post-intervenčný zásah pre tri skupiny páchatelov: 5516 páchatelov na súde počas 12 mesiacov pred zavedením konferencie; 590 páchatelov v konferencii počas prvých 12 mesiacov prevádzky. Záznamy o prvých páchateloch boli vybrané na kontrolu účinkov a dopadov predchádzajúcej trestnej činnosti. Po niekoľkých porovnaníach medzi konferenciou a súdnymi skupinami Luke a Lind (2002) dospeli

k záveru, že konferencia má vplyv na zníženie o 15–20 percent predpokladaného rizika recidívy.

V USA, porovnanie konferencií restoratívnej justície s inými zásahmi, ako napríklad súdu, prinieslo zmiešané výsledky. McCold a Wachtel porovnávali recidívu u mladistvých páchatelov pred súdom určeným pre mladistvých v Betleheme, Pennsylvania (jednalo sa o Restorative Policing Experiment). Kľúčové zistenia naznačujú, že recidíva bola podstatne menej pravdepodobná pre určité typy páchatelov, ktorí sa zúčastňujú konferencie (napr. páchatelov násilnej kriminality) v porovnaní s páchatelmi, ktorí boli na súde. Avšak výskumy neboli schopné dospieť k všeobecnému záveru, že účinky konferencie viedli k zníženiu recidívy. Stalo sa to aj preto, že niektorí páchatelia, ktorí boli zaradení do konferencie, sa jej odmietli zúčastniť a namiesto toho išli na súd. Autori poznamenali nasledujúce: „*zdá sa, že prípadné zníženie recidívy je výsledkom dobrovoľného programu odkloneného od formálneho spracovania tých mladistvých, u ktorých je najmenšia pravdepodobnosť, že spáchajú recidívu v prvom rade*“.

V ďalšom experimente, výsledky McGarrella a kol. ukazujú, že konferencie restoratívnej justície výrazne znížili sadzby odsúdeným v porovnaní s ostatnými súdmi zneužívania programov (ktoré zahŕňajú mediáciu medzi obeťou a páchatelom). Po šiestich mesiacoch od počiatočného zatknutia bolo takmer o 14 percent recidivistov menej medzi konferenciami restoratívnej justície a ich skupín, než u kontrolovaných páchatelov. Tento rozdiel bol štatisticky významný a predstavoval zníženie recidívy o 40 percent. Rozdiely medzi odsúdenými a konferenciami restoratívnej justície u páchatelov poklesli po 12 mesiacoch sledovania (29 percent u kontrolnej skupiny a 23 percent skupiny restoratívnej justície).

V Kanade vedci porovnali recidívy u skupiny páchatelov vedených v restoratívnej justícii a skupinou v tradičnej sankčnej justícii. V tejto štúdii bola uplatnená restoratívna justícia ako odklon od súdu. Program John Howard Society v Manitobe⁴⁸ bol navrhnutý pre páchatelov, ktorí pravdepodobne mali dostať trest odňatia slobody. Páchatelia, kto-

⁴⁸ John Howard Society in Manitoba [elektronická verzia].

rí sa priznali, na uvedenom programe spolupracovali v rámci komunitného programu pre zamestnancov v rozvoji „riadenia“ tejto skupiny. Tam, kde obeť boli ochotné, bolo možné vykonať stretnutie s páchatelmi a pomáhať im v rozvoji plánov.

Vzhľadom na to, že priemerná dĺžka programu bola 28,5 mesiacov, sú vybrané výskumy na posúdenie in-programu a post-programu trestnej činnosti. Páchatelia v programe boli zoradení na základe veku, rasy, pohlavia, typu trestného činu a prvého priestupku. Zistenia týkajúce sa recidívy sú pomerne presvedčivé. Ukazujú, že páchatelia v programe mali výrazne nižšiu mieru in-programu recidívy v porovnaní s nováčikmi v priebehu 18 mesiacov. Rozdiel v recidíve medzi mužskými páchatelmi v programe a mužskými väzňami po 12 mesiacoch štatisticky významný nebol, výrazne nižšie opakované recidívy u páchatelov programu boli pozorované až po dvoch rokoch.

Meta-analýza recidívy vykonaná v Kanade (v roku 2002) pôsobí rozpačite. Meta-analýza je následná analýza predchádzajúcej kvantitatívnej opierajúcej sa o výskumné aktivity. Výskumníci analyzovali 32 „účinkov veľkostí“ v 22 štúdiách, ktoré porovnávali s restoratívnym zásahom spravodlivosti s inými typmi intervencií na recidívu. Výskumnosť rozdielu účinku bola 0,07, čo znamená, že restoratívne programy spravodlivosti získali priemerné zníženie recidívy o 7 percent, v porovnaní s inými ako non-restoratívnymi programami. Tento výsledok je povzbudivý pre obhajobu restoratívnej justície a zdá sa, že programy restoratívnej spravodlivosti môžu znížiť kriminalitu. Keď vezmeme do úvahy, že hodnota účinku je v rozmedzí od $-0,23$ do $0,38$, môže to narušiť našu istotu o potenciáli restoratívnej justície a jej prevencie kriminality. Rozsah vo veľkosti efektu analyzovaný Latimerom a kol. (2001) ukazuje na vysoko variabilnú povahu programov restoratívnej justície a jej účinkov na recidívu. Niektoré programy znížia recidívu až o 38 percent zatiaľ, čo iné programy viedli k zvýšeniu recidívy o 23 percent.

Tieto výsledky sú veľmi podobné s niektorými ďalšími výskumami. Bonta a jeho kolegovia vykonali menšiu meta-analýzu u 14 štúdií restoratívnej justície a recidívy, u ktorej uplatnili 20 veľkostí účinkov. Štúdie boli vybrané v prípade, kedy súčasťou bola výskumná kontrol-

ná skupina. Priemerná veľkosť účinku bola 0,08 percent, čo poukazuje na restoratívnu justíciu s nižšími tradičnými zásahmi. Rozsah veľkostí účinku bol medzi 1 a 29 percentami, ale u niektorých prípadov páchatelov je badať zvýšenie účinku restoratívnej justície (medzi 2 a 45 percentami). Výsledky z tejto meta-analýzy sa zdajú povzbudzujúce a naznačujúce, že restoratívna justícia má potenciál pre zníženie kriminality. Napriek tomu Bonta et al. (1998) upozorňujú, aby čitatelia nekladali príliš veľkú dôveru v tieto výskumné výsledky, o čom svedčí analýza niektorých metodických nedostatkov spojených s realizáciou výskumu.

3.2.8. Otázky k recidíve: záverečné poznámky

V súvislosti s otázkami o recidíve sme sa stretli so zaujímavou myšlienkou: „*úprimnú odpoveď na otázku, čo je recidíva, sa asi nikdy nedozvieme*“.⁴⁹ Mnohí odborníci by sa radšej pozerali do budúcnosti, aký má restoratívna justícia pozitívny vplyv na budúcu recidívu páchatela s väčším optimizmom, ale naše súčasné poznatky neponúkajú dostatok dôkazov o tom, ako je restoratívna justícia spojená s budúcou trestnou činnosťou, resp. so zabránením páchať trestnú činnosť v budúcnosti. Existuje niekoľko dôvodov, prečo tomu tak je. Restoratívna justícia je pojem, ktorý sa vzťahuje na mnoho rozmanitých spôsobov, ako reagovať na trestnú činnosť a konflikt. Restoratívna justícia zahŕňa širokú škálu súdnych aktivít a procesov. Niektoré majú za cieľ odvrátiť páchatela od tradičných foriem justície a ďalšie pracujú v spojení s tradičnými procesmi. Restoratívne iniciatívy tiež môžu byť umiestnené na rôznych úrovniach trestného konania: napr. restoratívne upozornenie a konferencie, pre-odsúdenie alebo po-odsúdenie. Tieto sa môžu objaviť v súdnictve vo veciach mládeže, ochrany detí a trestného práva.

Pri množstve rôznych foriem je pochopiteľné, že restoratívna justícia mení mieru vplyvu na recidívu. Preto by nás nemalo prekvapiť, že účinky restoratívnej justície sú pri znižovaní recidívy v niektorých miestach

⁴⁹ Kathleen D.: The Limits of Restorative Justice [elektronická verzia].

variabilné, najmä keď sú formy restoratívnej justície vyhodnotené ako rôznorodé.

Ďalším faktorom výsledkov výskumu restoratívnej justície a recidívy je spojených s tým, ako sa hodnotí recidíva. Keď sa pozrieme na niekoľko uskutočnených štúdií k dnešnému dňu, vidíme širokú škálu pracovných definícií recidívy (od post-intervencie alebo post-priradenie zatknutia do opätovného odsúdenia). Rozdiely v meraní výsledkov určite súvisia s variáciou závislej na výsledkoch výskumu. Kým tam nie je žiadny metodologický argument pre jeden výsledok opatrení pred druhým, kritici a zástancovia by mali podobne dbať na dodržanie metodologických pravidiel, ktoré preveria naše schopnosti odpovedať na otázku o recidíve.

Aká je odpoveď na pretrvávajúcu otázku o recidíve? Navrhujeme, aby sa dôkazy nazhromaždili a preukázali, ak tvrdíme, že restoratívna justícia pôsobí na zníženie kriminality. Napriek tomu výsledky ukazujú účinky restoratívnej spravodlivosti bez zmeny. V niektorých prípadoch je spojená s nárastom trestnej činnosti. Zároveň je spojená s rozsahom výskumu o dôkazoch restoratívnej justície a recidívy, ktoré sa zdajú, že sú naklonené v pozitívnom smere, aby preukázali, že restoratívna justícia má potenciál pre znižovanie trestnej činnosti. Neexistuje absolútne presvedčenie o schopnosti restoratívnej justície zabrániť trestnej činnosti. V tejto fáze jednoducho nevieme dosť o tom, ako a prečo sa restoratívna justícia spája s páchatelmi a ich vplyvom na budúce správanie. Napriek tomu predpokladáme, že restoratívna justícia funguje.

Po zrelej úvahe by sa dalo uvažovať, prečo je otázka recidívy dôležitá. Zástancovia nám pripomínajú znova a znova, že zníženie kriminality nie je primárnym cieľom restoratívnej justície. Skôr sa restoratívna justícia snaží vyvolať zodpovednosť páchatela a ponúka páchatelovi a obeti lepšiu (napr. spravodlivejšiu a viac uspokojujúcu) spravodlivosť so skúsenosťami, než v súčasnosti tradičné metódy poskytujú. Recidíva je naďalej dôležitá, pretože restoratívna justícia ostáva teoreticky viazaná na budúcu trestnú činnosť. Zástancovia tvrdia, že ak sa restoratívna justícia rozšíri, tak splní hlavné ciele doviest' a podporiť páchatela prijať zodpovednosť za svoj čin a jeho nápravu. Poskytuje priestor, ktorý pod-

poruje odpustenie a dosiahnutie reintegrácie a má rehabilitačné účinky, pričom je menej pravdepodobná aj samotná recidíva. Preto očakávame, že úspešný proces restoratívnej justície bude mať efekt na znížení trestnej činnosti v budúcnosti.

Skôr než by bolo potrebné sústrediť empirické skúmanie na recidívu, bolo by vhodnejšie sa pokúsiť o lepšie pochopenie komplexu možných výsledkov restoratívnych procesov. Niekoľko pozorovaní poukazuje na to, že 60 až 90 minút restoratívnej intervencie je nedostatočných na to, aby viedli k radikálnym zmenám v post-intervenčnej trestnej činnosti, a to najmä u aktívnych mladých páchatelov. Vlády a výskumní pracovníci by mali zvážiť, čoho je restoratívna justícia schopná dosiahnuť teoreticky aj prakticky. To znamená, že zatiaľ čo restoratívna justícia by mala znížiť kriminalitu, mali by empirickí vedci využiť jej pôsobenie a zvážiť, resp. zmerať jej ďalšie výsledky. Tie sú nutné k poznaniu ako napríklad restoratívne zásahy aktivizujú účinky senzitivity páchatelov vo vzťahu k ich protiprávnej činnosti. Okrem toho, keď sa empirická pozornosť obrátila k recidíve, vlády a výskumní pracovníci by mali pracovať na pochopení, ako restoratívna justícia pracuje na znížení kriminality vzhľadom na nespočetné množstvo faktorov, ktoré vplyvajú na zníženie kriminality (napr. negatívne post-intervenčné životné skúsenosti ako je chronická nezamestnanosť, drogová závislosť a zneužívanie). Niektoré práce v tomto smere boli vykonané a zistili, že restoratívna justícia môže pracovať na znížení trestnej činnosti, ale skúsenosť z post-intervencie zásahu je dôležitý krok dopredu.

Kým prebieha zisťovanie, aké sú účinky restoratívnej justície pri páchaní trestnej činnosti, kľúčom výskumov do budúcnosti napriek tomu zostáva teoretický prístup a linka⁵⁰ medzi restoratívnou spravodlivosťou a recidívou. Dnes môžeme zodpovedne povedať, že existuje medzi touto linkou spojenie, ale podstata spojenia nie je stále úplne pochopená. Ako sme ďalej restoratívnu justíciu podrobili analytickej kontrole, mali by sme sa pokúsiť vymyslieť lepší spôsob zistenia a poučenia, ako a prečo má restoratívna justícia vplyv na zmenu správania páchatelov. To bude pravdepodobne znamenať odklon od veľkých porovnáva-

⁵⁰ Pozn. autora: *linka* – rovná čiara.

cích hodnotení restoratívnej justície a tradičných metód spravodlivosti a prechodu k podrobnejším kvalitatívnym posúdeniam toho, čo páchatelia restoratívnej justície pochopili o procese a aký to má vplyv na ich budúce správanie.⁵¹

⁵¹ Hayes, H.: Reoffending and restorative justice. In: Gerry Johnstone, Daniel W. Van Ness: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2007. s. 426–441.

3.3. Reakcia spoločnosti na restoratívnu justíciu

Prax restoratívnej justície pri vyjednávaní kladie dôraz na zapojenie obetí, páchatelov a ich komunít. Dospelí, ktorí zažili pohlavné zneužívanie detí, spochybnili definíciu „spoločnosti“ tak, ako aj ostatní komentátori. Marshal poznamenal, že bolo potrebné vziať do úvahy to, čo predstavuje pojem spoločnosť. Je potrebné objasniť, čo by tento pojem v skutočnosti mal zahŕňať. Napríklad mal by zahŕňať diskusiu s komunitou nielen vo vzťahu k záujmom spoločnosti, ale i pohľad z regionálneho hľadiska. Rozdelenie prostriedkov podľa regiónov nie je typické. Niektoré regionálne spoločenstvá nemusia byť schopné poskytnúť a udržať potrebnú úroveň programu, ktorá by restoratívna justícia vyžadovala. V skutočnosti nie všetky obce majú rovnakú kapacitu alebo ochotu reagovať. Niektoré rodiny by mali byť schopné poskytnúť viac prostriedkov vo vzťahu k uspokojovaniu potrieb páchatelov a obetí, zatiaľ čo iné môžu mať obmedzenú schopnosť poskytnúť všetky potrebné zdroje. Bolo tiež možné namietajú, že niektoré komunity, napríklad gangy alebo dysfunkčné rodiny môžu tolerovať vyššiu úroveň mizogýnie⁵² alebo sexuálnej problematiky žien a detí.

Restoratívna konferencia by mala byť príležitosťou pre komunitu diskutovať o dopadoch trestnej činnosti, zmazať páchatelov účet v banke a dospieť k dohode (ak je to možné) o spôsoboch, ako napraviť spôsobené škody a dať veci do poriadku. Väčšina detských obetí, tak ako aj dospelých, je napadnutá niekým, koho poznajú. Preto spoločnosť záujmá, kto by mohol viesť o pripravovanom útoku a z akého dôvodu nebol schopný zasiahnuť do procesu viktimizácie. Niektoré obeť rodového násillia, a to najmä tie, ktoré páchatel sexuálne zneužil, ako napr. dieťa alebo člena rodiny, nebudú mať žiadny dôvod sa domnievať, že môže veriť komunite. Pritom je zrejmé, ak by existovala dôvera, bolo by to prospešné pre všetkých zúčastnených.

V prípade, že viktimizácia žien a detí bola zakorenená v rámci rodinného systému po niekoľko generácií, je ťažké, aby tieto komunity poskytli potrebnú úroveň podpory a dokonca, aby boli uskutočnené restoratívne konferencie. Ženy v týchto rodinných systémoch môžu

⁵² Pozn. autora: *mizogýnia* – chorobný odpor k ženám.

byť menej disponované k tomu, aby vydržali rekonštrukciu činu páchatela, verili v zanechanie jeho činnosti a následnú racionalizáciu jeho konania. Naopak niektoré komunity alebo rodiny, kde rodové násilie nie je zakorenené, by mohli mať výsledky oveľa pôsobivejšie. Nemožno poprieť, že obhajcovia restoratívnosti sú poverení zodpovednosťou spoločnosti, ktorá má eminentný záujem na riešení problémov ako sú štrukturálne nerovnosti a mizogýnie.

Na Novom Zélande prípady, u ktorých neboli dosiahnuté výsledky, boli odovzdané späť na súd. Táto skutočnosť poskytuje rovnosť medzi páchatelmi podobného trestného činu a trestným zákonom, ktorý vyžaduje, aby sudca posúdil výsledky restoratívnych konferencií na vynesenie rozsudku. Je možné, že tí páchatelia, ktorí boli objektom restoratívnej konferencie, mohli dostať menší trest než tí, ktorí sa nepodieľali na procese restoratívnej justície.

3.4. Prenos moci do spoločnosti

Priaznivci restoratívnej justície zrejme veria, že odovzdanie moci zo štátu na spoločnosť je riešenie, ktoré zvyšuje úroveň kontroly kriminality v našej spoločnosti. Politické ideológie smerujú na podporu tohto tvrdenia. Neoliberalizmus ako relatívne nová politická ideológia s cieľmi deinštitucionalizácie a decentralizácie, boli dané verejnosti ako prostriedok na posilnenie spoločnosti. V roku 1980 sa neo-liberatická politika objavila v Spojených štátoch amerických a vo Veľkej Británii a bola prijatá Novým Zélandom počas polovice roka 1980. Daly a Immarigeon tvrdili, že forma sociálnej demokracie s jeho centrálnou myšlienkou podporuje pohodu a kladie dôraz na neoliberalizmus a ekonomickú racionalitu, podnikateľskú činnosť a zoznamuje spotrebiteľa s cieľmi restoratívnej justície. Braithwaite uvádza, že *„niektoré zo zdatnejších konzervatívnych vlád vo svete sú najviac predchnuté s imperatívnyimi fiškálnymi striednosťami na Nový Zéland a Singapore, ktoré sú rýchle v rámci reakcií na restoratívnu justíciu“*. Avšak, ako Kelsey argumentuje, ak nie je riadne financovaný „program“ restoratívnej justície, a do dnešného dňa to nebolo, je to považované za *„prenesenie dôkazného štátu v prvom rade na ženy, u ktorých sa predpokladá, že je neobmedzený na kapacite neplatenej práce v spoločnosti alebo doma“*.

Dospelí, ktorí zažili pohlavné zneužívanie ako deti, pripomenuli tento bod. Pýtali sa, kto by platil a kto by bol zodpovedný za priebežné poskytovanie služieb. Verili, že odovzdanie moci by sa nakoniec mohlo prirovnať k prenosu zodpovednosti na ženy. To by mohlo byť možné, keby ženy v konečnom dôsledku niesli zodpovednosť za zaistenie bezpečnosti zraniteľných obetí, ktoré sú v sieti páchatela, ale tiež poskytujú dohľad nad pachateľom, ktorý sa vrátil do svojej komunity. Daly vo svojom výskume zistil, že ženy neboli viac zapojené (ako muži) v dohľade nad konferenčnými dohodami. Aj keď to môže byť prípad, kedy by sme mali mať na pamäti, že restoratívna justícia nemusí byť schopná splniť svoje sľuby s ohľadom na schopnosť komunít poskytnúť odškodnenie obetiam.

Dospelí, ktorí zažili sexuálne zneužívanie, nepodporujú prevzatie moci zo štátu na spoločnosť, bez vhodných štruktúr, ktoré by chráni-

li ženy a obeť z ďalších nevýhod. Tie neodmietli princípy restoratívnej justície bezpodmienečne, pretože mali k dispozícii tradičnú trestnú justíciu. Napriek určitej skepse vo vzťahu k niektorým historickým skúsenostiam pohlavného zneužívania detí treba zároveň zdôrazniť, že flexibilita restoratívnej justície by mohla umožniť rozvoj praktických modelov, ktoré by mohli negovať tieto obavy.⁵³

⁵³ Ptacek, J.: *Restorative Justice and Violence Against Women*. Oxford University Press. Oxford. 2010. s. 239–245.

3.5. Snaha o „transformáciu“

Základným princípom našich úvah, ktoré sa opierajú napr. o empirické a odborné poznanie je, že naše konvenčné predstavy a prístupy k restoratívnym procesom sa rozvíjajú ďalej v rôznych situáciách. Najmä literatúra o restoratívnej justícii vníma, že obeť a páchatel' vykonávajú rôzne role. Pre jednu stranu bude vytvorený účet a druhá bude prijímať škody. Podľa Marka Findlaya *„restoratívna justícia v niektorých prípadoch nerešpektuje obmedzenia a podporuje napätie v samotnom systéme, ktorý nahrádza“*. Aby sa zabránilo tomu, čo sa nazýva *„nová vlna kolonializmu v aktuálnej doméne sociálnej kontroly“*, je na obnovu potrebné nájsť jasne stanovené postupy a výsledky hodnôt, ktoré umožňujú objavovanie viac kultúrno-relevantných procesov a priorít. Cieľom zásahu, či pomoci by mala byť transformácia konfliktu na zmier medzi všetkými dotknutými stranami. Takýto výkon nie je ľahký, ale táto úvaha obsahuje rad krokov, ktoré by mohli zvýšiť pravdepodobnosť realizácie tohto hlavného cieľa a opísať rad príkladov, kde a ako by k tomu mohlo dôjsť.

Prvý z nich je stretnutie. Obdobie charakterizované útlakom, ktoré často znižuje schopnosť určitej časti populácie zapojiť sa do rozhodovania a na to, aby svoje záujmy a priority riešili hlavou. Z hľadiska ústredného princípu restoratívnej justície je dôležité, aby sme kládli dôraz na zapojenie všetkých strán do procesu restoratívnej justície, ktoré budú mať vplyv na životy všetkých troch strán (páchatela, obeť a spoločnosť). Vedomé rozhodnutie podporiť „angažovanosť“, na rozdiel od „účasti“ sa opiera o skutočnosť, že proces restoratívnej justície vyžaduje oveľa aktívnejšiu úlohu účastníkov. Mechanizmy tradičnej spravodlivosti vyžadujú účasť na stretnutiach, aj keď tie často nemajú zmysluplnú úlohu pre zúčastnené strany. Edwards (2004) a jeho práca sa zaoberá práve touto problematikou.

Po druhé, funguje hodnota „posilnenie“, ktorá je zdôraznená všade tam, kde sa jednotlivci vyzývajú, aby sa zapojili do procesu. Akokoľvek je zapojenie dôležité, nebude prispievať k pokojnej transformácii konfliktu, ak tieto osoby nie sú oprávnené diskutovať o problémoch a potrebách, ktoré sú pre nich najdôležitejšie. Kým stretnutie je niečo, čo

väčšina podporuje, došlo k významným a často vášnivým debatám nad konceptom a významom „posilnenia“ v restoratívnych procesoch. Časť však tvrdí, že zúčastnené strany by mali byť oprávnené v priebehu procesu prijímať potrebné opatrenia na zlepšenie vzniknutých problémov. Táto hodnota kladie často nedostatočný dôraz na literatúru v tejto oblasti, nakoľko sa stále vyvíja. Najdôležitejšie je však zabezpečenie dlhotrvajúceho mieru v spoločnosti alebo aspoň celkové zníženie trestnej činnosti.

Po tretie, aj keď reintegrácia páchatelov je zdôraznená v literatúre restoratívnej justície, tá je často prehliadaná v prechodnom prostredí, najviac však vo vzťahu k obetiam. Kým Braithwaite tvrdí, že maximalizácia hodnoty reintegrácie by nemala mať prednosť pred potrebami alebo prioritami zainteresovaných strán. Je nutné, aby obeť a ani páchatelia neboli vylúčení z aktivity občanov, ktorí dodržiavajú a rešpektujú právne predpisy. Mier nemôže existovať tam, kde je potenciál pre konflikt alebo napätie, že vznikne zvýšená trestná činnosť, kde jednotlivci majú nedostatok legitímnych prostriedkov, ako si zarobiť na živobytie. Je známe, že restoratívna justícia je necitlivá k určitým komunitám alebo rodinám, ktoré nechcú podporovať opätovné začlenenie tých jednotlivcov, ktorí boli zatvorení do kamenných väzníc (Ústavov na výkon trestu odňatia slobody). Jednotlivci sa nemôžu sami začleniť, keď im to spoločnosť nedovolí. Avšak to, čo by sa malo zdôrazniť je, že sa vytvárajú príležitosti pre jednotlivca, aby sa plne podieľal na novom demokratickom poriadku, čím sa zníži potenciál pre ďalšie a pokračujúce poškodenie, resp. protiprávne konanie. Úsilie by malo byť viac koncentrované na podporu reintegratívneho snaženia na základe procesu restoratívnej justície v spojení so zainteresovanými stranami a štátom. Hlavným cieľom je zaistenie budúceho mieru, ale „vyrobeného“ v súčasnej dobe.

Dignan pripisuje popularitu restoratívnej justície k jej potenciálu pre transformáciu, a to sa stalo jedným z najviac zanedbávaných aspektov v poslednej dobe. Vzhľadom na to je potrebné, aby nastala systematická a zásadná zmena pre dlhodobý mier. Zatiaľ čo všetky štyri hodnoty sú vzájomne prepojené, posilnenie a reintegrácia sa vyskytli, že môžu byť dosiahnuté v transformácii pre všetky zúčastnené strany. Transformá-

cia sa koná tak, ako sa reaktivizujú ašpirácie. To znamená, že dlhodobý cieľ restoratívnej justície presahuje niečo, čo je ľahko dosiahnuteľné v krátkodobom horizonte.

3.6. Stretnutie

Centrom restoratívnej justície je princíp „participácie“. Medzi synonymá, ktoré sa často používajú patrí „stretávanie“, „začlenenie“ a „zapojenie“. Sawin a Zehr, vysvetľujú, že tieto pojmy znamenajú menej aktívnu úlohu zainteresovaných strán než princíp „stretnutia“, ktorý môže byť definovaný ako: dobrovoľná účasť zainteresovaných strán pri rozhodovaní o tom, čo sa deje v dôsledku pochybenia a bolesti. Tento princíp platí rovnako pre demokratickú politiku ako aj pre komunitný rozvoj a opatrenia v oblasti životného prostredia. Vo svojej kľúčovej publikácii Nils Christie (1977) uvádza ako sú konflikty „ukradnuté“ zo strany štátu, a to priamo odborníkmi z radov tých, ktorých sa incident priamo dotýka. V rámci trestného konania sú obeť aj páchatelia zaradení do skupiny „svedkov“ len za predpokladu, že budú rozprávať vlastnými slovami o udalostiach, ktoré sa stali. Sudcovia a právnici prevzali zodpovednosť za trestnú činnosť a jeho následky nielen preto, že akt je vnímaný ako porušenie právnych predpisov (skôr ako poškodenie práv jednotlivca), ale hlavne preto, že odsúdenie je obmedzením slobody jednotlivca. Štát preto vníma citlivo povinnosť chrániť práva páchateľa a obeť.

Restoratívna justícia sa na druhej strane snaží o „deprofesionalizáciu“ spravodlivosti a zdôrazňuje, že účasť všetkých zainteresovaných strán – obeť, páchateľa a spoločnosti – je reakciou na trestnú činnosť a konflikty. V rámci restoratívnej justície by mala byť zúčastneným stranám procesu poskytnutá možnosť diskutovať o udalostiach, jej príčinách a dôsledkoch a podľa dohodnutej stratégie reagovať na akúkoľvek škodu či ujmu, ktorá bola spôsobená. Rovnako by malo byť poskytnuté riešenie, aby sa zabránilo podobnému správaniu do budúcnosti. Týmto spôsobom sa spravodlivosť vzdiali od niečoho, čo „sa deje“, pretože odsúdenie bolo zabezpečené ako niečo, čo reaguje na „potreby“ a okolnosti účastníkov.

Vzhľadom na to, že zainteresované strany a ich potreby sú v centre pozornosti, „dobrovoľnosť“ je všeobecne vnímaná ako dôležitá skutočnosť. Zatiaľ čo zástancovia restoratívnej justície sa zhodujú na tom, že obeť by mala byť ponúknutá možnosť zapojiť sa do restoratívneho

procesu bez donútenia, toto je problém vo vzťahu k páchatelovi. Zás-tancovia ako Marshall, McCold a Crawford tvrdia, že dobrovoľný a po-radný charakter restoratívnej justície je to, čo ju oddeľuje od ostatných prístupov k spravodlivosti. Walgrave vyvoláva dve otázky. Po prvé tvr-dí, že dobrovoľnosť by nemala byť primárnym princípom len preto, že proces je dobrovoľný a nie je úplne zaručené, aby bol proces restoratív-nym. Výsledok, ktorý by mal reagovať na škody, ktoré boli spôsobené, musí byť definovaný funkciami, čo má za následok restoráciu všetkých postihnutých trestnou činnosťou. Po druhé, umožňujú postup restora-tívnej justície, ktorý by mal byť použitý bez akéhokoľvek prvku nátlaku „odsúdiť ju k okraju systémov“. To je vnímané ako nežiaduci dôsledok pre zúčastnené strany, ktoré nemôžu v dôsledku toho využívať zapoje-nie do procesu, ktorý by mohol posudzovať a riešiť príčiny a dôsledky trestného činu. Súčasný procesy (v rámci retributívnej teórie) nemôžu byť nikdy považované za úplne dobrovoľné, a to vzhľadom na to, že pá-chateľ musí konať v normálnom kontradiktórnom systéme.

Donútenie môže byť nebezpečné v prechodnom prostredí, najmä vo vzťahu k označeniu „obet“ a „páchateľ“. Táto možnosť môže zapustiť korene v nepriateľských pocitoch a obviňovania z „niečoho“. Stretnutie nemusí nutne znamenať, že k stretnutiu face-to-face medzi tými, ktorí sú v konflikte, musí dôjsť. Zatiaľ, čo niektorí môžu zvoliť túto metódu, iní môžu byť emocionálne rozrušení a bude to pre nich prakticky ťaž-ké, osobitne v prípade závažných trestných činov. Je preto dôležité, aby restoratívne procesy pokračovali, pokiaľ sa zainteresované strany od-mietnu zúčastniť, alebo budú popierať svoju zodpovednosť. Kyvadlová mediácia využije listy, videokonferencie a telefónne hovory najmä v ta-kých situáciách a prostredí, kedy by stretnutie face-to-face bolo nereál-ne. V situáciách, kedy je páchatel vo väzení, býva ďaleko alebo tam, kde sú obe strany príliš v nepriateľskom vzťahu, hnevajú sa jeden na dru-hého, nie je vhodné diskutovať o probléme. Moderátor sa môže stret-núť s každou stranou osobitne a odovzdať jej správu, ktorá je od druhej strany a tá jej odpovie.

To by mohlo byť súčasťou širšej dlhodobej stratégie v prechodnom prostredí, ktoré by umožnilo obom stranám komunit, aby sa zapojili do zmysluplnej diskusie o škodách, ktoré boli spôsobené každej skupine.

Okrem toho môžu byť ďalšie súvislosti vo vnútri rodiny alebo komunity, ktoré môžu byť ochotnejšie viac ako ostatné subjekty, aby sa zapojili. Títo jedinci by sa mohli podieľať rôznymi spôsobmi, vrátane tých, ktoré sú uvedené vyššie, s ohľadom na podporu tých, ktoré sú už postihnuté alebo zapojené. Tieto alternatívne možnosti by mali zabezpečiť, že všetky zúčastnené strany sú schopné komunikovať jeho/jej pocity a potreby, ktoré vznikli z incidentu spôsobom, ktorý je bezpečný a motivujúci pre neho/ňu. Pre stretnutie je dôležité, aby v rámci prechodných prostredí bol vytýčený cieľ, zabezpečujúci, aby všetky strany konfliktu prispievali k typu prostredia, v ktorom budú žiť v post-prechode. Všetky strany môžu mať dôvody, aby nedôverovali štátu alebo dokonca sebe navzájom. Zároveň by však všetky strany mali mať pocit, že určitým spôsobom majú rovnaký hlas a zodpovednosť za proces a jeho výsledky, ktoré môžu pomôcť pri zvyšovaní vnímania legitimity.

Edwards (2004) ochotne načrtáva štyri kategórie účasti pre obeť v rámci trestného súdnictva – **kontrolná, konzultačná, poskytovanie informácií a výraz** – užitočné pre zlepšovanie chápania toho, čo máme na mysli, na rozdiel od účasti v postupe restoratívnej justície. „Kontrola obetí“ je rozhodujúcim prvkom v tom, aby vznikol určitý výsledok. To by nemalo byť považované za „restoratívne“ v tom, že sila dynamickosti medzi jednotlivcami alebo zúčastnenými stranami nie je rovnaká. „Konzultácie“ odkazujú na skutočnosť, že obeť by mali byť ochotné spolupracovať. To by mohlo byť pravdepodobne považované za posilňujúce s výhľadom na páchatela a spolu s ďalšími priaznivcami by to mohol byť ďalší ovplyvňujúci faktor. Skutočnosť, že zásadné rozhodnutia nie sú pevne odovzdané do rúk zainteresovaných strán, spochybňuje možnosť, aby priniesli skutočnú restoratívnu kvalitu. Bez ohľadu na kontext sa tento aspekt nepoužíva často – zainteresovaným stranám je veľmi zriedkavo daná príležitosť vstupu do procesov, výsledkov alebo služieb, ktoré sú dostupné. „Poskytovanie informácií“ sa vzťahujú na hľadanie informácií od obeť, ktoré obeť môže alebo nemusí mať na výber, či ich poskytnúť, zvyčajne v súvislosti s podávaním svedectva. To je považované za najmenej „restoratívne“ zo štyroch kategórií. Braitwaite a Mugford sa vyjadrujú k obeť v tomto kontexte tak, že ide len o „*dôkazné krmivo pre právny trávici systém*“. A konečne „výraz“

poskytuje obetiam príležitosť na prejavenie emócií. To môže spôsobiť problémy pre jednotlivcov, ktorí sa môžu skutočne cítiť, že ich pocity a potreby sú vyjadrené, aby ich počúvali ostatní, pričom neexistujú primerané opatrenia na riešenie týchto potrieb alebo pocitov.

Rozdiel medzi kategóriami, ktoré sú vyššie uvedené je, že týmto spôsobom účasti chýba základná vlastnosť. Procesy restoratívnej justície majú za cieľ zahrnúť nielen zainteresované strany v rámci procesu, ale tiež poskytnúť im príležitosť, aby emócie a navrhnuté spôsoby riešili príčiny a následky incidentu. Týmto spôsobom restoratívna justícia v sebe spája všetky kľúčové prvky, ktoré Edwards načrtáva tým, že vytvorí proces závislý nielen od účasti, ale tiež na dialógu, ktorý by mal prebehnúť v bezpečnom a úctivom prostredí. Súčasný procesy sa líšia, pokiaľ ide o množstvo zainteresovaných strán, ktoré sú súčasťou priebehu. Spočiatku praktiky restoratívnej justície boli spojené prostredníctvom mediácie s páchatelom a obeťou. Vyskolený moderátor zistí, či sa jedná o trestný čin a rovnako zistí škody, ktoré boli spôsobené a aké kroky je potrebné dať do poriadku (Umbreit 2001). Rodinná skupina konferencie (FGC) bola vyvinutá neskôr z prvkov Maori tradičných praktík na Novom Zélande, ktorý zahŕňal nielen obeť a páchatela, ale aj ich „komunity starostlivosti“ a zástupcov formálneho systému trestného súdництва. Neskôr vynesenie rozsudku čerpalo z praxe „First Nations Navajo Indian“ v Kanade. V procese účastníci sedia v kruhu a diskutujú sa v smere hodinových ručičiek posúva od človeka k človeku, kým účastníci dospievajú k rozhodovaniu.

Bez ohľadu na typ schváleného procesu, schopnosť širokej škály jednotlivcov vytvára príležitosť pre každého, aby sa stal bezproblémový a zároveň potrebný. Hranica medzi obeťou a páchatelom je rozmazaná. Prechodný kontext nás preto povzbudzuje prestať myslieť na restoratívnu justíciu ako „náhodné stretnutie“, na to, aby sa vzalo do úvahy, že je to skôr príležitosť diskutovať a odhaliť „*reťazec príčinných súvislostí, ktoré živia konflikt, vydiskutovať si dôsledky z takéhoto konania a nájsť preň riešenie*“. Restoratívny potenciál tejto interakcie je z veľkej časti založený na „zdvorilom dialógu“ a „non-nadvlády“, ktorý ako tvrdia Froestad a Shearing by mala byť založená predovšetkým na tom, ako miestne zainteresované subjekty vyvolali konflikt. Z tohto dôvodu spomína-

ní autori argumentujú, že procesy, ktoré sú závislé na „odborníkoch“, budú vždy menej „restoratívne“, ako tie, ktoré sú v čele s miestnymi ľuďmi. Kde sú všetky strany konfliktu schopné požadovať vlastníctvo prostredníctvom procesu, my môžeme povedať, že boli splnomocnení vytvoriť dlhotrvajúci mier.

Barton predstavuje výraznú kvalitu restoratívnej justície v porovnaní s inými typmi riešenia konfliktov a jej schopnosť posilniť jednotlivcov a komunity. V praxi tvrdí, že splnomocnenie sa vyžaduje primárne od zúčastnených strán, ktoré si musia byť vedomé svojich rozhodovacích právomocí, práv a povinností; a mať istotu, že si vedia poradiť s príčinami a následkami udalostí, budú podporované prostredníkmi v celom procese, aby boli prospešné pre obe strany. Barton tvrdí, že pre posúdenie úspechu restoratívneho procesu je dôležité, do akej miery sú spokojné s priebehom zúčastnené strany – čím vyššie skóre spokojnosti, tým viac môže byť tento proces považovaný za úspešný.

Bush a Folger tento názor zdieľajú s tým, že: „*splnomocnenie je možné dosiahnuť, keď sa strany sporu snažia posilniť povedomie o ich vlastnej sebaúcte a svoje vlastné schopnosti vyrovnáť s tým, s akými problémami sa stretávajú, a to bez ohľadu na vonkajšie obmedzenia*“. Vzhľadom na to je reálna možnosť, že jednotlivci v rámci prechodných nastavení budú schopní sa dohodnúť na jednej zjednotenej príčine konfliktu, ktorá volá po posilnení pre zainteresované strany a určite bude mať nejakú hodnotu. Hodnota restoratívneho procesu nie je teda obnova, ale skôr transformácia jedinca na silnejšie, lepšie informovaného jedinca ako výsledok procesu – odlišného od akéhokoľvek iného výsledku, ktorý môže byť schválený a následne dosiahnutý z rokovania s druhou stranou. Tschudi ukazuje pre spoločné rozhodovania potenciál restoratívneho procesu pre obe strany, ale aj tam, kde páchatel' nevykazuje žiadne známky ľútosti a neposkytuje žiadne ospravedlnenie prostredníctvom nasledujúceho výňatku z rozhovoru:⁵⁴

Som slobodný. Podvod a korupcia oficiálne skončila v noci. Som slobodný vnímať, rozhodovať a správať sa spôsobom zodpovedajúcim seba a nie niešť v sebe páchatela ako súčasť môjho života [...], sa

⁵⁴ Tschudi, F.: Conferencing When Therapy is Stuck [elektronická verzia].

všetko zmenilo, pretože som sa zmenil. Pred konferenciou som nevedel ako sa správať k priateľom a rodine. Konferencia mi dovolila, aby som ukázal ľudskosť, ktorá je vo mne, ale doteraz bola schovaná vo vnútri.

V rámci modelu a na základe splnomocnenia sa všetky zainteresované strany vyzývajú, aby sa pozreli na svoje vlastné úlohy a schopnosti skôr, než by sa zamerali výhradne na tých ostatných v konflikte. Významne podporovaným prostredníctvom procesu je myšlienka páchatela „*nový zmysel života pre seba je vytvorenie pozitívneho dopadu na obeť tým, že im nahradím spôsobenú škodu*“. Aj keď v tomto prípade išlo o trestný čin dlhoročného sexuálneho zneužívania, je dôležité, že sa budú môcť podeliť o skúsenosti pred priateľmi a rodinou a konfrontovať páchatela (bez ohľadu na jeho odpovede), čo môže byť dôležité pre obeť, ktorých utrpenie bola nepovšimnuté a umlčané po dlhšiu dobu. Barbara Hudson má podobnú potrebu hovoriť o domácom násilí, keď vysvetľuje, že „*obeť potrebuje od páchatela počuť nielen jeho príbeh, ale tento príbeh musí byť overený inými*“.

V rovnakej dobe, restoratívny proces nevyžaduje súcit, ktorý môže byť pre páchatela posilňujúci. Je veľmi ťažké dostať sa k jednotlivcom a popísať, čo robili v politicky výbušnej situácii ako zlé. Napríklad podnikť stretnutia Desmond Tutu medzi bývalými páchatelmi a ich obeťami v Severnom Írsku. Tutu spomína ako počul slová, „*je mi ľúto, že moje činy vám spôsobili stratu, ale nie je mi ľúto toho, čo som vykonal*“. Toto tvrdenie možno chápať na základe toho, že ľútosť možno pripustiť ako prostriedok k dosiahnutiu mieru medzi páchatelom a obeťou. Preto je dôležité postupovať opatrne pri liečbe takéhoto páchatela, a to rovnakým spôsobom ako pri „normálnom“ páchatelovi. Vzhľadom na to, že ich obeť boli často zapletené do boja o svoje vlastné práva. To však neznamená ospravedlňovať násilie a represie, ale skôr zdôrazniť zložitú a citlivú motiváciu pre politickú trestnú činnosť na mikro a makro úrovni.

Do akej miery je restoratívna justícia úspešná, záleží od zainteresovaných strán, ktoré by sa mali merať s odkazom na to, „*či spĺňajú svoj skutočný potenciál vstúpiť ľuďom [...], schopnosť vidieť svojich protivníkov*

ako skutočné osoby so skutočnými ľudskými potrebami“. Tým, že miestne subjekty (bez ohľadu na ich zavinenie) majú vlastný proces, v ktorom sú schopní definovať miestne prekážky a problémy, pre riešenie ktorých je dôležité posilňovanie komunity a odstránenie problémov udržateľným spôsobom. Ruth-Heffelbower uvádza pokusy na multi-viere NGO – *Tim independente Rekonsiliasi Ambon* (skr. TIRA) – pracuje v Indonézii na obnovení dôvery prostredníctvom restoratívnych stretnutí kresťanskej a islamskej komunity na ostrove.

Pracovná skupina začína tým, že počúva osobné príbehy. Počúvanie je proces, ktorý sám začne uznávať potreby a povinnosti vytvorené porušením vzťahu. Keď sa ľudia dozvedeli, že pracovná skupina je dôveryhodná svojou ochotou načúvať, jej ponuka ďalších aktivít začína byť prijateľná. Procesy, ktorým jednotlivci a skupiny navzájom akceptujú potreby a povinnosti, môže byť ponúknutá ďalej. Udalosti v celej spoločnosti, ktoré vytvárajú dôveru, môžu byť pozdržané. Bude trvať veľmi dlho, než všetky kauzy získajú trvalý mier a občiansku spoločnosť. Inštitúcie, ktoré sú mimo skupín, budú musieť zmeniť postavenie. TIRA a ďalšie povzbudzujúce skupiny môžu v tomto smere pomôcť, aby sa to všetko v budúcnosti stalo skutočnosťou.

Restoratívna justícia sa vyznačuje tým, čo Pranis označuje ako „miestnu demokraciu v práci“. V tomto ohľade restoratívna justícia môže významne prispieť k obnoveniu dôvery medzi obeťami a bývalými páchatelmi a ich spoločnosťou tým, že vytvorí priestor, kde všetky strany môžu prejsť empatiu. Coates et al. premýšľa o svojej práci a využití restoratívnej justície ako riešiť trestné činy z nenávisti a navrhuje:

Prostredníctvom procesu sa môžu účastníci dozvedieť o veciach, na ktorých záleží nielen ostatným, ale aj im samým. Môžu byť dokonca prekvapení tým, že objavia spoločnú reč. Ak existuje nenávisť a násilie, potom dialóg restoratívnej justície ponúka prinajmenšom príležitosť k nahradeniu nenávisti porozumením a rešpektom.

Týmto prístupom Lundy a McGovern tvrdia, že môžu byť tiež súčasťou širšieho emancipačného projektu, akým je znalosť zlozenia. Hodnota posilňuje jedinca a skupiny, aby sa podelili o svoje príbehy. Z toho vyplýva, že byť vypočutý je dôležité preto, aby sa stal vnímavejší k svojim protivníkom ako jednotlivcom, čo je dôležitou súčasťou budovania

mieru. Ako Pranis tvrdí, praktici hrajú dve dôležité úlohy. Prvou z nich je riešenie problémov spojených s mikro úrovňou, aby „*prinieslo sociálnu rozdielnosť, čo potvrdzuje vzájomnú zodpovednosť a prispieva k úrovni výkonu dynamike*“. Druhou úlohou je podporovať „*makro úrovne tým, že osvedčený model transformácie je vzťah a moc naprieč rôznymi systémami a štruktúrami*“. Týmto spôsobom prepojenie mikro a makro úrovne môže výrazne zlepšiť kvalitu opatrení prijatých štátom a hodnotu tejto akcie pre tých, ktorí sú na miestnej úrovni. Aj to prispeje k spochybneniu prístupu „*jedna-veľkosť-zoberie-všetko*“, ktorý je charakteristický pre mnoho posttransformačných schém.

3.7. Reintegrácia

V literatúre o restoratívnej justícii je uvedené, že reintegrácia sa opiera podľa Braithwaitea o teóriu reintegratívneho zahanbenia, kedy je odsúdené konanie páchatela, ale nie samotný páchatel. Tu sa páchatelovi odporúča uznať protiprávne konanie a napraviť svoje činy, „a tak demonštrovať, že on alebo ona zostane súčasťou právneho štátu, ktorý dodržiava pravidlá spoločnosti a uznáva jeho normy prijateľného správania“. Braithwaite (1989) uvádza tri základné funkcie:

- (1) vzájomný rešpekt,
- (2) vzájomné záväzky,
- (3) neznášanlivosť k správaniu v kombinácii s pochopením. Ako už bolo uvedené, reintegrácia kladie požiadavky nielen na páchatela, ale aj na spoločnosti, v podpore páchatela prekonať základné príčiny trestnej činnosti, ktoré môžu prameniť z rôznych praktických, emocionálnych alebo psychických potrieb. Reintegratívne snahy v domácom prostredí úzko súvisia s kontrolou kriminality a odpustenia.

Kým sa páchatel „tradičných“ trestných činov môže usilovať o dosiahnutie opätovného začlenenia cez ospravedlnenie, odškodnenie alebo zapojenie do rehabilitačných programov, páchatel z politicky motivovaných trestných činov by sa nemohol znovu začleniť späť do svojich komunít takými prostriedkami. Spoločenský konflikt je často následkom zrútenia sociálnej štruktúry a reintegračné úsilie v rámci týchto súvislostí sa bude musieť riešiť skôr, ako by mohlo dôjsť k opätovnému začleneniu osôb. Wilson a jeho vlastný výskum v Južnej Afrike napríklad opisuje prípad Dennisa Moeranea, ktorý vyjednával o návrate do miesta bydliska a rodiny, ale bol brutálne zavraždený. On argumentuje:

Vražda Dennisa Moeranea [...] ilustruje nebezpečenstvo jednotlivých pokusov o zmierenie v rámci roztrieštených spoločenských štruktúr, kde nie sú žiadne účinné obmedzenia násilia. Exemplifikáciu smrti [...] a rozporom medzi diskusiou o ľudských právach a zmierenie toho, čo sa deje v černošských štvrtiach, kde nie je aplikovaná retributívna spravodlivosť.

Reintegratívna snaha po prechode v prípade nepriateľstva vytvára potenciál pre spory a dokonca opatrenia, ktoré sa majú prijať proti osobám a ich pokuse o návrat. V skutočnosti výskum vykonaný Vinck a Pham ukázal, že významná časť respondentov (63,3 percenta) mala silné negatívne pocity voči bývalým bojovníkom, a že tieto pocity boli najsilnejšie vo vzťahu k bývalým bojovníkom, ktorí boli od rovnakej etnickej skupiny ako oni sami. Títo jedinci preto čelia značným problémom v ranom prechodnom období, pretože môžu byť odmietnuté ich komunitou a dokonca môžu byť diskriminovaní zo strany zamestnávateľov a štátnych inštitúcií.

Bez ohľadu na kontext – demokratický alebo prechodný – vieme veľmi málo o stratégií a mechanizme, ktorými reintegrácia môže byť úspešne dosiahnutá. V literatúre sa priznáva, že podstatne väčšia pozornosť bola venovaná demobilizácií a odzbrojeniu než reintegrácii. Avšak je dôležité hľadať efektívne spôsoby reintegrácie páchatela, ktoré nemôžu byť nadmerne namáhané. To je do značnej miery vďaka schopnosti týchto vysoko kvalifikovaných osôb pokojné. Vystávajú otázky týkajúce sa účinnosti súčasných pokusov o opätovné začlenenie do bežného života – trestné stíhanie, hovorenie pravdy, reparácia, inštitucionálne reformy – vplyvy pre miestne komunity. Pravdepodobne tieto inštitucionálne odpovede nesú väčšiu symbolickú hodnotu pre štátne aj medzinárodné spoločenstvo ako hmatateľnú hodnotu pre obec a bývalých bojovníkov.

V tejto súvislosti postup restoratívnej justície by sa mohol stať cenným nástrojom pre sprostredkovanie medzi silnými frakciami vo vnútri obcí a bývalými bojovníkmi, ktorí sa chcú vrátiť do svojich domovov a rodín. Eastmond opisuje niekoľko programov v Kambodži a Východnom Timore, kde sa úspešná reintegrácia opierala o vyjadrenie ľútosti od bývalých bojovníkov, skôr než o pravdu o ich skutkoch, ktoré boli odhalené. Tento prístup bol tiež zistený Stovelom a Valiñasom, ktorý ukázal, ako reintegrácia očisťuje. Išlo o Sierra Leone, kde tradícia súvisí s prijímaním trestných činov alebo poskytnutím odškodnenia pre obeť. V iných jurisdikciách, ako je Uganda a Mozambik, spoločenstvo vykonáva rituálne očistné obrady, aby došlo k zmierneniu vojakov a rebelov, ktorí sa zúčastnili konfliktu. Waldorf používa nasledujúce vysvet-

lenie k popisu presvedčenia, ktoré sú základom rituálov v Mozambiku. Po vojne, kedy sa bojovníci a utečenci vrátili domov, sú považovaní za možný zdroj kontaminácie spoločnosti. Duchovia mŕtvych by mohli narušiť život v ich rodinách a obciach. Z tohto dôvodu očistu možno chápať ako základnú podmienku pre kolektívnu ochranu pred znečistením a sociálnou reintegráciou postihnutých osôb do spoločnosti.

To posilňuje význam modelu na základe splnomocnenia a restoratívnej justície o prechodnom nastavení tak, aby sa zúčastnené strany mohli samy rozhodnúť. Je to dôležitejšie než vonkajšie hodnoty, ako je „pravda“ a „odškodnenie“. To však neznamená, že neexistuje žiadna rola externých aktérov v reintegratívnom úsilí.

Často myšlienka, že dediny a komunity sú harmonické a v rozpore s násilnou a nerovnakou silou dynamiky mocenských štruktúr, charakterizujú po prechode kontext, t.j. úlohu externých aktérov. Javí sa to osobitne dôležité pri ochrane osôb pred rasovou predpojatosťou a násilím.

Reintegrácia páchatelov je jedným zo základných cieľov tradičnej teórie restoratívnej justície. Realizácia vyžaduje od aktéra, aby sa zapojil aj do potrieb reintegrácie obetí.

Literatúra na túto tému je nedostatočná a príliš sa sústreďuje na to, čo môže urobiť finančná pomoc v prospech obeť, podceňuje pohľad na kultúrne dôsledky tých, ktorí sú prenasledovaní. Podľa Stovela a Valiňasa je veľmi málo porovnateľného úsilia obvykle vynaloženého na obeť závažných trestných činov, najmä na tie s neviditeľnými ranami. Tí, ktorí prežili znásilnenie či sexuálne násilie a tí, ktorí boli ťažko zranení alebo traumatizovaní (vedúcim zároveň k vážnym duševným ochoreniam), majú často veľké problémy reintegrovať sa. Diskriminačné zákony zabránia ženám vlastniť alebo dediť majetok a ich ťažkosti sú kombináciou materiálnych a duševných problémov. Tieto zákony a spoločenská prax robia situáciu veľmi ťažkou pre ženy, ktoré boli odmietnuté mužmi alebo si ich nechcú vziať.

To je problematické najmä v krajinách, ako je Rwanda, kde sa odhaduje, že štvrtá až pol milióna žien a dievčat bolo znásilnených bojovníkmi alebo ich otcami, či inými mužskými členmi rodiny. Ako bolo zistené medzi utečencami z Bosny, obeť sexuálneho zneužívania sa môžu

uchýliť k mlčaniu, a to na základe osobných a kultúrnych hodnôt danej krajiny, resp. rodinných vzťahov a dodržovania verejného rešpektu. Obete znásilnenia majú nálepku stigmatizácie a odmietnutia, pretože sú vnímané ako pošpinené za porušenie spoločenských noriem. Navyše tie ženy, ktoré boli objektom sexuálneho znásilnenia a ktoré majú z toho duševné choroby, sú považované za menej schopné prispieť k hospodárskemu blahobytu rodiny. Taktiež po amputácii (napr. nohy) sú vnímané ako ďalšia záťaž pre rodinných príslušníkov, ktoré už žijú v ťažkých ekonomických podmienkach. Napríklad v krajinách, ako je Sierra Leone preskúmali diskriminačné zákony, zvýšili povedomie o trestnom súdnictve a praktických lekároch, ktorí liečia tieto obeť. Stovel a Valiñas upozorňujú, že prípadné opatrenia by mali zabezpečiť to, aby nevytvárali sociálnu hierarchiu, ktorá by mohla vyvolať ďalšie problémy v krajinách, kde už existujú inter a intra-komunálne napätia.⁵⁵

⁵⁵ Clamp, K.: *Restorative Justice in Transition*. Routledge. New York. 2014. s. 31–42.

3.8. Konkrétne príklady domáceho násillia a iných závažných trestných činov v rámci restoratívnej justície

Empirické testy, ktoré boli vykonané prostredníctvom programov restoratívnej justície, sa zaoberajú trestnými činmi proti majetku, u ktorých bola spôsobená škoda nižšieho rozsahu (pre lepšiu predstavu: v porovnaní so slovenským trestným zákonom môžeme uviesť, že pôjde o škodu nižšiu ako značnú škodu) a násilné trestné činy. Veľmi málo je známe o účinnosti restoratívnej justície v prípadoch domáceho násillia, zneužívania detí a závažných sexuálnych trestných činov. Otázkou, ktorá zostáva nevyriešená: je restoratívna justícia prospešná pre obeť trestných činov? Na jednej strane sa zdá, že obeť môžu stratiť viac, ako môžu vyťažiť z procesu restoratívnej justície. Na strane druhej možno uviesť, že restoratívna justícia nie je účinná pre všetky obeť trestných činov, a to podľa pohlavia. Diskusia o obavách pôsobenia restoratívnej justície v prípadoch domáceho násillia a sexuálneho zneužívania spomenieme neskôr. Všeobecne sa však dá potvrdiť, že stojí za zváženie analyzovať potenciálny prínos restoratívnej justície najmä v prípadoch domáceho násillia, zneužívania detí a sexuálneho napadnutia.

Hlavným prínosom pre obeť v rámci restoratívnej justície je v ich posilnení a v aktivizácii potreby, aby obeť rozprávali svoje príbehy za prítomnosti páchatelov, ktorí ich počúvajú. Zahanbenie páchatela a empatia, ktorú by mal páchatel pocítiť, je vhodná pre všetky trestné činy, ale najmä pre obeť sexuálnych trestných činov. Ako Barbara Hudson píše:

„Všetky verzie restoratívnej justície poskytujú obetiam príležitosť rozprávať o tom, ako prežívali spáchanie trestného činu. Páchatelia by mali odpovedať na otázky, ako sa majú dodržiavať pravidiel.“

Lawrence Sherman naznačuje, že restoratívna justícia bude účinná v prípadoch domáceho násillia, ak je praktizovaná spôsobom kompatibilným s teóriami kriminality na predchádzanie trestnej činnosti:

- John Braithwaite a jeho známa teória reintegrovaného zahanbenia (1989) čerpá z rodinného života. Rodinní príslušníci majú

významný vplyv na páchatela, hoci bol za trestný čin odsúdený. Vzhľadom na to, že u domáceho násilia je pravdepodobné, že vzťahy budú pokračovať aj po viktimizácii, Sherman tvrdí, že „rodina“ je ako základ pre analýzu najvhodnejšia. Zapojenie páchatelových príbuzných zvyšuje možnosť a účinnosť zahanbenia, pričom súčasne umožňuje, aby sa páchatel znovu začlenil do spoločnosti.

- Tom Tyler sa domnieva, že procedurálne teórie spravodlivosti vychádzajú z toho, že páchatelia, ktorí vnímajú súdny proces ako nespravodlivý, sú náchylnejší k recidíve. Naopak kladnejší pocit páchatelov môže napomôcť znížiť recidívu, a to aj v prípadoch domáceho násilia. Sherman tvrdí, že restoratívna justícia je so svojím novátorským prístupom vnímaná ako spravodlivejšia, a preto je pravdepodobné, že bude mať účinok vedúci k zníženiu recidívy.
- Rutinné aktivity a ich teórie naznačujú, že trestná činnosť sa vzťahuje k možnostiam motivovaného trestného činu, ako je prítomnosť vhodného cieľa bez schopných strážcov, ktorí by mohli zabrániť motivovanému páchatelovi v spáchaní trestného činu. Restoratívna justícia používa na svoj cieľ rodiny a komunity, aby podporovali páchatela v jeho prevýchove a takto vytvárali pozitívne príležitosti pre páchatela k tomu, aby sa zapojil do ďalších aktivít spojených s reintegráciou. Použitie rozšírenej rodiny pozorne sleduje násilie v rodine a je pravdepodobné, že takýto proces bude veľmi efektívny. Sherman argumentuje, že príbuzní páchatela môžu mať v podobe neplánovaných návštev prístup k intímnym informáciám o páchatelovi.

V súlade s tým, Sherman vyzýva na dôkladné pozorovanie restoratívnej justície v prípadoch domáceho násilia, a to najmä, ak vezmeme do úvahy neuspokojivé výsledky tradičného súdneho systému.

Alison Morris tvrdí, že existujú výhody vo využívaní restoratívnej justície a jej postupov: restoratívna justícia dosahuje vypovedanie závažných trestných činov prostredníctvom prítomnosti rodiny a priateľov. Maxwell a Morris predstavujú údaje o dvoch pilotných projektoch na Novom Zélande, kde sa stretnutie a komunita-panel s niektorými vlastnosťami restoratívnej justície konalo a bolo určené pre páchatelov „stredných trestných činov“ (v Slovenskej republike by to boli z hľadís-

ka druhov trestných činov: zločiny). Tieto projekty sú jedinečné z hľadiska posúdenia závažnosti trestných činov a v účasti páchatelov.

Obete s najväčšou pravdepodobnosťou túžia po zaobchádzaní s rešpektom, aspoň so symbolickým odškodnením a príležitosťou na aktívnom procese a aby splnili svoju úlohu v procese zahanbenia páchatela. Konkrétne, pokiaľ ide o účasť so súvisiacimi potrebami posilnenia a pocitom kontroly, restoratívna justícia poskytuje príležitosť pre obeť, aby zohrávali aktívnu úlohu a naplnili tak svoje práva, resp. potreby (Nixon et al., 2005, s. 34). Avšak spor o vhodnosti použitia restoratívnej justície v súvislosti s domácim násilím, zneužívanie detí a rodových trestných činov pokračuje a otázky týkajúce sa bezpečnosti obetí a ich vyhliadky na riešenie konfliktov, resp. riziká s ich manipuláciou a nátlakom pretrvávajú. Hoci debata sa zameriava predovšetkým na ženy, veľa z toho sa týka týraných detí, ktoré sú buď v pozícii nepriamych obetí domáceho násillia alebo ako priame obeť zneužívania. Má restoratívna justícia podobné výhody alebo podobné riziká pre tieto detské obeť? Môže splnenie svojich potrieb a práv naplniť bez toho, aby zabránil ich ďalšiemu poškodeniu, resp. vikimitizácii? S cieľom prispieť k diskusii z hľadiska dieťaťa, ďalšia časť skúma empirické poznatky týkajúce sa zapojenia detských obetí do programov restoratívnej justície.⁵⁶

⁵⁶ Gal, T.: *Child Victims and Restorative Justice*. Oxford University Press. Oxford. 2011. s. 123–126.

3.9. Restorácia a retribúcia v medzinárodnom trestnom systéme (prieskumná analýza)

Restoratívna justícia je medzinárodný fenomén. Vzájomné obohatovanie myšlienok a postupov medzi jurisdikciami sú významnými vlastnosťami restoratívnej justície. Restoratívna justícia získala pre medzinárodné spoločenstvo výnimočne oddaných a pracovitých právnikov, a to naprieč kontinentmi. Medzi motívy politikov presadzujúce reformy v trestnom práve patrí napríklad dekriminalizácia, ktorú preferuje restoratívna justícia. Investícia do restoratívnej justície predstavuje originálnu koncepciu a nádej pre trestné právo.

Vedecké vysvetlenie vzniku a praktického uplatňovania restoratívnej justície v poslednom období (vo svete a jej začiatky v Slovenskej republike) čaká na podrobnejšiu analýzu. Skutočnosťou však zostáva, že restoratívna justícia ponúka zaujímavé hodnoty pre trestnú politiku. Restoratívna justícia spočíva v aktivizácii myšlienok, posilňovaní demokracie, zapojení spoločnosti do procesu, zodpovednosti, vyváženosti, zmierení a znižovaní kriminality. V súčasnosti máme viacero vedeckých poznatkov o zlyhávaní súčasného retributívneho systému, a to v súdnictve a väzniciach. Aktuálnosť restoratívnej justície tkvie na trvalých morálnych princípoch ľudského rozkvetu, sociálnej reintegrácie a návrhov na riešenie kríz v trestnom práve. Mnohé západné demokracie sužuje rastúca kriminalita a s ňou spojené rastúce výdavky na väzňov; represívne trestné prostredie; populistické médiá; predsudky; diskriminácia na základe rasy, triedy a pohlavia; policajná brutalita a korupcia; hanebné podmienky vo väzeniach.

Ak sa stane z restoratívnej justície jediný opravný prostriedok, potom sa môže ľahko stať, že hlbšie otázky pre ospravedlnenie, priority a realizáciu zostávajú nevyriešené. Sú filozofia a prax restoratívnej justície v súlade s tradičným trestným právom? Sú trestné konanie a tresty také potrebné? Je restoratívna justícia len doplnok k tradičným formám trestného konania alebo je to len ich čiastočná náhrada? Má restoratívna justícia pracovať na okraji trestného systému, alebo sa má snažiť byť jej ťažiskom? Aké sú normatívne a praktické obmedzenia týkajúce sa restoratívnej justície inšpirované politikou a praxou? Základné ciele,

morálne hodnoty a súdne limity teraz dostávajú väčšiu pozornosť, a to ako z radov obhajcov, tak i kritikov restoratívnej justície. Niektoré úvahy o otázkach multikulturalizmu v rámci štátov sú len zriedka zapracované na výslovne medzinárodnej alebo porovnávacej úrovni. Výhradne všeobecné zameranie sa usudzuje zo skúseností a vývoja na medzinárodnej scéne takmer v kontraindikácii k restoratívnej justícii a je zjavne ovplyvnené medzinárodným prístupom.

Tradičnému stredovému (tzv. mainstreamovému) prístupu, ktorý prezentuje väčšia časť kriminológov, ako aj právnych štúdií sa nedarí zaregistrovať významné trendy v práve. Ide o trendy smerom k internacionalizácii v moderných a domácich právnych poriadkoch, s inováciou vo forme restoratívnej justície.

Týka sa to taktiež vznikajúcich nových penologických teórií v projekte „Medzinárodná trestná spravodlivosť“.

Medzinárodná trestná spravodlivosť preferuje vitalitu a nevinnosť, a preto staršie disciplíny majú tendenciu prepadnúť do strnulosti a osifikácie.⁵⁷ Pocit, že „všetko, čo je k dispozícii“ posilňuje trestnú činnosť ako intelektuálny výkon a často sa zdá, že ju poháňa. Veľa z toho, čo motivuje, je politika a prax. Keď sa známe rekvizity, barle a dobre nacvičované frázy odstránia, učenci i zákonodarcovia sú nútení čeliť znovu najzákladnejším existenciálnym otázkam o cieľoch a motivácii. Stručne povedané, medzinárodná trestná spravodlivosť premýšľa nad základmi trestného konania a odvetného trestu. Nedávno zverejnené práce trestných tribunálov OSN ad hoc pre bývalú Juhosláviu (ICTY) a v Rwandu (ICTR) a Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu (ICC) ukázali, že nesú silné prvky restoratívnej justície a ich rezonancie.⁵⁸

⁵⁷ Pozn. autora: *osifikácia* – skostnateľnosť.

⁵⁸ Roberts, P.: *Restoration and Retribution in International Criminal Justice: An exploratory Analysis*. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: *Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms*. Hart Publishing, Oxford. 2003. s. 115–117.

3.10. Restoratívna justícia a rodové násilie na Novom Zélande – záblesk nádeje

Správa vydaná v roku 2006 o postavení žien na Novom Zélande zistila, že ženy sú tu v tejto krajine vystavené nadmernej úrovni násilia (Ministerstvo pre záležitosti žien, 2006). Obhajcovia obetí by nesúhlasili s informáciami, ktoré naznačujú, že ženy nie sú ochotné oznámiť násilie (najmä sexuálne násilie) orgánom činným v trestnom konaní (polícii alebo prokuratúre). To nie je prekvapujúce vzhľadom na výsledok nedávnych súdnych prípadov, ktoré riešia obvinenia zo znásilnenia. Prvý žalobca uviedol, že v rokoch 1985 a 1986 bola obeť znásilnená a sexuálne zneužívaná ako 18-ročná, a to tromi mužmi, potom policajtom (v polovici 20. rokov do začiatku 30. rokov ich roku života).

Súd, jej slovo vzal na vedomie, ale bolo to len slovo proti slovu, pričom podobné prípady sa odohrávajú po celom Novom Zélande (nielen na súde, ale i v médiách a komunite). Súkromné až intímne detaily sa stali priveľmi verejnými, a to do takej miery, že niektorí kritici poznamenali, že procesná strana obeť (poškodeného) bola pred súdom podstatnejšia a dôležitejšia ako procesná strana obžalovaného pri jeho výsluchu. Následné rozhodnutie poroty „nevinný“ je verdiktom podnecujúcim demonštrácie a pouličné pochody (nielen) ženských skupín po celej krajine a vytvorenie diskusie o tom, čo by malo, resp. nemalo byť považované za dôkaz.

V niektorých prípadoch bolo preukázané (napr. v súdnom konaní v roku 2006), že obžalovaný a prokurátor sa navzájom poznali alebo mali medzi sebou nandštandardné vzťahy, čo vyvoláva často priestor pre rôzne konšpiračné teórie. Traja muži, ktorí sa vrátili do súdnej siene v roku 2007 a mali čeliť ďalšiemu obvineniu zo znásilnenia (žena mala v čase spáchania trestného činu 16 rokov), opäť vyhrali, nakoľko obžaloba bola opäť odmietnutá porotou ako v roku 2006. Po dokončení tohto súdneho procesu, v ktorom zaznel rozsudok „nevinný“, sa prokurátor odvolal. Verejnosť, vrátane členov poroty, sa dozvedela, že dvaja z obžalovaných, ktorí sú krátku dobu policajtmí, sú v súčasnosti vo výkone trestu za predchádzajúce odsúdenie, ktoré nemá spojitosť so znásilnením. Tretí, policajt vysokej hodnosti, zostal v nádeji, že sa vráti do

práce. Bol zbavený obžaloby, ale zároveň bol predmetom nového vyšetrovania pre údajné sexuálne nevhodné správanie na pracovisku.

Pre spravodlivosť treba zdôrazniť, že tieto prípady boli riešené spôsobom, ktorý je v súlade s právnymi predpismi na Novom Zélande. Avšak dalo by sa povedať, že tieto prípady by mohli ohrozovať dôveryhodnosť systému trestného súdnictva na Novom Zélande aspoň z pohľadu obetí znásilnenia. Aj keď obe poroty súhlasili s verdiktom „nevinní“, verejná mienka s nimi nesúhlasila. Jan Jordan, akademický výskumník a kriminológ, poznamenal, že verdikt „nevinný“ nemusí nutne znamenať, že sú nevinní, ale aj to, že nie je k dispozícii dostatok dôkazov, aby presvedčili súd k tomu, aby potenciálnych páchatelov uznali vinnými. Premiérka Nového Zélandu Helen Clarková povedala: „musí existovať problém okolo spoločného výkladu, keď traja policajti sú zapojení v skupine so sexuálnym podtónom a dievčaťom, ktoré má 16 rokov“.

Okrem zdôraznenia otázky, aké je pravdepodobné zneužívanie moci a policajnej činnosti v čase údajného znásilnenia, tieto prípady zdôrazňujú ťažkosti žien. Tieto ženy sa s nimi stretávajú, keď sa snažia o nápravu v systéme trestného súdnictva bez ohľadu na postavenie žalovaného v spoločnosti. V skutočnosti existovali výzvy na „... sudcov, kriminalistov, právnikov, prokurátorov a hlavne na obeť, aby si sadli okolo stola ... a prišli s niečím lepším“.

Zástancovia restoratívnej justície by mohli namietat, že existuje lepší spôsob, ako by mohla restoratívna justícia poskytnúť obetiam a páchatelom viac súkromia a bezpečnosti pred sexuálnym zneužívaním a znásilnením. Bolo by veľmi zaujímavé, aké výsledky mohli byť v prípade, keby údajným obetiam a trom obžalovaným boli ponúknuté restoratívne konferencie na miesto retributívnej justície, t.j. konania pred súdom. Je teda relevantné položiť si nasledovné otázky: V prípade, že došlo k zneužitiu moci, a to napríklad sexuálnym násilím, restoratívna justícia má potenciál prekonať nedostatky tradičných súdnych systémov a poskytnúť obeti zmysel pre spravodlivosť? Čo obeť sexuálneho zneužitia hovoria o restoratívnej justícii? Môže restoratívna justícia meniť spoločenské postoje a názory?

Pre výskum a následnú diskusiu je dôležité pochopiť, ako dospelí a deti prežívali pohlavné zneužívanie a ako vnímajú spravodlivosť.

Pri hľadaní hypotéz výskumu sa vynorila zaujímavá otázka: „či by sa poškodení pohlavným zneužívaním cítili rovnako“. Tí, ktorí prežili pohlavné zneužívanie ako deti, sa zvyčajne podelia o svoje zážitky s potencionálnymi obeťami, aby pochopili, aké je to byť pohlavne zneužitý a aby sa vedeli voči takémuto konaniu brániť. Je známe, že dôležitú úlohu zohráva rodina alebo sociálny systém, pričom zneužívanie je často odrazom zavedených spoločenských postojov a viery. V súlade s tým, sexuálne zneužívanie detí bolo zahrnuté niektorými komentátormi medzi širšiu sféru rodového a sexuálneho násilia alebo rodovej škody. Je teda možné, že názory dospelých jedincov na sexuálne zneužívanie detí v súvislosti s restoratívnou justíciou by mohli byť podobné ako pri obetiach znásilnenia.⁵⁹

⁵⁹ Ptacek, J.: *Restorative Justice and Violence against Women*. Oxford University Press. Oxford. 2010. s. 239–245.

4. RESTORATÍVNA JUSTÍCIA A JEJ FORMY

Restoratívna justícia zažíva v posledných dvadsiatich až tridsiatich rokoch určité znovuobjavenie vo vzťahu k tradičnému prístupu riešenia sporov. Tento neformálny kolektívny prostriedok riešenia konfliktov, ktorý mal svoje uplatnenie pri riešení sporov v komunitách, školách, pri riešení susedských sporov, civilných a obchodných sporov, sa postupne rozšíril a našiel svoje uplatnenie aj v trestnom práve, v kontexte hľadania reakcií či odpovedí na spáchaný trestný čin.

Restoratívna justícia kladie dôraz na potreby obetí a komunity. Výskumy opakovane zvyrazňujú jej významný potenciál, najmä pokiaľ ide o reintegráciu obetí a páchateľov, tiež poukazujú na slubné preventívne účinky tejto formy intervencie vo vzťahu k znižovaniu miery recidívy.⁶⁰ Preto sa v mnohých krajinách stala restoratívna justícia súčasťou systému trestnej justície. Ostatnými dôvodmi postupného zavádzania prvkov restoratívnej justície do národných legislatív bolo posilňovanie postavenia obeť súvisiace s rozvojom viktimológie, uskutočnené reformy trestného práva, osobitne trestného práva mládeže, ďalej popieranie tradičného poňatia trestania prejavujúce sa odklonmi od retributívnych zásahov smerom k výchovným a obnovujúcim zásahom, ako aj prevažujúcim záujmom na náhrade škody nad záujmom na potrestaní páchateľa, tiež záujmom na obmedzení dĺžky trvania väzby, a v neposlednom rade snaha o dodržiavanie štandardov vyplývajúcich z medzinárodných dokumentov a harmonizácia právnych úprav v rámci Európskej únie.

⁶⁰ Lattimer, J., Dowden, G., Muise, D.: The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis. *The Prison Journal*, 2005, 85 (2), s. 127–144; Sherman, L. W., Strang, H.: *Restorative Justice: the Evidence*. The Smith Institute, 2007; Shapland, J. et al.: *Does restorative justice affect reconviction? The fourth report the evaluation of three schemes*. London. Ministry of Justice.

4.1. Medzinárodnoprávne aspekty restoratívnej justície

Mimoriadne významný vplyv na rozvoj restoratívnej justície mali medzinárodné dokumenty, ktoré sa za posledných pätnásť rokov čoraz častejšie venovali problematike restoratívnej justície. Medzinárodné dokumenty považujú restoratívne prístupy čoraz častejšie za legitímne, ak nie lepšie, prostriedky dosahovania spravodlivosti. Medzinárodné trendy vyvíjajú tlak na národné legislatívy a smerujú k rozvoju trestnej politiky založenej na princípoch restoratívnej justície.

Významnými medzinárodnými dokumentmi sú:

- *Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (99)19 týkajúce sa mediácie v trestných veciach (Recommendation No REC (99)19 concerning mediation in penal matters),*
- *Rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/JHA o postavení obetí v trestnom konaní (Council Framework Decision 2001/220/JHA on the standing of victims in criminal proceedings),*
- *Rezolúcia OSN č. 2002/12 o základných princípoch využívania programov restoratívnej justície v trestných veciach (Resolution 2002/12 of the Economic and Social Council of the United Nations on basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters),*
- *Smernica Európskeho parlamentu č. 2012/29 a Rady z 25. októbra 2012, ktorá stanoví minimálne štandardy práv, podpory a ochrany obetí trestných činov (Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime),*
- *Odporúčanie Rady Európy č. (2003)20 zamerané na nové spôsoby riešenia juvenilnej delikvencie a úlohu justície nad mládežou (Recommendation No. REC (2003)20 on „New Ways of Dealing with Juvenile Delinquency and the Role of Juvenile Justice),*
- *Odporúčanie č. (2008)11 ohľadom európskych pravidiel pre mladistvých páchatelov, subjektov sankcií a opatrení (Recommendation CM/Rec (2008)11 on the European Rules for Juvenile Offenders subject to sanctions or measures),*

- *Odporúčanie Rady Európy č. (2006) 2 týkajúce sa európskych väzenských pravidiel (Recommendation No. REC (2006) 2 concerning the European Prison Rules),*

Teoretické vymedzenie restoratívnej justície je obsiahnuté v Rezolúcii OSN č. 2002/12 o základných princípoch využívania programov restoratívnej justície v trestných veciach, v článku 2, v zmysle ktorého *„restoratívny proces predstavuje akýkoľvek proces, v ktorom obeť a páchatel, a ak je to vhodné, aj iní ďalší jednotlivci a členovia komunity dotknutí (ovplyvnení) trestným činom, sa spoločne aktívne podieľajú na riešení záležitostí týkajúcich sa trestného činu, zvyčajne s pomocou sprostredkovateľa. Restoratívne postupy môžu zahŕňať mediáciu, zmier (zmierovacie konanie), konferencie a súdenie v kruhoch“.*

Článok 3 stanoví *„Restoratívnym výsledkom je dohoda dosiahnutá ako výsledok restoratívneho postupu. Restoratívne výsledky zahŕňajú reakcie a programy (plány), akými sú odškodnenie, náprava, náhrada škody a všeobecne prospešné práce, zamerané na stretnutie (zlúčenie) potrieb jednotlivcov a kolektívu, tak aj zodpovedných strán a dosiahnutie nápravy na strane obeť a obnovu na strane páchatela“.*

Program restoratívnej justície predstavuje akýkoľvek program, ktorý používa procesy restoratívnej justície a snaží sa dosiahnuť restoratívne výsledky.

Základné princípy na používanie programov restoratívnej justície v trestných veciach, v časti II s názvom „Použitie programov restoratívnej justície“ zahŕňajú nasledujúce princípy:

- *Programy restoratívnej justície by mali byť všeobecne dostupné vo všetkých štádiách trestného konania.*
- *Restoratívny proces by mal byť využívaný len so slobodným a dobrovoľným súhlasom strán. Strany by mali mať možnosť vziať súhlas späť kedykoľvek počas tohto procesu. Dohoda by mala byť uzavretá dobrovoľne oboma stranami a mala by obsahovať len rozumné a primerané povinnosti.*
- *Všetky strany by mali mať vedomosti o základných skutočnostiach prípadu, ako aj o ich účasti na restoratívnom procese. Účasť by nemala byť používaná ako dôkaz priznania viny v následnom trestnom procese.*

- *Zjavné rozdiely, ktoré sa týkajú faktorov, akými sú nerovnáha moci, vek, vyspelosť alebo duševná spôsobilosť strán, by mali byť vzaté do úvahy pri prevzatí veci a vedení restoratívneho procesu.*
- *V prípade, ak nie je možný restoratívny proces a/alebo jeho výsledok, orgány činné v trestnom konaní by mali urobiť všetko pre to, aby páchatel prevzal zodpovednosť vo vzťahu k obeti a dotknutej komunite, a všetko pre reintegráciu obete a/ alebo páchatela do spoločnosti.*

Časť III. Základných princípov sa nazýva „Riadenie (fungovanie) programov restoratívnej justície“. Postupy a štandardy, základné záruky by mali byť aplikované na programy restoratívnej justície a ich proces. Mali by obsahovať právo strán na právnu pomoc pred i po restoratívnom procese, strany by mali byť riadne informované o všetkých ich právach a ochraňované pred použitím nekalých (nespravodlivých) prostriedkov. Dôvernosť (diskrétnosť) procesu je považovaná za princíp, informácie nesmú byť následne zverejnené, s výnimkou udeleného súhlasu stranami. Súdne vyrovnanie založené na restoratívnej dohode by malo vylúčiť trestné stíhanie na rovnakom základe.

Základné princípy zahŕňajú i postupy, čo by sa malo stať, keď strany nedodržia dohodnutú zmluvu a keď nie sú schopné vykonať to, na čom sa dohodli. Základné princípy sa zaoberajú aj samotným výberom sprostredkovateľov, ako by mali vykonávať svoje funkcie, rovnako tak sa zameriavajú na pokračovanie v rozvoji restoratívnych programov, podpore výskumu a vyhodnotení restoratívnych programov.

Groenhuijsen⁶¹ sa zaujímal o to, ktoré právne a procesné záruky by mali sprevádzať zavádzanie restoratívnej intervencie, či už ako integrovaný, alternatívny alebo ako doplnkový článok systému trestnej justície. Existuje veľmi silný tlak v záujme zblížovania medzinárodných štandardov, na úrovni Európskej únie, Rady Európy, tak aj Organizácie Spojených národov. Majú spoločný cieľ, i keď sa v detailoch odlišujú.

⁶¹ Groenhuijsen, M.: Victim-offender mediation: legal and procedural safeguards. Experiments and legislation in some European jurisdictions. In: European Forum for Victim-offender Mediation and Restorative Justice (ed.) Victim-Offender Mediation in Europe. 2000, Leuven. Leuven University Press.

Medzinárodné dokumenty požadujú od všetkých členských štátov, aby podporovali mediáciu v trestných veciach, a aby zabezpečili, že akákoľvek dohoda medzi obeťou a páchatelom dosiahnutá v procese mediácie v trestných veciach bude zobraená do úvahy.

Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (99)19 týkajúce sa mediácie v trestných veciach, v článku 4 stanoví, že **„mediácia v trestných veciach by mala byť dostupná (k dispozícii) vo všetkých štádiách trestného konania“**.

Odporúčanie č. (2008)11 týkajúce sa európskych pravidiel pre mladistvých páchatelov, subjektov sankcií a opatrení, stanoví v základnom princípe 12 nasledovné: **„mediácia alebo iné restoratívne prostriedky by mali byť odporúčané vo všetkých štádiách, resp. v prípadoch zaoberajúcich sa mladistvými páchatelmi“**.

Smernice Európskej únie, ktoré určujú súbor postupov alebo všeobecných zásad, môžu pre členské štáty predstavovať nové príležitosti alebo môžu na základe nich prehodnotiť tie, ktoré už vytvorili. Tieto postupy a zásady sa týkajú právnych základov a fungovania systému trestnej justície vo vzťahu k mediácii, jej vykonávaniu a rozvoju. Významnou úlohou zostáva jednak rozvoj medzinárodných štandardov, tak aj mapovanie ich následného dodržiavania jednotlivými krajinami, najmä pri identifikácii navrhovaných a prebiehajúcich programov restoratívnej justície.

4.2. Restoratívna justícia a ochrana ľudských práv

V súvislosti s ochranou ľudských práv v rámci restoratívnej justície uvažujeme jednak o štandardnej ochrane práv uplatňovanej v systéme trestnej justície, tak aj o ochrane ľudských právach v širších súvislostiach, zároveň zvažujeme, aké dôsledky má restoratívna justícia na práva obetí a páchatel'ov.⁶²

I proces restoratívnej justície má svoje následky, hoci sa zdajú byť menej prísne ako obvyklé reakcie (odozvy) tradičného systému trestnej justície. Musíme mať na pamäti, že tak ako je sankčný charakter opatrení ukladaných v rámci trestnej justície znížený, tak je zvýšená potreba silnej ochrany procesných práv jednotlivých subjektov. Johnstone poukazuje na to, že zástancovia restoratívnej justície majú tendenciu zanedbávať dodržiavanie procesných práv podozrivého, a dokonca považujú prísne procesné pravidlá za kameň úrazu pre dosiahnutie výsledku v rámci restoratívneho procesu.⁶³ Môže to byť spôsobené samotným vnímaním restoratívneho procesu ako netrestného procesu, ktorý je zameraný na nápravu, obnovenie pôvodného stavu, náhradu škody, obdobne ako pri uplatnení náhrady škody v občiansko-právnom konaní. Súčasne Johnstone upozorňuje, že tento prístup nie je správny, pretože vo väčšine prípadov je restoratívny proces vykonávaný v dôsledku spáchaného trestného činu.

Je nevyhnutné ochraňovať práva v rámci restoratívneho procesu?

Ochrana práv v rámci restoratívneho procesu je nevyhnutná. I v rámci tohto procesu sa môže vyskytnúť nebezpečenstvo hroziace právam obetí, v podobe donucovania obetí k ich účasti na restoratívnom procese, ohrozenia bezpečnosti obeť samotnou účasťou páchatela a neobjektívnym procesom, ako aj nedostatkom informácií o tom, čo môžu

⁶² Skelton, A., Sekhonyane, M.: Human rights and restorative justice. In: Johnstone, G., Van Ness, D. (eds.): Handbook of Restorative Justice. Willan Publishing, USA, Canada. 2007. s. 650.

⁶³ Johnstone, G.: Restorative Justice: Ideas, Values, Debates. Willan Publishing, Cullompton. 2002.

obete očakávať od takéhoto procesu. Restoratívny proces nemusí zaručene priniesť nápravu pre obeť, najmä v prípadoch, keď páchatel' zlyhá pri plnení dohôd a škodu nenahradí. Vzhľadom na dôraz kladený na odškodnenie obete môže tento druh zlyhania spôsobiť celkovú nedôveru obete k restoratívnemu procesu a jeho možnostiam reagovať na potreby obetí.

Ďalšie nebezpečenstvo vnímame v súvislosti s osobou podozrivou zo spáchania trestného činu. Totiž väčšina restoratívnych procesov, akými sú napr. mediácia alebo rodinná skupinová konferencia, začína z pozície, že páchatel' musí priznať vinu a prijať svoju zodpovednosť, čo reálne účinne odstraňuje prezumpciu neviny a právo podozrivého nevypovedať. Jasnou odpoveďou na tieto obavy je fakt, že podozrivý sa dobrovoľne vzdáva týchto práv, aby mohol využiť niektorú z foriem restoratívnej justície. Možno sa pýtať, či sú takéto rozhodnutia skutočne dobrovoľné?

Právo na obhajobu je považované za súčasť práva na spravodlivý proces v trestnom konaní. Z praktického hľadiska je u niektorých foriem restoratívnej justície umožnené stranám, aby boli prítomní aj ich právni zástupcovia. Nebezpečenstvo nastáva vtedy, ak prítomní právni zástupcovia neboli vyškolení v oblasti mediácie alebo restoratívnej justície ako takej, vtedy majú tendenciu skôr brániť procesu ako mu pomáhať. Braithwaite nepodporuje myšlienku, aby mal obvinený v procese restoratívnej justície nárok na svoje zastúpenie právnym zástupcom. Na strane druhej považuje za rozumné, aby podozrivý požiadal o radu právnik, či sa má podieľať na restoratívnom programe.⁶⁴ Prospešný model sa objavil na Novom Zélande, kde advokáti mladistvých páchatel'ov pomáhajú mladým ľuďom v rámci rodinnej skupinovej konferencie. Advokáti sú špeciálne školení na túto prácu, v dôsledku čoho sú nápomocní jednak v tomto procese a súčasne zabezpečujú ochranu práv mladistvého.

⁶⁴ Braithwaite, J.: Standards for restorative justice. *British Journal of Criminology*, 2002, 42, s. 563–577.

Iná otázka sa týka samotných záverov, výsledkov, či rozhodnutí vydávaných v restoratívnom procese. Hlavným kritériom pri vydávaní rozhodnutí v trestnom konaní je zásada proporcionality. Warner (1994)⁶⁵ tvrdí, že v trestnom konaní nemôže byť výmera trestu odsudzujúceho rozsudku určená vyššie ako je stanovená hranica odpovedajúca závažnosti trestného činu, a to ani v prípadoch odôvodnenej obavy z budúceho páchania trestnej činnosti, či z dôvodu potreby liečenia páchatela. Avšak tieto úvahy môžu ovplyvňovať závery restoratívneho procesu.

Ďalší problém sa týka odlišností samotných záverov a výsledkov procesu. Restoratívne výsledky môžu mať rôznu podobu a byť tak odlišné od okruhu trestov ukladaných súdmi. Preto tu hrozí nebezpečenstvo týkajúce sa nielen vnútorných rozporov výsledkov v rámci restoratívnej justície, ale aj podstatných rozdielov medzi výsledkom dosiahnutým v rámci restoratívnej justície a rozhodnutím súdu v konaní pred súdom, a to aj v prípadoch obdobných trestných činov. Vo väčšine trestných systémov má odsúdený právo podať odvolanie, ak má za to, že rozhodnutie (uložený trest) nie je primerané závažnosti trestného činu. No v prípade restoratívneho procesu táto možnosť nie je vždy dostupná.

Problematickou sa ukazuje aj otázka dvojitého stíhania. Z práva na spravodlivý proces vyplýva, že nikto nesmie byť stíhaný dvakrát v tej istej veci. Avšak, v prípade restoratívneho procesu môže tento problém vzniknúť vtedy, ak páchateľ spočiatku dodržiava dohodu, no neskôr nespĺní všetky podmienky dohody. Warner poukazuje na to, že táto situácia neodpovedá porušeniu zásady nie dvakrát v tej istej veci, pretože tu neexistuje predchádzajúce odsúdenie za trestný čin. Napriek tomu nebezpečenstvo tu existuje, hoci páchateľ už niekoľko mesiacov vykonával všeobecne prospešné práce alebo zaplatil už určitú sumu peňazí (nahradil škodu sčasti), a to vrátiť ho späť do systému trestnej justície, ak poruší podmienky ku koncu sledovaného obdobia.

⁶⁵ Warner, K.: Family group conferences and the rights of offender. In: Alder, C., Wunder-sitz, J. (eds.): Family Conferencing and Juvenile Justice: The Way Forward or Mismatched Optimism? Australian Institute of Criminology, Canberra. 1994.

V neposlednom rade je potrebné sa zamyslieť nad rizikom hroziacim obžalovaným deťom („child defendants“). Vzhľadom na nedostatok skúseností sú deti veľmi ľahko ovplyvniteľné, preto tu existuje väčšia pravdepodobnosť, že by mohli byť nútené do falošného priznania, aby sa zabránilo ďalším problémom. Dumortier⁶⁶ vykonal výskum, ktorý ukazuje, že deti sú často vylúčené z mediácie kvôli ich neschopnosti splácať finančné odškodnenie a kvôli nebezpečenstvu prístúpenia k dohode, ktorú nemôžu reálne splniť. Haines⁶⁷ upozornil na situáciu, keď je dieťa karhané v miestnosti plnej dospelých osôb. V prípadoch mladistvých páchatelov, je nevyhnutné im zabezpečiť špeciálnu starostlivosť, aby samotný proces nevedol k dominancii dospelej osoby alebo k neúctivým a ponižujúcim záverom. Morris⁶⁸ zdôraznil, že hroziace riziká sú minimalizované, ak je dieťa správne podporované v celom procese.

Kritici často vytykajú restoratívnej justícii jej neschopnosť riešiť otázky týkajúce sa sociálnej spravodlivosti. Táto otázka sa objavuje najmä pri posudzovaní práv účastníkov v rámci restoratívnych zásahov. Celosvetovo sa prehlbujú ekonomické, sociálne a rasové nerovnosti. Je pravdepodobné, že práva takýchto osôb, osôb vylúčených a zraniteľných, budú v dôsledku nerovností v restoratívnom procese ohrozené. Nemožno tvrdiť, že systém trestnej justície je lepším arbitrom na otázky sociálnej spravodlivosti. Širšie zameranie restoratívnej justície ju predsa len predurčuje predniesť tieto záležitosti do centra pozornosti teórie a praxe.

⁶⁶ Dumortier, E.: Legal rules and safeguards within Belgian mediation practices for juveniles. In: Weitekamp, E., Kerner, H. J. (eds.): *Restorative Justice in Context: International Practice and Directions*. Willan Publishing. Cullompton. 2003.

⁶⁷ Haines, K.: Some principled objections to a restorative justice approach to working with juvenile offenders. In: Walgrave, L. (ed.): *Restorative Justice for Juveniles: Potentialities, Risks, and Problems for Research*. Leuven University Press. Leuven. 1997.

⁶⁸ Morris, A.: Critiquing the critics: a brief response to critics of restorative justice. *British Journal of Criminology*. 2002. s. 42, s. 596–615.

Pozorovatelia a výskumníci sa obávajú dopadov nevyváženej moci, ktorá marí zábery restoratívnych zásahov.⁶⁹ Tieto nezrovnalosti vyplývajú z rozdielov akými sú rasa, spoločenská trieda, kultúra, vek a pohlavie, a predstavujú značnú hrozbu pre ochranu a podporu práv menších v rámci programov restoratívnej justície. Mbambo a Skelton⁷⁰ vyjadrili svoje obavy nad deťmi podozrivými z trestných činov v afrických komunitách, nakoľko tie boli viktimizované komunitou, niekedy aj násilne. Komunita bola nahnevaná kvôli spáchanému trestnému činu.

Ochrana ľudských práv musí byť nevyhnutnou súčasťou restoratívnej justície. Braithwaite⁷¹ ponúka zoznam hodnôt relevantných pre restoratívnu justíciu, ktoré rozdelil do troch skupín. *Prvú kategóriu* popisuje ako *určujúce hodnoty*, predstavujúce základné procesné garancie. Patrí tu posilnenie a rešpektovanie zákonom stanovených horných hraníc (sadzieb) sankcií, ohľaduplné počúvanie, rovnaký záujem o zainteresované strany, zodpovednosť, možnosť podať odvolanie, a rešpektovanie základných ľudských práv vyplývajúcich z medzinárodných dokumentov. *Druhá skupina hodnôt* restoratívnej justície je označovaná ako „*maximalizácia štandardov*“ v tom zmysle, že štandardy by mali byť všemožne podporované a presadzované. Štandardy sa týkajú liečenia, resp. uzdravovania a obnovovania, navracania do pôvodného stavu. Táto skupina zahŕňa základné druhy obnovy v jej podobách, akými sú náhrada škody, navrátenie majetku, obnovenie (znovuzískanie) dôstojnosti, súcit, sociálna podpora a predchádzanie budúcemu bezpráviu. *Tretia skupina štandardov* je charakterizovaná ako „*naliehavé štandardy*“, ktoré sa vynárajú až neskôr. Takými sú ľútosť nad bezpráviom,

⁶⁹ Daly, K.: Restorative justice: the real story. *Punishment and Society*, 2002, 4, s. 55–79; Dumortier, E.: Legal rules and safeguards within Belgian mediation practices for juveniles. In: Weitekamp, E., Kerner, H. J. (eds.): *Restorative Justice in Context: International Practice and Directions*. Willan Publishing, Cullompton. 2003.

⁷⁰ Mbambo, B., Skelton, A.: Preparing the South African community for implementing a new restorative child justice system. In: Walgrave, L. (ed.): *Repositioning Restorative Justice*. Willan Publishing, Cullompton. 2003.

⁷¹ Braithwaite, J.: Principles of restorative justice. In: Von Hirsch, A. et al. (eds.): *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms?* Hart Publishing, Oxford. 2003.

ospravedlnenie, odsúdenie konania, odpustenie osobe a zľutovanie, súcit. Na rozdiel od druhej kategórie, účastníci by nemali byť aktívne podporovaní uvádzať tieto štandardy do popredia, ale malo by im byť jednoducho umožnené tieto hodnoty objavovať.

4.3. Modely restoratívnej justície

Restoratívna justícia je celosvetový fenomén. Táto kapitola odzrkadľuje globálnu výzvu restoratívnej justície a snahu načrtnúť, akým spôsobom boli prebrané (osvojené) princípy a postupy restoratívnej justície a ich uplatnenie v rôznych častiach sveta. V súčasnosti nie je možné s istotou povedať, koľko schém (modelov) restoratívnej justície, programov a iných foriem intervencie, sa vo svete či tej ktorej krajine využíva. Existuje množstvo najrôznejších restoratívnych praktík.

Miers považuje za restoratívne praktiky nasledujúce formy: *neformálna mediácia* („informal mediation“), *mediácia medzi obeťou a páchatelom (zmier)* („victim-offender mediation“), *konferencia medzi obeťou a páchatelom* („victim-offender conferencing“), *zmierovacie skupiny medzi obeťou a páchatelom* („victim-offender groups“), *rodinné skupinové konferencie* („family group conferencing“), *restoratívne konferencie* („restorative conferencing“), *restoratívne varovania* („restorative cautioning“), *komunitné konferencie* („community conferencing“), *súdenie v kruhu* („sentencing circles“), *domorodé alebo obecné zhromaždenia* („tribal or village moots“), *komunitné výbory alebo súdy* („community panels or courts“), *ozdravné kruhy* („healing circles“) a *mnoho ďalších komunitných združení* („communitarian associations“).⁷² Tieto formy sa menia v závislosti od politických a právnych filozofií, zdôrazňujúcich preferencie spoločnosti a skupín, uprednostňujúce jednu formu pred druhou.

Porovnaním zistíme, že v mnohých krajinách sa uplatňujú rôzne formy restoratívnej justície. Považujeme za nevyhnutné vykonať medzinárodné porovnanie restoratívnych programov uplatňovaných v rámci jednotlivých krajín, ktoré sú dôležité pre regionálny, národný a medzinárodný rozvoj restoratívnej justície.

V kontexte odlišného sociálneho, ekonomického, politického a právneho prostredia v jednotlivých nielen európskych krajinách je možné sledovať rôzne formy, resp. modely restoratívnej justície.

⁷² Miers, D.: The international development of restorative justice. s. 447–467. In: Jonhstone, G., Van Ness, D. (eds.): Handbook of Restorative Justice. Willan Publishing. USA, Canada. 2007. s. 650.

4.3.1. Mediácia

Mediácia je najstaršou a najrozvinutejšou formou restoratívnej justície s pevnými empirickými základmi. Táto forma restoratívnej justície má svoje korene v programoch, ktoré sa rozvíjali v Severnej Amerike, zdôrazňovali hodnoty, akými sú odpustenie a uzmierenie. Z historického hľadiska sa pokusy zblížovania obetí a páchatelov, za súčasnej asistencie školeného mediátora, kedy rozprávajú o tom, čo sa stalo a rozhodujú čo s tým robiť, datujú od začiatku 70-tych a 80-tych rokov minulého storočia. Tieto prvé snahy o humanizáciu trestného procesu, prostredníctvom primätia páchatela k prevzatiu zodpovednosti voči obeti za trestný čin, dostali pomenovanie „**Programy zmierenia (narovnaní) obeť a páchatela**“ („**Victim-Offender Reconciliation Programs**“). Samotnú myšlienku a potrebu poľudštenia trestania za spáchané zlo podporovali praktici pracujúci v komunitných programoch cirkvi a v systéme trestnej justície pre mládež. Počiatočná podoba programov prešla mnohými zmenami, ktoré sa týkali štruktúry, zamerania i označenia. Mediácia v USA sa v porovnaní s európskymi krajinami vyvíjala trochu inak. Vytvorenie legislatívnych základov a politika podporujúca mediáciu sa výrazne podpísali pod rastúci vplyv mediácie a jej akceptáciu ako vhodného spôsobu riešenia trestných činov (prečinov i zločinov) mladistvých i dospelých páchatelov.

Programy zmierenia obeť a páchatela boli zavedené v Kanade a USA. Ich cieľom bolo zmierenie, urovnanie zahŕňajúce uzdravenie a obnovenie vzájomných vzťahov.⁷³ Postupom času došlo k premenovaniu procesu na „**Mediácia**“ („**Victim-Offender Mediation**“), toto pomenovanie sa praktikom javilo ako vhodnejšie, pretože v prípadoch mnohých trestných činov boli obeť a páchatel, pred činom, celkom cudzie osoby, a preto nemali žiaden základ pre nejaké pomerenie.⁷⁴ Hoci sa mediácia zameriavala prevažne na vzájomné pôsobenie medzi páchatelom a obeťou, kritici sa obávali, že mediácia bude len jednou z ďalších fo-

⁷³ McCold, P.: The recent history of restorative justice. s. 23–51. In: Sullivan, D., Tift, L. (eds.): Handbook of restorative justice. Routledge. New York. 2006.

⁷⁴ Van Ness, D., Heetderks, K.: Restoring justice. Second Edition. Anderson Publishing Company. Cincinnati, OH. 2002.

riem sprostredkovania, alebo dokonca ešte horšie, že presunie dôraz z dialógu medzi obeťou a páchatelom na vyjednávanie dohôd v rámci iných mediačných služieb. Ďalšie označenie „**Konferencia medzi obeťou a páchatelom**“ („*Victim-Offender Conferencing*“) sa objavilo ako alternatívne označenie, podľa ktorého konferencia otupuje potenciálnu hrozbu profesionálneho mediátora. Navyše konferencia stavala do popredia samotný proces vzájomného pôsobenia medzi obeťou a páchatelom, pred potenciálnymi výsledkami dosiahnutými v rámci mediačného vyjednávania. V súčasnej dobe sa používajú všetky uvedené názvy – *Mediácia, Programy zmierenia obeť a páchatela i Konferencie medzi obeťou a páchatelom*.

Vývoj mediácie v Európe je datovaný približne v rovnakom období. Začiatkom 80-tych rokov minulého storočia začali prebiehať pilotné projekty mediácie v Nórsku a Fínsku, neskôr v Anglicku a Nemecku. Zavedenie mediácie v jednotlivých krajinách Európy súviselo s prijatím Odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č. (99)19 ohľadom mediácie v trestných veciach. Tento dokument rieši všeobecné zásady mediácie, ako aj postupy školení a praktického uplatnenia mediácie. Hoci uvádzané ustanovenia nie sú záväzné a ich vplyv je v jednotlivých krajinách rôzny, predsa je toto odporúčanie považované Európskym fórom pre mediáciu a restoratívnu justíciu („European Forum for Mediation and Restorative Justice“) založeným v roku 2000, za veľmi dôležitý súhrn postupov a vhodný nástroj na dosiahnutie jeho cieľov.⁷⁵

Rozvoj mediácie v Európe nebol jednotný, práve naopak, pozostáva zo širokej škály postupov. V Nórsku je mediácia súčasťou komunitného prístupu riešenia konfliktov, pričom za mediátorov sa dobrovoľne hlásia zástupcovia mesta alebo obce, a tí následne absolvujú základný štvordňový tréning mediácie. Naproti tomu, mediácia v Českej republike je poskytovaná ako profesionálna služba, ktorej školenie zabezpečuje Ministerstvo spravodlivosti v spolupráci s Probačnou a mediačnou

⁷⁵ Umbreit, Mark S., Peterson Armour, M.: *Restorative Justice Dialogue. An Essential Guide for Research and Practice*. Springer Publishing Company. New York. 2011. s. 111–141.

službou. V Anglicku je mediácia súčasťou národnej restoratívnej stratégie rozvinutej vo Veľkej Británii.⁷⁶

V zahraničných právnych úpravách sledujeme rozdiely týkajúce sa zodpovedného subjektu realizujúceho mediáciu, od mimovládnych organizácií (Belgicko), cez probačnú službu (Rakúsko, Maďarsko), sociálne služby (Fínsko, Chorvátsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko) až po súkromné subjekty (Holandsko, Macedónsko, Poľsko, Rumunsko). Vo Veľkej Británii úlohu mediátora vykonáva polícia, v Litve sú mediátormi sudcovia, v Turecku sú to nestranné osoby, v Nórsku a Fínsku vyškolení dobrovoľníci, v Rakúsku profesionáli, inde pozíciu mediátorov zastupujú prokurátori.⁷⁷

Mediačný proces je poznačený konkurenčnými víziami a rôznorodosťou postupov, jeho realizáciou v odlišných štádiách trestného konania, najčastejšie ako odklonný proces či postup.

Väčšina programov využíva mediáciu nepriamo, kedy sa mediátor jednotlivu porozpráva s obeťou a páchatelom, získa od nich informácie, návrhy, podnety a možnosti strán. Prax odôvodňuje takýto postup tým, že v prípadoch, pokiaľ nejde o trvalý vzťah, alebo škoda na majetku bola nepatrná, alebo emocionálne problémy boli zanedbateľné, proces prebiehajúci tvárou v tvár je časovo náročný a zbytočný pre riešenie finančnej kompenzácie.

Právne úpravy krajín Belgicka, Holandska, Dánska, Fínska, Švédska nasledujú stratégiu restoratívnej justície výrazne orientovanej na obeť trestnej činnosti („*victim-oriented strategy*“). Pri obmedzenom okruhu trestných činov je praktické využitie restoratívnej justície spojené so systémom trestnej justície a podmienené súdnym rozhodnutím. V mnohých európskych krajinách je mediácia predpokladom pre aplikáciu odklonov. Restoratívna justícia prichádza do hry ako prostriedok

⁷⁶ Pelikan, C., Trencz, T.: Victim offender mediation and restorative justice: The European landscape. s. 63–90. In: Sullivan, D., Tift, L. (eds.): Handbook of restorative justice: A global perspective. Routledge. New York. 2006.

⁷⁷ Dúnkel, F., Grzywa, J., Horsfield, P.: Restorative Justice and Mediation in Penal Matters in Europe. Nепublikovaná prednáška prezentovaná na Medzinárodnej konferencii v Gdan-sku dňa 11. mája 2013.

či prvok odklonov od trestného stíhania, alebo je základom pre zmierenie trestu.

Príkladom je Rakúsko, kde mediácia predstavuje jednu z možností odklonov v rámci predsúdneho i súdneho konania, pre páchatelov všetkých vekových kategórií. Mediácia môže byť aplikovaná v prípade trestných činov, u ktorých horná hranica trestnej sadzby neprevyšuje päť rokov, páchatel prevzal zodpovednosť za spáchaný trestný čin a obe strany dobrovoľne súhlasia s procesom mediácie. Úspešným výsledkom mediácie prípad končí. V iných krajinách sa mediácia stáva súčasťou trestného procesu, konkrétne odklonu, v ktorom predstavuje prostriedok na dosiahnutie dohody, uzmierenia, urovnania. Napríklad vo Fínsku, dosiahnutie zmierenia prostredníctvom mediácie môže byť spojené so zastavením trestného stíhania, využitím odklonu alebo zmiernením trestu.

Definície mediácie

Mediácia je v súčasnosti veľmi populárnou, najčastejšie využívanou formou restoratívnej justície v Severnej Amerike i Európe. Na rozdiel od iných foriem restoratívnej justície, je proces mediácie primárne zameraný na nápravu vzťahov medzi páchatelom a obeťou a až následne na samotný trestný čin. Mediačné programy prekvitajú, spájajú obeť a páchatelov prostredníctvom odborne vyškoleného mediátora. Cieľom mediácie je poskytnúť obeť a páchatelovi bezpečné prostredie, v ktorom budú schopní diskutovať o trestnom čine, jeho dopade (následkoch), spôsobe ujme, a vytvoriť príležitosť pre nápravu spôsobenej škody.

Mediácia je prevládajúcou formou restoratívnej justície v trestných veciach (v zahraničných právnych úpravách je označovaná ako „*Victim-Offender-Mediation*“ alebo „*Reconciliation*“).

Mediácia je definovaná ako dobrovoľné stretnutie obeť a páchatela, uľahčené neustranným mediátorom za účelom zmierenia strán a dosiahnutia nápravy (náhrady) prostredníctvom vzájomnej dohody. Mediácia je proces, pomocou ktorého je umožnené obeť a páchatelovi, ak dobrovoľne súhlasia, aktívne sa zúčastniť na riešení záležitostí týkajú-

cich sa trestného činu, prostredníctvom pomoci nestranej tretej strany (mediátora).⁷⁸ Liebmann definuje mediáciu ako „proces, v ktorom nestranná tretia strana pomáha dvom (alebo viacerým) sporným stranám dospieť k dohode“.⁷⁹ Mediácia poskytuje obeti a páchatelovi bezpečné prostredie, v ktorom môžu viesť diskusiu o trestnom čine, môžu dospieť k vzájomnej dohode o tom, ako by mali byť vyriešené (odstránené) následky trestného činu. Mediácie sa zúčastňuje páchatel a obeť dobrovoľne, zhodujú sa na skutočnostiach týkajúcich sa trestného činu a následne i na rozdelení úloh v procese, a je im poskytnuté bezpečné prostredie, v ktorom je ich stretnutie nestranne sprostredkované treťou stranou.⁸⁰

V súvislosti s používaním pojmov mediácia („mediation“) a zmierenie, resp. zmier („reconciliation“) je potrebné byť opatrný. Niektoré európske krajiny upravujú v právnych úpravách tzv. proces zmiernenia, resp. zmieru (napr. Grécko, Litva, Srbsko, Slovensko, Turecko), kde osobou zodpovednou za vedenie procesu zmiernenia je prokurátor alebo sudca, ktorý prakticky neguje akúkoľvek pravdepodobnosť nestrannosti ním moderovaného procesu. Okrem toho, z právneho hľadiska, v mnohých krajinách Európy je pojem „zmierenie, urovnanie, narovnanie“ (reconciliation) chápaný ako výsledok a nie ako proces, v rámci ktorého došlo k uzmierneniu obete a páchatela. V tejto súvislosti býva mediácia používaná ako jeden z prostriedkov dosiahnutia uzmiernenia.

Preto je nevyhnutné uvedomiť si odlišné chápanie mediácie a zmieru. Podľa lexikónu restoratívnej justície⁸¹ je vo všeobecnosti pojem *mediácia* (*sprostredkovanie*) („*mediation*“) chápaný ako spôsob riešenia sporu, v ktorom neutrálna tretia strana uľahčuje vyjednávanie medzi spornými stranami. Je to proces, v ktorom si môžu strany zachovať kontrolu

⁷⁸ Odporúčanie č. R (1999)19 Výboru ministrov členským štátom Rady Európy týkajúce sa mediácie v trestných veciach, 15. december 1999, Štrasburg.

⁷⁹ Liebmann, M.: *Restorative Justice – How it works*. Jessica Kingsley Publishers. London. 2007. s. 27.

⁸⁰ Umbreit, M., Coates, R. B.: *The Impact of Victim Offender Mediation. Two Decades of Research*. s. 161–177. In: Umbreit, M. (ed.): *The Handbook of Victim-Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research*. Jossey-Bass. San Francisco. 2001.

⁸¹ Karabec, Z. (eds.): *Restoratívni justice – sborník příspěvků a dokumentů*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 2003. s. 77–87.

nad sporom a prijať riešenie, ktoré je prijateľné pre všetky zúčastnené strany. V súvislosti s riešením problému sa im poskytuje fórum, kde sa strany môžu uznieť na presvedčení, že sa všetko deje v ich najlepšom záujme. Sprostredkovatelia vo všeobecnosti neposkytujú rady ani návrhy. Sprostredkovanie je dobrovoľné a dôverné. Dohodnuté dohody môžu byť právne záväzné.

Naproti tomu pojem *zmier* (*uzmierenie, narovnanie*) („*reconciliati-on*“) predstavuje vyriešenie konfliktu či hádky priateľským spôsobom alebo znovunastolenie priateľských vzťahov s niekým potom, ako sa odcudzili. Zmierenie prináša ukludnenie a urovanie. Pri zmiere má tretia strana relatívne vysoký podiel na diskusiách a jej pôsobenie sa neobmedzuje na pomocnú úlohu prostredníka.

Proces mediácie

Podľa odbornej literatúry má proces mediácie štyri fázy, a to (1) *Príjem* (*odporúčanie mediácie*), (2) *Príprava mediácie*, (3) *Mediácia* a (4) *Prešetrovanie* (*doplňujúce správy*).

Prvá fáza, príjem (odporúčenie mediácie) – väčšina programov umožňuje „príjem“ potom ako páchatel formálne prizná svoju vinu pred súdom. Iné programy akceptujú aj tie prípady, ak bola priznaná vina a odložené trestné stíhanie. Prípady je pridelený buď personálu alebo dobrovoľnému mediátorovi. Približne 2/3 prípadov odporučených na mediáciu tvoria prečiny a zvyšnú 1/3 tvoria zločiny. Medzi najčastejšie prípady odporúčané na mediáciu patrí vandalizmus, drobné útoky, krádeže a lúpeže. Primárnym zdrojom informácií pre rozhodnutie, ktorý prípad je vhodný na mediáciu, sú probační úradníci, sudcovia a prokurátori. Fáza príjmu začína doručením odporúčania prípadu na mediáciu a končí pridelením prípadu buď personálu, alebo dobrovoľnému vedúcemu prípadu, ktorý bude plniť úlohu mediátora. Väčšina programov používa nasledujúce kritéria pre príjem alebo odporúčanie prípadu na mediáciu:

- *druh trestného činu, najmä majetkové trestné činy, akými sú krádeže vlámaním do bytov, domov, obchodov, krádeže prosté, vandaliz-*

mus, majetkové trestné činy týkajúce sa jednotlivcov alebo malých podnikov, jednoduché (menej závažné) útoky

- *priznanie viny páchatelom*
- *identifikovateľné straty a potreba náhrady škody (odškodnenia)*
- *maximálne dve predchádzajúce odsúdenia*
- *žiadne vážne duševné ochorenie*
- *žiadna aktívna závislosť na návykových látkach.*

Následne po prijíme je potrebné ustáliť tri základné úlohy. Jednak ide o presné zaznamenanie informácií o obeti a páchatelovi na príjmových formulároch, ďalej zaslanie listu obeti a páchatelovi za účelom predstavenia sa a konečne priradenie veci mediátorovi, či už z radov zamestnancov alebo dobrovoľníkov.

Druhá fáza, príprava mediácie, začína zadaním prípadu mediátorovi a končí otvorením prvého spoločného mediačného stretnutia. Pre túto fázu sú stanovené viaceré úlohy. Jednak ide o objasnenie podstaty samotnej mediácie páchatelovi, potenciálnych výhod podporujúcich jeho účasť na mediácii a prípravu páchatela na účasť na tomto procese. Mediátor si vypočuje páchatelovo popísanie spáchaného trestného činu, tiež vyhodnotí páchatelovu schopnosť náhrady škody, práce pre obeť alebo všeobecne prospešnej práce. Ďalšou úlohou je zabezpečiť súhlas obete s účasťou na procese a rovnako tak ju pripraviť na mediačný proces. Tomu predchádza nadviazanie prvotného kontaktu s obeťou, mediátor navrhne obeti stretnutie. Potom ako si mediátor vypočuje obeť, aké dopady mal spáchaný trestný čin na život obete, pozve obeť, aby sa zúčastnila na mediačnom stretnutí. Súčasne zvýrazní absolútnu dobrovoľnosť jej účasti. Ostatnou úlohou je zorganizovať a naplánovať mediačné stretnutie. Táto fáza je dôležitá, nakoľko má priamy dopad na skutočné mediačné stretnutie. Pokiaľ nie je vybudovaný vzťah a dôvera medzi páchatelom a obeťou, nie je možné prikrčiť k mediačnému stretnutiu. S tým veľmi úzko súvisí schopnosť mediátora pozorne si vypočuť obeť i páchatela ohľadom spáchaného trestného činu. Obeť nesmie byť mediačným procesom sekundárne viktimizovaná.

Fáza mediácie začína prvotným stretnutím obete a páchatela tvárou v tvár a končí schválením dohody, ktorá predstavuje podmienku pre odloženie trestného stíhania alebo probáciu. S touto fázou sú spojené

nasledujúce úlohy: vedenie mediačného stretnutia, úspešné ukončenie mediácie podpísaním zmluvy o odškodnení, zabezpečenie následnej konferencie, ak je nutná, a odovzdanie dohody príslušným orgánom. Samotné mediačné stretnutie otvára mediátor, vysvetlí svoju úlohu, identifikuje problém a poučí účastníkov o pravidlách komunikácie počas mediácie. Prvá časť mediačného stretnutia je zameraná na diskusiu o spáchanom trestnom čine a pocitoch s ním spojenými. Najprv obeť vykreslí ako vníma spáchaný trestný čin, potom nasleduje popis trestného činu očami páchatela. Obeť máva zriedkakedy možnosť priamo vyjadriť svoje pocity pred osobou, ktorá jej ublížila alebo ju akýmkoľvek spôsobom poškodila a súčasne možnosť položiť jej otázky „Prečo práve ja?“ alebo „Ako ste sa dostali do nášho domu?“ alebo „Sledovali ste nás? Plánujete sa vrátiť?“ Stretnutie s obeťou je pre páchatela nepríjemné predovšetkým preto, že má pred sebou osobu, ktorú poškodil. Druhá časť mediačného stretnutia sa sústreďí na diskusiu o ujme a vyjednávaní prijateľnej dohody o odškodnení, ktorá predstavuje hmatateľný symbol riešenia problému a prijatia zodpovednosti. Obsah dohody o odškodnení býva rôzny, kým niektoré obeť požadujú výhradne majetkové odškodnenie, iné obeť požadujú, aby páchatel vykonal prvý krok k zmene svojho správania, čím sa znižuje pravdepodobnosť spáchania trestného činu v budúcnosti, preto trvajú na tom, aby sa páchatel podrobil liečeniu alkoholovej alebo drogovej závislosti. Niektoré obeť vyžadujú, aby páchatel osobne nahradil škodu, ktorú spôsobil (napr. vandalizmom) alebo vykonal nejakú službu pre komunitu. Iným obeť postačí úprimné ospravedlnenie. Hoci odškodnenie je dôležitým cieľom mediácie, predsa ho presahuje samotná možnosť vzájomnej komunikácie medzi stranami o skutočných emocionálnych a praktických dopadoch trestného činu na ich život.

Poslednou fázou je fáza prešetrovania, ktorá začína schválením dohody o odškodnení príslušnými orgánmi a končí uzavretím prípadu. S touto fázou je späté udržiavanie telefonického spojenia s obeťou raz za mesiac, za účelom sledovania páchatelovho plnenia dohody o odškodnení. Ak páchatel nedodržiava dohodu, je nevyhnutné ďalej pôsobiť na páchatela a spolu s pomocou probačného úradníka dohliadať na jej splnenie. Nasleduje vedenie naplánovaných ďalších konferencií

obete a páchatela až po finálne ukončenie prípadu. V záujme posilnenia prevzatia osobnej zodpovednosti páchatela vo vzťahu k obeti, môžu plniť nasledujúce stretnutia obete a páchatela kľúčovú úlohu. Tieto neformálne stretnutia poskytujú možnosť preskúmať ako sa plní dohoda o odškodnení, ako aj prediskutovať akékoľvek problémy súvisiace so splátkovým kalendárom. Ochota a potreba pokračovať v ďalších stretnutiach závisí v mnohých prípadoch od výšky čiastky odškodného, ktorú treba zaplatiť. Mediácia je často využívaná v prípade mladistvých, ktorí nie sú vždy schopní v plnej výške finančne odškodniť obeť. V Nemecku je možné, aby si takíto páchatelia bez dostatočných finančných zdrojov, požičali financie bez úrokov z tzv. fondu pre obeť, za účelom odškodnenia obete. Páchatelia môžu splácať úver v splátkach alebo môžu vykonať charitatívnu činnosť či činnosť pre komunitu. Miera spätného splatenia je nad 90 %.⁸²

Empirické skúmanie

Praktické využitie mediácie je založené na presvedčivých empirických dôkazoch. Významné empirické skúmanie, ktoré bolo zamerané na vplyv a pôsobenie programov mediácie, sa realizovalo v priebehu uplynulých 25 rokov. Výskumy sledovali mieru účasti obete a páchatela na mediácii, dôvody účasti, spokojnosť účastníkov, vnímanie férovosti účastníkmi, odškodnenie a náhradu škody, odklony, recidívu a náklady. Z hľadiska *miery účasti na mediácii* bolo zistené, že približne 40 %–60 % obetí trestnej činnosti participuje na programoch mediácie, z toho 91 % obetí uvádza, že ich účasť na mediácii bola dobrovoľná.⁸³ Ostatnými *dôvodmi účasti* bol záujem pomôcť páchatelovi; dozvedieť sa prečo páchatel spáchal trestný čin; komunikovať s páchatelom o následkoch trestného činu a uistiť sa, že páchatel nebude pokračovať v páchaní trestnej činnosti.⁸⁴ Páchatelia si vybrali proces mediácie, pretože

⁸² Pelikan, C., Trencz, T.: Victim offender mediation and restorative justice: The European landscape. s. 63–90. In: Sullivan, D., Tift, L. (eds.): Handbook of restorative justice: A global perspective. Routledge. New York. 2006.

⁸³ Umbreit, M. S.: Victim meets offender. Criminal Justice Press. Monsey, NY. 1994.

⁸⁴ Coates, R., Burns, H., Umbreit, M. S.: Why victims choose to meet with offenders. Offender Programs Report, 2004, 8 (4), s. 55–57.

sa chceli vyrovnat' s obeťou; preniesť sa cez túto skúsenosť; zapôsobiť na súd alebo sa ospravedlniť obeti.⁸⁵ Na strane druhej uvádzaným dôvodom neúčasti páchatelov na procese mediácie bola skutočnosť, že im to poradili právnici.⁸⁶

Miera spokojnosti účastníkov s procesom mediácie bola vysoká ako v prípade obetí, tak aj páchatelov, naprieč mestami, kultúrami či závažnosťou spáchaných trestných činov. Až 8 z 10 účastníkov vyjadrilo spokojnosť s procesom mediácie, navyše porovnaním bolo zistené, že účastníci mediácie boli spokojnejší so systémom trestnej justície, ako obeť a páchatelia, ktorí prešli tradičným trestným stíhaním.⁸⁷ Mnohé obeť priznávajú, že hoci prvotným dôvodom ich účasti na mediácii bolo získať odškodnenie od páchatela, predsa si najviac cenia možnosť porozprávať sa s páchatelom. Štúdie vo viac ako 40 % prípadoch poukázali na tri skutočnosti: (1) obeť má dobrý pocit z mediátora, (2) obeť vníma dohodu o odškodnení ako férovú a spravodlivú a (3) obeť má veľmi silnú počiatočnú túžbu stretnúť sa s páchatelom.⁸⁸ S ohľadom na *spravodlivosť* štúdie ukazujú, že viac ako 80 % účastníkov mediácie naprieč prostrediu, kultúre a druhu trestného činu vyjadrilo záver, že proces bol spravodlivý pre obidve strany a výsledky dohody sú férové.⁸⁹

Z hľadiska **odškodného a náhrady škody** štúdie potvrdzujú veľmi pestré formy: priame odškodnenie obeť, výkon všeobecne prospešnej práce, výkon práce pre obeť alebo iné neobvyklé náhrady dohodnuté

⁸⁵ Abrams, L., Umbreit, M. S.: *Youthful offenders response to Victim Offender Conferencing in Washington County*. St. Paul, MN: Center for Restorative Justice and Peacemaking, 2002; Coates, R., Gehm, J.: *Victim meets offender: An evaluation of victim-offender reconciliation programs*. In: PACT Institute of Justice. Valparaiso. 1985.

⁸⁶ Schneider, A.: *Restitution and recidivism rates of juvenile offenders: Results from four experimental studies*. *Criminology*, 1986, 24, s. 533–552.

⁸⁷ Umbreit, M. S.: *Restorative justice through mediation: The impact of offenders facing their victims in Oakland*. *Journal of Law and Social Work*, 1995, 5, s. 1–13.

⁸⁸ Umbreit, M. S., Bradshaw, W.: *Factors that contribute to victim satisfaction with mediated offender dialogue in Winnipeg: An emerging area of social work practice*. *Journal of Law and Social Work*, 2003, 9 (2), s. 35–51.

⁸⁹ Evje, A., Cushman, R.: *A summary of the evaluations of six California victim offender rehabilitation programs*. San Francisco: Administrative Office of the Courts, 2000; Umbreit, M. S., Roberts, A. W.: *Mediation of criminal conflict in England: An assessment of services in Coventry and Leeds*. Center for Restorative Justice and Mediation. St. Paul, MN. 1996.

medzi obeťou a páchatelom. Ospravedlnenia sú veľmi častou súčasťou dohody o odškodnení. Ak sa uskutočnilo mediačné stretnutie, došlo vo viac ako 90 % prípadov k dosiahnutiu vzájomnej dohody, pričom približne v 80 %–90 % bola dohoda riadne splnená. Čo sa týka **dopadu mediácie na recidívu**, štúdie ukazujú zmiešané výsledky. Štúdia sledujúca vzorku 1 298 mladistvých páchatelov, z ktorých sa 619 zúčastnilo mediácie a 679 sa nezúčastnilo mediácie, preukázala, že recidíva mladistvých zúčastnených na mediácii bola významne nižšia (32 %) ako recidíva u druhej skupiny mladistvých, a ak aj recidivovali, spáchali menej závažné trestné činy.⁹⁰

Ďalším sledovaným kritériom bola otázka **nákladov**. Náklady na prípad sú ovplyvnené počtom riešených prípadov a časom venovaným tomuto prípadu. Niektoré mediačné programy mali dopad na celkovú dĺžku trvania uväznenia, náklady na uväznenie, či celkový počet súdnych konaní.⁹¹ Navyše čas strávený na spracovaní prípadu mal vplyv na celkové náklady. Štúdie ukázali, že celkový čas potrebný pre mediačný proces predstavuje len 1/3 času potrebného na ukončenie prípadu v tradičnom súdnom konaní.⁹²

4.3.2. Konferencie

Najznámejšou formou restoratívnych konferencií sú Rodinné skupinové konferencie („Family Group Conferencing“), pôvodne rozvíjané na Novom Zélande. Tento model primárne hľadal možnosti riešenia trestnej činnosti mladistvých. Je charakteristický účasťou širokého okruhu osôb, kolektívnou tvorbou rozhodnutia, združovaním, resp. zblížovaním mladých ľudí, ich rodín a komunity za účelom stanovenia vhodného prostriedku nápravy a náhrady pre obeť.

⁹⁰ Nugent, W., Umbreit, M. S., Wiinamaki, L., Paddock, J.: Participation in victim-offender mediation and severity of subsequent delinquent behavior: Successful replications? *Journal of Research in Social Work Practice*, 2001, 11 (1), s. 5–23.

⁹¹ Clarke, S., Valente, E., Mace, R.: Mediation of interpersonal disputes: An evaluation of North Carolina's programs. Chapel Hill, NC: Institute of Government. University of North Carolina. 1992.

⁹² Stone, S., Helms, W., Edgeworth, P.: Cobb County juvenile court mediation program evaluation. State University of West Georgia. Carrollton, GA. 1998.

Konferencie sa ako model restoratívnej justície vyznačujú širokým okruhom účastníkov: rodinných príslušníkov, priateľov, významných zástupcov miestnej komunity. Premena páchatela v takom širokom okruhu účastníkov poskytuje sľubné vyhliadky pre opätovné začlenenie páchatela do komunity.⁹³ V mnohých častiach sveta možno vidieť príklady stretnutí rozvetvenej rodiny a komunity za účelom riešenia sporov a konfliktov, napr. v južnej Afrike, severnej Amerike. Skúsenosti s využívaním konferencie sú sprevádzané vysokou mierou spokojnosti a očakávanou nižšou mierou recidívy. Príkladom tohto modelu je Severné Írsko, Belgicko, Anglicko, Wales. Konferencie sú vhodnou formou riešenia trestných vecí nielen v prípade mladistvých páchatelov, ale i trestných vecí dospelých, a to i závažných trestných činov.

Konferencie sú vo všeobecnosti považované za formu uplatnenia restoratívnej justície v praxi, odkedy princípy konferencie reflektujú hodnoty restoratívnej justície. Model konferencie nasleduje kľúčové ciele restoratívnej justície, keď podčiarkuje dôležitosť účasti jednotlivých subjektov a ich konsenzuálny spôsob rozhodovania; liečenie, napravenie toho, čo bolo porušené; zodpovednosť páchatela, a nápravu (znovuoobnovenie) vzťahov cez reintegráciu páchatela a obeť späť do komunity (spoločnosti).

⁹³ Pozn. autora: *Komunitu* nie je možné konkrétne definovať, nakoľko záleží na povahe konfliktu, na ktorý je aplikovaná. Existuje mnoho úrovní komunity. Každý páchatel a každá obeť sú členmi niekoľkých komunit a neformálnych organizácií – osobných komunit, akými sú rodina, priatelia, susedia, školské organizácie, cirkevné a komunitné spoločenstvá. *Miestna komunita* predstavuje sociálnu skupinu akejkoľvek veľkosti, jej členovia bývajú v konkrétnej lokalite, zdieľajú rovnakú vládu a rovnaké kultúrne a historické dedičstvo. *Širšou komunitou* je štát, spoločnosť, vláda, nie je obeťou ani priamym účastníkom v kriminálnom konflikte, má len nepriamy záujem na výsledku. *Osobnú komunitu* tvoria jednotlivci, ktorí poznajú obeť a/alebo páchatela a majú k nim osobný vzťah. *Rodinná komunita* pozostáva z členov bezprostrednej rodiny a ďalších príbuzných, od ktorých je očakávaná celoživotná starostlivosť a bezpečnosť členov ich rodiny. Blížšie tiež: Karabec, Z. (eds.): *Restoratívni justice – sborník příspěvků a dokumentů*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 2003, s. 77–87.

Van Ness (1989)⁹⁴ hovorí v súvislosti s existujúcim vzťahom medzi konferenciou a restoratívnou justíciou o týchto troch základných princípoch restoratívnej justície:

- Následkom trestného činu je ujma spôsobená obetiam páchatelom a spoločnosti, preto trestný proces musí odčiniť tieto ujmy.
- Nielen štát, ale aj obeť, páchatelia a komunity by mali byť aktívne zapojené do systému trestnej justície od počiatočného štádia.
- Štát je zodpovedný za udržiavanie poriadku, a komunita je zodpovedná za nastolenie pokoja.

Definície konferencie

V Európe sú Konferencie („Conferencing“) v porovnaní s inými formami restoratívnej justície menej rozvinuté. Nájsť ucelenú definíciu konferencií je náročnou úlohou. Je to mimoriadne prispôsobivý mechanizmus a navyše existuje asi toľko typov konferencií, koľko je trestných činov a kultúr.⁹⁵ Skôr je potrebné považovať konferencie za proces na riešenie trestných vecí (sporov), ktorý odráža určité hodnoty a myšlienky vyskytujúce sa vo väčšine definícií a programoch v Európe i vo svete.

Zinsstag/Teunkens/Pali⁹⁶ poskytujú nasledujúci popis konferencie: „Konferencie pozostávajú zo stretnutia uskutočneného po spáchaní trestného činu. Podmienkou konferencie je to, že páchatel sa prizná (alebo nepopiera) vinu a prevezme zodpovednosť za spáchaný trestný čin. Stretnutie sa primárne koná medzi páchatelom a obeťou (uvedené by nikdy nemalo byť pre nich povinnosť), osobami ich podporujúcimi a facilitátorom, resp. sprostredkovateľom. Následne sa môžu zúčastniť aj ďalšie osoby, v závislosti od spáchaného trestného činu a programu,

⁹⁴ Van Ness, D. W.: *Restorative Justice: Theory, Principles and Practice*. Justice Fellowship. Washington, DC. 1989.

⁹⁵ Zinsstag, E., Teunkens, M., Pali, B.: *Conferencing – a way forward for restorative justice in Europe*. European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice. Leuven. 2011. s. 18.

⁹⁶ Zinsstag, E., Teunkens, M., Pali, B.: *Conferencing – a way forward for restorative justice in Europe*. European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice. Leuven. 2011, s. 18.

ako aj zástupca polície, sociálny pracovník, komunitný pracovník, právnik atď. Po fáze prípravy, zhromaždenie sedí spolu a diskutuje o trestnom čine a jeho následkoch. Pokúšajú sa nájsť prijateľné riešenie pre všetkých, kedy by dohoda obsahovala úlohy pre páchateľa na odčinenie ujmy spôsobenej obeť, komunitu i spoločnosť.

Maxwell/Morris/Hayes⁹⁷ vysvetľujú konferencie ako „zdôraznenie trestného činu a jeho následkov významným spôsobom, zmierenie obeť a páchateľov, ako aj ich komunit, prostredníctvom dosiahnutej dohody čo možno najlepšieho vysporiadania sa s trestným činom, pokusom o reintegráciu alebo znovuzapojenie obeť a páchateľa do miestnej komunity prostredníctvom nahradenia škody, zhojenia ujmy spôsobenej trestným činom a prostredníctvom vykonania krokov, aby sa predišlo jeho opakovaniu“.

Z hľadiska praktického uplatnenia konferencií Maxwell/Morris/Hayes⁹⁸ sledujú viaceré odlišnosti. Jeden z rozdielov sa týka subjektu, ktorý konferencie riadi. V Anglicku túto úlohu plní polícia, v južnej Austrálii sú to súdy pre mládež, na Novom Zélande orgány sociálnej starostlivosti. Ďalší rozdiel spočíva v okruhu trestných činov a páchateľov, ktoré sú predmetom konferencií. Podľa právnej úpravy západnej Austrálie sa prostredníctvom konferencií riešia trestné činy nízkej závažnosti, zväčša trestné činy prvopáchateľov, kým na Novom Zélande sa konferencie zaoberajú aj páchateľmi najzávažnejších trestných činov, dokonca aj recidivistov. Odlišnosť možno vidieť aj v samotnej podstate a význame konferencie pre ďalšie konanie. Konferencie sú kľúčovým prvkom pre fungovanie justície pre mládež a pôsobia ako zásadný predpoklad pre rozhodovanie odborníkov (sudcov) trestnej justície (na Novom Zélande), kým v iných krajinách predstavujú len časť odklonu realizovaného políciou (napr. v Anglicku). Iným rozdielom sú samotné teoretické základy konferencie. Niektoré systémy považujú za základ konferencií

⁹⁷ Maxwell, G., Morris, A., Hayes, H.: Conferencing and restorative justice. s. 91–107. In: Sullivan, D., Tift, L. (eds.): *Handbook of Restorative Justice*. Routledge. Milton Park. 2008.

⁹⁸ Maxwell, G., Morris, A., Hayes, H.: Conferencing and restorative justice. s. 91–107. In: Sullivan, D., Tift, L. (eds.): *Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective*. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2008. s. 574.

práve princípy restoratívnej justície, kým iné sú založené na Braithwaitovej teórii (1989) reintegrovaného zahanbenia. Ostatným rozdielom je forma, resp. procesný postup, podľa ktorého konferencie prebiehajú. Na jednej strane ide o prísne stanovený procesný postup riadenia diskusií účastníkov, ktorý moderátor rešpektuje (v Anglicku, Austrálii), kým na inom mieste je proces tvarovateľný podľa požiadaviek účastníkov a ich zvykov.

Napriek viacerým rozdielom vyskytujúcim sa v rámci praktického uplatnenia konferencií, existujú početné spoločné znaky. Zámerom konferencií je spojiť obeť a páchatela, ako aj členov rodiny, priateľov a priaznivcov. Sprostredkovateľ (moderátor) je zodpovedný za prípravu strán na stretnutie, riadenie samotného stretnutia a zabezpečenie, že aj ostatné osoby (policajt, právnik, probačný úradník, sociálny pracovník) sú schopné sa riadne zúčastňovať tohto stretnutia. Samotný proces prebieha obvykle tak, že po privítaní účastníkov začína úvodná časť procesu, kedy páchatel' vysvetlí, aký skutok spáchal a ako trestný čin ovplyvnil druhých. Potom obeť opíše udalosť zo svojho pohľadu, svoje dojmy a ujmu, aká jej bola spôsobená. Následne sa môžu vyjadriť osoby na strane obeť a páchatela. Skupina potom rozhodne, čo páchatel' vykoná na odčinenie spôsobenej ujmy, škody a koho asistenciu bude k tomu potrebovať. Vo všeobecnosti výsledkom konferencie je ospravedlnenie, náhrada škody, všeobecne prospešná činnosť. Dosiadnutá dohoda je spísaná, podpísaná a zaslaná príslušnému úradníkovi trestnej justície. Odporúčania konferencie alebo Plány konferencie reflektujú jednak princípy restoratívnej justície, tak aj princípy retributívnej justície.

Modely rodinnej skupinovej konferencie

Rodinné skupinové konferencie predstavujú spôsob plánovania a rozhodovania o trestných činoch mládeže, starostlivosti o mládež, ktorý zahŕňa účasť rodinných príslušníkov, zástupcov štátnych orgánov a komunitných spoločenstiev. Rodinné skupinové konferencie využívajú policajti pri varovaní, resp. napomenutí mladistvých za ich nevhodné správanie, ďalej súdni úradníci pre mládež pri stanovení vhodnej formy odškodného, ako aj školy pri riešení vážnych problémov so sprá-

vaním mládeže, a v neposlednom rade i orgány starostlivosti o deti pri umiestňovaní detí do rodín či iné inštitúcie poskytujúce ochranu zneužívaným a zanedbávaným deťom. Rodinné skupinové konferencie sú považované za restoratívny prístup s najvýraznejším výchovným vplyvom na páchatelov a dôrazom na následky páchatelovho správania, ktoré spôsobil obeť a ostatným členom spoločnosti. Prednosťou konferencie je účasť takého okruhu osôb, ktoré plnia mimoriadne významnú úlohu v živote mladých ľudí a ktorí ich podporujú.⁹⁹

Existujú tri rôzne modely rodinnej skupinovej konferencie: **novozélandský model** („*New Zealand model*“), **model Wagga Wagga z Austrálie** („*Wagga Wagga model*“), tie sú prednostne určené pre mladistvých páchatelov, a **novozélandský model rodinného skupinového rozhodovania** („*New Zealand Family Group Decision Making model*“), ktorý je určený pre prípady sociálnej starostlivosti o deti, kde rodičia prežívajú zvýšenú psychickú záťaž, čo súvisí so starostlivosťou a podporou detí a ostatných rodinných príslušníkov. Základom všetkých troch modelov je filozofia založená na tom, že (1) rodina a bezprostredne najbližší príbuzní (rodinní príslušníci, známi) by mali určiť spôsob vyriešenia trestného činu a formu ochrany poskytnutej ich dieťaťu. (2) Ďalej by mali byť využité také postupy, aby dôležité otázky boli riešené vzájomným konsenzom strán, a v neposlednom rade (3) úsilím by malo byť opätovné začlenenie a znovu zapojenie obeť a páchatelä do miestnej komunity prostredníctvom odčinenia ujmy, náhrady škody spôsobenej trestným činom.¹⁰⁰

⁹⁹ Bazemore, G., Griffiths, C. H.: Conferences, circles, boards, and mediations: The „new wave“ of community justice decision-making. In: McLaughlin, R. F. E., Hughes, G., Westmarland, L. (eds.): *Restorative justice: Critical issues*. Sage. Thousand Oaks, CA. 2003. s. 76–93.

¹⁰⁰ Maxwell, G., Morris, A., Hayes, H.: Conferencing and restorative justice. s. 91–107. In: Sullivan, D., Tift, L.: *Handbook of restorative justice*. Routledge. New York. 2006.

Princípy rodinnej skupinovej konferencie

MacRae a Zehr¹⁰¹ (2004) sú presvedčení, že úspechy novozélandského modelu spočívajú na nasledujúcich princípoch a cieľoch, ktoré dôsledne formujú nielen politiku, ale aj tvorbu rozhodnutia „v každom prípade a každej situácii“.

Základné ciele novozélandského systému justície nad mládežou sú:

1. využívaním odklonov udržať mladých ľudí mimo súdov a zabrániť labelingu týchto páchatelov
2. vyvolať zodpovednosť páchatelov, aby niesli následky za svoje správanie a nahradili škodu, ktorú spôsobili
3. umožniť obeti jej zapojenie do procesu konferencie, vrátane možnosti podieľať sa na rozhodovaní
4. zapojiť do konferencie rodinných príslušníkov páchatela a posilniť ich vzájomné vzťahy
5. konsenzuálne rozhodovanie
6. zohľadniť kultúrnu primeranosť
7. spravodlivý proces garantujúci rešpektovanie práv mládeže.

Princípy podporujúce dosiahnutie vyššie uvedených cieľov sú:

1. trestné konanie by malo byť vedené len vtedy, ak to vyžaduje verejný záujem
2. trestný proces by nemal byť využívaný na poskytovanie pomoci
3. rodiny by mali byť posilnené
4. deti by mali prebývať v komunite (spoločnosti), pokiaľ je to vôbec možné
5. vek dieťaťa alebo mladej osoby musí byť vzatý do úvahy
6. osobný rozvoj by mal byť podporovaný čo najmenej reštriktívnymi opatreniami
7. záujmy obete je potrebné vziať do úvahy.

¹⁰¹ MacRae, A., Zehr, H.: The little book of family group conferencing: New Zealand style. Good Books. Intercourse, PA. 2004.

Proces rodinnej skupinovej konferencie novozélandského modelu

Zvolávanie a vedenie konferencie má na starosti koordinátor justície pre mládež, ktorý súčasne zaznamenáva dohodu alebo plán, oznamuje výsledky príslušným orgánom a inštitúciám. Koordinátorom býva najčastejšie sociálny pracovník. Konferencie sa povinne zúčastňuje páchatel, rodinní príslušníci páchatela, zástupca polície, kým účasť širšej rodiny páchatela, obeť alebo právneho zástupcu obeť, obhajcu mladistvého je dobrovoľná.

V rámci prípravnej fázy konferencie koordinátor pošle listy obeť, páchatelovi a rodičom páchatela, v ktorom im vysvetlí proces konferencie a požiada ich o odpoveď do 72 hodín. Koordinátor sa snaží o osobné stretnutie s obeťou v záujme nadviazania kontaktu a pochopenia jej situácie, informovania obeť o jej právach, ako aj poskytnutia informácií o konferencii. Nakoľko obeť sa obávajú sekundárnej viktimizácie, účasť obeť môže mať rôznu podobu: obeť sa môže osobne zúčastniť konferencie spolu s jej rodinnými príslušníkmi, blízkymi priateľmi, alebo zástupcom združenia podporujúceho obeť. Inou formou účasti obeť je zaslanie informácií buď výhradne koordinátorovi, alebo zaslanie audio, videozáznamu, ktorý je prehraný počas konferencie. Obeť sa môže zúčastniť aj prostredníctvom telefonického spojenia, alebo napísaného odkazu pre páchatela. V niektorých prípadoch akými sú dopravné nehody či drogové trestné činy, je obeťou celá spoločnosť, tú na konferencii zastupuje policajt. Ďalším krokom koordinátora je stretnutie sa s rodinnými príslušníkmi páchatelovej rodiny, v záujme objasnenia procesu konferencie a zdôraznenia ich zodpovednosti, pokiaľ ide o podporu páchatela, tak aj o primätie ho k prevzatíu vlastnej zodpovednosti.¹⁰² Zároveň rodina predloží zoznam osôb, ktoré by rady podporili páchatela. V zozname by sa mali nachádzať osoby, ktoré chcú pomôcť vytvoriť plán pre mladistvého páchatela a pomôcť mu nájsť riešenie. V rámci prípravy sa účastníci môžu dohodnúť, ako začnú konferenciu – modlitbou, požehnaním alebo piesňou, či inými kultúrnymi

¹⁰² MacRae, A., Zehr, H.: The little book of family group conferencing: New Zealand style. Good Books. Intercourse, PA. 2004.

zvykmi. Prípravná fáza procesu pomáha účastníkom cítiť sa bezpečne v rámci otvoreného dialógu medzi sebou.

Konferencia obvykle začína rituálom. Potom ako koordinátor vysvetlí proces konferencie, účastníci sa stručne predstavia po mene a ozrejmi dôvody, pre ktoré prišli. Koordinátor podčiarkne právne základy konferencie a zdôrazní svoju úlohu vo vzťahu k zabezpečeniu dodržiavania princípov konferencie. Nasleduje prečítanie záznamu o spáchanom trestnom čine zo strany polície. Potom je páchatel' dopytovaný, či to bol záznam preňho zrozumiteľný, či sa priznáva alebo odmieta vinu zo spáchaného skutku. Obeť hovorí o dopadoch trestného činu na jej život, aké má pocity, či sa hnevá na páchatela apod. Páchatel' popisuje spáchanie trestného činu a príčiny, tiež hovorí o svojich pocitoch. Nasledujú otázky obeť adresované páchatel'ovi, ďalej sa vyjadrujú členovia rodiny páchatela, ako sa ich dotkol trestný čin, prípadne akékoľvek iné vyjadrenie týkajúce sa konania ich dieťaťa. Rodine je odovzdaný zoznam spôsobených následkov trestného činu a navrhovaných opatrení, určených na preriešenie v rámci rodinného kruhu, je im poskytnutý čas na rodinnú diskusiu o trestnom čine spáchaným ich dieťaťom a súvisiacich problémoch, a na navrhnutie možných riešení. Hľadanie riešenia v súkromí rodiny má svoje opodstatnenie, nakoľko rodina najlepšie pozná osobné problémy, či finančné záväzky. Keď rodina ukončí svoje rozhodovanie, zíde sa kompletná skupina a páchatel'ovi prezentujú plán. Plány môžu obsahovať povinnosť finančného odškodnenia, liečenie drogovej závislosti, všeobecne prospešné práce a pod. Následne sa k tomuto plánu vyjadria obeť, profesionáli a polícia. Po úplnom odsúhlasení plánu, konferencia končí a opäť sa uzatvára rituálom.

Proces rodinnej skupinovej konferencie modelu Wagga Wagga

Model Wagga Wagga reprezentuje miestny projekt rodinnej skupinovej konferencie uplatňovaný v Austrálii od roku 1991, kedy polícia začala v meste Nového Južného Walesu – Wagga Wagga uskutočňovať rodinné skupinové konferencie ako súčasť nového procesu napomenutí

mladistvých páchatelov políciou.¹⁰³ Podľa britského štýlu sú pokarhaná a varovania vykonávané namiesto trestného stíhania. Proces Wagga Wagga spočívajúci v napomenutí mladistvých páchatelov bol výlučne v kompetencii polície, zameraný na efektívnejšie využívanie voľnej úvahy polície o tom, či obviniť mladistvého páchatela alebo nie, v dôsledku čoho sa znížil počet mladistvých pred súdom.¹⁰⁴

Model Wagga Wagga sa v prevažnej miere zameriava na samotný incident (udalosť), než na obeť a páchatela. Tento model je organizovaný a riadený uniformovaným policajtom alebo osobou s určitou autoritou (napr. učiteľom, riaditeľom školy).¹⁰⁵ Polícia telefonicky kontaktuje účastníkov za účelom stretnutia. Podobne ako v prípade novozélandského modelu okruh účastníkov tvoria páchatel, rodinní príslušníci páchatela a ďalšie osoby dotknuté trestným činom, najmä obeť a osoby blízke obeti, policajti vykonávajúci zatknutie páchatela, zástupcovia školy a pod.

Wagga Wagga model prebieha podľa predpísaného scenára, ktorý umožňuje koordinátorovi zjednodušiť a zamerať diskusiu na spôsobené následky trestným činom a na ich nápravu. Scenár je napísaný pre uľahčenie práce koordinátora, pričom reflektuje predvídateľné časti konferencie a výsledky dosahované v určitom čase. Účastníci sú podporovaní v tom, aby dôverovali polícii a riadili sa predpísaným scenárom. Konferenčné protokoly zahŕňajú rozprávanie páchatela o tom, čo sa stalo, o príčinách vedúcich k spáchaniu trestného činu, reakcie obete, osôb blízkych obeti a páchatela, a možnosť páchatela ospravedlniť sa obeti či odpovedať na otázky dotknutých osôb. Potom nasleduje vyjednávanie dohody týkajúcej sa odškodneného a otvorené zvažovanie možností. Po uzavretí dohody pokračujú účastníci v neformálnom stretnutí

¹⁰³ Moore, D., Forsythe, L.: A new approach to juvenile justice: An evaluation of family conferencing in Wagga Wagga. Wagga Wagga, Centre for Rural Social Research. Australia. 1995.

¹⁰⁴ O'Connell, T., Moore, D.: Wagga juvenile cautioning process: The general applicability of family group conferences for juvenile offenders and their victims. *Rural Society*, 1992, 2 (2), s. 16–19.

¹⁰⁵ Umbreit, M. S.: Family group conferencing: Implications for crime victims. U.S. Department of Justice, Office for Victims of Crime. Washington, DC. 2000.

za účelom opätovnej integrácie páchatela do komunity. Ak konferencia nedospeje k záveru, prípad je postúpený Súdu pre mládež.

Proces rodinného skupinového rozhodovania

Model rodinného skupinového rozhodovania predstavuje výsostne rodinne orientovaný prístup, ktorý rozvíja trvalé plány pre deti v náhradnej starostlivosti alebo pre deti ohrozené zneužívaním a zanedbávaním zo strany rodičov. Tento model sa opiera o sociálnu podporu a sociálny tlak.¹⁰⁶ Filozofia rodinného skupinového rozhodovania je založená na tom, že rodiny, ak poskytnú potrebné informácie, sú schopné vymyslieť lepšie plány na ochranu ich vlastného blaha ako akýkoľvek iní odborníci, nakoľko deti potrebujú pocit spoločenstva, identity a stability, čo dokáže poskytnúť len rodina. Rodiny sú ochotné hľadať riešenia, aktívne zapoja aj ostatných rodinných príslušníkov, len aby dieťa udržali v starostlivosti rodiny, a nemuseli starostlivosť o dieťa zveriť štátu. Model rodinného skupinového rozhodovania je začatý na podnet orgánov sociálnej starostlivosti o dieťa, pričom je riadený nezávislým školeným koordinátorom. Jeho úlohou je vytvoriť v súčinnosti rodiny a príslušných orgánov plán na ochranu detí a ostatných členov rodiny.

Tento model sa využíva na dva prípady sociálnej starostlivosti o deti, ide o prípady zanedbávania a zneužívania detí. Keď sociálni pracovníci identifikujú rodinu, prípad je pridelený vyškolenému pracovníkovi. Ten hovorí s potenciálnymi členmi rodiny, či už z radov pokrvných príbuzných alebo rodinných priateľov, tak aj s poskytovateľmi služieb. Cieľom je vytvoriť odlišnú skupinu osôb, ktorá následne vytvorí plán pre rodinných príslušníkov. Príprava je komplexná, slúži k preskúmaniu rodinného zázemia, a začne s premenou a pretváraním vzťahov medzi poskytovateľmi služieb a široko rozvetvenou rodinou. Kvalitná príprava trvá v priemere 20–25 hodín. Samotné stretnutie sa koná na neutrálnom mieste a začína rituálom. Účastníci sa podelia o svoje očakávania od tohto stretnutia. Odborníci potom prezentujú správu o situácii die-

¹⁰⁶ Baumann, D., Tecci, M., Ritter, J., Sheets, J., Wittenstron, K.: Family group decision-making: Stage 2: Preliminary evaluation. Texas Department of Family and Protective Services. Austin. 2005.

ťaťa a súvisiacich problémoch v rodine, akými sú napr. požívanie návykových látok. Potom nasleduje stručná diskusia. Následne je rodine poskytnutý čas na súkromnú poradu. Členovia rodiny sa zídu bez účasti odborníkov a vymýšľajú plán pre dieťa. Tohto súkromného stretnutia sa môže zúčastniť aj osoba blízka rodine, ak si to rodina praje, za účelom dosiahnutia konsenzu. V ďalšej fáze rodina prezentuje plán odborníkom. Predložený plán je preskúmaný jednak odbornými pracovníkmi, tak aj príslušnými orgánmi a niekedy aj samotným súdom pred jeho schválením.¹⁰⁷ Na prijatie dohody sa vyžaduje jednomyselné schválenie dohody rodinnými príslušníkmi, orgánmi sociálnej starostlivosti o deti a koordinátorom.

Novozélandský súd pre mládež

Na Novom Zélande sa konferencie vyvinuli zo stretnutí rozvetvenej rodiny, ktorá sa tradične schádzala v záujme riešenia konfliktov, tak aj praktického zabezpečenia a fungovania rodiny i ostatných osôb podieľajúcich sa na starostlivosti o deti (tzv. rodinná skupina) za účelom rodinnej terapie. Kombináciu oboch prvkov odráža Zákon o deťoch, mladých ľuďoch a ich rodičoch z roku 1989 (The Children, Young Persons and Their Families Act 1989), ktorý upravuje rodinné skupinové konferencie ako spôsob rozhodovania, predmetom ktorého je rozhodovanie vo veciach starostlivosti o dieťa (napr. ak je dieťa zneužívané alebo zanedbávané), ako aj metódu zapojenia dieťaťa, rodiny dieťaťa a obeť do procesu rozhodovania o najlepšej možnej reakcii na spáchaný trestný čin.

Novozélandský súd pre mládež („Youth Court“) je založený na princípoch restoratívnej justície v tom zmysle, že moc je prenesená zo štátu na komunitu. Rodinné skupinové konferencie sa využívajú ako mechanizmus na vytváranie dojednanej odpovede komunity, zahŕňajúcej obeť ako kľúčových účastníkov umožňujúcich ozdravný proces medzi obeťou a páchatelom. Praktické uplatnenie tohto modelu restoratívnej justície čiastočne reflektuje koncept zavedený Maormi do systému

¹⁰⁷ Harris, N.: Family group conferencing in Australia 15 years on. Australian Institute of Family Studies, National Child Protection Clearinghouse, Australia. 2008.

reakcií (odpovedí) na trestné činy spáchané mladistvými páchatelmi. S miernymi úpravami je možné použiť ten istý model aj v prípade dospelých páchatelov, využívajúc prednostne pôsobenie a znalosti komunity pred rodinnými skupinovými konferenciami. Ekvivalent rodinných skupinových konferencií pre dospelých páchatelov predstavujú tzv. komunitné skupinové konferencie („Community Group Conferences“). Tento model bude hľadať spoločného menovateľa komunity a rodiny, v komunite zameranej na rešpekt, uznanie a autoritu, ktorá sa vzťahuje práve na dospelého páchatela.

Tento model sa vyznačuje troma charakteristickými prvkami: prenesenie právomocí zo štátu na komunity, rodinné skupinové konferencie predstavujú mechanizmus na vytváranie dojednanej spravodlivosti a zapojenie obetí ako kľúčových účastníkov do ozdravného procesu medzi obeťou a páchatelom. Podľa Fredericka W. M. McElrea¹⁰⁸ kľúčovo štruktúrne prvky Súdu pre mládež sú:

1. Rozdelenie právomocí medzi *Rodinný súd*, ktorý poskytuje starostlivosť a ochranu vyššie uvedeným prípadom a *Súd pre mládež*, ktorý sa zaoberá mladistvými páchatelmi, t. j. osobami vo veku medzi 14. a 17. rokom.
2. Adverzálny systém udržiava v plnom rozsahu formálny rámec, vrátane práva na proces pred porotou, v prípade stíhania za akýkoľvek trestný čin; ďalej ustanovenie obhajcu mladistvému vo všetkých prípadoch; rovnako tak použitie tradičných zásad dokazovania, najmä pokiaľ ide o rozsah dokazovania a prípustnosť dôkazov.
3. Obzvlášť závažnými trestnými činmi mladistvých páchatelov sa zaoberá Súd pre dospelých, pokiaľ sudca Súdu pre mládež nerozhodne, že mladistvý páchatel zostáva v právomoci Súdu pre mládež.
4. Odklonný systém funguje tak, aby držal mladistvé osoby ďaleko od Súdu pre mládež. Tradičné prostriedky zabezpečovania účasti (prítomnosti) podozrivého pred súdom, uväznenie a predvola-

¹⁰⁸ McElrea, F. W. M.: The New Zealand Youth Court: A model for use with Adults. s. 69–83. In: Galaway, B., Hudson, J. (eds.): Restorative Justice. International Perspectives. Lynne Rienner Publishers. USA. 2010, s. 516.

nie, sú starostlivo obmedzené. Žiadna väzba nesmie byť uvalená, kým to nie je nevyhnutné na predchádzanie budúceho páchania trestnej činnosti, skrývania sa mladistvého páchatela alebo marenia dôkazov a ovplyvňovania svedkov. Ďalej nesmie byť vykonané žiadne predvedenie bez prvotného posúdenia záležitosti koordinátorom pre mládež („Youth justice coordinator“), ktorý následne zvoláva rodinnú skupinovú konferenciu. Ak všetci členovia rodinnej skupinovej konferencie, vrátane policajta, súhlasia, záležitosť riadi a rozhodne rodinná skupinová konferencia. Uvedená vec nepôjde na súd.

5. Rodinnej skupinovej konferencie sa zúčastní mladistvý páchatel, členovia jeho rodiny (v širšom slova zmysle), obeť, obhajca mladistvého (ak o to mladistvý požiada), policajt (zvyčajne je to špecialista z Oddelenia podpory mládeže/ „Youth Aid division“) a sociálny pracovník, ako aj ktokoľvek iný, koho prítomnosť si rodina výslovne želá (napr. zástupca organizácie pre liečbu drogovej závislosti).
6. Koordinátor pre mládež (zamestnanec oddelenia sociálnej starostlivosti/ „the Department of Social Welfare“) organizuje, zúčastňuje sa, a vo väčšine prípadov aj riadi stretnutie.
7. V prípadoch, ak mladistvý páchatel nie je uväznený, rodinná skupinová konferencia odporúča, či by mal byť mladistvý páchatel obžalovaný alebo nie; ďalej odporúča ako by mala byť záležitosť vyriešená v prospech využitia odklonov. Všetci členovia rodinnej skupinovej konferencie, vrátane mladistvého páchatela, musia súhlasiť s navrhovaným odklonným programom. Rovnako tak je potrebné odsúhlasenie uskutočnenia tohto programu.
8. V prípade, ak je mladistvý vo väzbe, súd rozhoduje o všetkých záležitostiach. Občas rodinná skupinová konferencia odporúča sankciu, ktorú by súd mohol uložiť. Obvykle predloží „akčný plán“, zahŕňajúci napríklad ospravedlnenie, náhradu škody, všeobecne prospešnú prácu, zákaz vychádzania, príkaz navštevovať školu alebo príkaz nestýkať sa so spolupáchateľmi. Plnenie plánu je pod dohľadom osoby určenej v akčnom pláne, ktorá požiada súd o dovolenie uskutočnenia predloženého akčného plánu.

9. Súd pre mládež takmer vždy akceptuje tieto plány, čím rešpektuje Zákon pre deti, mladistvé osoby a ich rodiny (The Children, Young Persons, and Their Families Act, 1989), podľa ktorého rodinné skupinové konferencie majú primárnu úlohu. V závažných prípadoch môže súd uložiť široký okruh sankcií, pričom najzávažnejšou sankciou je umiestnenie mladistvého do sociálneho zariadenia v trvaní troch mesiacov a následne stanovenie dohľadu nad mladistvým v trvaní šiestich mesiacov. Alternatívne môže súd postúpiť vec mladistvého inému súdu – Obvodnému súdu („the District Court“), ktorý môže uložiť trest odňatia slobody až do troch rokov.

10. Proces je ukončený, pokiaľ sa akčný plán vykoná tak, ako bolo stanovené. Ak sa plán nedodržiava, súd môže uložiť inú sankciu.

Novozélandský systém justície pre mládež je jedinečným modelom justície vďaka týmto aspektom:¹⁰⁹

1. Žiadny iný systém justície nekopíruje rodinné skupinové konferencie v tejto podobe a má jedinečnú kombináciu účastníkov.
2. Väčšina mediačných schém zahŕňa dobrovoľnú účasť obeť a páchatela.
3. Legislatíva Súdu pre mládež na Novom Zélande sa uplatňuje celoplošne, teda na území celej krajiny a voči všetkým mladistvým páchatelom.
4. Po prvýkrát bol model restoratívnej justície zavedený do legislatívy a stal sa súčasťou západného právneho systému.

Zákon (Zákon pre deti, mladistvé osoby a ich rodiny/„The Children, Young Persons, and Their Families Act“, 1989) definuje ciele a princípy uplatňované v rámci justície nad mládežou. Ide o čiastočne restoratívne princípy, s dôrazom na posilnenie vzťahov medzi mladými osobami a ich rodinou (široko rozvetvenou), a poverením rodiny riešiť problémy trestnej činnosti mladistvého páchatela. Zákon navrhuje princíp, podľa ktorého by mladistvé osoby, ktoré spáchali trestný čin, mali byť vedené k zodpovednosti a naklonené prijať zodpovednosť za ich konanie, malo

¹⁰⁹ McElrea, F. W. M.: The New Zealand Youth Court: A model for use with Adults. s. 69–83. In: Galaway, B., Hudson, J. (eds.): Restorative Justice. International Perspectives. Lynne Rienner Publishers. USA. 2010. s. 516.

by sa s nimi zaobchádzal podľa ich potrieb v záujme rozvoja zodpovedného, užitočného a spoločensky akceptovateľného spôsobu života. Mladí ľudia sú podporovaní v tom, aby niesli zodpovednosť za následky svojho konania, a aby neobviňovali druhých alebo „štát“ za svoje správanie. Týmto spôsobom sa snažia prevziať kontrolu nad ich vlastným životom.

Rodinné skupinové konferencie v novozélandskom systéme justície pre mládež sú v centre medzinárodného záujmu od roku 1989, t.j. odvtedy čo boli zavedené. Zákonná úprava umožňujúca ich využitie v prípade mladistvých páchatelov bola prijatá na Novom Zélande, Austrálii, Anglicku a Walese, Kanade a Írsku, či v Singapure. Novozélandská právna úprava sa vzťahuje aj na dospelých páchatelov. Rôzne podoby konferencií ohľadom mladistvých páchatelov boli prijaté a odskúšané ako odklon vo viacerých krajinách, napr. v Belgicku, Hong Kongu, Japonsku, Holandsku, Južnej Afrike, Švédsku a v Spojených štátoch amerických (USA). V poslednej dobe prebiehajú iniciatívy zavedenia restoratívnych konferencií v Brazílii a Argentíne, a to pre mladistvých i dospelých páchatelov.¹¹⁰

4.3.3. Varovanie/napomenutie políciou

Schéma **restoratívnych varovaní políciou** („Police-led cautioning“) má svoje korene v Austrálii, kde sa rozvinuli začiatkom 90. rokov ako alternatíva k tradičnému prístupu. Tento model sa rozšíril a bol prevzatý v rôznych jeho podobách na Novom Zélande, Amerike, Veľkej Británii. Vo Veľkej Británii bolo restoratívne varovanie nahradené tzv. „poslednou výstrahou“ („final warnings“) a „pokarhaním“ („reprimands“), ktoré boli využívané policajnými zložkami. Prístup je založený na Braitwhaitovej teórii reintegrovaného zahanbenia.¹¹¹ Táto schéma sa zaoberá trestným činom a jeho následkami, pričom sa pokúša zahanbiť pácha-

¹¹⁰ Maxwell, G., Morris, A., Hayes, H.: Conferencing and restorative justice. s. 91–107. In: Sullivan, D., Tift, L. (eds.): Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Routledge Taylor & Francis Group, 2008. London and New York. s. 574.

¹¹¹ Braithwaite, J.: Crime, Shame and Reintegration. Cambridge: Cambridge University Press, 1989, tiež pozri Dianiška, G., Strémy, T.: Teória reintegrovaného zahanbenia. In: Justičná revue. Brarislava. 2009, roč. 61, č. 1, s. 77

tela za jeho správanie, ale takým spôsobom, ktorý podporuje jeho reintegráciu do spoločnosti.¹¹² Tým sa odlišuje od tradičného policajného varovania, resp. upozornenia („police caution“) spočívajúceho v ponižujúcom obrade, kedy prvotrestaným mladistvým páchatelom bola pripnutá hviezda policajným úradníkom na spodný odev.

Restoratívne varovania, resp. napomenutia sa pokúšajú reintegrovať mladistvú osobu potom ako uznala nesprávnosť svojho konania. Zameriavajú sa na spôsoby ako sa preniesť cez udalosť (hodiť udalosť za hlavu), prostredníctvom náhrady škôd, odškodného alebo ospravedlnenia. Tým umožňujú osobe pohnúť sa ďalej, reintegrovať sa do spoločnosti a rodiny. Celý proces je moderovaný špeciálne vyškoleným policajtom, pričom dodržiava postupy konferencie. Obeť je podporovaná v účasti na tomto procese, aby si mladiství páchatelia uvedomili dopady svojho konania. Restoratívne varovania spočiatku kládli väčší dôraz na páchatela a kontrolu kriminality, kým neskôr začali zdôrazňovať potreby obeť.

Varovania polície sa uplatňujú ako odklon v prípadoch, keď bol spáchaný trestný čin, bola priznaná vina a trestné stíhanie sa nejaví byť nevyhnutné. Táto forma odklonu je často využívaná v prípade mladistvých páchatelov, ktorí sa dopustili priestupku, príp. trestného činu s nízkou závažnosťou.

O'Mahony a Doak¹¹³ poukazujú na príklad zo Severného Írska, kde polícia organizuje a aplikuje Odklonný systém pre mládež (Youth Diversion Scheme). Ten tvorí skupina vyškolených policajtov pre mládež, ktorí posudzujú a zaoberajú sa všetkými prípadmi vo veciach mládeže. Policajt má v rámci odklonného systému štyri možnosti ako vo veci postupovať. Prvou možnosťou je rozhodnutie, že neprijme žiadne ďalšie opatrenie, potom mladistvý nie je ďalej stíhaný. Táto situácia nastáva, ak nie je dostatok dôkazov o spáchanom trestnom čine, alebo v prípade banálneho činu a bezvýznamných okolností, za ktorých bol

¹¹² Young, R., Goold, B.: Restorative police cautioning in Aylesbury – from degrading to re-integrative shaming ceremonies? *Criminal Law Review* 126, 1999.

¹¹³ O'Mahony, D., Doak, J.: Restorative justice and police-led cautioning. s. 134–145. In: Johnstone, G. (ed.): *A Restorative Justice Reader*. Second edition. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2013, 461 s.

spáchaný, kedy nestojí za to v stíhaní pokračovať. Druhou možnosťou je neformálne napomenutie policajtom. Toto neformálne upozornenie sa realizuje v prípadoch, keď existujú dôkazy o spáchanom trestnom čine, no samotné napomenutie sa javí ako postačujúce riešenie danej záležitosti. Obvykle je napomínaný mladistvý páchatel' a jeho rodičia, pričom toto napomenutie sa neuvádza v registri trestov, i keď samotné napomenutia sa evidujú jeden rok. Alternatívne môže policajt rozhodnúť o restoratívnej výstrahe (napomenutí) („restorative caution“) mladistvého páchatel'a, ak mladistvý priznal spáchanie trestného činu, dôkazy nasvedčujú pravdivosti jeho priznania a ak mladistvý a jeho zákonný zástupca súhlasia s restoratívnym napomenutím. Restoratívne napomenutia sa uvádzajú v registri trestov a evidujú sa dva a pol roka. Poslednou možnosťou je postup policajta, kedy vec odkáže prokurátorovi na trestné stíhanie. Obvykle sa tak deje v prípade závažných trestných činov alebo v prípade, ak mladistvý bol v minulosti napomenutý alebo stíhaný.

Restoratívne varovania políciou našli svoje uplatnenie v Austrálii, na Novom Zélande, USA a vo Veľkej Británii. Je to najčastejšie využívaná forma odklonu ako zabrániť podaniu obžaloby. Týmto spôsobom polícia vytvára priestor pre mladistvých páchatel'ov a ich obeť, príbuzných, rodinných príslušníkov a známych, aby preskúmali dopady trestného činu na obeť, ako aj možnosti odčinenia ujmy, náhrady škody, nápravy. Vo všeobecnosti sú konferencie organizované, vykonávané a riadené policajtom. Cieľom policajných konferencií je podpora mladistvých páchatel'ov, dosiahnutie empatie páchatel'a s obeťou; páchatel'ovo prevzatie zodpovednosti za svoje správanie; umožnenie obeť pohnúť sa ďalej k odpusteniu a uzdraveniu, a posilnenie postavenia občanov pri riešení ich problémov.¹¹⁴

¹¹⁴ McCold, P.: The Role of the Community in Restorative Justice. In: Galaway, B., Hudson, J. (eds.): *Restorative Justice: International Perspectives*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 1996; Moore, D. B., O'Connell, T.: Family conferencing in Wagga Wagga: a communitarian model of justice. In: Alder, C., Wundersitz, J. (eds.): *Family Conferencing and Juvenile Justice: The Way Forward or Misplaced Optimism?* Canberra: Australian Institute of Criminology, 1994; Young, R., Goold, B.: Restorative police cautioning in Aylesbury – from degrading to reintegrative shaming ceremonies? *Criminal Law Review* 126, 1999. In: O'Mahony, D., Doak, J.: *Restorative justice and police-led cautioning*. s. 134–145.

Empirické skúmanie

Konferencie vedené policajtom sa rozvinuli v Novom Južnom Walese, vo Wagga Wagga ako súčasť novozélandského modelu rodinnej skupinovej konferencie za účelom komunitne orientovanej polície.¹¹⁵ Pôvodne sa schádzali páchateľ, jeho rodina a priatelia, aby rozhodli o trestnom čine, podobne ako v novozélandskom modeli, neskôr bol tento projekt rozšírený aj na obeť a osoby im blízke. Z viacerých odlišných typov restoratívnej justície sa sformuloval policajne orientovaný program, ktorý bol podrobený intenzívnemu preskúmaniu. Najvýznamnejšie hodnotenie sa uskutočnilo v roku 1995 na základe projektu RISE („Reintegrative Shaming Experiments project“) pod záštitou Austrálskej národnej univerzity v súčinnosti s Austrálskou federálnou políciou. Cieľom projektu bolo preskúmať samotné „zahanbenie“ („shaming“) a zistiť, či v rámci konferencie dochádza k pozitívnemu reintegrovanému zahanbeniu vo väčšej miere ako pred súdom. Projekt nebol obmedzený len na mladistvých páchateľov, zameral sa na vybrané skupiny trestných činov: vedenie motorového vozidla pod vplyvom alkoholu bez ohľadu na vek páchateľa, krádeže spáchané páchateľmi mladšími ako 18 rokov, majetkové trestné činy, u ktorých obeť a páchatelia boli mladší ako 18 rokov a násilné trestné činy spáchané páchateľmi mladšími ako 30 rokov. Prípado sa mohol stať súčasťou projektu, ak páchateľ priznal spáchanie trestného činu a bol obyvateľom skúmanej oblasti (Canberra). Navyše páchateľ bol informovaný o tom, že prípad bude vyriešený odklonom – konferenciou, pričom mal možnosť zvoliť si riešenie jeho trestnej veci v konaní pred súdom.

Z hľadiska evaluácie výskum ukázal, že obeť i páchatelia poznajú mnoho dôvodov, kvôli ktorým preferujú konferencie pred konaním pred súdom.¹¹⁶ V rámci procesu konferencie bolo vnímanie spravodlivosti medzi obeťou a páchateľom vyššie, tiež bola vyššia ich účasť, sil-

In: Johnstone, G. (ed.): *A Restorative Justice Reader*. Second edition. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2013.

¹¹⁵ Moore, D. B., McDonald, J. M.: *Achieving the Good Community: A local police initiative and its wider ramifications*. In: Hazelhurst, K. M.: *Perceptions of Justice Issues in Indigenous and Community Empowerment*. Brookfield, Ashgate, 1995.

¹¹⁶ Sherman, L., Strang, H., Barnes, J., Braithwaite, J., Inkpen, N., The, M.: *Experiments in*

nejšie emócie, častejšie ospravedlnenie a odpustenie, ako v konaní pred súdom. Navyše konferencie prispeli k zvýšeniu páchatelovho rešpektu zákona a polície a viac ako 70 % dohodnutých záväzkov bolo zo strany páchatela splnených. Z hľadiska reintegrovaného zahanbenia výskum preukázal, že zahanbenie v rámci konferencie je podstatne väčšie ako pred súdom, kedy dochádza k zahanbeniu len zriedkavo. S ohľadom na účasť obetí, výskum zaznamenal vysokú mieru účasti obetí na konferenciách (82 % účasť obetí majetkových trestných činov a 91 % účasť obetí násilných trestných činov), kým konania pred súdom sa obeť zúčastňovali zriedkavo, s výnimkou prípadov, kedy boli povinné poskytnúť dôkazy. V rámci konferencie sa páchatel obeti ospravedlnil, kým pred súdom tak neurobil skoro nikdy. Rovnako tak bola zaznamenaná v rámci konferencie vyššia miera zadostučinenia ako pred súdom. Výskum poukázal na zvýšený rešpekt voči polícii, väčšiu zaangažovanosť obeť, čím predurčil konferencie vedené políciou za vhodné doplnenie systému trestnej justície.

V polovici 90-tych rokov sa rozšírili policajne orientované konferencie aj do USA a Veľkej Británie. V Pennsylvánii sa uskutočnil obdobný projekt ako v Austrálii. Projekt sa zamerával na mladistvých prvotrestaných páchatelov. Závery boli zhruba podobné ako priniesol RISE projekt. Osoba, ktorá podstúpila restoratívnu konferenciu (obeť, páchatel), vyjadrila vo viac ako 90 % spokojnosť, férový prístup, a odporučila by konferenciu aj iným. Bola zistená vysoká miera odškodnenia obeť, kedy 96 % obeť vyjadrilo spokojnosť, v porovnaní s 79 % odškodnením dosiahnutým pred súdom. Obeť cítili, že ich názor bol rešpektovaný v 94 % a takmer všetci páchatelia (94 %) vyjadrili, že pochopili, čo spôsobili trestným činom obeť. Štúdia preukázala, že drvivá väčšina policajtov je schopných viesť konferenciu v súlade s princípmi restoratívnej justície a spravodlivého procesu, za predpokladu adekvátne poskytnutého školenia a dozoru.¹¹⁷

Restorative Policing: a progress report on the Canberra Reintegrative Shaming Experiments. Australian Institute of Criminology. Canberra. 1998.

¹¹⁷ McCold, P., Wachtel, B: Restorative Policing Experiment: The Bethlehem Pennsylvania Police Family Group Conferencing Project. Community Service Foundation. Pipersville, PA. 1998.

Restoratívny systém konferencií pre mladistvých páchatelov existuje aj v Severnom Írsku. Podľa zákona sa aplikujú v dvoch podobách, buď ako odklon, alebo ako súdom nariadená konferencia. Oba typy konferencií sa konajú pod dohľadom koordinátora pre mládež, ktorý predkladá prokurátorovi alebo súdu plán, v ktorom uvádza, aké opatrenie by bolo vhodné mladistvej osobe uložiť. Odklonné konferencie sú postúpené prokuratúre (the Public Prosecution Service), pričom nie sú určené pre mladistvých, prvotrestaných páchatelov, ktorých obvykle rieši polícia formou výstrah alebo policajných napomenutí. Súdom nariadené konferencie sú povinne určené pre všetkých, no väčšinu závažných trestných činov spáchaných mladistvými páchatelmi rieši súd pre mládež. Prokurátor a súd využívajú model restoratívnej konferencie vtedy, ak sa mladistvý páchatel prizná k spáchaniu trestného činu a súhlasí s týmto procesom. Okrem modelu konferencií pre mládež, polícia riadi model výstrah a neformálnych varovaní (upozornení). Polícia využíva restoratívny prístup pri aplikácii týchto výstrah. Proces vedený políciou bol predmetom hodnotenia v dvoch pilotných oblastiach (Mountpottinger a Ballymena). Predmetom štúdie bolo 1 861 mladistvých, z toho 969 prípadov z Mountpottingeru a 892 z Ballymena. Výskum týkajúci sa využívania restoratívneho modelu ukázal výrazné rozdiely medzi skúmanými oblasťami.

V Mountpottingeri, kde restoratívny model vychádzal z tradičného systému „varovaní“, boli konferencie využívané ako alternatíva k varovaniu (napomenutiu). Väčšina prípadov bola riešená spôsobom restoratívneho napomenutia bez prítomnosti obete a len malá časť prípadov bola riešená restoratívnou konferenciou za účasti obete. V Ballymene bolo 25 prípadov z 28 vyriešených restoratívnou konferenciou. Restoratívne stretnutia boli vedené vyškoleným policajtom. Kým väčšina restoratívnych napomenutí prebiehala na policajnej stanici, konferencie sa konali na inom mieste. Miera účasti obetí bola nízka, okolo 20 %. Konferencií sa zúčastnili mladistvý páchatel, jeho rodičia, príležitostne aj sociálny pracovník a učiteľ. Vo väčšine prípadov (viac ako 90 %) končili restoratívne stretnutia písomným alebo ústnym ospravedlnením sa obeti, len v 8 % prípadov sa mladistvý páchatel odmietol ospravedlniť. Zopár prípadov skončilo kompenzáciou alebo náhradou škody, čo je

pochopteľné, keďže väčšinu prípadov tvorili krádeže a ukradnutý tovar bol ihneď vrátený majiteľovi.

Výskum ukázal, že polícia bola silno zžitá s restoratívnymi princípmi. Aplikácia restoratívnych konferencií políciou sa zlepšila, a súčasne obeť a páchatelia boli väčšinou radi, že sa prípad vyriešil konferenciou. Restoratívne stretnutia sa ukázali ako náročné na zdroje, nakoľko polícia strávila ich organizovaním a vedením veľa času, a to aj v prípadoch trestných činov nízkej závažnosti. Ukázalo sa, že je zbytočné riešiť drobné trestné činy prvopáchatelov týmto časovo náročným procesom.

Možno zhrnúť, že dôkazy týkajúce sa využitia restoratívnych princípov v rámci varovaní, napomenutí políciou sú vcelku pozitívne. Dôraz kladený na páchatela, aby si uvedomil následky svojho konania, najmä pokiaľ ide o obeť, jeho vlastnú rodinu a širšie spoločenstvo, sa javí byť prospešným nielen v prípade mladistvých páchatelov. Výskumy jednoznačne dokazujú, že miera spokojnosti účastníkov bola obvykle vysoká, keď obeť i páchatel vyjadrili nadšenie s procesom a jeho výsledkom. Je dôležité priznať aj existenciu potenciálnych výhrad, najmä pokiaľ ide o využívanie restoratívnych praktík ako odklonov, pre kratšie trestné stíhanie. Restoratívne varovania sú vo všeobecnosti náročnejšie na zdroje, na drahšiu administratívu v porovnaní s tradičnými praktikami. S tým súvisí aj obtiažnosť pre prvotrestaného mladistvého páchatela postaviť sa tvárou v tvár obeť. Overené postupy vyžadujú, aby bolo značné úsilie venované príprave obeť a páchatela na toto stretnutie. Následne ak je uzavretá dohoda, je potrebné monitorovať, či páchatel splnil alebo nespĺnil podmienky dohody. Vzhľadom na túto skutočnosť, restoratívne varovania, ktoré priamo zahŕňajú obeť, by mohli byť vhodnejšie zamerané na závažné okolnosti a trestné činy.

Z hľadiska polície prinášajú restoratívne princípy uplatňované v rámci varovania/napomenutia políciou viaceré zásadné výhody. V Severnom Írsku bolo navrhnuté, aby proces normalizácie polície bol posilnený o dodatočnú transparentnosť. V tomto procese, kde je povinná prítomnosť aspoň jedného policajta, je snaha o priblíženie ľudskej tváre jednotlivca-policajného úradníka. Restoratívne postupy môžu byť využívané ako doplnok pre policajnú prax a napomáhať dynamickému

a trvalému rozvoju vzájomných vzťahov medzi políciou a ostatnými časťami spoločnosti.

4.3.4. Kruhy

Ďalší model restoratívnej justície predstavujú **Kruhy** („Circles“). Tento model stretávania sa páchatela a obeť má svoje korene v domorodých zvykoch obyvateľov severnej Kanady a USA. Poznáme ich pod názvami súdenie v kruhu („*sentencing circles*“), kruhy komunity, resp. komunitné kruhy („*community circles*“), alebo mierotvorné a uzdravujúce kruhy („*peacemaking circles; healing circles*“). Pôvodne predstavovali formu pomoci páchatelovi prekonať závislosť na drogách. Kruhy v súčasnej dobe predstavujú určitú formu dialógu za účelom dosiahnutia vzájomného rešpektu medzi členmi komunity, posilnenie medziludských vzťahov a vytvorenie silnejších väzieb širšej komunity. Ich výhodou je možnosť upravovať počet osôb zúčastnených na stretnutí podľa potrieb jednotlivých fáz procesu, od malých súkromných a dôverných kruhov až po veľké verejné kruhy.

Význam kruhov spočíva v tom, že predstavujú protiklad k monopolu profesionálov na trestnú spravodlivosť, povzbudzujú laickú účasť, zvyšujú množstvo a kvalitu dostupných informácií (v procese), vedú k čínorodému hľadaniu nových možností, podporujú zmysel pre spoločnú zodpovednosť, posmeľujú páchatela k účasti, zapájajú obeť, vytvárajú tvorivé prostredie, poukazujú na limity trestného systému, rozširujú zameranie súčasného trestného systému z otázky viny na základné príčiny, pomáhajú mobilizovať komunitu a pomáhajú zlúčiť hodnoty domorodých komunit s trestným systémom.

Definície kruhov

Gavrielidis¹¹⁸ považuje mierotvorné kruhy za alternatívny, komplexný, nehierarchizovaný prístup riešenia konfliktov, ktorý má svoj pôvod v rituáloch starovekých kmeňov pri riešení sporov. V porovnaní s os-

¹¹⁸ Gavrielidis, T.: *Restorative Justice Theory and Practice – Addressing the Discrepancy*. European Institute for Crime Prevention and Control (HEUNI). Helsinki. 2007, s. 34.

tatnými restoratívnymi postupmi, mierotvorné kruhy sa snažia zapojiť väčší okruh osôb dotknutých spáchaným trestným činom. Najdôležitejší rozdiel medzi modelom kruhov, konferencie a mediácie je ten, že okrem dohľadu komunity sú prítomní aj členovia širšieho spoločenstva a štátni úradníci (policajt, prokurátor, probačný úradník).¹¹⁹ Práve táto skutočnosť odlišuje kruhy od mediácie, v ktorej je sprostredkovaný rozhovor a výmena informácií len medzi stranami priamo dotknutými trestným činom. Ďalší rozdiel medzi kruhmi a konferenciou spočíva v tom, že konferencie zvyčajne majú svoje miesto v kontexte rodinného prostredia, kým mierotvorné kruhy sa snažia o čo najširšie zapojenie komunity a aktívnej účasti zástupcov z najrôznejších oblastí sociálneho života.

Moderné mierotvorné kruhy prechádzajú početnými procesnými fázami, ktoré sú zvyčajne rozdelené na úsek týkajúci sa prípadu („case section“), na ozdravné kruhy („healing circles“), súdenie v kruhoch („sentencing circles“) a následné alebo doplnkové kruhy („follow-up circles“). Obvykle prvá fáza, teda úsek týkajúci sa prípadu, prebieha prostredníctvom spolupráce medzi miestnymi súdnymi orgánmi a komunitnými výbormi (skupinami). Akonáhle majú za to, že prípad je vhodný pre kruhy, ďalšou fázou sú ozdravné kruhy, v ktorých sa diskutuje o tom, čo sa stalo a o pocitoch a názoroch všetkých účastníkov. Ak je diskusia v ozdravných kruhoch konštruktívna, nápomocná a úprimná, potom v rámci súdenia v kruhoch sa vytvára priestor na rozhovor o jednotlivých prvkoch navrhovaného rozhodnutia. Pokiaľ všetky strany súhlasia s rozhodnutím, nasledujú v rôznom časovom období kruhy, vytvorené kvôli monitorovaniu progresu páchatela.¹²⁰ Kruhy môžu prebiehať v rámci trestného procesu prakticky v ktorejkoľvek fáze, v prípravnom konaní i konaní pred súdom.

¹¹⁹ Törzs, E.: Restorative justice models and their relevance to conflicts in inter-cultural settings. Deliverable No. 3.1 prepared for the project „ALTERNATIVE“ (Developing alternative understanding of security and justice through restorative justice approaches in intercultural settings within democratic societies), 2013, s. 30 a nasl.

¹²⁰ Gavrielidis, T.: Restorative Justice Theory and Practice – Addressing the Discrepancy. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control (HEUNI), 2007, s. 34; FELLEGI, B. – SZEGO, D.: Handbook for Facilitating Peacemaking Circles. P-T Műhely. Budapest. 2013.

Mierotvorné kruhy („Peacemaking circles“)

Rozvoj mierotvorných kruhov bol inšpirovaný, hlboko ovplyvnený a formovaný domorodcami, ich princípmi a postupmi uplatňovanými pri riešení konfliktov, najmä v oblasti Yukonu, Papua Novej Guinei, Havaii a na Novom Zélande.

Mierotvorné kruhy sa vyvinuli z predchádzajúcej formy kruhov, resp. súdenia v kruhu („Sentencing circles“). Zmena názvu zo súdnych kruhov na kruhy mierotvorné vyplývala z toho, že rozhodnutie (verdict) nebolo považované za ústredný bod kruhov, ani za najdôležitejší výsledok kruhov. Kruhy boli zavedené v záujme ich využívania na riešenie mnohých ďalších súdnych sporov, na riešenie problémov z oblasti súkromného i verejného práva. Určité hlasy upozorňovali, že kruhy netvorí poriadok, pokoj, mier, ale skôr ponúkajú účastníkovi možnosť nájsť spôsob pokojného vzájomného pôsobenia, a preto by kruhy mali byť pomenované ako mierotvorné kruhy, resp. kruhy prinášajúce pokoj („peacegiving circles“). Kruhy boli prispôbené na riešenie rozličných problémov.

Mierotvorné kruhy sa objavili v systéme trestnej justície v Kanade a USA ako inovatívny spôsob zapojenia všetkých zainteresovaných strán do rozhodovania v trestných veciach. Kruhy zvažujú a určujú primeraný trest. Proces kruhov zahŕňa „ozdravné“ kruhy pre obeť a kruhy pochopenia (porozumenia) pre páchatelov. Tie objasňujú príčiny ich trestnej činnosti a pripravujú páchatelov na ich účasť pri súdení v kruhoch. Kruhy sa uplatňujú vo všetkých štádiách trestného konania. Niektoré komunity využívajú kruhy pri riešení len menej závažných trestných činov, kým iné sa zaoberajú aj závažnými trestnými činmi. Inštitúcie pre dospelé a mladistvé osoby využívajú kruhy a súčinnosť členov rodiny na podporu procesu reintegrácie páchatelä do spoločnosti. Kruhy našli svoje opodstatnenie aj pri podpore obzvlášť nebezpečných páchatelov sexuálnych trestných činov usilujúcich sa o návrat do spoločnosti, a to prostredníctvom pravidelne vykonávaných kontrol a každodenného kontaktu s dobrovoľníkom z komunity, čím by sa zabezpečoval ich bezpečný návrat do spoločnosti.

Kruhy majú široké uplatnenie, využívajú sa pri susedských sporoch, pri riešení a prevencii konfliktov vznikajúcich v školách, triedach (tzv. školské kruhy). V niektorých väzniciach sa dokonca využívajú kruhy na riešenie konfliktov medzi zamestnancami. Rovnako tak sú kruhy využívané za účelom nadviazania dialógu medzi gangmi, políciou a „komunitou farebných“, medzi imigrantmi a miestnou vládou, medzi dospelými a mládežou.

Hoci majú kruhy mnoho spoločných črt s inými formami restoratívnej justície, predsa sú vo svojej podstate jedinečné. Zhodným prvkom je poskytovanie možnosti aktívneho zapojenia osôb dotknutých trestným činom pri riešení prípadu, zameranie na odčinenie vzniknutej ujmy a nahradenie škody, zachovanie dôstojnosti a hodnoty každého človeka.

Podľa Stuart/Pranis¹²¹ sa však proces mierotvorných kruhov vyznačuje aj niekoľkými charakteristickými znakmi, ktorými je výnimočný, akými sú:

- *kolektívne úsilie o vytvorenie bezpečného a ohľaduplného priestoru pre dialóg,*
- *budovanie vzťahov ešte pred diskusiou o jadre (podstate) problému,*
- *pozvanie vyjadriť svoje emócie a duchovno, ako aj duševné a fyzické rozpoloženie,*
- *využitie pokojného rozhovoru na tvorbu bezpečia a slobody,*
- *úmyselné využívanie obradu (procesu) na vytvorenie chráneného priestoru pre pravdivý rozhovor,*
- *prospešnosť (využitelnosť) kruhov ako formy prevencie i formy intervencie,*
- *kapacita pre riešenie situácií, v ktorých nie je jasná obeť a páchatel',*
- *pozornosť zameraná na príčiny,*
- *mediátor (zmierovač) je členom skupiny.*

¹²¹ Stuart, B., Pranis, K.: Peacemaking circles. Reflection on principal features and primary outcomes. s. 121–133. In: Sullivan, D., Tifft, L. (eds.): Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2008, s. 574.

Samotnú evaluáciu kruhov prinášajú dosiahnuté výsledky procesu kruhov. Takmer všetky evaluačné procesy sú zamerané na dosiahnutie okamžitého výsledku. Avšak hodnota akéhokoľvek procesu spočíva v tom, či proces vytvára trvale udržateľné vzťahy a či proces prispieva k zmenám správania účastníkov v rámci komunity (rodiny, školy, spoločnosti, práce, politiky), v ktorej sa nachádzajú. Za najväčšiu výzvu ďalšieho rozvoja restoratívnej justície je nutné považovať úsilie o prepojenie prvkov trestnej justície a sociálnej spravodlivosti. Restoratívna justícia predstavuje v istom zmysle sociálnu spravodlivosť vyžadujúcu jednak zodpovednosť jednotlivca, tak aj zodpovednosť spoločnosti, kedy je potrebné venovať pozornosť nielen škodám, ktoré osoba spôsobila prostredníctvom spáchaného trestného činu, ale aj tým, ktoré vyplynuli z trestného činu. Kruhy sú účinným prostriedkom.

Proces mierotvorných kruhov

Mierotvorné kruhy predstavujú komunitne zameraný proces, rozvíjajúci sa v súčinnosti so systémom trestnej justície, zahŕňajúci všetkých tých, ktorí boli dotknutí trestným činom a ktorí sa podieľajú na rozhodovaní a ukladaní primeraného trestu. Mierotvorné kruhy, resp. kruhy uzmierenia sú založené na princípoch vyjednávania, rokovania, sprostredkovania, na princípe hľadania konsenzu a princípe uzmierenia. Pôvod tohto procesu nájdeme v Kanade, oblasti Yukonu, kde sa používal na riešenie konfliktov medzi komunitami kanadských domorodcov. Následne sa rozšíril do celej Kanady.

Kay Pranis¹²² demonštrovala využitie mierotvorných kruhov na konkrétnom prípade:

Mladý, 20-ročný muž sedí na stoličke v kruhu so zvesenou hlavou. V kruhu sedia tiež členovia komunity, sestra mladého muža, sudca, probačný úradník. Nechýba ani matka a priatelia, ktorí súhlasili s účasťou na súdení v kruhu. Uznávaný člen komunity, odborník na uzmierovanie a dosahovanie konsenzu, otvorí sedenie modlitbou. Pripomenie,

¹²² Pranis, K.: Peacemaking circles. s. 117–121. In: Johnstone, G. (ed.): A Restorative Justice Reader. Second edition. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2013, s. 461.

že kruh bol zvolaný kvôli správaniu mladého muža, ktorý zabil mačku svojej sestry v stave, keď bol pod vplyvom alkoholu. Orlie pero koluje v kruhu, každý člen vyjadruje svoje pocity. Mladý muž vyjadruje svoju ľútosť nad spáchaným skutkom a snahu napraviť svoje konanie. Jeho sestra, obeť činu, rozpráva o jej hneve a zármutku, ale aj o láske k bratovi. Podľa názoru starších, mladý muž „dlhuje“ niečo zvieracej ríši, preto navrhnu, aby postavil krmidlo pre vtáky a krmil vtáky. Ďalší člen komunity navrhuje, aby sa mladý muž zúčastnil poradenstva ako zvládať hnev, ako aj klubu anonymných alkoholikov. Členovia komunity tiež vyzdvihli potenciál mladého muža. Návrhy skupiny sa stali súčasťou dohody o treste. Kruh končí modlitbou vzdávajúcou česť účastníkom za ich múdrosť a podporu.

Proces mierotvorných kruhov prebieha ako tradičný rituál v kruhu, v záujme vytvorenia ohľaduplného priestoru pre obeť i páchatela, osoby podporujúce obeť, tak aj osoby podporujúce páchatela, sudcu, prokurátora, obhajcu, policajta, pracovníkov súdu a všetkých zainteresovaných členov komunity, ktorí sa môžu spoločne snažiť o pochopenie udalosti. Účastníci súčasne určia nevyhnutné kroky pre riešenie náhrady škody spôsobenej trestným činom, aby sa v budúcnosti zabránilo takýmto prípadom.

Proces mierotvorných kruhov pozostáva z niekoľkých krokov vedúcich k rozhodnutiu:

- **žiadosť páchatela o proces v kruhu,**
- **tvorba podporného systému pre páchatela,**
- **tvorba podporného systému pre obeť,**
- **ozdravný kruh pre obeť („healing circle“),**
- **ozdravný kruh pre páchatela**
- **súdenie v kruhu („sentencing circle“).**

Súdenie v kruhu je proces otvorený pre kohokoľvek, kto sa ho chce zúčastniť, kým kruhy ozdravné sú súkromné. Obeť alebo páchatel, podľa toho, pre koho sa ozdravný (liečebný) kruh koná, si môže vybrať účastníkov ozdravného kruhu. Obyčajne ozdravný kruh tvoria osoby podporujúce obeť alebo páchatela a niekoľko ďalších členov komunity.

Ozdravný kruh je založený na nasledujúcich princípoch: princípe rešpektu každého jednotlivca, princípe diskretnosti, princípe záväzku

k pozitívnemu výsledku, princípe otvorenosti, princípe ochoty počúvať a porozumieť bolestiam iných.

Ozdravný kruh pre obeť zahŕňa členov komunity, ktorí uznávajú, že obeť si nezaslúžila, čo sa jej stalo, preukazujú podporu a starostlivosť obeti a sú ochotní zdieľať bolesť s obeťou. Informácie o náhrade škode, príp. odčinení ujmy obeti by si mala osvojiť skupina podporujúca páchatela, ktorá bude pomáhať pri tvorbe primeraného plánu pre páchatela predkladaného kruhom na rozhodnutie.

Ozdravný kruh pre páchatela tvorí komunita, ktorá pomenúva ujmu spôsobenú trestným činom a skúma problémy, ktorým čelí páchatel a ktoré prispeli k spáchaniu činu. Rovnako tak vyjadruje svoju ochotu pracovať s páchatelom, pomôcť mu zmeniť sa a stať sa riadnym členom komunity. Ozdravný kruh pre páchatela zvyčajne začne identifikáciou základných bodov, ktoré by mali byť súčasťou rozhodnutia.

Ozdravné kruhy začínajú modlitbou alebo zamyslením, nasleduje privítanie a vysvetlenie samotného procesu osobou riadiacou tento proces. Následne sa orlie pero alebo iný predmet symbolizujúci rešpekt a múdrosť, podáva v smere hodinových ručičiek každému, aby sa predstavil. Ten, kto drží orlie pero, sa môže slobodne vyjadriť a hovoriť smerom k osobe, pre ktorú sa ozdravný kruh koná. Orlie pero sa môže v kruhu posúvať opakovane až do chvíle, pokiaľ nie sú vyčerpané všetky skutočnosti, ktoré bolo treba povedať. Kľúčovými aspektmi tohto procesu je duchovno a vyjadrenie svojich pocitov. Kruhy končia rovnako ako začali, modlitbou alebo zamyslením.

Ozdravné kruhy sa využívajú aj v ďalších prípadoch, nielen v procese rozhodovania. Ich upotrebitelnosť možno vidieť aj pri poskytovaní podpory obetiam, ktorých páchatelia nie sú známi alebo neboli chytení. V týchto prípadoch sa obeť cíti izolovaná, nemajú s kým zdieľať svoju bolesť. Prostredníctvom ozdravných kruhov môže komunita pomôcť obeti, uznať, že to, čo sa jej stalo bolo zlé a obeť nie je zodpovedná za spáchaný trestný čin. Ozdravné kruhy sú užitočné aj pre mladistvých páchatelov, ktorí opustili nápravné zariadenia. Vytvárajú vhodné prostredie, kde mladiství vyjadrujú svoj strach z opätovného začlenenia sa do spoločnosti, komunity, rovnako tak na strane druhej členovia komunity prezentujú obavy z návratu takýchto mladistvých. Ozdravné

kruhy môžu byť uskutočnené aj v prípade návratu dospelých páchatelov z výkonu trestu. Úspešná reintegrácia týchto osôb do spoločnosti po výkone trestu odňatia slobody je najzložitejšou úlohou pre komunity i pre samotných páchatelov. Ozdravné kruhy predstavujú proces, ktorý je založený na práci s emóciami, na hľadaní riešení problémov. Poskytujú možnosť komunite jasne definovať jej očakávania i formulovať záväzok podpory, ak ich očakávania budú naplnené.

Súdenie v kruhu („sentencing circle“) poskytuje možnosť pre všetkých, ktorí boli dotknutí trestným činom, aby vyjadrili svoje obavy či znepokojenie. Tieto kruhy sú určené nielen na rozhodovanie o treste pre páchatela. S podporou komunity páchatel dokáže zmeniť svoj život, neraz sa stáva, že neskôr on sám je účastníkom ozdravných kruhov pre iných. Samotný proces nie je jednoduchou cestou hľadania primeranej, spravodlivej trestnej justície. Jeho úlohou je budovanie komunity, pretože práve členovia komunity vytvárajú spoločne fórum pre skúmanie príčin spáchaného trestného činu, každý člen komunity má možnosť prispieť k hľadaniu riešenia a ich následnému uskutočneniu. Účasť na kruhoch umožňuje členom komunity rozprávať o zložitých otázkach. Spáchanie trestného činu a viktimizácia patria k najemocionálnejším záležitostiam komunity. Kruhy umožňujú vyjadriť pocity, prejsť od hnevu a strachu k počúvaniu a starostlivosti o druhých. Komunita sa snaží robiť situáciu ľahšou, únosnejšou.

Kruhy fungujú demokratickým spôsobom, rozhodnutia sú založené na konsenze, pričom každá osoba účastná na kruhoch – obeť, páchatel, sudca, prokurátor, členovia komunity – musí súhlasiť s rozhodnutím. Tento spôsob rozhodovania vyžaduje, aby sa venovala pozornosť záujmom všetkých účastníkov. Kruhy sú založené na rešpekte a rovnosti každého, v kruhu sú všetci spojení.

Systém trestnej justície vykonáva obrovskú moc nad skupinou páchatelov, avšak je celkom bezmocný pri ovplyvňovaní myslenia a čítenia páchatelov. Zmena správania páchatelov by mala primárne vychádzať z ich srdca a duše. V tomto ohľade plnia komunity veľmi dôležitú úlohu. Výhodou práce členov komunity, v porovnaní s prácou profesionálov v rámci systému trestnej justície je skutočnosť, že sú prítomní v každodennom živote páchatelov, môžu sledovať vývoj a pokrok

v páchatelovom správaní a operatívne rozpoznať, či nepotrebuje väčšiu podporu. Rovnako tak majú členovia komunity lepšiu pozíciu pri poskytovaní podpory a ochrany obetiam, najmä pokiaľ ide o ich pohotovosť zásahu a dozeranie na bezpečnosť obete. Významným prínosom komunity, či už rodinných príslušníkov alebo susedov, je možnosť pomôcť osobe pri hľadaní zamestnania či dostať sa do klubu anonymných alkoholikov. Kruhy čerpajú zo životných skúseností jej členov pri identifikovaní problémov a hľadaní funkčných riešení.

4.3.5. Všeobecne prospešné práce

Takmer rovnako rozšírenou formou restoratívnej justície sú Všeobecne prospešné práce („Community Service“). V kontexte systému trestnej justície sa podľa Dünkel/Grzywa-Holten/Horsfielda¹²³ táto forma restoratívnej justície primárne využíva ako:

1. náhradný, resp. alternatívny trest v prípadoch s nízkou mierou závažnosti stanovenou v rámci zákonom určenej výmery trestu odňatia slobody (napr. v Belgicku, Bosne a Hercegovine, Chorvátsku, Dánsku, Estónsku, Fínsku, Francúzsku, Macedónsku, Nórsku, Portugalsku, Rumunsku, Slovensku,¹²⁴ Slovinsku a Švajčiarsku),
2. alternatívny trest zavedený ako samostatná možnosť (voľba) s cieľom obmedzenia (nahradenia) väzenia alebo posilnenia rehabilitačného charakteru sankcie predstavujúcej odpoveď na spáchaný trestný čin, najmä pokiaľ ide o mladistvých páchatelov (napr. v Anglicku a Walese, Litve, Lotyšsku, Macedónsku, Škótsku, Švajčiarsku, Severnom Írsku), a/alebo
3. ako výchovné/alternatívne opatrenie v systéme trestnej justície pre mladistvých páchatelov, predstavujúce podmienku realizácie odklonov (napr. v Rakúsku, Belgicku, Dánsku, Fínsku, Nemecku, Lotyšsku a pod.). V Nemecku a Taliansku sa používajú v prípa-

¹²³ Dünkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, P.: Restorative Justice and Mediation in Penal Matters in Europe – comparative overview. s. 1015–1100. In: Dünkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, P. (eds.): Restorative Justice and Mediation in Penal Matters. Vol. 2. Forum Verlag Godesberg. Mönchengladbach. 2015. s. 1100.

¹²⁴ Pozn. autora – z hľadiska terminológie podľa slovenskej trestnoprávnej úpravy ide o alternatívny trest – trest povinnej práce.

de dospelých páchatelov len ako náhradná sankcia za nezaplatenú pokutu alebo ako podmienka probácie.

V odbornej literatúre sa stretávame s protichodnými názormi, či všeobecne prospešné práce spadajú pod definíciu restoratívnej justície. Podľa Christy Pelikan¹²⁵ nemajú verejne prospešné práce v rámci restoratívnej justície svoje miesto, nakoľko v tomto prípade chýbajú základné znaky restoratívnej justície, akými sú: aktívna účasť oboch subjektov – obeť a páchatel a orientácia procesu zakladajúca restoratívnu justíciu. Na strane druhej sa Ivo Aersten¹²⁶ prihovára za rozšírenie pôsobnosti restoratívnej justície, ktorá by zahŕňala za určitých podmienok aj súdom uložený príkaz náhrady škody, všeobecne prospešné práce a dokonca i pomoc obeť.

V záujme zjednotenia výkladu je nevyhnutné zobrať do úvahy definíciu vyplývajúcu z medzinárodných dokumentov. Definícia „restoratívnych výsledkov“ je obsiahnutá v článku 3 Rezolúcie OSN č. 2002/12 o základných princípoch využívania programov restoratívnej justície v trestných veciach, ktorá stanoví, že všeobecne prospešné práce môžu byť výsledkom dohody vyplývajúcej z restoratívneho procesu. Jej vyjadrenie v právnych úpravách jednotlivých krajín je rôzna. V právnej úprave Belgicka, Bosny a Hercegoviny, Severného Írska, Slovinska a Portugalska je explicitne stanovené, že všeobecne prospešné práce sú predpokladom pre uzavretie takýchto dohôd. V Španielsku, Lotyšsku, Poľsku a niektorých kantónoch Švajčiarska, všeobecne prospešné práce znamenajú, že páchatel pracuje pre alebo v prospech obeť, to spadá do „restoratívnych výsledkov“ podľa definície restoratívnej justície, za predpokladu, že obeť a páchatel s tým dobrovoľne súhlasia. V Nemecku a Belgicku je možné, aby páchatel vykonávajúci všeobecne prospešné práce bol za prácu odmenený prostredníctvom osobitného fondu za tým účelom, aby bol páchatel schopný zaistiť finančné odškodnenie

¹²⁵ Pelikan, Ch.: Austria. s. 13–43. In: Dünkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, P. (eds.): Restorative Justice and Mediation in Penal Matters. Vol. 1. Forum Verlag Godesberg. Mönchengladbach. 2015. s. 1100.

¹²⁶ Aersten, I.: Belgium. s. 45–87. In: Dünkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, P. (eds.): Restorative Justice and Mediation in Penal Matters. Vol. 1. Forum Verlag Godesberg. Mönchengladbach. 2015. s. 1100.

obete. V Belgicku sú fondy sponzorované jednak súkromnými darcami, tak aj regionálnou vládou. V tomto prípade sa komunita podieľa na fungovaní restoratívnej justície nielen tým, že poskytuje finančné prostriedky pre páchatelov a obeť, vytvára príležitosti pre dobrovoľnícku prácu, ale aj tým, že prevádzkuje výbor evidujúci žiadosti o pomoc z kompenzačného fondu.

Čo sa týka druhu práce vykonávanej v rámci všeobecnej prospešnej práce, niektoré krajiny stanovujú, že tieto práce sú vykonávané v prospech verejnoprospešných, humanitárnych, dobročinných organizácií či osôb v núdzi (napr. v Belgicku, Českej republike, Srbsku, Slovensku, Švajčiarsku). V každom prípade má takáto práca zmysel, usiluje sa o re-integráciu páchatelov, podporuje zmysel pre zodpovednosť smerom ku komunite. V neposlednom rade môže byť považovaná za formu „zapojenia, resp. zaangažovania komunity“, formu zabezpečenia odškodnenia spoločnosti ako celku. V najširšom zmysle slova „restoratívneho výsledku“ by sme mohli v prípade všeobecne prospešných prác vidieť restoratívne prvky.

Základný princíp tejto formy restoratívnej justície pôvodne spočíval v restoratívnom chápaní všeobecne prospešných prác s represívnymi prvkami, ktoré boli ukladané iba ako vedľajší produkt k páchatelovmu uväzneniu. Restoratívne prvky tohto opatrenia možno vidieť v zabezpečení odškodnenia komunity (spoločnosti), v ktorej sa páchatel nachádza. Z hľadiska veľmi úzkeho vnímania restoratívnej justície, kedy samotný restoratívny prístup je založený na aktívnej účasti strán dotknutých trestným činom a existencii konceptu uzdravovania, potom nemôžeme vo všetkých prípadoch hovoriť o restoratívnom charaktere všeobecne prospešných prác.

Reintegratívne účinky práce v prospech humanitárnych alebo všeobecne prospešných inštitúcií súvisia so skutočnosťou, že komunita dostane odškodnenie, čím umožňuje všeobecne prospešné práce klasifikovať ako prostriedok s reparačným a restoratívnym potenciálom, ak je realizovaný správnym spôsobom a zo správnych dôvodov.

4.3.6. Komunitné výbory a reparačné výbory

Ďalšiu stratégiu zameranú na náhradu, odškodnenie, kompenzáciu zo strany páchatela vo vzťahu k obeti predstavuje **Odškodnenie alebo náhrada škody („Reparation“)**. Špecifickým súdnym opatrením je **Komunitný poriadok, príkaz („Community Order“)**.

Lexikón restoratívnej justície popisuje, akú povahu môže mať odškodnenie, náhrada či reparácia. V podstate ide o to, že páchatel dá naspäť niečo obeti ako kompenzáciu za spôsobenú škodu. Odškodnenie môže mať finančnú povahu alebo môže byť vykonávané iným spôsobom, napr. prácou pre obeť alebo charitatívnu inštitúciu, ktorú navrhla samotná obeť. Tiež môže mať podobu ospravedlnenia.¹²⁷

V odbornej literatúre sa za inovatívne prostriedky restoratívnej justície, ktoré sú súčasťou systému trestnej justície, považujú aj **skupiny, resp. výbory komunitnej nápravy, obnovy („Community Reparation Groups“)**.

Skupiny komunitnej nápravy („Community Reparation Groups“) sú podľa Davida O'Mahonyho ďalším modelom restoratívnej justície, ktorý našiel svoje uplatnenie v mnohých jurisdikciách.¹²⁸ Tieto skupiny boli pôvodne využívané v USA od polovice 90-tych rokov. Hoci skupiny boli pôvodne primárne využívané v prípadoch dospelých páchatelov usvedčených z nenásilných trestných činov, nedávne iniciatívy sa zamerali na ich využívanie aj v prípade mladistvých páchatelov. Predmetné skupiny, príp. poroty alebo výbory, sú zložené z nižšieho počtu zástupcov komunity, ktorí sa tvárou v tvár stretnú s páchatelom postaveným pred súdom. Skupina rozhodne o sankcii, ktorá by mala byť uložená páchatelovi za spáchaný trestný čin, následne sleduje jej dodržiavanie a podáva naspäť súdu správu na jej dokončenie. Hlavným cieľom skupiny je podporovať a posilniť účasť komunity v súvislosti s rieše-

¹²⁷ Karabec, Z. (eds.): Restorativní justice – sborník příspěvků a dokumentů. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 2003. s. 77–87.

¹²⁸ Doak, J., O'Mahony, D.: Developing mediation and restorative justice for young offenders across Europe. s. 1691–1720. In: Dünkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, P., Pruin, I. (eds.): Juvenile Justice Systems in Europe. Current Situation and Reform Developments. Vol. 4. Forum Verlag Godesberg. Mönchengladbach. 2010. s. 1880.

ním trestnej činnosti, podporovať zodpovednosť páchatela a odškodnenie obeť.

V neposlednom rade zaujímavou formou, resp. modelom restoratívnej justície sú **panely/výbory komunitnej spravodlivosti** („**Community Justice Boards**“). Sú založené na slobodnej účasti dobrovoľníkov, najmä členov komunity, ktorí pracujú s prvopáchatelmi (predovšetkým mladistvými páchatelmi) a ich rodinami. Ak je to vhodné, súčasťou sedení sú aj obeť. Tento model restoratívnej justície je vhodný na riešenie drobných deliktov, akými sú najmä krádeže v obchodoch, bitky, požívanie alkoholu v menšej miere, sprejerstvo, záškoláctvo, tuláctvo či úteky z domu.

Dobrovoľníci z radov panelu/výboru usporiadajú konferenciu s mladistvým a jeho rodičmi, poručníkmi alebo opatrovníkmi ihneď ako im bol pridelený prípad. Vhodná je i účasť ďalších zainteresovaných osôb (rodinní príslušníci, priatelia, mladší súrodenci). Stretnutie sa realizuje na neutrálnej pôde, akou sú napr. kostoly, školy, knižnice alebo komunitné centrá. Stretnutia sa pravidelne opakujú a pokračujú až dovtedy, kým nie sú členovia panelu spokojní s výsledkom. Proces týchto stretnutí je s malými obmenami rovnaký ako pri mediácii. Mladistvý je vyzvaný, aby vlastnoručne spísal následky, ktoré spôsobil. To ho má naučiť vybrať si lepšie možnosti a uskutočňovať ciele. Na konci sa musí postaviť a nahlas prečítať vlastnoručne spísané podklady. Výsledkom panelu by mala byť pozitívna výchovná skúsenosť.

4.4. Problémy uplatnenia restoratívnej justície v trestných veciach v praxi

Greifswaldská štúdia na tému Restoratívna justícia a mediácia v trestných veciach v Európe („Restorative Justice and Mediation in Penal Matters in Europe“, JUST/2010/JPEN/AG/1525) realizovaná nemeckou univerzitou v Greifswalde, katedrou kriminológie v období rokov 2011 až 2013, bola zameraná na vykonanie komplexného prehľadu uplatnenia restoratívnej justície v 36 európskych krajinách (teoretické a právne základy restoratívnej justície, uplatnenie restoratívnej justície v jednotlivých štádiách trestného konania, poukázanie na problémy a prekážky vyskytujúce sa v aplikačnej praxi).

Štúdia ukázala, že dominujúcou formou restoratívnej justície je **mediácia/zmier**, ktorá sa využíva vo väčšine krajín (*Rakúsko, Belgicko, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvátsko, Česká republika, Dánsko, Anglicko, Estónsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Maďarsko, Írsko, Taliansko, Litva, Lotyšsko, Macedónsko, Montenegro, Holandsko, Nórsko, Poľsko, Portugalsko, Rumunsko, Rusko, Škótsko, Srbsko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko, Švédsko, Švajčiarsko, Turecko a Ukrajina*). **Konferencie** sa uplatňujú skôr výnimočne, pričom len v piatich krajinách sa realizujú na celonárodnej úrovni (*Belgicko, Anglicko a Wales, Írsko, Holandsko a Severné Írsko*). **Náhrada škoda obeti/komunite alebo spoločnosti**, ktorá je poskytovaná aj bez restoratívneho procesu, je známa v *Rakúsku, Belgicku, Bosne a Hercegovine, Bulharsku, Chorvátsku, Českej republike, Dánsku, Anglicku, Estónsku, Francúzsku, Nemecku, Grécku, Maďarsku, Írsku, Taliansku, Litve, Macedónsku, Montenegro, Holandsku, Nórsku, Poľsku, Portugalsku, Rumunsku, Rusku, Srbsku, Slovensku, Španielsku, Švajčiarsku, Turecku a Ukrajine*. Restoratívny potenciál majú i **všeobecne prospešné práce**, ktoré sa využívajú vo väčšine európskych krajín (*Rakúsko, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvátsko, Česká republika, Dánsko, Anglicko a Wales, Estónsko, Francúzsko, Nemecko, Grécko, Maďarsko, Írsko, Taliansko, Lotyšsko, Litva, Macedónsko, Montenegro, Holandsko, Nórsko, Poľsko, Portugalsko, Rumunsko, Rusko, Srbsko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko, Švajčiarsko, Turecko a Ukrajina*).

Z hľadiska uplatnenia vyššie uvedených modelov restoratívnej justície podľa štádií trestného konania možno konštatovať, že sa realizujú vo väčšine európskych krajín ako v prípravnom, tak aj súdnom konaní. V niektorých krajinách (Anglicko/Wales, Bulharsko, Maďarsko, Taliansko) prebiehajú pilotné projekty, ktoré sa snažia uplatniť tieto modely aj v zariadeniach pre odsúdených. Avšak z hľadiska početnosti praktického využitia prostriedkov restoratívnej justície je možné v jednotlivých krajinách sledovať odlišnú mieru ich uplatnenia v praxi.

Nízke využitie prvkov restoratívnej justície je spôsobené v mnohých krajinách lokálnou (miestnou) nedostupnosťou restoratívnej justície, nakoľko restoratívne programy sa realizujú na základe individuálnych pilotných projektov. Ďalším dôvodom je chýbajúca politická vôľa pre vytvorenie príslušnej legislatívy a následné financovanie. Za hlavné dôvody nevyužívania restoratívnej justície sú podľa prof. Friedera Dünkela považované predovšetkým nedostatok vôle medzi súdnymi orgánmi a prokurátormi, ktorá súvisí s nedôverou k týmto inštitútom, striktnou aplikáciu zásady legality, presvedčením o vhodnosti využitia tradičných inštitútov. Ďalším dôvodom je nedostatok informácií, povedomia o výhodách restoratívnej justície; nedostatok vôle medzi legislatívcami a politikmi, a v neposlednom rade samotná „trestná klíma“ („Punitive Climate“) v krajine.

Ústredným problémom naďalej ostáva problém populizmu trestania verzus restoratívna justícia. Politika populizmu trestania je zlá, ale silná, kým kriminálna politika restoratívnej justície je dobrá, ale slabá. V záujme posilnenia úlohy restoratívnej justície v systéme trestnej justície je nevyhnutné zlepšiť alebo poskytnúť prístup k restoratívnemu procesu vo všetkých štádiách trestného konania tak, ako to vyplýva z článku 4 Odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č. (99)19 týkajúceho sa mediácie v trestných veciach. Uvedené je možné dosiahnuť jednak reformou zákonných predpokladov alebo obmedzením určujúcich prednosť alebo aspoň možnosť využitia restoratívneho procesu; ďalej zavedením nových foriem restoratívnej justície, akými sú konferencie alebo kruhy, najmä pri riešení závažnejších druhov trestnej činnosti, tak aj reformou všeobecne prospešných prác a rozšírením

možnosti využívania prostriedkov restoratívnej justície vo väzeniach a detenčných zariadeniach.

Vo všeobecnosti sa v odborných kruhoch vyžaduje klásť hlbší dôraz na výskum a evaluáciu foriem a postupov restoratívnej justície. Uvedené vyplýva z vyššie citovaného odporúčania, v zmysle ktorého členské štáty by mali podporovať výskum a evaluáciu (vyhodnotenie) mediácie v trestných veciach. Podpornú úlohu Rady Európy a Európskej únie nemôžeme v oblasti restoratívnej justície ignorovať, nakoľko ponúkajú dôležité nástroje v oblasti spolupráce medzi praktikmi a politikmi z rôznych členských štátov, tak aj medzi osobami realizujúcimi výskum. Súčasne sa ako mimoriadne dôležitá ukazuje potreba postavenia sociálnej podpory v odbornej verejnosti, potreba legislatívy, implementácie praxe a výskumu, aby legislatívne zmeny boli založené na dôkazoch.

Restoratívny proces sa ukazuje ako sľubný prístup riešenia konfliktov poskytujúci výhody všetkým zúčastneným stranám trestného činu. Restoratívna justícia je budúcnosť justície, ktorá potrebuje revolúciu myslenia. Restoratívna justícia nie je protikladom punitívnej, trestajúcej justície, ale to trestanie, resp. punitivizmus je časťou restoratívnej justície.

5. PROBÁCIA A MEDIÁCIA V TRESTNOM PRÁVE

Probácia a mediácia je oblasťou trestného práva, ktorej sa v právnej rovine na území Slovenskej republiky nevenuje žiadna osobitná odborná publikácia. I preto je zaujímavé sledovať súčasný stav realizácie výkonu probácie a mediácie v podmienkach Slovenskej republiky na pozadí rovnakých, no vynikajúco rozvinutých inštitútov, v krajinách Európskej únie. Slovenská republika sa od ostatných členských štátov odlišuje nielen organizáciou probačných a mediačných úradníkov, no najmä ich neinvazívnym počtom, ktorý dokazuje jediné – tejto oblasti sa v súčasnom práve a aplikačnej praxi na našom území nevenuje dostatočná pozornosť.

Probácia a mediácia bola do slovenského právneho poriadku zavedená ako jeden z významných prvkov tzv. restoratívnej justície. Restoratívna justícia je americkými autormi¹²⁹ definovaná ako „na obeť orientovaná reakcia na zločin, ktorá poskytuje príležitosti pre subjekty priamo ovplyvnené zločinom – obeť a jej rodina, páchatel' a jeho rodina a zástupcovia komunity – byť priamo zainteresovaní v reakcii na škodu alebo ujmu spôsobenú zločinom“.

Ústrednou myšlienkou, z ktorej vychádza koncept restoratívnej justície je, že trestný čin je sociálny konflikt medzi dvoma či viacerými jednotlivcami alebo stranami a medzi ich hodnotovými normami a normami spoločnosti, a preto ho možno účinne riešiť iba s podmienkou aktívnej participácie všetkých dotknutých, t.j. obetí, páchatela a príslušného sociálneho spoločenstva.¹³⁰ Iná definícia, ktorej autorom je Tony F. Marshall a ktorá bola prijatá v roku 1997 Pracovnou skupinou pre restoratívnu justíciu založenou Alianciou nevládných organizácií pre prevenciu kriminality a trestného súdnictva pri OSN, znie: „Restoratívna justícia je proces, v ktorom sa všetky strany s hmotným zá-

¹²⁹ Lehman, J. et al.: The three „R's“ of reentry. Justice Solution. Washington, D.C. 2002. s. 3.

¹³⁰ Kurilovská, L. – Lenhartová, K.: EÚ ako otvorená cesta restoratívnej justície. Právny obzor, 96, č. 3. 2013. s. 274.

ujmom v konkrétnom trestnom čine zídu, aby sa kolektívne uzniesli, akým spôsobom sa vyrovnajú s následkami tohto trestného činu a jeho dôsledkami pre budúcnosť“

V tomto dôsledku je úlohou probačného a mediáčného úradníka ponúknuť podporu a pomoc obeti trestného činu, pomoc pri náprave materiálnej a emocionálnej škody a ujmy spôsobenej obeti v čo najvyššej možnej miere, poskytnutie širokých možností pre dialóg a odstránenie konfliktu medzi zainteresovanými obeťami trestných činov, rodinami páchatelov a ďalšími ľuďmi, ktorí toto úsilie podporujú, ponuka rozvoja kompetencií pre páchatelov a ich reintegrácia do produktívneho života komunity a posilnenie verejnej bezpečnosti prostredníctvom budovania komunity.¹³¹

Táto tzv. obnovujúca justícia je nové moderné poňatie, z ktorého nové alternatívne sankcie vychádzajú. Do tejto skupiny sankcií patria napr. náhrada spôsobenej škody, kompenzácia obetí trestného činu, narovnanie, kurzy sociálneho výcviku, kurzy zamerané na riešenie problémov páchatela s alkoholom za volantom, výkon bezplatnej práce v prospech spoločenstva a probácia.¹³² Restoratívna justícia teda jasne vyjadruje úlohu trestného práva a trestu odňatia slobody ako *ultima ratio* v novej trestnej legislatíve.

Snahou tejto práce je zhrnúť všetky právne (a čiastočne i sociálne základy) nevyhnutné pre pochopenie významu inštitútov probácie a mediácie v súčasnej trestnej politike štátu.

Len ťažko je možné vynechať niektoré kritické hodnotenia súčasného stavu realizácie týchto inštitútov v aplikačnej praxi. V práci sú však uvádzané na základe aktuálnych skúseností a sú k nim ponúknuté i adekvátne možnosti riešení.

Inštitút probácie pochádza z anglosaského právneho systému. Prvý záznam o probácii nachádzame v činnosti amerického obuvníka Johna Augusta, ktorý v 19. storočí dobrovoľne skladal kaucie za obvinených. Účelom tejto jeho činnosti bolo, že takýmto spôsobom dal možnosť obvinenému preukázať súdu, že dokáže viesť riadny život. John Augus-

¹³¹ Tamtiež. s. 22.

¹³² Šaštinová, M.: Obecně prospěšné práce, jejich výkon a význam v trestním právu. Dostupné na internete: <http://trestni.juristic.cz/489620/clanek/trest3.html> (citované 13. 8. 2013).

tus obvineným poskytoval pomoc a podporu, zúčastňoval sa s nimi na súde a žiadal súd o uloženie miernej peňažitej sankcie. Cieľom tejto jeho činnosti bolo v roku 1878 prijatie zákona v štáte Massachusetts.¹³³ Takto nejako sa začala formovať probácia ako alternatíva k nepodmienečnému trestu odňatiu slobody v anglosaskom právnom systéme. Probačný úradník v krajinách s *common law* je osobou, ktorá má funkciu záruky.¹³⁴ Probácia má teda v anglosaskom systéme formu sľubu zloženého zo strany páchatela pred súdom, že dodrží určité podmienky.

V kontinentálnom systéme práva sa probácia vyvíjala odlišným spôsobom. Počiatky probácie na našom kontinente siahajú niekde k začiatku 20. storočia. V Európe sa probácia vyvinula z podmieničného odsúdenia. Išlo o alternatívny spôsob vyriešenia trestnej veci, pri ktorom došlo k výroku a uznaniu viny páchatela, ale bol odložený výkon uloženého trestu. V pôvodnej rovine nebol v rámci podmieničného odsúdenia nariaďovaný dohľad, pretože ten by znamenal neprímeraný zásah do osobnostných práv páchatela.¹³⁵ Zvrat nastal po prvej svetovej vojne, kedy sa podmieničné odsúdenie začalo spájať s istým druhom profesionálnej pomoci. Významnú úlohu v tomto smere zohrali rôzne dobrovoľnícke organizácie, ktoré sa angažovali v probačných aktivitách. V Európe je prvým priekopníkom v oblasti probačných aktivít práve Holandsko. V Holandsku bola prvá probačná služba založená v roku 1823.

Probácia má svoje korene i vo Veľkej Británii a v škandinávskych krajinách. Prvky probácie začali v ostatných krajinách západnej Európy prenikať do právnych poriadkov v druhej polovici 20. storočia.¹³⁶ Hlavným znakom zavádzania probačných prvkov do právnych poriadkov je zmena chápania páchatela trestnej činnosti a reakcie spoločnosti naňho. Ide vlastne o nové poňatie trestnej spravodlivosti – nie ako retributívnej, ale ako restoratívnej. V publikácii Příručka pro probaci

¹³³ Zvekic, U. – Harris, R.: Probace – poznatky ze zahraničí. Prosazování probace na mezinárodní úrovni. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 2002, s. 34.

¹³⁴ Karabec, Z.: Zavedení institutu probace do právního řádu České republiky. Bulletin advokacie. Praha. 1997. č. 4, s. 34.

¹³⁵ Rozum, J. – Kotulan, P. – Vůjtěch, J.: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 2000. s. 4.

¹³⁶ Doubravová, D. – Ouředníčková, L. – Štern, P., Urban, L. a kol. Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – Institut pro probaci a mediaci. Praha. 2001. s. A1, 3.

a mediáci jej autori vývoj zavádzania prvkov probácie do právnych poriadkov európskych krajín opísali prostredníctvom nasledujúcich vývojových etáp:¹³⁷

1. **50. roky:** Niesli sa v znamení humanizácie trestov a prvých pokusov o komplexné uplatnenie alternatívnych trestov. Popri práci dobrovoľníckych organizácií sa objavujú i prvky kontroly a dohľadu. O práci probačnej a mediačnej služby sa vedú diskusie.
2. **60.–70. roky:** Namiesto trestania sa začali presadzovať výchovné, sociálne a terapeutické opatrenia formou inštitucionálnej starostlivosti.
3. **koniec 70. rokov:** Do popredia sa dostáva význam prirodzeného sociálneho prostredia páchatela. Probačná práca nadobúda komunitný rozmer a hľadajú sa nové ambulantné postupy, ako alternatívne riešiť trestné veci.
4. **80. roky:** Trestná politika nadobúda depenalizačný charakter. Zavádzajú sa prvé inštitúty odklonov. Probačná služba v niektorých krajinách neuplatňuje svoje postupy iba vo fáze trestného konania po vynesení rozsudku, ale naopak vykonáva svoje aktivity už od zadržania páchatela.
5. **90. roky:** Aktivity probačnej služby sa začali sústreďovať i na obete trestnej činnosti. Zavádzanie probácie do trestných kodifikácií nenecháva nečinnými ani mnohé medzinárodné organizácie. Medzi významné aktivity v tejto oblasti možno spomenúť i aktivity Rady Európy v podobe Európskej konvencie o dohľade nad podmienene odsúdenými alebo podmienene prepustenými páchatelmi z roku 1964, či Rezolúcie o odklade rozsudku, probácii a ďalších opatreniach nahrádzajúcich trest odňatia slobody z roku 1965. V európskom priestore sa významnou organizáciou stala najmä Stála európska konferencia pre probáciu a starostlivosť o prepustených (*Conference Permanente Européenne de la Probation – CEP*), ktorá bola založená v roku 1982.¹³⁸

¹³⁷ Doubravová, D. – Ouředníčková, L. – Štern, P., Urban, L. a kol. Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – Institut pro probaci a mediaci. Praha. 200. s. A1, 3–4.

¹³⁸ CEP združuje národné probačné služby, súkromné organizácie, ale i fyzické osoby, ktoré sa venujú probácii. Cieľom tejto organizácie je rozvoj probačnej práce, výmena skúseností

Mediácia ako spôsob riešenia konfliktov tu existuje už dlhé storočia. Postupy blízke mediácii sú staršie ako ľudstvo samé a na rozdiel od probácie, ktorá sa považuje za celkom novodobý inštitút ide o pomerne interdisciplinárnu metódu. Mediáciu ako spôsob riešenia konfliktu používal už samotný Konfucius.¹³⁹ Tento spôsob riešenia medziludských vzťahov začali používať i kresťania. I v starovekom Grécku sa občania namiesto na sudcu obracali na rozhodcu. V stredoveku sa mediácia využívala najmä na riešenie trestných vecí.¹⁴⁰ Prestala sa klásť dôležitosť na potrestanie páchatela spôsobom oko za oko, zub za zub a začína sa bádanie v ľudskej psychike. Okolnosti spáchania skutku, najmä vraždy v afekte sa brali do úvahy až do 16. storočia.¹⁴¹ Postupom času sa začína klásť dôraz na vzájomnú dohodu medzi páchatelom a poškodeným a dbať na to, aby sa obe strany zmierili.¹⁴² Mediácia v súčasnej podobe sa začala ako metóda riešenia konfliktov používať pred štyridsiatimi rokmi. Štúdiu jej histórie nie je doteraz venovaná veľká pozornosť.

Cieľom tejto práce je priniesť podrobnú charakteristiku inštitútu probácie a mediácie, nakoľko v súčasnosti na Slovensku nie je dostatok publikácií právneho charakteru na túto tému. Z oblasti sociálnej práce sú viaceré plodné pramene, o niečo výraznejšie lepšia je situácia v Českej republike, kde trh ponúka množstvo odbornej právnej i sociologickej literatúry na túto tému.

V práci sú použité viaceré logické metódy spracovania textu, napr. analýza a syntéza, historická metóda s ohľadom na spracovanie historického vývoja oboch inštitútov, metóda právnej komparácie s ohľadom na porovnanie systému probácie a mediácie na Slovensku a v Českej

a zavádzanie nových probačných prvkov do trestných poriadkov. Slovenská republika, resp. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky je členom organizácie od roku 2011, Ministerstvo spravodlivosti ČR je členom tejto organizácie od roku 1994.

¹³⁹ Holá, L.: *Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů*. Grada Publishing, a.s. Praha. 2003. s. 26.

¹⁴⁰ Zahnaš, P.: *Alternativní přístupy k řešení některých trestních věcí ve středověku*. Regionální konference Probační a mediační služby České republiky. 2011. <http://smirci-krize.cz/petr-zahnas.php> (Dostupné na internete dňa 24. 08. 2013).

¹⁴¹ Holá, L.: *Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů*. Grada Publishing, a.s. Praha. 2003. s. 27.

¹⁴² Tamtiež, s. 28.

republike. Tieto metódy boli použité i ako postupy získavania záverov a poznatkov o danej téme.

Podklady k práci boli získavané nielen zo zhromaždenej literatúry, ale aj štúdiom štatistík a informácií na internetových stránkach, v neposlednom rade boli niektoré informácie získané i z časopiseckej literatúry, v zákonnej úprave, konzultáciami s probačnými a mediačnými úradníkmi, podieľaním sa na príprave metodických pokynov, na základe konkrétneho pôsobenia autorky na Ministerstve spravodlivosti Slovenskej republiky.

Dôvodová správa k Zákonom č. 550/2003 o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len ZoPMÚ) uvádza, že koncepcia tohto zákona „vychádza z nového poňatia restoratívnej justície, ktorá kladie dôraz na odstránenie konfliktu, ktorý vznikol medzi páchatelom trestného činu a poškodeným (resp. obeťou).“¹⁴³ V dôvodovej správe sa ďalej uvádza, že prostredníctvom ZoPMÚ sa podporuje snaha o potláčanie tradičného chápania trestného činu ako útoku na štát, resp. spoločnosť, ktoré je jedným zo základných znakov retributívnej (tzv. trestajúcej) justície.

Retributívna justícia poníma trestný čin ako jednoznačné poškodenie obete trestného činu, ktoré je odčiniteľné jedine potrestaním páchatela. Naopak restoratívna (tzv. obnovujúca) justícia, ktorej prvkom je aj zavedenie legislatívnej a praktickej podoby probácie a mediácie v oblasti trestného práva, vníma trestný čin v prvom rade ako konflikt medzi páchatelom a obeťou, resp. poškodeným, ktorý sa snaží pomocou rôznych behaviorálnych intervencií čo najšetrnejšie vyriešiť. Výsledkom tohto procesu má byť urovanie konfliktu medzi stranami, pochopenie konania páchatela obeťou, resp. poškodeným, aktívna úloha obvineného v procese urovnania konfliktu pomocou pochopenia následkov svojho konania, ospravedlnenia či vyslovenia ľútosti a svojvoľného, nie núteného, odčinenia následkov trestného činu.

¹⁴³ Kurilovská, L. – Lenhartová, K.: EÚ ako otvorená cesta restoratívnej justície. Právny obzor, 96, 2013, č. 3. s. 269.

5.1. Vývoj a spoločenský kontext vzniku probácie a mediácie v Slovenskej republike

Na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia prechádzala naša krajina obrovským systémom zmien. Nielenže v roku 1989 došlo k pádu komunistického režimu, a teda aj k pádu represívneho trestného systému, no v súvislosti so zásadnou zmenou politického a spoločenského systému bolo nutné odstrániť dlhotrvajúce nedostatky minulého režimu v trestnej politike štátu, resp. v trestnom práve. Postupným a šetrným spôsobom sa vytvára medzi skupinou odborníkov na trestné právo, peľológov a kriminológov hlas, ktorý volá po zmene vtedajšej trestnej politiky a jej šetrné doplnenie novými prvkami tzv. restoratívnej justície.

V roku 1991 došlo v Prahe k zahájeniu experimentálneho projektu Mimosúdna alternatíva pre delikventnú mládež. Projekt zahájila skupina odborníkov z Ústavu štátu a práva ČSAV, pričom na projekte sa zúčastnili i ďalší odborníci, napr. sociálni kurátori a kurátori pre mládež. Tento projekt po roku 1991 prebiehal i mimo Prahu a práve prostredníctvom neho sa v riešení trestnej činnosti objavuje prvok „aktívneho zapojenia páchatela, so zameraním na odstránenie následkov jeho konania, a tiež poškodeného, ktorému bolo umožnené ovplyvňovať proces vlastného odškodnenia.“¹⁴⁴

V tomto období sa prvýkrát uplatňujú prvky mediácie medzi poškodeným a obvineným. Ide o metódu riešenia sporu pomocou tretej, nezávislej osoby-mediátora. Výsledkom projektu boli súvisiace postupné zmeny na poli legislatívnom, ktoré viedli k rozšíreniu škály trestov nespojeným s uväznením páchatela a ďalších opatrení nazývaných odklonmi v trestnom konaní.

Vznikom samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 nastalo samostatné zavádzanie probácie a mediácie ako prvkov restoratívnej justície, mierne odlišné od legislatívnej úpravy Českej republiky. Podrobnejšie sa obom legislatívnym úpravám budeme venovať v 2. kapitole.

¹⁴⁴ Šterm, P. a kol.: Probace a mediacce. Možnosti řešení trestních činů. Vyd. 1. Portál. Praha. 2010. s. 11.

5.2. **Východiská alternatívnych trestov**

Na úvod by bolo azda vhodné vymedziť pojem alternatívny trest. Ako sme už naznačili vyššie, alternatívne tresty sa začali presadzovať vo väčšej miere od polovice 20. storočia, kedy došlo k prevratným politicko-ekonomickým zmenám najmä v štátoch bývalej východnej Európy.

Boli zavedené do systému trestnej justície, aby umožnili sudcom a prokurátorom v trestnom konaní viac možností v uplatňovaní spravodlivosti s ohľadom na osobu páchatela a spáchaný trestný čin. Uloženie trestov, ktoré nie sú spojené s odňatím slobody, dávalo do budúcnosti páchatelom nádej, aby sa nedopúšťali ďalšej trestnej činnosti a lepšie sa zapojili do občianskej spoločnosti.

V systéme alternatívnych trestov sa predpokladá, že značná časť páchatelov je menej narušená a preto ďalšiu trestnú činnosť vplyvom systému restoratívnej justície nebude páchať. Vplyvom nepodmienečného trestu odňatia slobody by mohlo dôjsť k násilnému vytrhnutiu subjektu z jeho prirodzeného sociálneho prostredia, čo môže spôsobiť staženie jeho návratu a obnovenie pôvodných spoločenských väzieb. Zároveň sa uloženie trestov nespojených s odňatím slobody chápe ako prejav dôvery a snaha pomoci páchatelovi. V neposlednom rade je výkon alternatívnych druhov trestov spojený s nespočetne menšími nákladmi.

U prvopáchatelov menej závažných trestných činov by mal súd starostlivo zvažovať vhodnosť uloženia trestu odňatia slobody a v závislosti od okolností prípadu zvoliť radšej alternatívny trest, samozrejme, pokiaľ to zákon u takto spáchaného skutku povoľuje. Výkon trestu odňatia slobody so sebou nesie totiž veľkú hrozbu „kriminálnej infekcie“ u tých páchatelov, ktorí by sa inak mohli po prepustení z výkonu trestu bezproblémovo opäť zaradiť medzi riadnych občanov. Akýkoľvek pobyt vo väzení totiž spravidla vedie k utvrdzovaniu kriminálneho spôsobu chovania. Z pôvodne normálneho človeka sa po pobyte vo väzení môže vytvoriť prototyp väžňa, teda človeka neschopného žiť v normálnej spoločnosti na slobode a sám, legálnym spôsobom, si zabezpečovať bežné životné potreby, pretože sa najlepšie orientuje hlavne vo väzenských podmienkach.

Nepodmienečný trest odňatia slobody taktiež prehľbuje v odsúdenom pocit nezájmu spoločnosti o ich osud, často súbežne dochádza k strate zamestnania a bývania a k narušeniu zabehnutých rodinných i spoločenských vzťahov.

Naproti tomu alternatívne tresty poskytujú menej narušeným páchatelom šancu lepšieho začlenenia do spoločnosti a zachovania rodinných i osobných väzieb.

5.2.1. Podstata a zmysel zavedenia alternatívnych trestov do právneho poriadku

Na počiatku boli alternatívne tresty chápané najmä ako tresty, ktoré mali nahradiť trest odňatia slobody. Tento trest je veľmi často spojený s „prizonizáciou“, teda negatívnym vplyvom väzenského prostredia na odsúdených a na ich bezprostrednú budúcnosť po prepustení z väzby. Toto negatívne ovplyvnenie je zjavné nielen u odsúdených s dlhodobým trestom, ale aj v prípade krátkodobých trestov. Pobyt vo väzení je vo väčšine prípadov spojený so stratou zodpovednosti odsúdeného za seba samého, za svoje chovanie a za svoji budúcnosť.

Odsúdený po svojom prepustení z väzenia do značnej miery stráca schopnosť žiť na slobode bežným spôsobom života, stráca potrebné sociálne zručnosti a návyky, čo môže viesť k tzv. syndrómu „otáčavých dverí“, podľa ktorého prepustený nie je schopný života v normálnej spoločnosti nezaťaženej kriminálnou minulosťou. Začne preto vyhľadávať taký typ prostredia, ktorý pozná a vie sa v ňom pohybovať, teda niektorú kriminálnu subkultúru. Tým sa pravdepodobnosť ním páchajúcej pokračovacej trestnej činnosti zvyšuje.

I napriek tomu, že niektorí odsúdení opúšťajú zariadenie na výkon trestu odňatia slobody po odpykaní svojho trestu s najlepšimi predsvzatiami, no vzápätí sa dostávajú do situácií, ktoré ich vracajú späť na „kriminálnu dráhu“. Ďalším veľkým problémom väzenských systémov vo väčšine krajín je preplnenosť väznic, ktorá podstatným spôsobom znižuje možnosti individuálneho a efektívneho a pozitívneho výchovného pôsobenia na odsúdených. Ruka v ruke s preplnenosťou väznic stúpajú v štatistikách Zboru väzenskej a justičnej stráže organi-

začné, technické a ekonomické nároky na ich prevádzku. Mnohé zo európskych krajín, vrátane Slovenskej aj Českej republiky, pristúpili pred niekoľkými rokmi k zavedeniu nových alternatívnych foriem trestania a uskutočnili i príslušné trestnoprávne úpravy zákonov. Tým sa zmenšil počet väzňov a znížili sa čiastočne náklady na prevádzku väzenských zariadení.

Alternatívny spôsob potrestania páchatela dnes predstavuje najmä v prípadoch páchatelom menej závažnej trestnej činnosti hlavnú metódu práce s odsúdeným. Hlavným zmyslom alternatívnych spôsobov riešenia trestných vecí je primeraná reakcia na spáchaný trestný čin. Ide predovšetkým o obnovenie vzájomných vzťahov medzi poškodeným a obvineným, osobami z blízkeho sociálneho a rodinného prostredia, snahu o pozitívnu motiváciu obvineného a dosiahnutie vyriešenia konfliktu medzi ním a poškodeným (obeťou), respektíve dosiahnutie satisfakcie pre poškodeného, na základe ktorej by dokázal spáchanie skutku obvinenému, ktorý prejavil ľútosť, odpustiť, a tým zmierniť alebo eliminovať v čo najväčšej možnej miere konfliktnú situáciu medzi nimi.

5.3. Probácia

Dôležitou súčasťou restoratívnej justície je i inštitút probácie v trestnom práve. „Reprezentuje racionalitu a humánnosť vo vzťahu k páchatelom trestnej činnosti, obetiam, komunitám a spoločnosti ako takej.“¹⁴⁵

Pochopiteľnou úlohou spoločnosti je kontrolovať kriminalitu v najširšej možnej miere na profesionálnej báze. I kvôli neustálemu rastu väzenskej populácie, negatívnym vplyvom väzenského prostredia na osobnosť páchatela,¹⁴⁶ zjavné ekonomické ukazovatele spojené s výškou nákladov štátu na represívnu trestnú politiku, postavenie obetí v trestnom konaní (s ohľadom na dôsledok sekundárnej a terciárnej viktimizácie) sa do popredia kladie snaha o aktívnu participáciu páchatela a jeho užšieho a širšieho sociálneho prostredia na resocializačnom procese, prijatie zodpovednosti páchatelom a neodmysliteľné recipročné aktivity páchatela smerom k spoločnosti.

Zavedenie probácie do trestného práva vedie k čiastočnej eliminácii preťažnosti súdov a nahrádza nástroje represívnej trestnej politiky alternatívnymi sankciami a opatreniami preventívneho charakteru. Nehovoríme tu o laxnom, či benevolentnom prístupe k páchatelovi trestného činu. Aby sme sa dopracovali k efektívnemu riešeniu trestnej činnosti, je potrebné zahrnúť všetkých, ktorých sa trestná činnosť dotýka a pracovať s nimi.¹⁴⁷ Hovoríme o páchatelovi, obeti, poškodenom, komunite a spoločenstve v snahe obnoviť trestným činom narušené sociálne prostredie.¹⁴⁸

5.3.1. Počiatky probácie v modernej spoločnosti

Pokiaľ chceme porozumieť vývoju probácie v trestnom práve, musíme skúmať historicky staršie inštitúty, na základe, resp. v dôsledku ktorých sa probácia vyvinula.

¹⁴⁵ Lulei, M.: Sociálna práca v trestnej justícii a probácia. UKF Nitra. Nitra. 2011. s. 33.

¹⁴⁶ K tomu pozri napr. Heretik, A.: Základy forennej psychológie. SPN. Bratislava. 1994. s. 223.

¹⁴⁷ Štern, P.: Zrod Probační a mediální služby souvisí se zaváděním alternativních postupů. Sociálna práca, 2005, č. 4, s. 5.

¹⁴⁸ Lulei, M.: Sociálna práca v trestnej justícii a probácia. UKF Nitra. Nitra. 2011. s. 34.

Historicky starším inštitútom než probácia je, aspoň na európskom kontinente, podmienené odsúdenie. Podmienené odsúdenie umožnilo obmedziť ukladanie trestu odňatia slobody na menej závažnejšie prípady. Trest uložený príležitostnému páchatelovi, navyiac mladému a neskúsenému, sa môže stať sám o sebe faktorom recidívneho konania. Takéto negatívne účinky spravidla podmienené odsúdenie nemá. Podmienené odsúdený zostáva na slobode, v spoločnosti, nie je vytrhnutý z rodinného a širšieho sociálneho prostredia.

Neskôr sa ukázalo, že všetky výhody podmieneného odsúdenia sú umocňované probáciou, ktorej ťažisko spočíva v kvalifikovanom dohľade probačného pracovníka. Takýto dohľad nie je samoúčelný, ale prináša odsúdenému pomoc pri nadviazaní nových vzťahov k prostrediu, v ktorom žije. V užšom, právnom zmysle sa probáciou rozumie alternatívna trestná sankcia umožňujúca podmienený odklad trestu na skúšobnú, probačnú dobu pri súčasnom stanovení určitých povinností, t.j. príkazov a zákazov, a podrobenie odsúdeného bezprostrednému dohľadu probečného úradníka. Podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody je tu iba určitým pružným rámcom pre uplatnenie výchovných, resocializačných opatrení, integrujúcich prvky materiálnej a morálnej pomoci, výchovného vedenia a kontroly chovania odsúdeného.

Probácia je taktiež úzko spojená s vývojom súdnictva nad mládežou, ktoré svojou povahou vyvolávalo potrebu pracovníkov zaoberajúcich sa zisťovaním rodinných a sociálnych podmienok mladistvých páchatelov, ako i poskytovaním potrebnej odbornej a sociálnej starostlivosti a v neposlednom rade aj dohľadom nad takými mladistvými. To následne viedlo ku konštruktívnym metódam prevýchovy na rozdiel od represívnych trestných opatrení.

Vznik probácie bol tak výsledkom reakcie proti nediferencovanému pohľadu na páchatela trestného činu. Bol výsledkom i reakcie proti zásade odplatnej funkcie trestu a konečne i proti samotnému trestu odňatia slobody, ktorý je teda nahradený iným druhom trestu.

Probácia, ktorá bola v jednotlivých krajinách uzákonená neskôr ako nepodmienený trest odňatia slobody, umožnila ešte viac rozšíriť okruh páchatelov, ktorým nebolo treba ukladať nepodmienený trest.

Počiatky probácie boli spojené so snahou uchrániť mladistvých páchatelov pred väzením a s vytváraním zvláštnych súdov a mládeže na prelome 19. a 20. storočia. Čoskoro však presiahla rámec trestného práva aplikovaného voči mládeži a udomácnila sa aj v oblasti systému *common law* a v USA a postupne sa rozšírila aj do početných krajín európskeho kontinentu. Zatiaľ čo v USA bola probácia uzákonená už koncom 19. storočia, konkrétne v Británii bola zavedená v r. 1907.

Aj keď sa ďalším vývojom na niektoré rozdiely medzi podmieneným odsúdením a probáciou strácali, väčšie možnosti resocializačného pôsobenia na odsúdenom pri dohľade a pomoci zostali nesporné. Probácia zostáva prostriedkom a nástrojom nápravy a resocializácie páchatelov, ktorých chovanie je treba usmerňovať a kontrolovať, u ktorých bez individuálnej morálnej a materiálnej pomoci a starostlivosti, ale súčasne i kontroly a dohľadu nie je záruka, že sa napravia a nedopustia ďalšej trestnej činnosti.¹⁴⁹

5.3.2. Probácia v trestnom práve

Probáciu slovníky vnímajú v širšom slova zmysle ako proces previerky charakteru a schopností človeka v určitej roli, konkrétnejšie ako „prepustenie páchatela z výkonu trestu, podmienené vhodným správaním pod dohľadom probačného pracovníka“¹⁵⁰

Probácia je teda súdom nariadený príkaz alternatívy, prostredníctvom ktorej je odsúdený páchatel namiesto uväznenia umiestnený pod kontrolu, dohľad a starostlivosť probačného pracovníka, pokiaľ samozrejme spĺňa určité štandardy kontaktu.¹⁵¹

Úlohou probácie je teda kontrolovať súdom uložené povinnosti a súčasne viesť a motivovať klienta k tzv. riadnemu životu.¹⁵²

¹⁴⁹ Suchý, O.: Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání. Právní rozhledy č. 7, roč. 1995, s. 270–271.

¹⁵⁰ Law, J. – Martin, E. A.: Dictionary of Law. Oxford University Press. Oxford. 2009. s. 112.

¹⁵¹ Petersilia, J.: What Works in prisoner reentry? Reviewing and questioning the evidence. In: Federal Probation. roč. 68, 2004, č. 2, s. 30.

¹⁵² Štern, P.: Zrod Probační a mediální služby souvisí se zaváděním alternativních postupů. Sociální práce, 2005, č. 4, s. 5.

Kolektív českých autorov charakterizuje probáciu ako „jednu z foriem alternatívnych nápravných sankcií, ktorá nie je spojená s odňatím slobody. Spočíva v povinnosti obvineného, resp. odsúdeného, spolupracovať s probačným a mediáčnym úradníkom, ktorý na jednej strane kontroluje plnenie obmedzení a povinností uložených súdom a na strane druhej ponúka a poskytuje psychosociálnu pomoc a podporu pri riešení náročných životných situácií klienta“¹⁵³

Probácia má v rôznych právnych poriadkoch rôzne prvky, no je možné vyčleniť tri, ktoré ju vždy budú charakterizovať:

1. príkaz súdu obsahujúci požiadavky, ktorým musí páchateľ vyhovieť,
2. pravidelný kontakt s probačným (a mediáčnym) úradníkom,
3. zabránenie ďalšiemu potrestaniu za spáchaný čin vtedy, ak je plnenie požiadaviek uložených súdom uspokojivé a páchateľ sa osvedčil.

V podmienkach Slovenskej republiky sa často pod pojmom probácia vníma i zavádzanie pilotným projektom probácie a mediácie v roku 2002. Po tomto roku nasledovalo prijatie komplexnej legislatívnej úpravy, ZoPMÚ, ktorá pod probáciou rozumie¹⁵⁴:

- organizovanie a výkon dohľadu nad obvineným, obžalovaným a odsúdeným,
- kontrolu výkonu trestu nespojeného s odňatím slobody, vrátane kontroly plnenia uložených povinností a obmedzení,
- dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby pri podmienечnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody,
- napomáhanie obvinenému k tomu, aby viedol riadny život a vyhovel podmienkam, ktoré mu boli uložené rozhodnutím prokurátora alebo súdu v trestnom konaní.

Probačný a mediáčný úradník pri výkone probácie (probačného dohľadu), vykonáva nielen kontrolu obvineného, ale predovšetkým obvineného aktívne vedie a pomáha mu. I preto je vhodné, aby probačný

¹⁵³ Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životných situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. Themis. Praha. 2004. s. 447.

¹⁵⁴ § 2, ods. 1 písm. a) ZoPMÚ.

a mediálny úradník nemal len dostatočné právne vzdelanie, musí sa neustále zdokonaľovať aj v druhom aspekte jeho práce, a to v sociálno-psychologickej oblasti.

Probácia je interdisciplinárnym inštitútom. Za najrelevantnejšie disciplíny, ktoré sa v nej prelínajú, sa považujú sociálna práca v trestnej justícii a komunitná sociálna práca ako špecifické druhy sociálnej práce. Ako ďalšie vedné disciplíny a odbory nesmieme opomenúť prevenciu kriminality, kriminológiu a viktimológiu.

Sociálna práca v trestnej justícii využíva poznatky získané viktimologickým výskumom a reflektuje ich predovšetkým v profesionálnej pomoci obetiam trestných činov. Probačný a mediálny úradník, prípadne sociálny pracovník, ktorý vykonáva probáciu, mediáciu alebo napomáha obeti trestného činu (ide o tzv. krízovú intervenciu), môže byť skúsenejší práve prostredníctvom oboznámenia sa s poznatkami zo súvisiacich disciplín.

Probační a mediálni úradníci zohrávajú významnú úlohu v procese podmienene prepustených páchatelov a úspešné hodnotenie a návrat páchatelov do spoločnosti môže byť najefektívnejšou kontrolou kriminality, ktorú má vláda k dispozícii.

Vo všeobecnosti tak môžeme vymedziť tieto charakteristické znaky probácie, tak ako sa vyvinula dlhodobým používaním v štátoch anglosaskej právnej kultúry a v západnej Európe:

1. Závislosť na výroku o vine, ktorý by mal byť vždy vyslovený, ak má byť obvinenému uložená probácia.
2. Odklad trestu odňatia slobody, a to buď vo forme odkladu výroku o treste (anglosaská právna kultúra), alebo vo forme odkladu výkonu už vysloveného trestu (spravidla v štátoch kontinentálneho právneho systému) na stanovenú skúšobnú dobu.
3. Konštruktívna starostlivosť a dohľad probačného pracovníka smerujúca k prevýchove páchatela a k jeho riadnemu životu v budúcnosti.
4. Pri porušení podmienok probácie (rôzne obmedzenia, príkazy, zákazy) nastupuje uloženie trestu, ak bol odložený výrok o treste a v prípade odkladu výkonu trestu, nastupuje jeho výkon.

Ad 1: Probácia je charakteristická tým, že vina odsúdeného je zistená a preukázaná, a preto výroku o probácii vždy predchádza výrok o vine vyslovený v rozsudku. Za probáciu nemožno považovať prípad, keď odborné opatrenie (starostlivosť o dohľad určeného pracovníka) nasleduje až po výkone trestu odňatia slobody – tu ide o úplne iný inštitút, a to podmienené prepustenie spojené s dozorom penitenciárneho pracovníka (parole), ktoré má zásadne odlišné rysy, aj keď smeruje tiež k výchovnému pôsobeniu na odsúdeného a k jeho znovuzačleneniu do spoločnosti.

Ad 2: V tomto prípade majú svoje výhody oba varianty ukladania probácie. V prípade, že nedôjde vôbec k uloženiu trestu, sú zvláštne rehabilitačné a taktiež konštruktívne prvky probácie, pretože v prípade nevyhovenia podmienkam probácie v skúšobnej dobe, súd môže rozhodovať o uložení trestu na základe úplných podkladov. V druhom prípade (ak je trest uložený, ale je odložený jeho výkon) sa viac prejavuje prvok ochrany spoločnosti, pretože tu väčšmi pôsobí hrozba trestom pre prípad nedodržania podmienok probácie.

Ad 3: Dohľad nad odsúdeným chápaný ako aktívne výchovné vedenie páchatela a poskytovania pomoci je asi najvýznamnejším elementom probácie. Práca probačného pracovníka smeruje k starostlivosti o odsúdeného a k pomoci v jeho problémoch s cieľom posilnenia jeho schopnosti k bezkonfliktnému spôsobu života k vytvoreniu pozitívneho vzťahu k prostrediu, v ktorom žije, prípadne k nájdeniu nového prostredia, ktoré ho nebude negatívne ovplyvňovať. V tomto zmysle ide skôr o sociálnu prácu, pretože probačný pracovník musí pochopiť skutočné sociálne pozadie trestnej činnosti odsúdeného, t.j. musí skúmať jeho osobnosť, merítka jeho hodnôt, rodinné i ďalšie väzby v jeho sociálnom prostredí.

Ad 4: K charakteristike probácie ako alternatívnej sankcie patria aj právne dôsledky spojené s (ne)plnením povinností a obmedzení a vôbec s chovaním odsúdeného počas skúšobnej doby. Ak odsúdený vyhovel stanoveným podmienkam a osvedčil sa, výrok o treste odňatia slobody nie je, buď vôbec vyslovený, alebo nie je vykonaný. Naopak,

ak odsúdený nedodržel povinnosti a obmedzenia, resp. ak páchal ďalšiu trestnú činnosť, potom sa výrok o treste vynesie alebo sa rozhodne o výkone dosiaľ podmiennečne odloženého trestu odňatia slobody.

Nedostatkom probácie je prílišná liberalizácia prístupu k delikventom a nedostatočná ochrana spoločnosti pred ďalším páchaním trestnej činnosti zo strany osôb, ktorým bola uložená probácia. Tieto námietky však smerujú skôr proti nesprávnej praxi pri používaní probácie ako proti probácii samotnej.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Púry, F. – Šámal, P.: Nad jedním rozhodnutím o probaci. Trestní právo č. 7–8. 1997. s. 4–5.

5.4. Mediácia

Pokiaľ sa chceme oboznámiť s pojmom mediácia v trestnom práve, mali by sme sa oboznámiť s všeobecným chápaním pojmu mediácia vo vývoji. Mediácia je jedným zo spôsobov riešenia sporu, konfliktu medzi subjektmi. Už v primitívnej spoločnosti boli jednotlivci v skupine nútení riešiť vzniknuté konflikty a spory. Záležalo len od nich, či sa priklonili k násiliu, alebo zvolili nie tak invazívny, no častokrát zložitejší spôsob riešenia situácie vzájomným rozhovorom, dohodou za ktorým sa skrývalo následné rešpektovanie dohodnutého s vysokou dávkou vzájomnej tolerancie.

5.4.1. Počiatky mediácie v modernej spoločnosti

Mediácia má svoj pôvod v krajinách anglosaskej právnej kultúry, kde je súdny proces v podstate jednotný pre trestné a civilné spory a jeho zmyslom je dosiahnuť vo všetkých sporoch riešenie pomocou dohody strán.

V Kanade a USA sa mediácia začala presadzovať najprv v občiansko-právnych a obchodných sporoch a následne, na prelome 70. a 80. rokov minulého storočia vo väčšom rozsahu i v trestných sporoch.

Zmyslom činnosti mediátora bolo sprostredkovanie alternatívneho riešenia konfliktu medzi obvineným a poškodeným a vytvorenie podmienok pre rozhodnutie súdu mimo štandardné súdne konanie, ktoré je značne formálne. Tradičný anglosaský proces bol však chápaný primárne ako spor verejného žalobcu a obvineného, zatiaľ čo procesné postavenie poškodeného nebolo vôbec významné. V USA sa totiž trestná justícia sústreďovala na obvinených a až na pár výnimiek obeť v podstate prehliadala a neposkytovala im žiadnu pomoc.

Až neskôr boli realizované opatrenia zaoberajúce sa touto problematikou, napr. federálny zákon o právach obetí a náhrade škody alebo realizácia programu uzmierenia obetí trestných činov a páchatelov v roku 1978 v Elkharte.

Naproti USA, Kanada nevnímala tradičný trestný proces vyhranene, resp. ako spor verejného žalobcu a obvineného, ale obetiam trestných

činov a zaisteniu ich práv bola i v minulosti venovaná pomerne veľká pozornosť. Mediácia sa v Kanade začala uplatňovať skôr ako v USA.

Právna úprava mediácie však ani v Kanade, ani v USA nie je celistvá. Pravidlá dokazovania platné v oboch krajinách neobsahujú výslovnú úpravu činnosti mediátorov.¹⁵⁶

Úvahy o možnosti využitia mediácie v priebehu trestného konania sa vo Veľkej Británii objavili podstatne neskôr než v Amerike, a to až začiatkom 60. rokov. Do tejto doby bola v praxi využívaná v prípadoch civilných, obchodných a pracovných, nakoľko sa zdalo byť neprijateľné, aby v praxi dochádzalo k mimosúdnej vyjednávaniu medzi obvineným a obeťou trestného činu. Na druhej strane však kritická reakcia na tradičný reštriktívny systém získavala na význame, pretože najmä obhajcovia mladistvých delikventov často poukazovali na možné výhody mimosúdneho rozhodnutia trestnej veci a pri súdnych procesoch sa snažili, a veľakrát s úspešným výsledkom, presvedčiť sudcu o vhodnosti takéhoto opatrenia. Postupne začal byť odklon od tradičného trestného procesu (*diversion*), v rámci ktorého sa rozhodovalo o odškodnení obeť (*compensation, satisfaction*), považovaný za prijateľnejší než dlhý civilný proces, ktorý spravidla po trestnom procese v Británii nasleduje.

Britský systém mediácie sa postupne rozčlenil na tri základné typy mediácie:

1. Riadené použitie mediácie v súvislosti s prejednáváním veci mimo štandardné súdne konanie, resp. v rámci prípravného štádia konania, kedy je mediácia chápaná ako procesná alternatíva.
2. Využitie mediácie v štádiu konania pred súdom, ktoré bezprostredne ovplyvňuje rozhodnutie súdu a voľbu vhodného procesného postupu.
3. Mediáciu, ktorá prebieha paralelne s trestným stíhaním, bez toho, aby bola priebežne zohľadňovaná pri voľbe určitého procesného postupu a akokoľvek regulovaná, takže až dosiahnutý výsledok môže mať vplyv na trestné konanie.

¹⁵⁶ Rozum, J. – Kotulan, P. – Vůjtěch, J.: Výzkum institutu narovnání. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 1999. s. 12.

Prvýkrát bola mediácia použitá v rámci projektu *Exether Youth Support Team* v roku 1979. Uvedený projekt bol založený na nasledujúcich princípoch:

- zahájenie mediácie malo byť podmienené tým, že ide o menej závažné trestné činy,
- výsledok mediácie musí byť rovnako spoločensky prijateľný alebo ešte prijateľnejší než výsledok prejednávania veci v tradičnom trestnom konaní,
- pri prejednávaní spôsobu náhrady škody a jej výšky je treba dbať na rovnováhu medzi požiadavkami osoby poškodenej trestným činom a výchovným účinkom na obvineného,
- je potrebné predchádzať takým situáciám, kedy osoba podozrivá zo spáchania trestného činu je ochotná zúčastniť sa mediácie len zo strachu pred trestným stíhaním, aj keď by bolo bezdôvodné,
- odškodnenie môže mať povahu ospravedlnenia v prípade, že takú satisfakciu akceptuje poškodená osoba a hlavne vtedy, keď mladistvý nemá prostriedky na inú formu nápravy.

Uvedené princípy boli v praxi rôzne modifikované a mediácia sa začala osvedčovať nielen vo veciach skutkovo jednoduchých, ale aj zložitejších.

Po mnohých projektoch a programoch, ktoré boli k mediácii vypracované a uskutočnené, britskí odborníci formulovali niektoré spoločné skúsenosti z využitia mediácie v rôznych praktických modifikáciách a jednotlivých štádiách konania a to nasledovne:

- je dôležité, aby podľa okolností každého prípadu bola pre mediáciu zvolená tá najvhodnejšia fáza trestného konania,
- účinnejšia satisfakcia obete trestného činu je dosahovaná, keď sa v rámci mediácie obvinená osoba a obeť stretávajú osobne,
- väčšina prípadov mediácie od jej začiatku cez dohodu medzi obvineným a obeťou až do uspokojenia nároku poškodeného netrvá dlhšie ako niekoľko mesiacov,
- ciele a filozofia mediácie v trestnom konaní sa zásadne líšia od tých, na ktorých je založené tradičné chápanie trestnej justície. Mediácia sa sústreďuje na urovnanie konfliktu medzi obvineným a obeťou trestného činu, na efektívne odškodnenie poškodenej

osoby a na adekvátnu formu prijatia zodpovednosti obvineného za spáchaný trestný čin, zatiaľ čo tradičná trestná justícia je orientovaná oveľa viac represívne.

5.4.2. Mediácia v trestnom práve

Ako sme už uviedli vyššie, mediálne postupy boli v 20. storočí používané najmä v pracovných, obchodných a rodinných záležitostiach.¹⁵⁷ Až v druhej polovici 20. storočia sa začína presadzovať mediácia ako možnosť riešenia konfliktu medzi páchatelom a obeťou. Pomocou probačného a mediálneho úradníka – tretej nezávislej osoby, za jeho prítomnosti, ako i za prítomnosti obete a páchatela došlo k prejednaniu konfliktnej udalosti (trestného činu) a k sprostredkovaniu riešenia, resp. jeho nápravy.

Vo všeobecnej rovine možno konštatovať, že v trestnej politike demokratických štátov sa presadzovala depenalizácia a dekriminalizácia. Pre súčasnú európsku trestnú politiku malo zásadný význam Odporúčanie Rady Európy č. 2/87/18 prijaté Výborom ministrov Rady Európy dňa 17. septembra 1987, ktoré sa týka zjednodušenia trestného procesu. Odporúča päť foriem vybavovania trestných vecí, medzi ktorými je aj zmier. Okrem toho stanovil, že zmier má zvyčajne formu dohody medzi štátnym zastupiteľstvom alebo iným príslušným orgánom na jednej strane a páchatelom na strane druhej. Touto dohodou sa orgán zaväzuje zastaviť trestné stíhanie s výhradou, že budú splnené určité podmienky, napr. zaplatenie pokuty, prepadnutie veci alebo odškodnenie poškodeného.

Mediácia je odborný postup realizovaný probačným a mediálnym úradníkom na základe písomného súhlasu predsedu senátu alebo samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora.¹⁵⁸

Mediácia podľa ZoPMÚ je „mimosúdne sprostredkovanie riešenia sporu medzi poškodeným a obvineným“.¹⁵⁹ Ako sa ďalej uvádza v tom-

¹⁵⁷ Štern, P. a kol.: Probace a mediacce. Možnosti řešení trestních činů. Vyd. 1. Portál. Praha. 2010. s. 23.

¹⁵⁸ § 3 ods. 2 ZoPMÚ.

¹⁵⁹ § 2 ods. 1 písm. b) ZoPMÚ.

to zákone (§ 2), mediácia sa vykonáva len so súhlasom poškodeného a obvineného. V prípade mladistvého je nutný súhlas jeho zákonného zástupcu.

Mediácia ako efektívna metóda riešenia medziľudských konfliktov sa opiera o myšlienku, že účastníci sporu (konfliktu) môžu za pomoci sprostredkovateľa – metóda dospieť k riešeniu, ktoré pre nich bude navzájom prijateľné. Tento spôsob možno charakterizovať mottom „*strategy win-win*“ – víťazstvo pre všetkých: „víťazmi“ môžu byť obe strany. Z toho vyplýva, že v mediácii nejde o to, aby bol jeden alebo druhý účastník sporu „víťazom“ či porazeným, ale aby sa víťazmi mohli stať obaja, teda aby riešenie sporu, ako vyriešiť konflikt, k aktívnej účasti na jej riešení a k uplatneniu jej záujmov v procese riešenia. V tomto ohľade dáva účastníkom sporu nepochybne do rúk väčšie možnosti než pri riešení súdnou cestou, zároveň na nich však kladie väčšie nároky v tomto zmysle, že môžu sami dospieť k výhodnému riešeniu situácie a urovnať vzájomný vzťah.

Z hľadiska trestného konania ide pri mediácii o postup špecifický, ktorý v sebe spája prístup trestnoprávny a verejnoprávny, ale zahŕňa i prvky psychologické a sociologické. Celý rad odborníkov sa domnieva, že postup mediátora, ale i vlastné procesné riešenia vecí, nemá trestné právo nijako zvlášť upravovať.

Prednosti mediácie sú nasledovné:

- rýchlejšie a pružnejšie riešenie trestných prípadov,
- poškodený sa rýchlejšie zapája do procesu náhrady škody,
- poškodený nachádza pri tomto postupe uspokojivejšie riešenia,
- okrem odškodnenia je dôležitá i určitá morálna satisfakcia,
- menej závažné prípady môžu byť riešené veľmi efektívne a rýchlo,
- znižuje sa pracovné zaťaženie justičných orgánov,
- pozitívne možno hodnotiť i ekonomické aspekty takéhoto riešenia,
- mediácia prináša vyrovnanie sa nadmernej stigmatizácii obvineného,

- z hľadiska preventívneho pôsobenia je hodnotená mediácia ako veľmi účinná.¹⁶⁰

Príprava a realizácia mediácie nastáva spravidla pred samotným rozhodnutím súdu o vine či nevine páchatela. Probačný a mediálny úradník musí teda neodmysliteľne rešpektovať základnú zásadu trestného konania, a to prezumpciu neviny. V tomto dôsledku musí pri mediácii postupovať nestranne a vyvážene. Nakoľko je spolupráca obete a páchatela s probačným a mediálnym úradníkom založená na báze dobrovoľnosti, probačný a mediálny pracovník na začiatku svojho konania zmapuje potreby oboch strán s ohľadom na vyriešenie konfliktu medzi nimi a dohodne ďalší postup. Probačný a mediálny pracovník si v priebehu mediácie musí získať dôveru oboch strán. Len tak dokáže vhodným spôsobom zjemniť obavy obete a páchatela so vzájomného stretnutia a konfrontácie, čo je často nesmierne ťažké. „Dôvera v schopnosti a nestrannosť pracovníka je preto jedným zo základných predpokladov pre rozhodnutie zúčastniť sa na mediácii.“¹⁶¹ Pri spoločnom stretnutí musí probačný a mediálny úradník zabezpečiť rovnakú mieru a pozornosť potrebám oboch strán, musí mať proces mediácie pod kontrolou a nesmie pripustiť ovládnutie či manipuláciu procesu jednou zo strán. Probačný a mediálny úradník rovnako nemôže príliš zasahovať do procesu urovnania sporu, je skôr v postavení moderátora vzájomného dialógu strán, ktorý má viesť ku konštruktívnemu riešeniu a náprave.

Dôležité je si uvedomiť, že nie každý prípad je vhodný na urovnanie konfliktu formou mediácie. Podstatné je, aby sa páchatel k spáchaniu skutku priznal a vyjadril svoju ochotu následky tohto činu napraviť. Vhodným prípadom k mediácii je napríklad i ten, keď sa obeť a poškodený poznali a ich dlhotrvajúce nezhody viedli vo vyústenie konfliktu.¹⁶² Ide napr. o konflikty medzi susedmi či rodinnými príslušníkmi. Medzi vhodné prípady môžeme zaradiť i trestné činy spáchané prvo-

¹⁶⁰ Rozum, J. – Kotulan, P. – Vůjtěch, J.: Výzkum institutu narovnání. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 1999. s. 40.

¹⁶¹ Štern, P. a kol.: Probace a mediace. Možnosti řešení trestních činů. Vyd. 1. Portál. Praha. 2010. s. 41.

¹⁶² Tamtiež, s. 43.

páchateľom.¹⁶³ Predpokladá sa totiž, že neskúsený páchatel' skôr prejaví snahu o nápravu a odstránenie spôsobenej ujmy.

„Medzi alternatívne postupy smerujúce k riešeniu trestných vecí realizované mimo systém trestného práva patrí najmä mediácie a ujednanie v rámci nej dosiahnuté. Z hľadiska trestného práva procesného je mediácia zvláštnou neprocesnou formou alternatívneho riešenia trestných vecí, a jej výsledky sa môžu premietnuť do rozhodnutia vo veci, ale sama ako taká nie je právom upravená. Táto skutočnosť však neznamená, že by mediáčne konanie bolo možné viesť v rozpore s platnými právnymi normami – postup v mediácii totiž musí byť vedený tak, aby nemaril trestné konanie, hlavne získavanie a vykonávanie dôkazov. V samotnej mediácii neprebíha dokazovanie v trestnoprávnom slova zmysle a skutočnosti, ktoré vyjdú najavo z vyjadrenia osôb na nej zúčastnených, nie je možné použiť ako dôkaz v štandardnom trestnom konaní. Predmetom riešenia konfliktných stavov v rámci mediácie zároveň nemôže byť to, čo patrí do sféry trestného práva hmotného, teda predovšetkým rozhodovanie otázky viny, ale ani trestu.“¹⁶⁴

5.4.3. Formy mediácie

Formy mediácie sú vlastne formami komunikácie medzi poškodeným a obvineným. Mediáciu je možné charakterizovať ako „komunikáciu za stolom“. Charakterizuje ju situácia tzv. okrúhleho stola, ktorá zdôrazňuje rovnocennosť všetkých zúčastnených strán v komunikácii. Úlohou probačného a mediáčného úradníka je usmerňovať dialóg medzi nimi, poprípade i medzi ich blízkym sociálnym okolím. Definovať formy mediácie znamená skôr vymedziť priestor, v ktorom sa mediácia pohybuje, v skutočnosti sa prelínajú a vzájomne dopĺňujú, konkrétna mediácia býva zmesou foriem, prístupov a štýlov.

Teórie rozoznávajú rôzne formy mediácie, my spomenieme len niektoré z nich.

¹⁶³ Tamtiež, s. 43.

¹⁶⁴ Sotolář, A. – Púry, F. – Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C. H. Beck. Praha. 2000, s. 16.

Základné rozdelenie foriem mediácie je možné definovať ako **mediáciu priamu a nepriamu**. Priama mediácia spočíva v priamom stretnutí poškodeného a obvineného za účasti probačného a mediačného úradníka, ktorý vystupuje v roli mediátora. Pri individuálnych i spoločných stretnutiach probačný a mediačný úradník zjednodušuje zúčastneným vzájomnú komunikáciu, pomáha pri objasňovaní právnych informácií, sporných tém a podporuje ich v aktívnom hľadaní spôsobu riešenia celého prípadu.

O nepriamu mediáciu ide vtedy, keď sa obvinený a poškodený z rôznych dôvodov spoločne nestretávajú a k riešeniu následkov trestnej činnosti dochádza sprostredkované v rámci individuálnych stretnutí oboch strán s probačným a mediačným úradníkom.

Jednou z foriem mediácie je **mediácia zameraná na riešenie konfliktu**. Vzťahy medzi účastníkmi tu nie sú podstatné, najdôležitejším cieľom je naformulovanie dohody medzi nimi. Probačný a mediačný úradník tu zastáva riadiacu úlohu a stretnutie jasne vedie a štrukturuje.¹⁶⁵

Naproti tomu **mediácia zameraná na schopnosti riešiť konflikt** produkuje zmenu vzťahov a spôsobilostí. Probačný a mediačný úradník nie je tak dôležitý ako v predchádzajúcom spôsobe, ale snaží sa, aby boli zúčastnení v budúcnosti schopní riešiť konflikt samostatne. V prípadoch, kedy je dôležitá dôvera v nestrannosť probačného a mediačného úradníka, sa využíva **mediácia so zdôraznenou neutralitou**. S účastníkmi konfliktu probačný a mediačný úradník dohodne iba čas a miesto stretnutia, s prípadom ani so zúčastnenými sa probačný a mediačný úradník vopred nezoznamuje a o veci má len také informácie, ktoré mu zúčastnení v priebehu stretnutia poskytnú.¹⁶⁶

Naopak zhromažďovanie čo najväčšieho množstva relevantných informácií pred samotným začiatkom mediačného procesu je typické pre **mediáciu so zdôraznenou efektivitou**. Táto voľnejšia forma mediácie

¹⁶⁵ Holá, L.: *Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů*. Grada Publishing a.s. Praha. 2003, s. 113.

¹⁶⁶ Holá, L.: *Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů*. Grada Publishing a.s. Praha. 2003, s. 113.

je vhodná iba tam, kde nemôžu vzniknúť zásadné pochybnosti o ne-strannosti probačného a mediačného úradníka.¹⁶⁷

Ďalej môžeme spomenúť i tzv. **krízovú mediáciu**, ktorá rieši len určité aspekty konfliktu tesne po jeho vzniku. Výsledkom je len rámcová dohoda, priamo súvisiaca so vzniknutou krízou, ktorá môže byť rozvíjaná ďalšími formami mediácie. V situáciách, kedy je potrebné riešiť mnoho čiastkových problémov alebo je prípad veľmi komplikovaný, je vhodné použiť tzv. **tímovú mediáciu**. Tá je vedený tímom probačných a mediačných úradníkov, v najmenšom počte musia byť zastúpený vedúci probačný a mediačný úradník a probačný a mediačný úradník v úlohe pozorovateľa, ktorý poskytuje spätnú väzbu a dôležité poznatky o atmosfére prebiehajúcej mediácie.¹⁶⁸

Pri **rodinnej mediácii** v Českej republike sa najviac osvedčila **tímová mediácia** muž – žena, najmä v zložitých a komplikovaných prípadoch sa používajú viacčlenné mediačné tímy.¹⁶⁹

Kyvadlová mediácia znamená, že zúčastnení zostávajú fyzicky oddelení a probačný a mediačný úradník hrá úlohu sprostredkovateľa vzájomných odkazov, čím však podstupuje riziko, že poruší neutralitu a nestrannosť.¹⁷⁰

Ďalšia forma mediácie, **mediácia v zastúpení**, sa používa predovšetkým pri komunikácii medzi páchatelom a obeťou sexuálneho deliktu, obeťou napadnutou policajtom alebo inými osobami, ktoré sa obávajú priameho kontaktu s páchatelom. Zastupujúci by mal byť dostatočne informovaný o situácii a potrebách zastupovanej strany, aby ich mohol komplexne zastúpiť a sledovať.¹⁷¹

5.4.4. Princípy mediácie

Konflikt vzniká z rôznych príčin, vyžaduje interdisciplinárny prístup, pre jeho riešenie je dôležité využívať všetky poznatky z rôznych vedných oborov ako je sociológia, sociálna práca, psychológia, právo a teó-

¹⁶⁷ Tamtiež, s. 113.

¹⁶⁸ Tamtiež, s. 114.

¹⁶⁹ Tamtiež, s. 113.

¹⁷⁰ Tamtiež, s. 114.

¹⁷¹ Tamtiež, s. 114.

rie riadenia. Presne stanoviť univerzálny princíp nie je jednoduché, no i napriek tomu je možné definovať tie, ktoré sú významné a určujúce pre správny priebeh trestnej mediácie, kedy splnenie jedného je predpokladom pre správne uplatnenie ďalšieho, a je medzi ne možné zaradiť nasledovné princípy:

- a) **dobrovoľnosť** – páchateľ i poškodený majú záujem sa vzájomne dohodnúť a vyriešiť ich spor metódou mediácie, väčšinou to býva ich prvá dohoda, kedy pozitívne skúsenosti ich vzájomnou kooperáciou pozitívne ovplyvnia ich dôveru v seba navzájom, čo následne posilní ich ochotu pokračovať v začatom stretnutí,¹⁷²
- b) **dôvernosť** – je veľmi dôležitým princípom pre ľahšiu komunikáciu medzi páchateľom a poškodeným, informácie vzájomne zdieľané v priebehu mediácie sú citlivé, preto ich nie je možné zverejňovať. Dôvera je viera v schopnosti a nestrannosti probačného a mediačného úradníka pri riešení vzniknutého konfliktu,
- c) **zmena súperenia na spoluprácu** – predpokladom mediácie je úvodné pochopiteľné súperenie medzi páchateľom a poškodeným tak, aby sa navzájom dohodli na vine v rámci konfliktu, ktorý nastal postupne popri spolupráci, ktorá je výsledkom procesu mediácie,
- d) **orientácia na budúcnosť** – minulé udalosti, ktoré už prebehli medzi páchateľom a poškodeným, sú síce v procese mediácie dôležité, ale len preto, aby sa zúčastnený, najmä poškodený mohol poučiť z predchádzajúcich chýb, vyporiadal sa s nimi a svoju pozornosť sústredil na budúcnosť,
- e) **pochopenie odlišností** – účastníci konfliktu sa zamerajú hlavne na svoje postoje, názory a záujmy, pre zrod dôvery medzi stranami konfliktu je ale dôležité i pochopenie výkladu vzniknutej situácie druhou stranou konfliktu,¹⁷³
- f) **hľadanie nových možností** – probačný a mediačný úradník rieši vzniknutý konflikt medzi páchateľom a poškodeným osvedčený-

¹⁷² Holá, L.: *Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů*. Grada Publishing a.s. Praha. 2003. s. 132.

¹⁷³ Tamtiež, s. 132.

- mi prostriedkami, ktoré ovláda. Pokiaľ to však neprinesie očakávaný výsledok, musí začať hľadať nové alternatívy riešenia,
- g) **nestrannosť** – probačný a mediačný úradník musí riešiť len také konflikty, pri ktorých si je istý, že bude objektívny a nestranný k oboj stranám. Vo chvíli, kedy zistí, že nie je schopný zaistiť svoju neutralitu, je povinný odstúpiť a prípad predať inému probačnému a mediačnému úradníkovi,
 - h) **sloboda rozhodovania** – páchatel' i poškodený majú možnosť uvažovať o všetkých návrhoch riešenia ich konfliktu slobodne, a podľa svojho uváženia ich môžu, ale i nemusia prijať,
 - i) **nízke finančné náklady** – mediácia nepredstavuje pre klientov a súdny systém tak vysoké finančné zaťaženie ako celé trestné konanie,¹⁷⁴
 - j) **prevzatie zodpovednosti** – základným predpokladom pre úspešnú mediáciu je prijatie zodpovednosti páchatela za spáchaný trestný čin.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Holá, L.: Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů. Grada Publishing a.s. Praha. 2003, s. 132.

¹⁷⁵ K princípom mediácie bližšie pozri: HOLÁ, L.: Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů. Grada Publishing a.s., 2003. Praha s. 132–133.

6. PROBAČNÝ A MEDIAČNÝ ÚRADNÍK

V druhej kapitole by sme radi objasnili aktuálnu právnu úpravu, ktorá nevyhnutne vytvára právny rámec ohraničujúci kompetencie a úlohy, ktoré plní oblasti trestného práva každý probačný a mediačný úradník. Ide tak o právnu úpravu v rámci Slovenskej republiky, ale i o súvisiace právne predpisy, ktoré nevyhnutne na prácu „našich“ probačných a mediačných úradníkov vplývajú, nakoľko žijeme v priestore Európskej únie.

6.1. Zákonná úprava v Slovenskej republike

Snahou nasledujúcich riadkov tejto práce je priniesť základné informácie predovšetkým z právnych noriem trestného práva, ktoré sa bezprostredne týkajú probačnej a mediačnej praxe. Legislatívna úprava probácie a mediácie, ktorá určuje rámec činnosti probačných a mediačných úradníkov na okresných súdoch v Slovenskej republike, pozostáva z nasledujúcich právnych predpisov:

1. Zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch
2. Zákon č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch
3. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon
4. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok
5. Zákon č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe.

V roku 2003 bola jednou z priorít Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky príprava zákona o probačných a mediačných úradníkoch. Prijatie tohto zákona predpokladalo aj uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 1328 z 11. decembra 2002 k Prioritným úlohám vlády Slovenskej republiky. Prioritné úlohy vlády vyplývali z Pravidelnej správy Európskej komisie o pripravenosti Slovenskej republiky na členstvo v Európskej únii z 9. októbra 2002.

Na účely tohto zákona vykonávajú probační a mediační úradníci, ktorí sú v štátnozamestnaneckom pomere a ich služobným úradom je okresný súd.

Zákon č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch ustanovil v § 2, že probační a mediační úradníci sú podobne ako vyšší súdni úradníci a súdni tajomníci súdnymi úradníkmi.

Metodicky a koncepcne riadi výkon probácie a mediácie Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, kde je v rámci sekcie trestného práva zriadený samostatný referát. V súvislosti so zavedením kontroly výkonu niektorých rozhodnutí elektronickým monitoringom sa pripravuje organizačná zmena, ktorá má spočívať aj so zakomponovaním operačného strediska v rámci Ministerstva spravodlivosti SR na sekcii trestného práva. V intenciách riešenia probácie a mediácie bola obnovená aj Rada pre probáciu a mediáciu ako poradný orgán ministra spravodlivosti, zriadená osobitným štatútom zo dňa 9. marca 2012. Rada pre probáciu a mediáciu je v súlade so Štatútom zložená zo sudcov, prokurátorov, probačných a mediačných úradníkov, zástupcov orgánov štátnej správy a odborníkov z teórie a praxe.

ZoPMÚ uvádza v § 5 ods. 1 a 2 predpoklady na výkon funkcie probačného a mediačného úradníka. V odseku 1 sa uvádza, že za probačného a mediačného úradníka môže byť vymenovaný občan Slovenskej republiky (teda nie cudzí štátny príslušník), ktorý spĺňa predpoklady zákona č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe¹⁷⁶ a získal vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa absolvovaním magisterského právnického, učiteľského, teologického alebo iného spoločenskovedného študijného programu alebo má uznaný doklad o takomto vysokoškolskom vzdelaní vydaný zahraničnou vysokou školou.

Zákon v § 5 ods. 2 ustanovuje, že probačný a mediačný úradník je povinný zúčastňovať sa na odbornej príprave. Spôsob a formu prípravy ustanovuje zákon č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch. Vzdelávanie a odborná príprava je organizovaná Justičnou akadémiou formou dvojdnových sústrezení raz ročne. Sústrezenia sú zamerané na prednášky o aktuálnych novinkách probácie a mediácie a trestného práva v Slovenskej republike a v Európskej únii a na zdokonalovanie techník sociálnej práce. S ohľadom na hodnotenia probačných a mediačných

¹⁷⁶ § 5 ods. 1 písm. a) ZoPMÚ.

úradníkov sa tieto sústredenia javia ako nedostatočné, nakoľko sa konajú s príliš nízkou frekvenciou a sú zamerané viac na právnu stránku probácie a mediácie. Techniky sociálnej práce sú zaraďované do programu seminárov veľmi zriedka.

6.2. Aktuálny stav kompetencií a vzdelávania probačných a mediačných úradníkov v Slovenskej republike

Spolupráca a poradenstvo s obeťami, či poškodenými trestnými činmi, ako i s páchatelmi trestných činov si vyžaduje vysoké nároky na osobnosť sociálneho pracovníka. V náročných prípadoch (napr. násilné trestné činy, sexuálne zneužívanie a pod.) je na probačného a mediačného úradníka kladený vysoký emočný tlak, ktorý so sebou neodmysliteľne prináša mnohé riziká. Preto je nevyhnutné, aby probačný a mediačný úradník „disponoval nasledovnými predpokladmi:

1. absolvovanie dlhodobého sociálno-psychologického výcviku so zameraním na sebaopoznanie, riešenie kríz a konfliktov a kooperáciu,
2. absolvovanie špecializovaného výcviku orientovaného na poradenstvo obetiam trestných činov a prácu s páchatelmi,
3. ovládanie teoretických poznatkov z kriminológie, viktimológie, sociálnej práce v trestnej justícii a ich efektívna aplikácia v praxi,
4. absolvovanie profesionálnej a pravidelnej formy supervízie.¹⁷⁷

Zaujímavé je sledovať, že v niektorých štátoch v Európe je trendom v požiadavkách na odbornú vybavenosť probačných a mediačných úradníkov požadovať ako predpoklad výkonu probácie odbor sociálnej práce. Hovoríme napr. o Rakúsku, kde sa dokonca vyžaduje aj čiastočná prax v odbore, v Českej republike postačuje ukončené vysokoškolské vzdelanie rovnako ako v Maďarsku. Prehľad o ostatných štátoch sa nachádza v Tabuľke 1.

¹⁷⁷ Lulei, M.: Sociálna práca v trestnej justícii a probácia. UKF Nitra. Nitra. 2011. s. 46.

Tabuľka 1

Predpoklady výkonu probácie vo vybraných krajinách Európy				
štát	prax	skúška	minimálny stupeň vzdelania	odbor
Slovensko		áno	Vysokoškolské druhého stupňa	právo, učiteľstvo, teológia, spoločenskovedný vzdelanie
Rakúsko	áno (čiastočne)		vysokoškolské	sociálna práca, právo, psychológia
Česká republika		áno	vysokoškolské	spoločenské vedy
Maďarská republika		áno	vysokoškolské	právo, psychológia, sociálna politika, sociológia, teológia, pedagogika, sociálna práca, špeciálna pedagogika, manažment, sociálna pedagogika
Švajčiarsko			vysokoškolské	sociálna práca
Poľsko			vysokoškolské	pedagogika, psychológia, sociológia, právo

Prirodzenou súčasťou práce probačných a mediačných úradníkov je aj tzv. všeobecný intervenčný proces.¹⁷⁸ Ide o proces kontaktu s tzv. klientom, ako sa nazýva osoba, ktorá je „zverená“ do starostlivosti probačného a mediačného úradníka na výkon niektorej z probačných a mediačných činností. Probačný a mediačný úradník sa stretáva s páchatelom osobne (*face to face*). Výsledkom tohto stretnutia, prípadne viacerých stretnutí by malo byť určenie miery rizika recidívy a potrieb

¹⁷⁸ Viac k nemu pozri v: Lulei, M.: Sociálna práca v trestnej justícii a probácia. UKF Nitra. Nitra. 2011. s. 100.

páchateľa (tzv. *risk assessment tool*). Na základe vyhodnotenia miery rizika by mal probačný a mediačný úradník zvoliť vhodnú intervenciu, resp. konkrétnu metódu sociálnej práce v trestnej justícii (*intervention, case management*) a po skončení svojej práce s klientom by mal vyhodnotiť efektívnosť zvolených postupov (*evaluation*).

Každý z prvkov intervenčného postupu predpokladá samozrejme vysoko-profesionálny prístup a závisí od rôznych faktorov. Napríklad určenie konkrétnej metódy sociálnej práce je závislé na veku páchatela, sociálnom prostredí, pohlaví, rodinných faktoroch, vzdelaní, závislosti od návykových látok, impulzivite, životných postojoch, finančnej gramotnosti, počtu prechádzajúcich obvinení/odsúdení, úrovne inteligencie, duševného zdravia atď. Nakoľko úlohou tejto práce nie je zameriavať sa na techniky sociálnej práce, intervenčnému procesu sa v práci ďalej venovať nebudeme.

Z viacerých publikácií je však viac ako jasné, že súčasné pracovné podmienky, vzdelávanie probačných a mediačných úradníkov a ich riadenie s ohľadom na ich kompetencie nemožno charakterizovať ako uspokojivé. Prvotným by malo byť vhodné materiálovo-technické vybavenie, čo v premietnutí na aktuálny obraz odráža jeden stolový počítač a tlačiareň a obmedzená telefónna linka. Probační a mediační úradníci nemajú k dispozícii prístup na verejnú telefónnu sieť (mimo okresný súd musia volať cez prepojenie informačnej kancelárie súdu) a už vôbec nespomínajú opomínanie aktualizácií počítačového softvéru. Krokom vpred, ktorý by mohol pomôcť k zlepšeniu ich podmienok je zavedenie novej databázy činnosti probačných a mediačných úradníkov od 1. januára 2013, ktorá odzrkadľuje aktuálny stav rozpracovaných a uzatvorených prípadov každého probačného a mediačného úradníka. Databáza je vedená na účel Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, ktoré okrem metodického riadenia určuje i počty probačných a mediačných úradníkov na jednotlivých okresných súdoch v Slovenskej republike. Tento program umožňuje sledovať štatistiku práce jednotlivých probačných a mediačných úradníkov, a tým reflektovať aj požiadavky zvýšenia ich počtu, prípadne zlepšenia ich materiálovo-technického vybavenia.

Probačný a mediačný úradník má právo pri výkone svojej činnosti nahliadať do spisov, robiť si z nich výpisy a poznámky, prípadne kópie.¹⁷⁹ Pri výkone svojej práce musí zachovávať mlčanlivosť, ale povinnosti mlčanlivosti sa nemôže dovolávať vo vzťahu k policajnému orgánu, vyšetrovateľovi, prokurátorovi alebo súdu.¹⁸⁰

Pri výkone svojej funkcie je povinný riadiť sa pokynmi senátu, samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora. V rámci organizačnej štruktúry súdu je administratívne podriadený riaditeľovi správy a predsedovi súdu. Ten určuje rozvrh práce a povoľuje účasť na vzdelávaní probačného a mediačného úradníka.¹⁸¹

V súvislosti so zavedením kontroly výkonu niektorých rozhodnutí elektronickým monitoringom sa uvažuje aj o zmene organizačnej štruktúry a v tej súvislosti postavenia probačných a mediačných úradníkov, ktorí by mali zaujať miesto na okresných a krajských súdoch a podliehať predsedom krajských súdov v rámci pôsobnosti kraja.

¹⁷⁹ § 6 ods. 7 ZoPMÚ.

¹⁸⁰ § 7 ods. 1 ZoPMÚ.

¹⁸¹ Bližšie k tomu pozri v: zákon č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe.

6.3. Postúpenie probačného dohľadu a výkonu trestov nespojenných s trestom odňatia slobody v rámci členských štátov Európskej únie

Vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie začala pre trestnú justíciu nová doba. Dovtedajší právny styk s cudzinou podliehal zväčša bilaterálnym a viacstranným zmluvám, no po našom vstupe do únie štátov, postupom času s voľným pobytom osôb a tovaru vznikali nové riziká v podobe páchania trestnej činnosti našich štátnych občanov v cudzine a cudzích štátnych občanov na našom území. Vstup SR do EÚ priniesol novú povinnosť všetkých štátnych orgánov, vrátane justičných orgánov (súdov a prokuratúry), a to postupovať pri tvorbe a uplatňovaní práva v súlade s európskou legislatívou a používať pri rozhodovacej činnosti aj európske právo.¹⁸² Bolo však potrebné rozlišovať občanov členských štátov Európskej únie a občanov nečlenských štátov. Navyše nám vznikla nová povinnosť, a to implementovať všetky smernice Európskej komisie a rešpektovať všetky nariadenia Európskeho parlamentu. „Práve v dôsledku zložitej orientácie v štruktúrach právnych noriem EÚ môžu vznikáť otázky súvisiace so záväznosťou právnych aktov EÚ pre jednotlivé subjekty. Otvorený priestor však priniesol aj nové, žiaduce zmeny, a to najmä prijímanie nových prvkov do právnych poriadkov členských štátov v snahe zosúladiť priepastné rozdiely medzi právnymi úpravami.“¹⁸³

Preto sa i trestná justícia musela vypořiadat' s nastolenou situáciou. Úlohou tejto práce však nie je venovať sa aktuálnym problémom trestnej justície v Európskej únii, a preto sa v tejto kapitole sústredíme na dva aspekty pohľadu na probáciu, a to na postúpenie probačného a dohľadu a iných opatrení nespojenných s trestnom odňatia slobody do iného členského štátu Európskej únie.

¹⁸² Ondrejová, A.: Prameny práva EÚ, so zameraním na oblasť justičnej spolupráce v trestných veciach. *Magister Officiorum*, ročník II., číslo 3/2012, jún 2012. s. 25.

¹⁸³ Kurilovská, L. – Lenhartová, K.: EÚ ako otvorená cesta restoratívnej justície. *Právny obzor*, 96. Bratislava. 2013. č. 3, s. 269.

V Európskej únii nastáva konkrétne v tomto prípade pomerne zložitá situácia, nakoľko existujú dve skupiny štátov, pričom do každej z nich sa probačný dohľad postupuje iným spôsobom.

V prvom prípade ide o postúpenie v zmysle **Európskeho dohovoru o dohlade nad podmienene odsúdenými alebo podmienene prepustenými páchatelmi č. 412/2003 Z. z. z 30. 11. 1964**, ktorý Slovenská republika ratifikovala 30. 6. 2003.

V prípade postúpenia probačného dohľadu, prípadne podania žiadosti o výkon trestu nespojeného s trestom odňatia slobody do niektorého z týchto krajín Rady Európy – Albánsko, Bosna a Hercegovina, Česká republika, Macedónsko, Portugalsko, Rakúsko, Srbsko a Čierna Hora, Slovinsko, Švédsko, Taliansko a Ukrajina – je nutné postupovať v súlade s vyššie spomenutým dohovorom, a to nasledovne.

Európsky dohovor prijatý zákonom č. 412/2003 Z. z. sa vzťahuje na každú osobu, ktorá na území jednej zo „zmluvných strán

- a) bola súdom uznaná za vinnú a umiestnená pod podmieničný dohľad bez vyslovenia trestu,
- b) bola odsúdená na podmieničný trest zahŕňajúci odňatie slobody alebo trest, ktorého výkon sa celý alebo v časti podmienične odložil, a to v čase jeho vyslovenia alebo následne.¹⁸⁴

Rozhodnutia uvedené pod písm. a) a b) musia byť právoplatné a vykonateľné.¹⁸⁵ Trestný čin, ktorého sa týka žiadosť, musí byť trestný podľa práva dožadujúceho štátu, ako aj práva dožiadaného štátu.¹⁸⁶ Slovenská republika môže požiadať štát viazaný týmto dohovorom, na území ktorého „má páchatel svoj obvyklý pobyt, aby

- a) vykonal iba dohľad,
- b) vykonal dohľad, a ak to bude potrebné, vykonal trest,
- c) prevzal zodpovednosť za úplný výkon trestu.¹⁸⁷

Ak dožiadaný štát považuje za vhodnejšie v určitom konkrétnom prípade postupovať podľa iného z postupov upravených vo vyššie uvede-

¹⁸⁴ Čl. 2 ods. 1 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁸⁵ Čl. 3 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁸⁶ Čl. 4 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁸⁷ Čl. 5 ods. 2 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

nom odseku, dožiadaný štát môže odmietnuť postupovať podľa žiadosti a súčasne potvrdí svoju ochotu postupovať spôsobom, ktorý označí.¹⁸⁸

Dohľad, výkon dohľadu a trestu alebo prevzatie úplného výkonu trestu „sa odmietne:

- a) ak dožiadaný štát sa domnieva, že žiadosť ohrozuje jeho suverenitu, bezpečnosť, základné zásady jeho právneho systému alebo iné zásadné záujmy,
- b) ak žiadosť sa týka trestu uloženého pre trestný čin, pre ktorý bol v dožiadanom štáte už vydaný právoplatný rozsudok,
- c) ak dožiadaný štát považuje čin, pre ktorý bol uložený trest, za politický trestný čin alebo čin súvisiaci s politickým trestným činom, alebo za výlučne vojenský trestný čin,
- d) ak uložená sankcia sa nemôže vykonať z dôvodu uplynutia času podľa právneho poriadku dožadujúceho štátu alebo dožiadaného štátu,
- e) ak páchatel' bol účastný amnestie alebo milosti v dožadujúcom alebo dožiadanom štáte.¹⁸⁹

Dohľad, výkon dohľadu a trestu alebo prevzatie úplného výkonu trestu možno odmietnuť:

- a) ak príslušné orgány dožiadaného štátu rozhodli nezačať konanie alebo zastaviť začaté konanie týkajúce sa toho istého činu,
- b) ak čin, pre ktorý sa trest uložil, je predmetom konania aj v dožiadanom štáte,
- c) ak trest, ktorého sa žiadosť týka, sa uložil v neprítomnosti,
- d) v rozsahu, v ktorom dožiadaný štát považuje trest za nezlučiteľný so zásadami použitia jeho trestného práva, najmä ak by páchatel' z dôvodu svojho veku nemohol byť odsúdený v dožiadanom štáte.¹⁹⁰

„Dožadujúci a dožiadaný štát sa priebežne v potrebnom rozsahu informujú o všetkých okolnostiach, ktoré môžu mať vplyv na opatrenia týkajúce sa dohľadu alebo výkonu trestu na území dožiadaného

¹⁸⁸ Čl. 5 ods. 3 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁸⁹ Čl. 7 ods. 1 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁹⁰ Čl. 7 ods. 2 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

štátu.¹⁹¹ „Dožiadaný štát bez odkladu informuje dožadujúci štát, aké opatrenia prijal na základe jeho žiadosti. V prípade úplného alebo čiastočného odmietnutia žiadosti oznámi dôvody odmietnutia.“¹⁹²

Informácie k vyplneniu žiadosti obsahujú čl. 26 až 30. Každá žiadosť sa zasiela písomne a musí obsahovať tieto náležitosti:

- a) označenie orgánu, ktorý ju vydal,
- b) jej predmet,
- c) údaje o osobe páchatela a o jeho pobyte v dožiadanom štáte.¹⁹³

K žiadosti o dohľad sa pripojí originál alebo overený opis výroku súdu obsahujúci dôvody, ktoré opodstatňujú dohľad a špecifikujú opatrenia uložené páchatelovi.

Žiadosť by mala tiež osvedčiť vykonateľnosť trestu a dohľadových opatrení, ktoré sa majú uplatniť. Ak je to možné, mala by obsahovať popis okolností trestného činu, pre ktorý bolo opatrenie dohľadu uložené, čas a miesto jeho spáchania a právnu kvalifikáciu, a ak je to potrebné, dĺžku trestu, ktorý sa má vykonať. Musí poskytnúť podrobný popis povahy a trvania požadovaných dohľadových opatrení a obsahovať dôkaz príslušných právnych ustanovení spolu s potrebnými informáciami o charaktere páchatela a jeho správaní v dožadujúcom štáte pred vydaním rozhodnutia o dohľade a po jeho vydaní.¹⁹⁴

K žiadosti o výkon dohľadu a trestu sa pripojí originál alebo overený opis rozhodnutia, ktorým sa odvoláva podmienený odklad výkonu trestu, a tiež rozhodnutia ukladajúceho trest, ktorý sa má teraz vykonať. Vykonateľná povaha oboch rozhodnutí sa musí osvedčiť spôsobom predpísaným právnym poriadkom štátu, v ktorom boli vydané, teda vyznačením právoplatnosti a vykonateľnosti na rozhodnutí. Ak rozsudok, ktorý má byť vykonaný, nahradil predchádzajúci rozsudok a neobsahuje popis skutkového stavu veci, pripojí sa tiež overený opis rozsudku, ktorý tento popis obsahuje.¹⁹⁵

¹⁹¹ Čl. 8 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁹² Čl. 9 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁹³ Čl. 26 ods. 1 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁹⁴ Čl. 26 ods. 2 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁹⁵ Čl. 26 ods. 3 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

Žiadosti zasiela ministerstvo spravodlivosti dožadujúceho štátu ministerstvu spravodlivosti dožiadaného štátu a odpovede sa zasielajú rovnakou cestou.¹⁹⁶ Písomnosti a informácie podľa ustanovení tohto dohovoru sa zasielajú rovnakou cestou.¹⁹⁷ V neodkladných prípadoch sa komunikácia môže vykonať prostredníctvom Medzinárodnej organizácie kriminálnej polície (Interpol).¹⁹⁸ Ak sa dožiadaný štát domnieva, že informácie poskytnuté dožadujúcim štátom nie sú dostatočné na to, aby umožňovali použitie tohto dohovoru, požiada o poskytnutie dodatočných informácií. Môže určiť lehotu na zaslanie takých informácií.¹⁹⁹

Preklady žiadostí alebo pripojených písomností, alebo iných listín pri uplatnení tohto dohovoru sa nevyžadujú v rámci dožiadania do Českej republiky. Ostatné žiadosti by mali byť doplnené prekladom do jazyka dožiadaného štátu.²⁰⁰

Výkon trestu v dožiadanom štáte sa uskutoční podľa jeho právneho poriadku po overení hodnovernosti žiadosti o výkon a jej zlučiteľnosti s podmienkami tohto dohovoru.²⁰¹

Dožiadaný štát v primeranom čase zašle dožadujúcemu štátu doklad, ktorý osvedčí, že trest sa vykonal.²⁰² Dožiadaný štát, ak je to potrebné, premení sankciu uloženú dožadujúcim štátom na sankciu alebo opatrenie, ktoré ukladá jeho právny poriadok za podobný trestný čin. Povaha tejto sankcie alebo opatrenia musí čo najviac zodpovedať trestu, ktorý sa má vykonať. Nesmie presiahnuť maximálnu sankciu, ktorá je predvídaná právnym poriadkom dožiadaného štátu, ani byť dlhšia alebo prísnejšia ako sankcia uložená dožadujúcim štátom.²⁰³ Dožiadaný štát má právomoc páchatela podmienčne prepustiť z výkonu trestu. Udeliť milosť môže tak dožadujúci, ako aj dožiadaný štát.²⁰⁴

¹⁹⁶ Čl. 27 ods. 1 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁹⁷ Čl. 27 ods. 2 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁹⁸ Čl. 27 ods. 3 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

¹⁹⁹ Čl. 28 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

²⁰⁰ Čl. 29 ods. 1 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

²⁰¹ Čl. 17 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

²⁰² Čl. 18 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

²⁰³ Čl. 19 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

²⁰⁴ Čl. 21 Európskeho dohovoru prijatého zákonom č. 412/2003 Z. z.

V prípade postúpenia probačného dohľadu, prípadne žiadosti o výkon trestu nespojeného s trestom odňatia slobody do niektorého z týchto krajín Európskej únie: Belgicko, Francúzsko, Nemecko, Maďarsko, Luxembursko, Španielsko, Veľká Británia a Holandsko sa postupuje iným spôsobom, a to v súlade so **zákonom č. 533/2011 Z. z. (s platnosťou od 1. 2. 2012) o uznávaní cudzích rozhodnutí, ktorým sa ukladá trestná sankcia nespojená s odňatím slobody alebo probačné opatrenie na účely dohľadu v Európskej únii.**

Ak sa žiada o uznanie a výkon rozhodnutia pre trestný čin, za ktorý možno v štáte pôvodu uložiť trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej tri roky a ktorý je v osvedčení o vydaní rozhodnutia (ďalej len „osvedčenie“) označený justičným orgánom štátu pôvodu priradením k jednej alebo k viacerým kategóriám trestných činov uvedených v odseku 3, súd neskúma, či ide o čin trestný podľa právneho poriadku Slovenskej republiky.²⁰⁵

Kategórie trestných činov sú v zákone taxatívne vymenované. Kategóriami trestných činov „sa rozumejú:

- a) účasť na zločinnom spolčení,
- b) terorizmus,
- c) obchodovanie s ľuďmi,
- d) sexuálne vykorisťovanie detí a detská pornografia,
- e) nedovolené obchodovanie s omamnými a psychotropnými látkami,
- f) nedovolené obchodovanie so zbraňami, strelivom a výbušnínami,
- g) korupcia,
- h) podvod vrátane podvodu týkajúceho sa finančných záujmov Európskej únie podľa Dohovoru o ochrane finančných záujmov Európskych spoločenstiev z 26. júla 1995,
- i) legalizácia príjmov z trestnej činnosti,
- j) falšovanie a pozmeňovanie meny,
- k) počítačová kriminalita,

²⁰⁵ § 4 ods. 2 zákona č. 533/2011 Z. z.

- l) trestné činy proti životnému prostrediu vrátane nedovoleného obchodovania s exemplármi druhov voľne žijúcich živočíchov a rastlín alebo jedincami chránených živočíchov a rastlín,
- m) uláhlenie neoprávneného prekročenia štátnej hranice a neoprávneného pobytu,
- n) vražda, závažné ublíženie na zdraví,
- o) nedovolené obchodovanie s ľudskými orgánmi a tkanivami,
- p) únos, obmedzovanie osobnej slobody a branie rukojemníka,
- q) rasizmus a xenofóbia,
- r) organizovaná alebo ozbrojená lúpež,
- s) nedovolené obchodovanie s kultúrnymi objektmi vrátane starožitností a umeleckých diel,
- t) podvodné konanie,
- u) vymáhanie peňazí alebo inej výhody a vydieranie,
- v) falšovanie a pirátstvo výrobkov,
- w) falšovanie a pozmeňovanie verejných listín a obchodovanie s takými listinami,
- x) falšovanie a pozmeňovanie platobných prostriedkov,
- y) nedovolené obchodovanie s hormonálnymi látkami a ďalšími prostriedkami na podporu rastu,
- z) nedovolené obchodovanie s jadrovými alebo rádioaktívnymi materiálmi,
- aa) obchodovanie s odcudzenými vozidlami,
- ab) znásilnenie,
- ac) podpaľačstvo,
- ad) trestné činy podliehajúce právomoci Medzinárodného trestného súdu,
- ae) nezákonné ovládnutie lietadla alebo plavidla,
- af) sabotáž.²⁰⁶

Pokiaľ bol odsúdený uznaný vinným z niektorého z trestných činov taxatívne vymenovaných v § 4 ods. 3 tohto zákona, súd postupuje podľa § 6 ods. 1 až 6 tohto zákona, a to nasledovným spôsobom. Odsek 1

²⁰⁶ § 4 ods. 3 zákona č. 533/2011 Z. z.

ustanovuje tresty, pri ktorých je možné odovzdať výkon rozhodnutia do iného členského štátu EÚ:

„ § 6 ods. 1:

Súd môže odovzdať výkon rozhodnutia do iného členského štátu, ktorým rozhodol o:

- a) podmiennečnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody za súčasného nariadenia probačného dohľadu alebo uloženia primeraných obmedzení alebo povinností,
- b) nariadení probačného dohľadu alebo uložení primeraných obmedzení alebo povinností podmiennečne odsúdenému,
- c) podmiennečnom upustení od potrestania za súčasného nariadenia probačného dohľadu alebo uloženia primeraných obmedzení alebo povinností,
- d) uložení trestu domáceho väzenia,
- e) uložení trestu povinnej práce,
- f) uložení trestu zákazu činnosti,
- g) uložení trestu zákazu pobytu,
- h) uložení ochranného dohľadu alebo
- i) uložení ochranného liečenia formou ambulantného liečenia.

Podľa ods. 2 môže súd odovzdať výkon rozhodnutia podľa odseku 1 písm. a) až c) do iného členského štátu len, ak ukladá probačné opatrenia uvedené v § 4 ods. 1 písm. c) alebo iné probačné opatrenia, o ktorých členský štát oznámil, že nad nimi možno na jeho území vykonať dohľad alebo inak zaistiť ich kontrolu.

Postup vypracovania podkladov pre výkon rozhodnutia stanovuje § 6 v odseku 3 až 6 nasledovne:

„Na zabezpečenie výkonu rozhodnutia súd, ktorý také rozhodnutie vydal, zašle rovnopis tohto rozhodnutia s riadne vyplneným osvedčením, ktorého vzor je uvedený v prílohe č. 1, vykonávajúcemu justičnému orgánu na účel odovzdania jeho výkonu do členského štátu, v ktorom má odsúdený obvyklý pobyt a na území ktorého sa odsúdený zdržiava, alebo ak z okolností vyplýva, že sa zamýšľa vrátiť na jeho územie. Kópiu rozhodnutia a osvedčenia zašle súd aj Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo“). Na žiadosť odsúdeného možno výkon rozhodnutia odovzdať aj do iného členského

ho štátu, ako je uvedený v prvej vete, ak s tým vykonávajúci justičný orgán tohto členského štátu súhlasí. Výkon rozhodnutia možno súčasne odovzdať len do jedného členského štátu.²⁰⁷

„Súd spolu s rozhodnutím podľa odseku 1 písm. a) a h) zašle súčasne rozhodnutie, ktorým bol odsúdenému uložený nepodmienečný trest odňatia slobody, z ktorého výkonu bol prepustený.“²⁰⁸

„Súd môže súčasne so zaslaním rozhodnutia a osvedčenia podľa odseku 3 požiadať vykonávajúci justičný orgán o oznámenie hornej hranice trestnej sadzby trestu odňatia slobody pre trestný čin, ktorý je predmetom rozhodnutia a ktorý možno uložiť odsúdenému v prípade nesplnenia uloženej trestnej sankcie alebo probačného opatrenia podľa právneho poriadku vykonávajúceho štátu.“²⁰⁹

„Na účely postupu podľa odseku 3 súd zabezpečí preklad osvedčenia do jazyka podľa § 18.“²¹⁰

V zmysle vyššie uvedeného je postup podľa zákona č. 533/2011 Z. z. jednoduchší. Po vyplnení prílohy č. 1 **zákona č. 533/2011 Zb. (s platnosťou od 1. 2. 2012) o uznávaní cudzích rozhodnutí, ktorým sa ukladá trestná sankcia nespojená s odňatím slobody alebo probačné opatrenie na účely dohľadu v EÚ** (osvedčenie) probačný a mediačný úradník túto spolu s rovnopisom rozhodnutia pošle na adresu príslušného justičného orgánu (súd v mieste obvyklého pobytu odsúdeného v členskom štáte EÚ) na účel odovzdania jeho výkonu do členského štátu, v ktorom má odsúdený obvyklý pobyt a na území ktorého sa odsúdený zdržiava.

Príloha 1 je vytvorená na podklade čl. 6 rámcového rozhodnutia Rady 2008/947/SVV o uplatňovaní zásady vzájomného uznávania na rozsudky a probačné rozhodnutia na účely dohľadu nad probačnými opatreniami a alternatívnymi sankciami.

Kópiu rozhodnutia a osvedčenia probačný a mediačný úradník zašle aj Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky.

²⁰⁷ § 6 ods. 3 zákona č. 533/2011 Z. z.

²⁰⁸ § 6 ods. 4 zákona č. 533/2011 Z. z.

²⁰⁹ § 6 ods. 5 zákona č. 533/2011 Z. z.

²¹⁰ § 6 ods. 6 zákona č. 533/2011 Z. z.

Spolu s kópiou rozhodnutia príslušnému justičnému orgánu zašle i rozhodnutie, ktorým bol odsúdenému uložený nepodmienečný trest odňatia slobody, ak bol z jeho výkonu bol prepustený. Pokiaľ to uzná za vhodné, môže spolu so zasielanými písomnosťami požiadať vykonávajúci justičný orgán o oznámenie hornej hranice trestnej sadzby trestu odňatia slobody pre trestný čin, ktorý je predmetom rozhodnutia a ktorý možno uložiť odsúdenému v prípade nesplnenia uloženej trestnej sankcie alebo probačného opatrenia podľa právneho poriadku vykonávajúceho štátu.

Po zaslaní všetkých potrebných dokladov počká probačný a mediačný úradník na ďalší postup príslušného justičného orgánu, ktorý by ho mal informovať o svojom ďalšom postupe.

Význam oboch právnych aktov, či už európskeho dohovoru alebo novo implementovanej smernice, posunuli Slovenskú republiku bližšie k ostatným štátom a to najmä preto, pretože zjednodušili celkový postup postúpenia probačného dohľadu alebo výkonu sankcie nespojenej s trestom odňatia slobody.

Zákon č. 412/2003 (Európsky dohovor), ktorým sme sa riadili do implementovania smernice zákonom č. 533/2011 Z. z. obsahoval pomerne zdĺhavý a vágny postup, ktorý nielen predlžoval čas výkonu sankcie, ale zamestnával aj nepomerne väčšiu časť štátnych úradníkov. Zákon č. 533/2011 Z. z. obmedzuje postúpenie probačného dohľadu alebo žiadosť o výkon trestu nespojeného s odňatím slobody na dožiadanie príslušného justičného orgánu. Krajina, ktorá by pre nás bola najvýhodnejšia s ohľadom na trestaných občanov u nás a našich občanov v tomto štáte, konkrétne hovoríme o Českej republike, však zatiaľ túto smernicu do svojho právneho poriadku zatiaľ neimplementovala.

6.4. Obsah činnosti probačného a mediačného úradníka

Probačné činnosti, t.j. činnosti, ktoré vykonáva v rámci náplne svojej práce probačný a mediačný úradník, sú vymenované v § 3 ods. 1 a 2 ZoPMÚ. Probačný a mediačný úradník napomáha počas výkonu svojej práce tomu, „aby trestná vec mohla byť vo vhodných prípadoch prejednávaná v niektorom z osobitných spôsobov trestného konania alebo aby mohol byť uložený a riadne vykonaný trest nespojený s odňatím slobody, alebo aby mohla byť väzba nahradená iným vhodným opatrením.“²¹¹

Ide konkrétne o tieto činnosti:

1. obstarávanie podkladov týkajúcich sa osoby obvineného o jeho rodinnom, sociálnom a pracovnom prostredí,
2. utváranie podmienok na rozhodnutie o podmiennečnom zastavení trestného stíhania alebo schválení zmiaru,
3. uskutočňovanie úkonov na účely uzavretia dohody medzi poškodeným a obvineným o náhrade škody, ktorá vznikla trestným činom, alebo na účely odstránenia ujmy, ktorá vznikla trestným činom,
4. vykonávanie dohľadu nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby a kontrola výkonu trestov nespojených s odňatím slobody,
5. uskutočňovanie ďalších úkonov pri výkone probácie a mediácie v trestnom konaní.²¹²

Probačný a mediačný úradník uskutočňuje v rámci svojej pôsobnosti úkony na základe rozvrhu práce a vždy na základe písomného pokyn predsedu senátu, samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora.

Vo vhodných prípadoch v oblasti mediácie úkony uskutoční aj bez takého pokynu, najmä na základe podnetu poškodeného alebo obvineného, pričom o tom probačný a mediačný úradník bez zbytočného odkladu písomne informuje príslušný orgán činný v trestnom konaní.

Na vykonanie mediácie je potrebný písomný súhlas predsedu senátu alebo samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora.

²¹¹ § 3 ods. 1 ZoPMÚ.

²¹² § 3 ods. 1 písm. a)–e) ZoPMÚ.

6.4.1. Ochranný a probačný dohľad

Probácia v sebe zahŕňa ochranný dohľad, probačný dohľad pri podmienčnom odklade výkonu trestu odňatia slobody, pri podmienčnom odklade výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom, pri podmienčnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, pri uložení alternatívnych trestov, pri skúšobnej dobe v rámci odklonov, pri kontrole dodržiavania nariadených primeraných povinností a obmedzení, pri možnosti náhrady väzby probačným dohľadom.

Dohľad prebieha zväčša formou návštev, stretnutí, konzultácií s odsúdeným, prípadne obvineným. Pokiaľ osoba, ktorej bol uložený dohľad nevyhľadá probačného a mediačného úradníka sama, je nutné ju písomne pozvať.

Probačný a mediačný úradník sa na prvé stretnutie dôkladne pripraví, t.j. preštuduje si poverenie od súdu, rozsudok, výpis z registra²¹³ trestov, prípadne rozhodnutia súdu v predchádzajúcej trestnej činnosti, správy o výkonoch predchádzajúcich alternatívnych druhov trestu a pod.

Na prvom stretnutí probačný a mediačný úradník odsúdeného, prípadne obvineného poučí o podmienkach probácie a dá mu podpísať poučenie, v ktorom sa nachádza zhrnutie podmienok dohľadu. Rovnako si ponecháva tak probačný a mediačný úradník, ako i odsúdený, prípadne obvinený, aby mal pri sebe neustále zhrnutie informácií o dohľade. Nutné je, aby pracovník volil slová, ktorým bude odsúdený, prípadne obvinený rozumieť, t.j. nepoužíval vždy príliš odborné výrazy a dal odsúdenému, prípadne obvinenému možnosť spýtať sa na prípadné nejasnosti. Odsúdený, prípadne obvinený si musí byť po prvom kontakte vedomý svojich povinností a obmedzení a rovnako i sankcií za ich prípadné nedodržanie a porušenie.

Povinnosti osoby, ktorej je uložený ochranný dohľad: – osoba je povinná oznamovať orgánu vykonávajúcemu ochranný dohľad potrebné údaje o spôsobe a zdrojoch svojej obživy a na jeho žiadosť tieto preukazovať, – osobne sa hlásiť tomuto orgánu v lehotách, ktoré určí súd, – vopred oznamovať tomuto orgánu vzdialenie sa z miesta pobytu, – pod-

²¹³ 65 § 3 ods. 1 ZoPMÚ. 66 § 3 ods. 1 písm. a)–e) ZoPMÚ.

riadiť sa starostlivosťou pracovníka sociálnej prevencie. Osobe môžu byť uložené i ďalšie obmedzenia a povinnosti, a to: – nenavštevovať určité miesta, miestnosti a zhromaždenia, – zdržiavať sa v prikázanom mieste alebo obvode a nevzďalovať sa z neho bez súhlasu orgánu vykonávajúceho ochranný dohľad. Ochranný dohľad súd ukladá najmenej na jeden a najviac na tri roky. Pokiaľ súd uzná za vhodné, môže počas výkonu ochranného dohľadu uložené povinnosti a obmedzenia meniť alebo odvolávať. Oprávneným probačným a mediačným úradníkom na výkon ochranného dohľadu je probačný a mediačný úradník okresného súdu, v ktorého obvode je miesto pobytu osoby, ktorej bol ochranný dohľad uložený, a to v rozsahu určenom súdom. Probačný a mediačný úradník musí pri výkone svojej právomoci dbať na to, aby sa do práv odsúdeného zasahovalo len v miere nevyhnutne potrebnej na dosiahnutie účelu, ktorý má ochranný dohľad splniť.

V prípade, ak bol páchatelovi uložený nepodmienečný trest odňatia slobody, s výkonom ochranného dohľadu sa začne po skončení výkonu tohto trestu. Pokiaľ bol páchatelovi zo zákonného dôvodu odložený predsedom senátu výkon trestu odňatia slobody na čas dlhší ako tri mesiace, predseda senátu zároveň rozhodne o tom, či sa má s výkonom ochranného dohľadu začať pred nástupom na výkon trestu odňatia slobody. Rovnako je tomu i keď výkon trestu odňatia slobody predseda senátu preruší na čas dlhší ako tri mesiace.

Zákon umožňuje súdu, aby od uloženého ochranného dohľadu upustil, a to v prípade, ak pominuli okolnosti, ktoré súd viedli k jeho uloženiu u páchatela, ktorému súd uložil nepodmienečný trest odňatia slobody za úmyselný trestný čin s prihliadnutím na jeho doterajší spôsob života, na prostredie v ktorom žije a na povahu spáchanej trestnej činnosti. Návrh na upustenie od ochranného dohľadu môže podať prokurátor alebo riaditeľ ústavu na výkon trestu odňatia slobody, kde sa na odsúdenom s uloženým ochranným dohľadom naposledy vykonával trest odňatia slobody. Ochranný dohľad zaniká uplynutím času, na ktorý bol súdom uložený, prípadne keď súd prepustí osobu z výkonu ochranného dohľadu. Návrh na prepustenie môže podať tak probačný a mediačný úradník, ktorý dohľad vykonáva, ako i prokurátor alebo osoba, ktorej bol ochranný dohľad uložený, no len po uplynutí

polovice času, na ktorý bol ochranný dohľad uložený (najskôr po uplynutí jedného roka výkonu ochranného dohľadu). Proti uzneseniu, ktorým sa rozhoduje o uložení ochranného dohľadu, o upustení od jeho výkonu alebo o prepustení z jeho výkonu je prípustná sťažnosť, ktorá má odkladný účinok. Probačný a mediačný úradník by mal počas výkonu ochranného dohľadu viesť odsúdeného k vedeniu riadneho života, plniť pokyny súdu smerujúce k výkonu dohľadu, aktualizovať plán práce s osobou, t.j. s prihliadnutím na výsledky a záznamy zo stretnutí s odsúdeným informovať súd o závažných skutočnostiach (porušeníach, opakovaných porušeníach podmienok dohľadu), ktoré by mohli viesť k zmene povinností a obmedzení, prípadne k návratu odsúdeného do výkonu trestu a pod. Súd by mal určiť v akých intervaloch probačný a mediačný úradník spracuje správy o dodržovaní podmienok ochranného dohľadu, povinností a obmedzení. Z praxe sa odporúča aby tieto intervaly neboli dlhšie ako šesť mesiacov. Tieto správy, ako i prístup probačného a mediačného úradníka môžu viesť k zníženiu rizika recidívy páchatela a spôsobenia ďalšej ujmy alebo prípadných škôd.

Z hľadiska štatistík a kriminologických výskumov v tejto oblasti možno poukázať na priaznivejšie pôsobenie a následnú nápravu páchatela, ktorému bol uložený probačný dohľad v rôznych podobách spomenutých v súvislosti s probáciou na začiatku tejto podkapitoly.

V týchto prípadoch je páchatel vhodne zvolenými postupmi, vhodne zvolenou činnosťou probačného a mediačného úradníka kontrolovaný, vedený k návratu do bežného života, má kontakt s osobou, ktorá mu môže odporučiť spôsob hľadania práce, či ubytovania a pod., t.j. dohľad probačného a mediačného úradníka je faktorom, ktorý eliminuje návrat k páchaniu trestnej činnosti.

6.4.2. Trest povinnej práce

Výkon trestu povinnej práce upravuje zákon č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení (ďalej len ZoVTPP). Trest povinnej práce je alternatívnym trestom k trestu odňatia slobody. Umožňuje pá-

chatelovi menej závažnej trestnej činnosti odčiniť spáchaný skutok na základe vlastnej prospešnej aktivity.

V rámci trestu povinnej práce je odsúdený povinný v rozsahu určenom súdom vykonať práce v prospech štátu, vyššieho územného celku, obce alebo inej právnickej osoby.²¹⁴

Odsúdený trest povinnej práce vykonáva v obvode okresného súdu, v ktorom má bydlisko. Mimo obvodu tohto súdu sa trest vykonáva len so súhlasom odsúdeného.²¹⁵ Trest povinnej práce je povinný odsúdený vykonať osobne a vo svojom voľnom čase bez nároku na odmenu. Prácu vykonáva tak, aby odpracoval najmenej dvadsať hodín za kalendárny mesiac.²¹⁶ Výkon trestu povinnej práce nariaduje predseda senátu. Rovnopis vykonateľného rozhodnutia zašle okresnému súdu, v ktorého obvode sa má trest odsúdeným vykonať. Predseda senátu tohto súdu zašle v lehote do siedmych dní od doručenia výzvy odsúdeného, aby sa dostavil k probačnému a mediačnému úradníkovi na prejednanie podmienok výkonu trestu.

Keď sa odsúdený dostaví na stretnutie, probačný a mediačný úradník s ním prejedná podmienky výkonu trestu povinnej práce a o prejednaní podmienok bezodkladne informuje písomne predsedu senátu. Na základe tejto písomnej informácie predseda senátu bezodkladne rozhodne o druhu a mieste výkonu trestu povinnej práce a nariadi jeho výkon.

V prípade, ak sa odsúdený bez predchádzajúceho ospravedlnenia nedostavil pred probačného a mediačného úradníka a neboli s ním prejednané podmienky, predseda senátu nariadi výkon trestu povinnej práce aj bez predchádzajúceho prejednania podmienok.²¹⁷

²¹⁴ Bližšie pozri § 2 ods. 1 ZoVTPP. Zákon v tomto odseku určuje, že právnická osoba sa zaoberá vzdelávaním, kultúrou, školstvom, ochranou ľudských práv, rozvojom vedy, telesnej kultúry, ochranou pred požiarimi, sociálnou pomocou, ochranou zvierat, zdravotnou starostlivosťou, ekologickou činnosťou, náboženskou činnosťou, humanitárnou činnosťou, charitatívnou činnosťou alebo inou verejnoprospešnou činnosťou, ktorá sa nevykonáva na účely zisku.

²¹⁵ § 2 ods. 2 ZoVTPP.

²¹⁶ § 3 a 4 ZoVTPP.

²¹⁷ K tomu porovnaj § 3 ods. 1.–4. ZoVTPP.

Evidenciu prác vhodných pre odsúdených vedie probačný a mediačný úradník. Práve on sprostredkúva prácu odsúdenému u poskytovateľa práce. Písomnú dohodu o zabezpečení práce však s poskytovateľom práce uzatvára okresný súd a táto dohoda obsahuje:

1. druh, rozsah a miesto výkonu práce,
2. záväzok poskytovateľa práce, že v prípade neúčasti odsúdeného na vykonávaní práce alebo nedodržanie dohodnutého rozsahu práce bezodkladne oznámi probačnému a mediačnému úradníkovi,
3. záväzok poskytovateľa práce, že probačnému a mediačnému úradníkovi umožní bezodkladne výkon kontroly plnenia tejto dohody a kontrolu výkonu práce odsúdeným,
4. záväzok poskytovateľa práce, že probačnému a mediačnému úradníkovi bezodkladne oznámi začatie a ukončenie vykonávania dohodnutej práce.²¹⁸

S ohľadom na voľné pracovné miesta najmenej jedenkrát za kalendárny mesiac Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny na účely výkonu trestu povinnej práce informuje okresný súd, v obvode ktorého má sídlo, o ponuke voľných pracovných miest u realizátorov aktívnej činnosti, ktoré nie je možné obsadiť uchádzačmi o zamestnanie.²¹⁹

Výkon trestu povinnej práce je samozrejme zo zákonom stanovených dôvodov možné i prerušiť alebo odložiť. Dôvodom môže byť nepriaznivý zdravotný stav odsúdeného potvrdený zaslanou lekárskou správou nie starší ako tridsať dní. V odôvodnenom prípade môže predseda senátu preradiť takéhoto odsúdeného na iný vhodnejší typ práce.²²⁰

Rovnako sa výkon trestu povinnej práce preruší alebo odloží u tehotnej ženy alebo matky novonarodeného dieťaťa, a to na jeden rok po pôrode. Podobne je tomu aj u odsúdeného, ktorý je vo väzbe alebo vo výkone trestu odňatia slobody v inej veci, a to len na nevyhnutnú dobu.²²¹

Zákon o treste povinnej práce stále obsahuje i neaktuálne ustanovenie, podľa ktorého predseda senátu preruší alebo odloží výkon trestu

²¹⁸ § 4 ods. 2 písm. a)– d) ZoVTPP.

²¹⁹ § 3 ZoVTPP.

²²⁰ § 5 ods. 1 ZoVTPP.

²²¹ § 5 ods. 2 ZoVTPP.

povinnnej práce i vtedy, keď je odsúdený povolaný na výkon povinnnej vojenskej služby alebo inej služby namiesto povinnnej vojenskej služby.²²² Nakoľko v Slovenskej republike bola branná povinnosť zrušená, ustanovenie by malo byť v zákone novelou zrušené.

V prípade, ak má odsúdený povolený oprávnený pobyt v cudzine alebo existuje iný závažný dôvod, predseda senátu preruší výkon trestu povinnnej práce na nevyhnutnú dobu alebo odloží najviac na dobu troch mesiacov odo dňa právoplatnosti rozhodnutia, ktorým bol tento trest uložený.²²³

„Do doby, v ktorej sa má vykonať trest povinnnej práce, sa nezačítava doba, počas ktorej bol trest povinnnej práce odložený alebo prerušený.“²²⁴ Predseda senátu môže samozrejme odklad alebo prerušenie výkonu trestu povinnnej práce odvolať, a to vtedy, ak pominuli dôvody vedúce k dokladu alebo k prerušeniu.²²⁵

Proti rozhodnutiu o odklade alebo prerušení zákon umožňuje podať sťažnosť, ktorá má odkladný účinok.²²⁶

Predseda senátu môže od výkonu celého trestu povinnnej práce alebo jeho zvyšku i upustiť v dôsledku trvalej pracovnej neschopnosti odsúdeného. Tá sa preukazuje na základe lekárskej správy nie staršej ako tridsať dní. V zákone sa ďalej uvádza, že takýto zdravotný stav si odsúdený „úmyselne neprivedil“ a je trvale práceneschopný alebo invalidný. Rovnako predseda senátu upustí od výkonu trestu povinnnej práce, ak tento nebol bez zavinenia odsúdeného nariadený do piatich rokov od právoplatnosti rozhodnutia. I proti týmto rozhodnutiam je prípustná sťažnosť, ktorá má odkladný účinok.²²⁷

V prípade, ak odsúdený nevedie riadny život v čase výkonu trestu povinnnej práce, nedodržiava uložené obmedzenia a povinnosti, zavine nevykonáva práce v určenom rozsahu, probačný a mediačný úradník podá predsedovi senátu návrh na premenu trestu povinnnej práce

²²² K tomu pozri § 6 ods. 1 ZoVTPP.

²²³ § 5 ods. 3 ZoVTPP.

²²⁴ § 5 ods. 5 ZoVTPP.

²²⁵ § 5 ods. 4 ZoVTPP.

²²⁶ § 5 ods. 6 ZoVTPP.

²²⁷ K tomu bližšie pozri § 7 ods. 1–3 ZoVTPP.

na trest odňatia slobody na verejnom zasadnutí. Predseda súdu môže rozhodnúť o premene trestu i bez návrhu, opäť na verejnom zasadnutí. Ak predseda senátu rozhodne, že nie je dôvod na premenu trestu, môže rozhodnúť o novom mieste alebo druhu výkonu trestu povinnej práce.²²⁸

Výkon trestu povinnej práce končí bezodkladným písomným oznámením poskytovateľa práce probačnému a mediačnému úradníkovi. Ten následne do tridsiatich dní od doručenia oznámenia vypracuje pre predsedu senátu písomnú správu o priebehu výkonu trestu.

6.4.3. Trest domáceho väzenia

Podľa § 32 TZ je možné páchatelovi uložiť i trest domáceho väzenia. Osobitnú úpravu tohto trestu obsahuje § 53 TZ. Trest domáceho väzenia môže súd uložiť páchatelovi prečinu, a to až na jeden rok.²²⁹ V súvislosti so zavedením kontroly výkonu niektorých rozhodnutí elektronickým monitoringom je navrhovaná zmena trestného zákona týkajúca sa dĺžky trvania trestu domáceho väzenia. Zmena je navrhovaná z jedného na dva roky.

V odseku 2 § 53 Trestného zákona sa uvádza, že „odsúdený po dobu výkonu trestu domáceho väzenia je povinný v čase, ktorý určí súd, zdržiavať sa vo svojom obydľí vrátane k nemu prináležiacich vonkajších priestorov, viesť riadny život a podrobiť sa kontrole technickými prostriedkami, ak je táto kontrola nariadená“.

Po dobu výkonu trestu domáceho väzenia môže odsúdený opustiť svoje obydlie len po predchádzajúcom súhlase probačného a mediačného úradníka alebo orgánu, ktorý spravuje technickú kontrolu nad odsúdeným, a len z naliehavého dôvodu a na nevyhnutne potrebný čas. Tento čas sa započítava do výkonu trestu.²³⁰

Zdržiavanie sa v obydľí je špecifikované presnou adresou obydli a vymedzením priestorov obydli ako byt, a prináležiacich priestorov ako balkón, dom a prináležiaci priestor záhrada a pod. Pod vedením

²²⁸ K tomu bližšie pozri § 8 ods. 1–4 ZoVTPP.

²²⁹ § 53 ods. 1 TZ.

²³⁰ § 53 ods. 3 TZ.

riadneho života zákon myslí nielen nepokračovanie v trestnej činnosti, ale aj dodržiavanie všetkých obmedzení, ktoré trest domáceho väzenia v sebe obsahuje. Odsúdený je povinný zdržiavať sa vo vymedzených priestoroch v ustanovenom čase a má povolené opustiť obydlie iba v prípade, ak to súd uzná za vhodné. Typické situácie sú napr. opustenie obydlia na ustanovený pracovný čas plus čas dopravy do a z práce, opustenie obydlia kvôli vyzdvihnutiu detí zo škôlky či školy, opustenie obydlia za účelom návštevy lekára, nákupu potravín atď.

V čase písania tejto práce nie je možné v priestore Slovenskej republiky kontrolovať odsúdeného, ktorému bol uložený trest domáceho väzenia pomocou technického zariadenia. Kontrolu vykonáva probačný a mediačný úradník námatkovo, bez predchádzajúceho ohlásenia, často mimo svojho pracovného času. S účinnosťou od 1. januára 2016 vstúpi do plnej prevádzky elektronický systém monitoringu osôb, v rámci ktorého bude výkon trestu domáceho väzenia obligatórne monitorovaný technickými prostriedkami.

V prípade, ak odsúdený neplní povinnosti, súd trest premení na nepodmienečný trest odňatia slobody tak, že dva dni nevykonaného trestu sa rovnajú jednému dňu nepodmienečného trestu odňatia slobody, a zároveň rozhodne o spôsobe výkonu tohto trestu.²³¹

6.4.4. Podmienečný odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom

Podmienečný odklad výkonu trestu odňatia slobody vychádza z pôvodného francúzskeho „*je donne ma parole*“, čo znamená vo voľnom preklade dávam svoje slovo. V dnešnej justícii sa bežne tento výraz používa pre situáciu, kedy je páchatel prepustený z výkonu trestu odňatia slobody, a to za podmienky, že sľúbi (dá svoje slovo), že sa po určitú dobu po prepustení podrobí stanoveným podmienkam.²³²

Súd v Slovenskej republike môže odsúdenému odložiť výkon trestu odňatia slobody, ktorý neprevyšuje tri roky, ak páchatelovi zároveň ulo-

²³¹ § 53 ods. 4 TZ.

²³² Štern, P. a kol.: Probace a mediace. Možnosti řešení trestních činů. Vyd. 1. Portál. Praha. 2010. s. 102.

ží probačný dohľad nad jeho správaním v skúšobnej dobe.²³³ Pri určení probačného dohľadu súd určí dĺžku trvania skúšobnej doby na najmenej jeden a najviac päť rokov.²³⁴ Zároveň súd uloží odsúdenému primerané povinnosti a obmedzenia, ktoré sú súčasťou probačného dohľadu.

„Obmedzenia spočívajú napr. v zákaze:

- a) návštev športových alebo iných hromadných podujatí,
- b) požívania alkoholických nápojov a iných návykových látok,
- c) stretávania sa s osobami, ktoré majú na páchatela negatívny vplyv alebo ktoré boli jeho spolupáchateľmi alebo účastníkmi na trestnom čine,
- d) vstupu na vyhradené miesta alebo priestory, na ktorých trestný čin spáchal,
- e) účasti na hazardných hrách, hrania na hracích automatoch a uzatvárania stávk.“²³⁵

„Povinnosti spočívajú najmä v príkaze:

- a) nepriblížiť sa k poškodenému na vzdialenosť menšiu ako päť metrov a nezdržiavať sa v blízkosti obydlia poškodeného,
- b) vysťahovať sa z bytu alebo domu, v ktorom sa neoprávnene zdržuje alebo ktorý protiprávne obsadil,
- c) nahradiť v skúšobnej dobe spôsobenú škodu,
- d) zaplatiť v skúšobnej dobe dlh alebo zameškané výživné,
- e) osobne alebo verejne sa ospravedlniť poškodenému,
- f) v skúšobnej dobe získať určitú pracovnú kvalifikáciu alebo zúčastniť sa na rekvalifikačnom kurze,
- g) podrobiť sa v súčinnosti s probačným a mediačným úradníkom alebo iným odborníkom programu sociálneho výcviku alebo inému výchovnému programu,
- h) podrobiť sa liečeniu závislosti od návykových látok, ak mu nebolo uložené ochranné liečenie,
- i) podrobiť sa v skúšobnej dobe psychoterapii alebo zúčastniť sa na psychologickom poradenstve,

²³³ § 51 ods. 1 TZ.

²³⁴ § 51 ods. 2 TZ.

²³⁵ § 51 ods. 3 písm. a)–e).

j) zamestnať sa v skúšobnej dobe alebo uchádzať sa preukázateľne o zamestnanie.²³⁶

Pokiaľ v čase (dobe), počas ktorého bol nariadený probačný dohľad, viedol odsúdený riadny život, dodržiaval uložené povinnosti a obmedzenia, súd má za to, že sa osvedčil.²³⁷

Inak nariadi nepodmienečný trest odňatia slobody, a to už v čase trvania skúšobnej doby. Súd môže počas výkonu kedykoľvek zmeniť a uložiť nové povinnosti a obmedzenia, ak je to v záujme prevýchovy páchatela.²³⁸ V prípade, že súd do roka od uplynutia skúšobnej doby nevydal rozhodnutie o osvedčení páchatela, má sa za to, že sa osvedčil.²³⁹ Na odsúdeného, ktorý sa v skúšobnej dobe osvedčil sa hľadí, ako by nebol odsúdený.²⁴⁰

V čase výkonu podmieneného odkladu probačný a mediačný pracovník odsúdeného nielen kontroluje, ale i vedie k tomu, aby viedol riadny život na slobode v súlade so zákonom. Zároveň mu poskytuje odbornú pomoc, profesionálnu podporu pri riešení aktuálnych problémov, ktoré môžu zahŕňať naozaj širokú škálu tém – od rodinných cez pracovné až po zdravotné, sociálne a vzdelávacie. Počas celého výkonu probačného dohľadu sa musí prepustený pravidelne zúčastňovať kontaktných stretnutí s probačným a mediačným úradníkom a nemeniť svoje bydlisko bez jeho súhlasu a pod.

6.4.5. Podmienečné prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody

Inštitút podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody nachádzame v § 66 a nasledujúcich TZ. Význam prepustenia spočíva v tom, že páchatel môže byť prepustený z výkonu trestu ešte pred uplynutím celej dĺžky trestu odňatia slobody, na ktorý bol odsúdený.

Súd rozhoduje o podmienenom prepustení len na návrh, a to návrh prokurátora, riaditeľa ústavu na výkon trestu odňatia slobody, v ktorom

²³⁶ § 51 ods. 4 TZ.

²³⁷ § 52 ods. 1 TZ.

²³⁸ § 52 ods. 1 TZ.

²³⁹ § 52 ods. 2 TZ.

²⁴⁰ § 52 ods. 4 TZ.

sa vykonáva trest a riaditeľa ústavu na výkon väzby, na návrh záujmového združenia občanov alebo na návrh samotného odsúdeného. O návrhu rozhoduje súd uznesením, proti ktorému je prípustná sťažnosť, ktorá má odkladný účinok.²⁴¹

V uznesení o podmiennečnom prepustení odsúdeného súd určí odsúdenému skúšobnú dobu na jeden až sedem rokov a môže mu uložiť primerané obmedzenia a povinnosti.²⁴²

Z uznesenia Ústavného súdu SR *sp. zn. IV. ÚS 53/08* môžeme pochopiť samotný zmysel podmiennečného prepustenia: „zmysel podmiennečného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody nie je v tom, aby za dobré správanie bol odsúdený automaticky podmiennečne prepustený po uplynutí ustanovenej doby bez zreteľa na účel trestu. Je potrebné vziať do úvahy i samotný účel trestu, ktorý obsahuje viac komponentov, ku ktorým súdy pri svojom rozhodovaní musia prihliadať. Podstatou ich úvah je potom v konečnom dôsledku dôvodnosť predpokladu, že odsúdený povedie v budúcnosti i na slobode riadny život s minimalizáciou rizika jeho recidívy. Pokiaľ všeobecný súd prihliadne na okolnosť, že nie je zabezpečená podmienka budúceho riadneho života sťažovateľa, je to výlučne iba vecou jeho uváženia, ak dospel k záveru, že doterajší výkon trestu odňatia slobody neodstránil charakterové vlastnosti, ktoré sťažovateľa viedli k páchaniu závažnej trestnej činnosti.“²⁴³

O tom, ako by mal súd rozhodujúci o podmiennečnom prepustení konať, nájdeme v náleze Ústavného súdu SR *sp. zn. III. ÚS 154/09*: „všeobecný súd rozhodujúci o podmiennečnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody musí zohľadniť všetky zadovážené dôkazy, ktoré mu poskytnú komplexný obraz o osobe odsúdeného a jeho celkovom správaní a plnení povinností vo výkone trestu, pretože aj tieto okolnosti môžu do istej miery ovplyvniť predpoklad o tom, aké správanie možno od odsúdeného očakávať potom, ako opustí brány väzenia. Pri skúmaní splnenia materiálnych podmienok týkajúcich sa možnosti podmiennečného prepustenia odsúdeného na slobodu je pre všeobecný súd

²⁴¹ K tomu pozri: § 415 ods. 3 a § 417 ods. 3 TP.

²⁴² K tomu pozri: § 68 ods. 1 TZ a § 51 ods. 3 a 4 TZ.

²⁴³ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky *sp. zn. IV. ÚS 53/08* zo 14. februára 2008.

dôležité zistiť a vyhodnotiť správanie odsúdeného počas výkonu trestu odňatia slobody.²⁴⁴

Na vyhodnotenie správania páchatela príslušníci Zboru väzenskej a justičnej stráže používajú formulár hodnotenia rizika sociálneho zlyhania páchatela.²⁴⁵ Dotazník uvádzame v Prílohe 1 tejto práce. Úlohou dotazníka je vytvoriť tzv. resocializačnú prognózu, ktorá určí predpoklad rizika sociálneho zlyhania, resp. recidívy páchatela. Podobný dotazník by podľa nášho názoru mali mať k dispozícii i probační a mediační úradníci, nakoľko by ako súčasť spisu mohol tvoriť plnohodnotný podklad pre rozhodovanie sudcu nielen o podmienечnom prepustení (nakoľko v tomto prípade ho sudca obdrží ako podklad od Zboru väzenskej a justičnej stráže), ale aj pri všetkých probačných činnostiach.

V prípade, ak odsúdený v skúšobnej dobe nevedie riadny život, neplnil uložené povinnosti a obmedzenia, súd rozhodne, že sa neosvedčil a že sa vo výkone trestu odňatia slobody pokračuje. V takomto prípade odsúdený vykoná celý zvyšok trestu, ktorý mu zostával ako nevykonaný ku dňu podmienечného prepustenia. Odsúdený, ktorý sa neosvedčil, nemá nárok na ďalšie prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody.

Jednou z možností súdu, ktorá sa osvedčila, ako efektívna, je poveriť probačného a mediačného úradníka vykonávaním dohľadu nad podmienечne prepusteným odsúdeným.²⁴⁶

6.4.6. Podmienечné upustenie od ochrannej výchovy s nariadením probačného dohľadu

Ochranným opatrením, ktoré možno uložiť len mladistvému páchatelovi a zo zákona aj osobe, ktorá z dôvodu veku nie je trestne zodpovedná, je ochranná výchova. Hlavným cieľom tohto ochranného opatrenia je znižovať kriminalitu mládeže.

Ochrannú výchovu môže súd uložiť v občianskoprávnom konaní osobe, ktorá dovŕšila dvanásť rok veku a je mladšia ako štrnásť rokov a spáchala niektorý čin, za ktorý zákon dovoľuje uložiť trest odňatia slo-

²⁴⁴ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 154/09 z 10. novembra 2009.

²⁴⁵ Ide o Prílohu č. 9 k RGR č. 33/2012.

²⁴⁶ § 68 ods. 1 TZ.

body na doživotie, fakultatívne osobe mladšej ako štrnásť rokov, ktorá spáchala čin, ktorý bol inak trestným činom a keď je to potrebné na zabezpečenie riadnej výchovy.²⁴⁷

Ochranná výchova sa vykonáva vo výchovnom zariadení, pokiaľ si to ale vyžaduje zdravotný stav chovanca, vykonáva sa v liečebnom ústave. V ústavnom zdravotnom zariadení sa starostlivosť vykonáva z dôvodu duševnej alebo telesnej choroby mladistvých.

Vo výchovnom zariadení je nutné za pomoci pedagogických pracovníkov zabezpečiť prípravu chovanca na jeho budúce povolanie. Musí sa mu však umožniť ukončiť vzdelanie, vyučiť sa profesii alebo pokračovať v začatom vzdelávaní. Takéto zariadenie sa nazýva osobitným výchovným zariadením Ministerstva školstva Slovenskej republiky, kedy hovoríme o ústavnej ochrannej výchove. Druhou alternatívou je výkon ochrannej výchovy v profesionálnej náhradnej rodine.

Ochranná výchova na rozdiel od trestu trvá, pokiaľ si to vyžaduje jej účel, najdlhšie však do 18. roku veku chovanca. Pokiaľ je to v záujme chovanca, súd môže ochrannú výchovu predĺžiť ešte o rok, a to do 19. roku veku.

Uloženie ochrannej výchovy vždy znamená hlboký zásah do práv občana a rodiča, hlboký zásah do rodinných a sociálnych väzieb mladistvého. Preto sa ochranná výchova ukladá až vtedy, keď iné výchovné opatrenie nemá nádej na úspech.²⁴⁸

O ochrannej výchove v súvislosti s probačným dohľadom pojednáva TZ v § 103 ods. 3 a 5. Ako vyplýva z týchto ustanovení, probačný a mediačný úradník vstupuje do procesu ochrannej výchovy až vtedy, keď nie je možné začať s ochrannou výchovou hneď alebo v prípade, že mladistvý pokročil v prevýchove do tej miery, že je predpoklad, že na jeho nápravu postačí probačný dohľad a nie je nutné nariaďovať pobyt vo výchovnom zariadení.

Probačný a mediačný úradník nielen zamedzuje nepriaznivému vplyvu faktorov sociálneho prostredia, ale poskytuje mladistvému i podpo-

²⁴⁷ Ivor, J. – Záhora, J.: Základy rekodifikovaného trestného práva. Akadémia policajného zboru. Bratislava. 2005. s. 59.

²⁴⁸ Samaš, O. – Štiffel, H. – Toman, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Iura Edition. Bratislava. 2006. s. 217.

ru, aby sa mohol čo najrýchlejšie vrátiť k správnejmu spôsobu života a úspešne sa začlenil do primeraného sociálneho prostredia.²⁴⁹

6.4.7. Probačné programy

„Applikácia probačných programov v praxi je jednou z dominantných ideí restoratívnej justície a zásady *ultima ratio*. Zdôrazňuje resocializačný proces a konkrétnu prácu s páchatelom, pričom primárnymi cieľovými skupinami probačných programov sú prvotrestaní jednotlivci a mládež.“²⁵⁰

Probačné programy sú určitým druhom sociálnych programov. Ich účelom je nadviazať kontakt s páchatelom, na základe tohto kontaktu určiť rizikovosť recidívy u tohto páchatela a definovať potreby, ktoré by viedli k jeho náprave a v neposlednom rade sú probačné programy zamerané na evaluáciu páchatelov.

Česká legislatíva definuje probačný program ako „program sociálneho výcviku, psychologického poradenstva, terapeutický program, program zahrňujúci verejnoprospešnú činnosť, vzdelávací, doškolovaliaci alebo rekvalifikačný či iný vhodný program k rozvíjaniu sociálnych zručností a osobnosti mladistvého, a to s rôznym režimom obmedzenia v bežnom spôsobe života, ktorý smeruje k tomu, aby sa mladistvý vyhol správaniu, ktoré by bolo v rozpore so zákonom, k podpore jeho vhodného sociálneho prostredia a k narovnaní vzťahov medzi ním a poškodeným.“²⁵¹

„V rámci probačných programov sa dôraz kladie najmä na obeť, širšie zapojenie komunity do riešenia prípadu, na prevenciu kriminality a diverzifikáciu jednotlivých súdnych prípadov.“²⁵²

²⁴⁹ Storoška, M.: Stav probácie na Slovensku a jej vnímanie. In: Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie. Zborník príspevkov z konferencie. Prešovská univerzita v Prešove. Prešov. 2010. s. 79.

²⁵⁰ Lulei, M.: Sociálna práca v trestnej justícii a probácia. UKF Nitra. Nitra. 2011. s. 54.

²⁵¹ § 17, ods. 1 zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže.

²⁵² Kroupová, L.: Probační programy jako nový nástroj sociální práce s mladistvými pachateli – česká realita versus britské zkušenosti. In: Možnosti sociální práce na počátku 21. století (Sborník příspěvků z minikonference). Pedagogická fakulta UHK, Katedra sociální práce a politiky, roč. 2005, č. 11. Hradec Králové. s. 120.

V podmienkach Slovenskej republiky zatiaľ legislatívna podoba probačných programov absentuje. V júni 2013 sa na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave konala odborná konferencia pod názvom „Aplikácia probačných programov v praxi“, ktorej účelom bolo podporiť zavedenie probačných programov na Slovensku. Konferenciu organizovalo konzultačné a informačné združenie EDUKOS, o. z. so sídlom v Dolnom Kubíne v rámci získaného grantového programu zo švajčiarskych zdrojov. Záštitu nad podujatím prijal i minister spravodlivosti Slovenskej republiky. Konferencie sa zúčastnili viacerí odborníci z praxe (sudcovia, prokurátori, probační a mediační úradníci), odborníci z teórie, no i poprední predstavitelia probačných a mediačných služieb v rámci Slovenskej a Českej republiky a Švajčiarska.²⁵³ Účelom konferencie bolo predstaviť prítomným význam a akreditáciu probačných programov, zamerať sa na prípady dobrej praxe a pozitívne výsledky zavedenia a prevádzania probačných programov v Českej republike a vo Švajčiarsku.

V rámci pokračovania realizácie a aplikácie švajčiarskeho projektu boli vypracované a renomovanými odborníkmi recenzované viaceré štandardy postupov pri evaluácii učebných programov a akreditácii učebných programov.

Pilotný návrh minimálnych štandardov kvality probačného programu bol vytvorený v rámci projektu Výchovné a preventívne programy v sociálnej práci v trestnej justícii. Cieľom minimálnych štandardov je navrhnuť oblasti/princípy zabezpečujúce kvalitný a efektívny výkon probačných programov. Našou snahou je, aby v praxi realizované probačné programy naplňali stanovené ciele, z ktorých základné ciele možno v širšom slova zmysle definovať ako znižovanie rizika recidívy páchania trestnej činnosti a ochranu spoločnosti pred kriminalitou. Výchovné a preventívne programy v sociálnej práci v trestnej justícii (ako rámec ktorého súčasťou sú aj probačné programy) nie sú systémovo ošetrené. Predmetný projekt, ako i pilotný návrh minimálnych štandardov kvality probačného programu vnímame ako jeden z prvých impulzov k systémovým zmenám týkajúcich sa legislatívy a výkonu praxe

²⁵³ Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky [elektronická verzia].

v súvislosti s uvedenými typmi programov. Pilotný návrh minimálnych štandardov kvality probačného programu je zložený z dvoch častí a síce z procesu realizácie, ktorý predstavuje ciele, spôsob a podmienky vykonávania a z personálneho zabezpečenie, ktorý predstavuje požiadavky kladené na lektorov probačných programov.

Proces realizácie by mal byť založený i na princípe využívania idey restoratívnej justície (angl. restorative justice) a výskumom riadenej praxe (angl. evidence based practise). Realizácia probačného programu by mala vychádzať z cieľov restoratívnej justície (obnova trestným činom narušeného sociálneho prostredia, znižovanie rizika recidívy páchania trestnej činnosti, ochrana spoločnosti pred kriminalitou a pod.), ako i z výskumov riadenej praxe. Znamená to využívanie efektívnych a v praxi overených postupov so zameraním nielen na prácu s páchatelmi, ale aj ich rodinami a prácu s obeťami trestnej činnosti.

Proces realizácie by mal byť založený i na princípe súčinnosti, pri realizácii probačných programov je nevyhnutná súčinnosť realizátora, sociálnych kurátorov pôsobiacich na ÚPSVaR, probačných a mediáčnych úradníkov, ktorým realizátor odovzdáva informácie o klientoch (návrhy a odporúčania na ďalší postup, priebežné správy o klientoch a pod.). Realizátorovi programu musia byť poskytnuté také informácie o účastníkoch programu, ktoré zabezpečia bezpečný, odborný a efektívny priebeh výkonu probačného programu.

Proces realizácie by mal byť založený i na princípe profesionálnej kompetencie. Realizátor probačného programu by mal mať zadané poslanie a mal by byť preukázateľne odborne kompetentný v danej oblasti. V súčasných podmienkach Slovenska toto kritérium spĺňajú napr. akreditované subjekty, ktoré majú povolenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR v zmysle zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov.

Proces realizácie by mal byť založený i na princípe kvality obsahu probačného programu, pri ktorom realizátor probačného programu musí zdefinovať konkrétne ciele a cieľovú skupinu, probačný program musí byť realizovaný v súlade s metodikou, ktorá je spracovaná písomne, pričom metodikou sa rozumejú postupy, ktorými realizátor progra-

mu dosahuje ciele programu a realizuje obsahovú štruktúru programu. Pri tvorbe a realizácii probačných programov by sa mali dodržať tri základné princípy: primeranosť – vychádza z predpokladu rešpektu ku klientovi a zároveň z akceptácie záujmov a nárokov spoločnosti i poškodených, spôsoby práce s klientom rešpektujú jeho možnosti a jeho hranice, vhodnosť – týka sa nielen zvolených metód a prostriedkov, ale najmä cieľov zmeny, ktoré musia byť pre klienta skutočne dosiahnuteľné a tiež zmysluplné, pružnosť – vyjadruje schopnosť rýchlej a včasnej reakcie na zmeny, ktoré sa objavujú v celom priebehu realizácie probačného programu. Štruktúra programu musí umožniť prispôsobenie sa obsahu individuálnym potrebám klienta, uplatnenie jeho pozitívnych zdrojov, schopností a zručností, a motivovať ho k aktívnemu zapojeniu sa do programu. Pri realizácii probačného programu sa dbá na to, aby priebeh programu bol v súlade s rozhodnutím súdu a zároveň na to, aby výkon probačného programu bol dôstojný a rešpektoval klienta a všetky jeho práva. Prostredie, v ktorom probačný program prebieha a vybavenie realizátora probačného programu zodpovedá kapacite a charakteru programu, ako i potrebám jeho účastníkov. Realizátor probačného programu musí mať vypracovaný bezpečnostný plán, ktorý bude uplatnený v prípade rizikového správania klientov, realizátor je povinný viesť evidenciu/záznamové hárky o jednotlivých klientov, ako i denný záznam z realizácie probačného programu. O termínoch a časoch realizácie probačného programu je realizátor povinný informovať všetky relevantné organizácie (v prípade potreby súd, PaMÚ, sociálnych kurátorov a pod.). Každý probačný program je lektorovaný dvoma lektormi/lektorkami.

S ohľadom na personálne zabezpečenie probačný program môže vykonávať/realizovať iba kvalifikovaný zamestnanec/lektor, ktorý má ukončené vysokoškolské vzdelanie II. stupňa humanitného zamerania (odborný psychológia, sociológia, pedagogika, sociálna pedagogika, andragogika, sociálna práca a pod.), min. 3-ročnú prax v práci s klientom, min. 5-ročnú lektorskú prax, absolvovaný sociálno-psychologický výcvik v rozsahu min. 50 hod. Všetci zamestnanci/lektori, zapojení do realizácie probačného programu sa stotožňujú s cieľom programu, jeho teoretickým základom a zvoleným metódam práce. Všetci lektori /za-

mestnanci pred realizáciou probačného programu dostanú k dispozícii relevantné informácie o účastníkoch programu, ktoré zabezpečia bezpečný, odborný a kvalitný priebeh probačného programu a s týmito informáciami budú pracovať v súlade s platným znením zákona o ochrane osobných údajov. Všetci lektori /zamestnanci zapojení do realizácie programu aktivizujú účastníkov, rozvíjajú ich schopnosti riešiť svoju situáciu a vykonávajú priebežné a záverečné hodnotenie účastníkov programu. Všetci lektori/zamestnanci zapojení do realizácie programu vzájomne spolupracujú, odovzdávajú si informácie a spoločne vyhodnocujú a posudzujú spôsoby práce. Všetci lektori/zamestnanci musia pred, počas a po realizácii probačného programu priebežne absolvovať supervíziu v min. rozsahu 1 hod. mesačne/1 zamestnanca/lektora.

Pri tvorbe a realizácii probačných programov majú dôležitý význam i rôznorodé formy záťaže a prekážky zabráňujúce trestanej osobe viesť život bez trestných činov. V rámci záťaže vyplývajúcej na osoby prepustené z výkonu trestu odňatia slobody rozlišujeme nasledujúce okolnosti:

- absencia sociálneho zázemia (človek nemá kam ísť, nikto na neho nečaká, nikam nepatrí),
- nedostatok finančných prostriedkov a motivácie k práci (obmedzené možnosti zamestnať sa, stereotyp a námaha z práce sú trestané osoby mimoriadne náročné),
- nereálne očakávania (smerujú predovšetkým k okamžitému usporiadaniu obmedzených potrieb vo výkone trestu, snaha rýchlo si všetko, čo bolo nedostupné vo väzení užiť – drogy, alkohol, sex a pod.).²⁵⁴

Keď sa zameriavame na bližšiu charakteristiku probačných programov, nevyhnutným faktorom, ktorý vstupuje a podieľa sa na úspešnosti probačného programu ako takého, je aj práca a osobnosť probačného a mediálneho úradníka. Práve títo najčastejšie spolupracujú s cieľovou skupinou podmienene prepustených z výkonu trestu odňatia slobody počas ich prvého roka po prepustení.

²⁵⁴ K tomu pozri bližšie: Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál. Praha. 2004. s. 824.

V súvislosti s dohľadom nad podmiennečne prepustenými sa americkí výskumníci zamerali v roku 1994 na sledovanie 272 111 osôb (91,3 % z nich predstavovali muži) prepustených z väznic v 15 rôznych štátoch, pričom výskumníci sledovali ich ďalší osud počas nasledujúcich troch rokov. Zistili nasledovné fakty:

1. v relatívne krátkom období bolo možné pri 67,5 % z nich konštatovať opakované porušenie zákona, a to výhradne spáchaním nového trestného činu alebo priestupku závažnejšieho charakteru,
2. pri 29,9 % z celkového počtu došlo k recidíve už v prvých 6 mesiacoch po prepustení,
3. do konca prvého roku po prepustení sa potom do stretu so zákonom dostalo 44,1 % z nich,
4. do konca troch rokov sa vo väzení opätovne ocitlo 51,8 % osôb z výskumného súboru.²⁵⁵

Zo štúdie vyplynulo, že práve prvý rok sa po podmiennečnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody javí z hľadiska recidívy ako najproblémovejší a najrizikovejší.

Na začiatku osemdesiatych rokov sa začali prednostne využívať v práci s páchatelmi trestných činov tzv. kognitívno-behaviorálne intervencie, metódy, ktorých efektívna aplikácia priniesla zníženie recidívy nielen v Kanade, ale aj v Anglicku.²⁵⁶

Podľa dlhodobého výskumu, trvajúceho 10 rokov v rôznych nápravných inštitúciách vo svete (napr. v roku 2005 sa ho zúčastnilo 15.000 páchatelov v probácii a 7.000 odsúdených v nápravných inštitúciách v Anglicku a Walese) bolo explicitne v rámci probácie preukázané, že páchatelia, ktorí absolvovali probačný program recidivovali menej ako porovnávaná skupina páchatelov a zároveň páchatelia, ktorí neukončili absolvovanie probačného programu recidivovali častejšie.²⁵⁷

Probačné programy sa zameriavajú na rôzne oblasti socializácie páchatela so snahou čo najefektívnejšie ho „vrátiť“ do života. Okrem pomoci s vybavením primeraného ubytovania sa probační pracovníci

²⁵⁵ Lulei, M.: Sociálna práca v trestnej justícii a probácia. UKF Nitra. Nitra. 2011. s. 55.

²⁵⁶ Tamtiež, s. 56.

²⁵⁷ Evans, D. G.: Evidence-Based Programs: Result from Research in the United Kingdom. In: Corrections Today Lanham, roč. 68, 2006, č. 2, s. 2.

angažujú aj v ponúkaní vzdelávaní, školení a pracovných príležitostí, pomoci so starostlivosťou o duševné a fyzické zdravie, liečbu drogových a alkoholových závislostí, pomoc so získavaním finančnej gramotnosti (plnenie pohľadávok) a sociálne poradenstvo, služby pre deti a rodiny páchatelov a v neposlednom rade sú probačné programy zamerané i na postoje, myslenie a správanie páchatelov.

V krajinách s rozvinutou probačnou praxou sa probační pracovníci osobitne zameriavajú, počas výkonu svojej profesie, len na určitý konkrétny druh probačného programu. Majú tým možnosť uvažovať nad jeho zlepšením, lepšie sa vedia sústrediť na vzdelávanie v oblasti, na ktorú sa probačný program špecializuje a vedia presnejším spôsobom získavať informácie a štatistické údaje, ktoré odzrkadľujú ich úspešnosť a sú supervíziou ich práce.²⁵⁸

²⁵⁸ Tak je tomu napríklad v Holandskom probačnom servise [elektronická verzia].

6.5. Budúcnosť probácie a mediácie v trestnom práve Slovenskej republiky

Probácia a mediácia ako prvok restoratívnej justície má významný vplyv na systém trestnej justície. Nedodržanie podmienok, obmedzení alebo povinností, ktoré boli páchatelovi uložené, vedie k nevyhnutnému dôsledku – nástupu páchatela do výkonu trestu odňatia slobody. Dôsledkom nedostatočne efektívnej kontroly a práce s páchatelmi môže byť rast väzenskej populácie.

V prípade, ak sa podarí v podmienkach aplikačnej praxe Slovenskej republiky zabezpečiť dostatočnú dôveru sudcov, prokurátorov a inštitúcií k probácii a mediácii ako jedného zo základných atribútov restoratívnej justície, budú tieto inštitúty využívané častejšie a jedným z hmatateľných dôsledkov bude aj pokles väzenskej populácie.

Kvalitné fungovanie systému trestnej justície, t.j. vzájomné prepojenia a spolupráca medzi jednotlivými subjektami trestného konania prípadne v zmysle aplikácie a sociálnych a obdobných programov môžu viesť aj k naplneniu cieľov a zmyslu restoratívnej justície, tiež k odstráneniu zdvojených úloh v rámci štátnych orgánov. Postupné zmeny by sa samozrejme mohli odraziť aj na dôvere a vnímaní verejnosti, ktorá preferuje bezpečnosť jednotlivca a komunity a očakáva politickú a v tých intenciách aj legislatívnu podporu.

V podmienkach Slovenskej republiky je však nevyhnutné výkon probácie a mediácie viac profesionalizovať. Z pohľadu súčasného stavu aplikačnej praxe je nutné zamerať sa nielen na personálnu, ale i na finančnú podporu tejto časti aplikačnej praxe a napredovať za úroveň ostatných členských štátov Európskej únie.

Profesionálny výkon probácie a mediácie a ich interdisciplinárna dimenzia potvrdili, že je nutné apelovať na vysoké nároky týkajúce sa teoretických východísk, požiadaviek na finančné zabezpečenie výkonu, zameranie sa na kvalitné ľudské zdroje a efektívne získavanie a analyzovanie vedecky podložených výstupov z aplikačnej praxe.

V ďalšej rovine je nevyhnutné zamerať sa na propagáciu alternatívnych možností riešenia sporov a výkonu trestov nespojených s trestom odňatia slobody pred verejnosťou. V Českej republike prebieha neustá-

le masová kampaň, ktorá pomáha verejnosti ozrejmiť úlohu Probačnej a mediačnej služby v Českej republike, objasňuje význam alternatívnych druhov sankcií, propaguje úspechy a význam probácie a mediácie.

V podmienkach Slovenskej republiky sa za posledné dva roky veľmi pokročilo v tejto oblasti napríklad aj tým, že Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky bolo garantom švajčiarskeho grantu na podporu probačných programov a v tej súvislosti boli realizované viaceré aktivity, ktorých výsledky sú prístupné.

S ohľadom na kampaň v iných členských štátoch Európskej únie sa zatiaľ tieto aktivity javia ako nie veľmi dostačujúce. Je nutné viesť diskusie a propagovať úspechy alternatívnych trestov v Slovenskej republike a umožniť tým verejnosti vytvoriť si dôveru v systém restoratívnej justície a v jej prvky.

Pomocou pre Slovenskú republiku, ktorá môže prispieť k napredovaniu a zefektívňovaniu výkonu probácie a mediácie je intenzívna spolupráca s inými krajinami, vo veľkej miere aj s Českou republikou. Vzájomná pomoc sprostredkovaním materiálov, prípadov dobrej praxe, vysielaním pracovníkov, ktorí sa podieľajú aj na vzájomnom vzdelávaní probačných a mediačných úradníkov a v neposlednom rade vzájomná výmena cenných skúseností a rád týkajúce sa aplikácie európskeho práva.

Slovenská republika, resp. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky sa v roku 2011 stalo členom *Central European Probation* (CEP) – Európskou organizáciou pre probáciu. Partnerstvo s touto organizáciou umožňuje Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky ľahšie nadväzovať kontakty s ostatnými členmi CEP, dožadovať ich o informácie týkajúce sa výkonu probácie a mediácie, štatistické údaje, vyplňanie dotazníkov a pod. Cez členstvo v organizácii sa uskutočnili v rokoch 2012 a 2013 stretnutia s predstaviteľmi českej, holandskej, rakúskej a španielskej probačnej služby.

Nech už je organizácia probačných a mediačných úradníkov v súčasnej dobe v rámci Slovenskej republiky nie najideálnejšia, je potrebné si uvedomiť širší význam a dôležitosť využitia širokého spektra probačných a mediačných úradníkov v aplikačnej praxi. Zníženie finančných nákladov štátu spôsobené postupným znižovaním finančnej i personál-

nej zaťažnosti väznic, ako aj celkové zníženie recidívy Slovenská republika začala podporovať aj zavedením elektronického monitoringu. Získanie finančných prostriedkov z európskych fondov na zavádzanie elektronického monitoringu je obrovským úspechom Slovenskej republiky. Bolo by vhodné ďalej pokračovať v nastolenom trende, zlepšovaním legislatívnych podmienok, zavádzaním akreditačných programov, zmenou organizačného postavenia probačných a mediačných úradníkov.

Táto práca zhrnula komplexné poznatky týkajúce sa výkonu probácie a mediácie v trestnom práve na Slovensku, je zameraná aj na klady, teoretické a vedecké poznatky, vedúce k modernému zavádzaniu probácie a mediácie v trestných veciach na našom území, ale zhrnula aj záporný stav, v ktorom sa činnosť probačných a mediačných úradníkov nachádza. Odborníci z praxe, ale i samotní probační a mediační úradníci vo viacerých článkoch bijú na poplach a apelujú na zlepšenie podmienok. Problémom je žiaľ zatiaľ pretrvávajúci nedostatok finančných prostriedkov v rozpočte, ktoré by sa vedeli vyčleniť na úpravu týchto pomerov. Veľkým pokrokom by bolo vytvorenie samostatnej zložky probačnej a mediačnej služby ako jednej zo základných pilierov restoratívnej justície. Takáto finančná injekcia by mohla priniesť viac kladov ako záporov a znamenala by značný posun k proeurópskej organizácii trestnej justície.

Výkon probácie a mediácie v praxi štátov Európskej únie prechádza neustálymi vývojovými zmenami. Nejde len o neustále zdokonaľovanie účinného systému tzv. behaviorálnych opatrení, ale v posledných rokoch sa kladie dôraz najmä na vzájomné prepojenie výkonu týchto opatrení, ich zosúladovania a uznávanie v rámci európskeho priestoru. Krajiny s rozvinutým probačným systémom sa zameriavajú na diferenciáciu probácie s ohľadom na rôzne skupiny páchatelov, ako i na špecializované formy dohľadu. Ďalšou fungujúcou oblasťou je zavádzanie efektívnych probačných programov, ktoré majú viesť a overiteľne i vedú k úspešnej náprave páchatelov a celkovému zníženiu ich recidívy.

Z hľadiska vysokej efektivity a modernizácie je nutné na území Slovenskej republiky uskutočniť niekoľko zásadných zmien.

1. Za prvé a najdôležitejšie považujeme prehodnotenie legislatívnej podoby ZoPMÚ, ktorý predstavuje príliš široký rámec. Je otázne ako definovať legislatívne zmeny, nakoľko stále nie je jasné, či štát nájde finančné rezervy, resp. v akom objeme, na napredovanie probácie a mediácie v trestnom práve s ohľadom na navýšenie počtu probačných a mediačných úradníkov.
2. Vhodné je uvažovať i nad samostatnou organizačnou štruktúrou, ktorá by bola diferencovaná od ostatných štátnych inštitúcií a finančne by bola napojená na rozpočet Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, ktoré plní úlohy v oblasti prevencie kriminality. Významnú úlohu v prevencii kriminality plní aj Rada vlády pre prevenciu kriminality pri Ministerstve vnútra Slovenskej republiky ako poradný orgán. Predsedom rady je minister vnútra a podpredsedom minister spravodlivosti.
Výhodou samostatnej organizácie by bola väčšia kompetenčná nezávislosť (napr. rozhodovanie o supervízii, potrebe dozvedelania probačných a mediačných úradníkov a pod.) i s ohľadom na fungovanie vedenia jednotlivých centier v rôznych oblastiach Slovenskej republiky.
3. Je nutné diferencovať pôsobnosť a zameranie tejto organizácie, ako i pôsobnosť a zameranie jednotlivých probačných a mediačných úradníkov. Vhodné by bolo uvažovať na oddelení osobitných úradníkov venujúcich sa výkonu probácie a mediátorom v trestných veciach, čo by umožnilo dôslednejšiu prípravu a vzdelávanie týchto osôb, ako aj následné vhodnejšie získavanie zručností a skúseností a vzájomnú výmenu príkladov dobrej praxe.
4. Je nutné zaviesť kooperáciu s viacerými subjektmi, ktoré sa venujú podobnej náplni činnosti. Cieľom by bolo znižovanie kriminality za pomoci komplexnej spolupráce viacerých vládnych aj mimovládnych organizácií a inštitúcií.
5. Nevyhnutné je viac sa podieľať na zahraničnej spolupráci a výmene informácií medzi jednotlivými štátmi Európskej únie najmä v dôsledku voľného pohybu osôb a tovaru. V dôsledku tejto unijnej slobody dochádza k páchaniu trestnej činnosti cudzincami, čo si v konečnom dôsledku pri snahe o vydávanie páchatelov na vý-

kon trestu nespojeného s odňatím slobody alebo probačného dohľadu vyžaduje vzájomné znalosti o všetkých členských krajinách Európskej únie.

6. V neposlednom rade by mal štát podporovať vytvorenie siete dobrovoľníckych aktivít a medializovať vhodnosť a efektívnosť probácie a mediácie, pomocou ktorej sa verejnosť dozvie o znižovaní recidívy, a bude otvorenejšia zúčastňovať sa tohto procesu v praxi.

Odpoveď na otázku „Ako ďalej?“ naznačila konferencia, ktorú organizovala Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove v roku 2010. Zborník z tejto konferencie uverejnený pod názvom „Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie“, do ktorého prispeľo viacero významných odborníkov z teórie i aplikačnej praxe načrtáva nové výzvy, s ktorými by sa mala probácia a mediácia na Slovensku a v Českej republike vypoariadať. Vyššie sme si už dovolili zhrnúť najnutnejšie zmeny, ktoré by mohli pomôcť zvýšeniu ukladania alternatívnych trestov s ohľadom na štátnu i unijnú legislatívu.

Podľa výskumu realizovaného v roku 2009²⁵⁹ vyšli najavo nedostatky, ktoré jednoznačne potvrdili, že zavedenie inštitútu probácie a mediácie do našej trestnej justície bol nepochybne vynikajúci, no alarmujúco nepripravený krok. Probační a mediační úradníci, konkrétne 56 z celkového počtu 71 respondentov, sa na základe tohto výskumu vyjadrilo k piatim okruhom:

1. Metodické usmernenie
2. Pracovné podmienky
3. Legislatíva
4. Spolupráca s inými inštitúciami
5. Problémy s klientom.

Takmer 38 % opýtaných uviedlo, že dominantným problémom je práve oblasť týkajúca sa klientov v probácii. Či už išlo o neúčasť, neochotu, ignoráciu predvolania k probačnému a mediačnému úradníkovi, ťažkosti s kontrolou klienta, vyhýbanie sa a nespolupráca obvinených

²⁵⁹ Bližšie výsledky pozri v: Lulei, M.: Paradigma výskumom riadenej praxe v sociálnej práci v trestnej justícii. In: Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie. Zborník príspevkov z konferencie. Prešovská univerzita v Prešove. Prešov. 2010. s. 83–108.

s probačným a mediačným úradníkom, zmenený pobyt odsúdeného a pod.

Ďalšími závažnými dôvodmi problémov, ktoré uvádzali v konkrétnych odpovediach, bolo neakceptovanie probačného a mediačného úradníka sudcom a prokurátorom či chýbajúca spolupráca so sociálnymi kurátormi.

Probační a mediační úradníci uvádzali, že s ohľadom na pracovné podmienky nemajú vytvorený základ pre lepšiu kontrolu príkazov a obmedzení, napr. ťažkosti s kontrolou zákazu používania alkoholických nápojov alebo s trestom domáceho väzenia, chýbajúce služobné motorové vozidlá, problémy s internetovým pripojením a pod.

Niektorí probační a mediační úradníci uviedli, že majú problém spolupracovať s Ústavom na výkon trestu odňatia slobody, nechota zamestnávateľov ponúkať miesta na výkon trestu povinnej práce a pod.

Ďalšie problémy a nejasnosti sa týkajú toho, že nie sú v pravidelných intervaloch vydávané metodické usmernenia, ktoré majú byť akousi príručkou pre výkon probácie a mediácie, určených pre prácu probačných a mediačných úradníkov na Slovensku. Podľa dostupných informácií bolo metodické usmernenie naposledy inovované v roku 2008. Ministerstvo spravodlivosti ale svojimi krokmi preukazuje snahu zabezpečovať adekvátne podmienky všetkým probačným a mediačným úradníkom aj v zmysle adekvátneho technického zabezpečenia, snahou Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky je priebežne usmerňovať probačných a mediačných úradníkov o nových úpravách v oblasti trestnej legislatívy v Slovenskej republike u v Európskej únii. I napriek tomu však probační a mediační úradníci pociťujú usmerňovanie zo strany Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky ako nedostatočné, najmä kvôli tomu, že sú administratívne podriadení riaditeľovi správy okresného súdu, na ktorom pôsobia a ich zamestnávateľom je súd, nie Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. Mnohí z probačných a mediačných úradníkov si túto skutočnosť nejasne uvedomujú, a preto vznikajú zbytočné očakávania a nespokojnosť voči tomuto ústrednému orgánu štátnej správy. Na druhej strane však práve Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky zodpovedá za legislatívnu

podporu probácie a mediácie, ako aj za počty probačných a mediačných úradníkov na všetkých okresných súdoch v Slovenskej republike.

Je nutné si uvedomiť, že alternatívne tresty a ďalšie možnosti uplatňovania prvkov restoratívnej justície v slovenskom právnom poriadku prinášajú široké spektrum výhod. K najvýraznejším patrí aktivita odsúdeného pri odstraňovaní ujmy spôsobenej obeti, jeho aktívny prístup k plneniu povinností a obmedzení, ktoré mu uložil súd, možnosť vykonať trest na slobode, a tým neprerušit' rodinné a ostatné sociálne väzby a pracovné návyky obvineného, nižšie náklady štátu na výkon trestu, k zahladeniu trestu dochádza ich vykonaním a pod.

Je nevyhnutné neustále uskutočňovať v súvislosti s vývojom kontinentálneho systému trestného konania, s uplatňovaním prvkov restoratívnej justície, s implementáciou smerníc Európskej únie, základné legislatívne zmeny, ktoré podporujú výkon probácie a mediácie v zákonnej podobe.

6.6. Elektronický systém monitoringu osôb

Od polovice 80. rokov sa elektronický náramok (na nohe) a s ním spojené „domáce väzenie“ využíva v pomerne značnej miere v Severnej Amerike a Austrálii; od polovice 90. rokov postupne aj v Európe. Po Švédsku, Holandsku, Belgicku a Anglicku/Walese existujú od konca 90. rokov projektové štúdie aj v Nemecku, Švajčiarsku a Českej republike. Okruhy použitia sú veľmi odlišné. Existujú modely, ktoré sú obmedzené na isté skupiny páchatelov, súdne sankčné modely vo forme modelov predných a zadných dverí, pri ktorých rozhodnutie prináleží riaditeľstvu väzníc alebo súdom a elektronická kontrola nahrádza krátkodobé tresty alebo je nariaďovaná v súvislosti s podmieneným prepustením. Prevažuje technika pevnej siete, kedy je doma nainštalovaná základná stanica, ktorá monitoruje výlučne pobyt kontrolovanej osoby v mieste bydliska.

V Českej republike bol zahájený pilotný projekt elektronického monitoringu odsúdených 1. júla 2012. Realizátorom bola Probačná a mediálna služba Českej republiky s podporou Ministerstva spravodlivosti Českej republiky. Cieľom pilotného projektu bolo skúšobne overiť v malom rozsahu prevádzku elektronického monitoringu odsúdených a využiť získané skúsenosti pre prípravu jeho širšieho zavedenia do praxe trestnej justície v Českej republike. Vo verejnej zákazke malého rozsahu na skúšobnú prevádzku a prenájom celkom 25 monitorovacích zariadení zvíťazila spoločnosť 3M. Skúšobná prevádzka samotných monitorovacích zariadení bola plánovaná na dobu štyroch mesiacoch do konca novembra 2012, celkové vyhodnotenie pilotného projektu bolo naplánované na december 2012. Pilotného projektu sa zúčastnili odsúdení, ktorým bol uložený trest domáceho väzenia alebo mali v rámci podmieneného prepustenia uložené opatrenie zhodné s domácim väzením a ktorí dobrovoľne súhlasili s účasťou na pilotnom projekte. Probačná a mediálna služba mala k dispozícii celkovo 25 monitorovacích zariadení, ktoré boli použité pri odsúdených v pilotnom projekte a tiež u dobrovoľníkov z radov pracovníkov Probačnej a mediálnej služby Českej republiky pre riadené testovanie a overovanie spoľahlivosti monitorovacích zariadení. Pilotný projekt prebiehal vo všetkých

ôsmych súdnych krajoch v Českej republike. Bolo plánované, aby bol elektronický monitoring odsúdených využitý ako pri samotnom alternatívnom treste domáceho väzenia, tak i v rámci podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody. Parlament Českej republiky v medziobdobí schválil dôležitú novelu Trestného zákona a Trestného poriadku. Išlo o tzv. „Staňkovu novelu“, kde sa rozšírili možnosti podmieneného prepustenia práve aj v súvislosti s aplikáciou trestu i opatrenia domáceho väzenia v plánovanom spojení s elektronickým monitoringom.

Experiment prebiehal nasledovne:

- montáž i demontáž elektronických monitorovacích zariadení zabezpečovali zamestnanci PMS
- odkontrolované bolo fungovanie monitorovacieho centra
- skontrolovaná bola funkčnosť elektronických monitorovacích zariadení vrátane vytvorenia simulácie porušenia režimu elektronického monitoringu
- pri správe a servise hardware-u a software-u prebiehala spolupráca s dodávateľom
- bol zabezpečený personál zo strany PMS, ktorý zabezpečil priebeh experimentu
- bola otestovaná účinnosť kombinovania kontroly elektronickým monitorovaním a probačnou prácou u prepusteného a odsúdeného
- bolo nutné zabezpečiť súčinnosť s orgánmi činnými v trestnom konaní a väzenskou službou pri aplikácii elektronického monitoringu.

Experiment reflektoval pozitívne skúsenosti z aplikácie elektronického monitoringu napríklad v škandinávskych krajinách. Probačná služba tam totiž plní úlohu prevádzkovateľa monitorovacieho systému vrátane monitorovacieho centra, a súčasne zaisťuje nezastupiteľnú úlohu probačnej práce s páchatelom.

Celkovo sa experimentu v Českej republike zúčastnilo 47 osôb, z toho 43 odsúdených na trest domáceho väzenia a opatrenie domáceho väzenia v rámci podmieneného prepustenia, 4 probační úradníci v pilotných strediskách, no ich úlohou bolo testovať najmä rôzne varianty

porušenia monitorovacieho režimu. Podmienky experimentu porušilo iba 5 odsúdených, jeden odsúdený prišiel o bývanie, ostatní odsúdení, teda 4 osoby nedodrжали stanovené podmienky monitorovacieho programu a boli z neho vylúčené. Účasť v experimente bola dobrovoľná, záujemcov bolo viac ako zariadení, za porušenie nasledovalo vylúčenie z experimentu a obnovenie intenzívnych námatkových kontrol. Probační úradníci si osvojili rýchlo schopnosť inštalovania a odinštalovania „elektronických náramkov“ na telo, resp. členok odsúdených.

V experimente bola využitá technológia RF, t.j. rádiový frekvenčný systém. Odsúdený mal nainštalovaný e-náramok na svojom tele, jednalo sa o vysielateľ, prijímač bol nainštalovaný v priestore obydľia odsúdeného obvykle v priestorovom strede obydľia. Zariadenie je potom naladené na GSM sieť, ktorá zaisťuje monitorovací proces. Technológiou RF je zaistený e-monitoring v obydľi odsúdeného. Odsúdenému bola súdom stanovená povinnosť, v rámci uloženej sankcie (domáce väzenie, podmienené prepustenie – opatrenie) zdržovať sa v súdom určenej dobe v mieste svojho bydliska, obydľia.

Testovaná technológia zaznamenala v priebehu experimentu všetky porušenia monitorovacieho režimu u odsúdených. Technologická spôsobilosť bola i duálne overovaná opakovanými námatkovými kontrolami probačných úradníkov v obydľi odsúdených a priamou komunikáciou s monitorovacím centrom z obydľia odsúdených. Technická spôsobilosť bola v rámci experimentu predstavená i na 8 pracovných stretnutiach v jednotlivých súdnych krajoch za účasti sudcov, štátnych zástupcov, riaditeľov spádových väzníc a zástupcov stredísk PMS na jeseň roku 2012. Na mieste boli demonštrované varianty porušenia monitorovacieho režimu, opustenia obydľia a násilné porušenie funkcie e-náramku. Technológia vždy zaznamenala každé porušenie, ale i presný čas porušenia, čo si mohli účastníci na mieste priamo overiť.

Testovaná technológia preukázala tiež bezpečnostnú odolnosť proti akémukoľvek poškodeniu, všetko bolo vždy riadne zaznamenané. Mimo iného s e-náramkom je možné sa kúpať, je vodotesný, to znamená, že osobná hygiena ním nie je nijako obmedzená.

Náklady experimentu obsiahli prenájom monitorovacích zariadení vrátane software-u, fungovanie monitorovacieho centra, činnosť pro-

jektového manažéra a súvisiacich servisných služieb od 1. 7. 2012 do 31. 12. 2012. V rámci experimentu boli zrealizované 3 verejné zákazky. Cena prenájmu monitorovacích zariadení bola konštruovaná nasledujúcim spôsobom: náklady za jeden monitorovací deň na jedného odsúdeného v experimente boli na základe výpočtu firmy 3M cca 165 Kč.

Doba trvania monitorovaného obdobia v experimente – štyri mesiace t.j. 122 dní. V experimente bolo použitých celkom 25 monitorovacích zariadení. Na experiment bolo vyčlenených 504.000,- Kč. Okrem toho bolo nutné vynaložiť na fungovanie monitorovacieho centra na základe verejnej zákazky 288.000,- Kč, na riadenie projektu na základe verejnej zákazky 78.800 Kč. Spoločne sa na experiment vynaložilo 862.000 Kč. Experiment bol vyhodnotený ako úspešný. V súčasnej dobe sa pripravuje možná realizácia elektronického monitorovania osôb, na ktorej participuje probačná a mediačná služba a Ministerstvo spravodlivosti Českej republiky.

Slovenská republika získala na financovanie projektu operačný program informatizácia spoločnosti s cieľom zavedenia elektronických služieb elektronického monitoringu osôb a vybudovania integrovaného informačného systému, ktorý umožní zefektívnenie práce probačných a mediačných úradníkov, prostriedky z európskych fondov v celkovej cene projektu 22,04 milióna EUR bez DPH. Realizovať sa má elektronický systém monitoringu pre počiatočný počet 2000 osôb v trestnej aj netrestnej oblasti, prostredníctvom poskytovania cca 70 nových elektronických služieb.

Zámerom požiadaviek pri získavaní finančných prostriedkov za týmto účelom bolo okrem iného dlhodobé poukazovanie odbornej verejnosti na nevyhnutnosť zabezpečenia technických prostriedkov do aplikačnej praxe, nedostatok kapacít vo väzenstve a neudržateľnosť jeho financovania v súčasnosti nastavenom systéme, záväzok Ministerstva spravodlivosti SR v programovom vyhlásení Vlády SR, úspora verejných financií.

Je vytvorený predpoklad pre skutočnosť, že vytvorením základov pre elektronické monitorovanie, je možné v budúcnosti využiť jeho potenciál i u odsúdených, ktorí sú umiestňovaní do otvorených oddelení počas výkonu trestu odňatia slobody pri opustení ústavu, rovnako ako

je možné predpokladať, že sa zmenší riziko pri udelení mimoriadneho voľna na opustenie ústavu alebo pri povolení opustenia ústavu pre odsúdených v uzavretých typoch ústavov.

Na základe poznatkov z okolitých krajín sú vytvorené predpoklady pre použiteľnosť elektronického monitoringu i pri podmienenom prepustení odsúdených z výkonu trestu odňatia slobody, čo má v rozhodovacej praxi súdov výrazne pozitívny efekt pri zvažovaní rizika opätovného zlyhania a tieto poznatky nás oprávňujú predpokladať, že i v podmienkach Slovenskej republiky by zvýšili percento podmienene prepustených osôb z výkonu trestu odňatia slobody.

Zavedením elektronického monitoringu sa docieli stabilizácia vývoja počtov väznených osôb, a to nie len ukladaním väčšieho počtu trestu domáceho väzenia a zmienením výkonu trestu odňatia slobody elektronicky monitorovaným domácim výkonom, ale aj z dôvodu predpokladaného nárastu podmienene prepustených väznených osôb.

Rovnako zásadne sa predpokladá pozitívny dopad na napĺňanie účelu výkonu trestu odňatia slobody z hľadiska vytvorenia vhodnejších predpokladov pre väznené osoby na riadne začlenenie sa do občianskeho života nenarušením sociálnych väzieb, resp. ich intenzívnym rozvojom a upevňovaním pred ukončením výkonu trestu odňatia slobody.

V januári 2015 bol schválený vládou Slovenskej republiky zákon o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Národná rada Slovenskej republiky predmetný zákon schválila 19. marca 2015 a následne 17. apríla 2015 bol zverejnený v Zbierke zákonov pod č. 78/2015 Z. z. (ďalej len „Zákon“).

Zákon bol vypracovaný na základe Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky (časť Súdnictvo „V rámci analyzovania možností zlepšenia situácie v oblasti väznenstva sa rezort spravodlivosti osobitne zameria na otázku možností ukladania alternatívnych trestov“), Plánu legislatívnych úloh vlády Slovenskej republiky na rok 2014 a uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 453/2014 k materiálu „Odpoveď vlády Slovenskej republiky na Správu pre vládu Slovenskej republiky o návšteve Slovenskej republiky, ktorú uskutočnil Európsky výbor na zabránenie

mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (CPT) v dňoch 24. septembra až 3. októbra 2013“.

Cieľom predloženého zákona je vytvoriť legislatívne podmienky pre reálne využívanie kontroly dodržiavania niektorých (najmä súdnych) rozhodnutí technickými prostriedkami so zámerom zlepšenia využívania alternatívnych trestov alebo odklonov v trestnom konaní; návrh zákona ďalej na tento účel nanovo vymedzuje inštitút probácie a zavádza možnosť premeny zvyšku trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia. Súčasťou návrhu zákona je aj realizácia vybraných opatrení Európskeho výboru na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (CPT) v oblasti výkonu trestu odňatia slobody a väzby.

Prijatím rekodifikovaného Trestného zákona a Trestného poriadku sa s účinnosťou od 1. januára 2006 zaviedol do právneho poriadku Slovenskej republiky inštitút kontroly technickými prostriedkami, a to v súvislosti so zavedením (v tom čase) novej trestnej sankcie – trestu domáceho väzenia. Účelom tohto inštitútu bolo a je zabezpečiť kontrolu výkonu rozhodnutia, ktorým sa ukladá trest domáceho väzenia a napomôcť získať komplexné informácie o dodržiavaní podmienok uloženého trestu. Systém kontroly technickými prostriedkami však nebol k dnešnému dňu zavedený do praxe, dôsledkom čoho je aj pomerne ojedinelé využívanie a ukladanie tohto alternatívneho trestu v porovnaní s inými druhmi ukladaných trestov vzhľadom na celkový počet uložených trestov v analyzovanom období.

Ministerstvo spravodlivosti SR spustilo v roku 2013 projekt Elektronického systému monitoringu obvinených a odsúdených (ESMO), ktorý je spolufinancovaný Európskou úniou z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja prostredníctvom Operačného programu Informatizácia spoločnosti. Jedným z cieľov projektu je práve naplnenie pôvodných ideí trestných rekodifikácií a zavedenie funkčného systému kontroly technickými prostriedkami, ako aj podpora využívania odklonov a alternatívnych trestov („V priebehu krátkodobých trestov odňatia slobody nebolo možné úspešne rozvinúť reedukačné a resocializačné procesy, kým na druhej strane negatívny dopad izolácie páchatela od spoločnosti v prostredí iných páchatelov mal často negatívny dopad na

samotného odsúdeného. Rozšírenie alternatívnych trestov má za cieľ posilniť zásadu, že nepodmienečný trest odňatia slobody je „ultima ratio“, ktoré treba uplatniť len vtedy, keď iné, menej závažné prostriedky boja proti zločinnosti, vrátane trestov bez odňatia slobody, zlyhali.“).

Vzhľadom na možnosti, ktoré toto technické riešenie ponúka, sa súčasne navrhuje rozšírenie využitia kontroly technickými prostriedkami aj pri výkone ďalších rozhodnutí vydávaných v trestnom konaní. Ide o rozhodnutia, ktorými sa ukladajú niektoré ďalšie alternatívne tresty (trest zákazu pobytu, trest zákazu účasti na verejných podujatiach) alebo ktorými sa ukladajú niektoré primerané obmedzenia alebo povinnosti spravidla v rámci probačného dohľadu (podmienečný odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom, podmienečné prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody, podmienečné zastavenie trestného stíhania, nahradenie väzby).

V snahe posilniť ochranu obetí domáceho násillia sa súčasne navrhuje umožniť využitie kontroly výkonu rozhodnutia aj v prípade nariadeného predbežného opatrenia v civilnom konaní, ktorým sa účastníkovi konania (agresorovi) nariaďuje, aby nevstupoval dočasne do domu alebo bytu, v ktorom býva osoba, vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivý z násillia.

Okrem využitia kontroly výkonu rozhodnutia v rámci trestného konania a občianskeho súdneho konania sa navrhuje umožniť použitie technických prostriedkov aj v rámci kontroly odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody.

Očakávané prínosy navrhovanej právnej úpravy, resp. ciele, ktoré sa snaží predkladateľ návrhu zákona dosiahnuť, možno zhrnúť nasledovne:

- Zvýšenie bezpečnosti občanov pomocou zavedenia elektronických služieb

Projekt ESMO a predkladaný návrh zákona v konečnom dôsledku vytvára predpoklady k prelomu v boji s drobnou kriminalitou a neprispôsobivým správaním. Tam, kde sa doteraz systém probácie ukázal ako málo efektívny, nová technológia umožní ďaleko flexibilnejšiu a v konečnom dôsledku účinnejšiu kontrolu výkonu rozhodnutí i napríklad tých, ktorými je uložený alternatívny trest.

- Zlepšená sociálna inklúzia odsúdených a zníženie recidívy
Tradičný trest odňatia slobody a umiestnenie odsúdeného v ústave na výkon trestu je odstrašujúci a sťažuje prepusteným na slobodu zaradenie do riadneho života. Naproti tomu uloženie alternatívnych trestov zasahuje do života odsúdeného v obmedzenej miere, ktorá odsúdenému umožňuje ďalej vykonávať svoju prácu a viesť doterajší rodinný život. V skutočnosti alternatívny trest dokonca posilňuje vedenie riadneho života (napr. zákaz vychádzok v noci). Preto aj sociálna inklúzia po skončení trestu je omnoho jednoduchšia a pravdepodobnosť recidívy nižšia.
- Zefektívnenie práce probačných a mediačných úradníkov
Probační a mediační úradníci budú mať k dispozícii nástroje, ktoré budú namiesto nich vykonávať rutinné úkony zabezpečujúce kontrolu dodržiavania podmienok výkonu rozhodnutia. Rovnako budú mať k dispozícii komplexný agendový informačný systém pre spracovanie agendy probácie, mediácie a technickej kontroly výkonu rozhodnutí.
- Zníženie nákladov na výkon trestu
Alternatívne tresty môžu byť nielen oveľa efektívnejšie, ale náklady spojené s ich výkonom sú podstatne nižšie. Podľa odhadov by si dnes cca 25 % zo súčasného počtu väzňov (10 700) mohlo odpykávať alternatívny trest za zlomok nákladov.
- Zvýšenie dôvery k alternatívnym trestom
Návrh zákona prináša technológiu dôveryhodnej a spoľahlivej kontroly výkonu trestu, ktorá umožní reálnejšie využitie alternatívnych trestov. Ukladanie trestu domáceho väzenia je možné od 1. januára 2006 a v prvopočiatoch jeho zavedenia mal rastúcu tendenciu, ale stále bol počet takto odsúdených veľmi malý (za roky 2006–2012 bolo 222 odsúdených), posledné 3 roky má ukladanie trestu domáceho väzenia klesajúcu tendenciu v porovnaní s asi 2500 odsúdenými, ktorí momentálne vykonávajú trest odňatia slobody v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody, a vzhľadom na povahu

a závažnosť trestných činov by si mohli odpykávať trest v domácom väzení.

- Ochrana pred domácim násilím
Služba elektronického monitoringu predstavuje silný nástroj varovania pre obeť domáceho násillia. Obeť domáceho násillia môže prostredníctvom využitia technických prostriedkov s dostatočným predstihom zistiť, že sa v jej blízkosti nachádza násillník.

Realizácia projektu ESMO, ako aj príprava samotného návrhu zákona bola v pôsobnosti medzirezortnej pracovnej skupiny, v ktorej mali zastúpenie ako ústredné orgány štátnej správy, tak aj súdy, prokuratúra, Zbor väzenskej a justičnej stráže a akademická obec. Pri koncipovaní právnej úpravy sa vychádzalo z obdobných úprav v iných štátoch. V súčasnosti umožňujú rovnaký alebo obdobný systém kontroly technickými prostriedkami právne poriadky týchto štátov: Rakúsko, Švajčiarsko, Česká republika, Nórsko, Škótsko, Veľká Británia, Belgicko, Holandsko, Kanada, Spojené štáty americké, Austrália, Nový Zéland, Juhoafrická republika, Singapur a Brazília. V tejto súvislosti ministerstvo spravodlivosti nadviazalo účinnú a efektívnu medzinárodnú spoluprácu s Ministerstvom spravodlivosti Českej republiky a rovnako aj s úradom Probačnej a mediačnej služby Českej republiky, ktorých poznatky a skúsenosti boli cenným príspevkom pri tvorbe slovenskej právnej úpravy.

Zákon ďalej vychádza z Odporúčania CM/Rec(2014)4 Výboru ministrov členských štátov o elektronickom monitoringu (prijaté Výborom Ministrov 19. februára 2014 na 1192. stretnutí zástupcov ministrov), pričom súčasne môže prispieť k lepšiemu uplatňovaniu zákona č. 533/2011 Z. z. o uznávaní a výkone rozhodnutí, ktorými sa ukladá trestná sankcia nespojená s odňatím slobody alebo probačné opatrenie na účely dohľadu v Európskej únii, ktorý predstavuje transpozíciu Rámcového rozhodnutia Rady 2008/947/SVV z 27. novembra 2008 o uplatňovaní zásady vzájomného uznávania na rozsudky a probačné rozhodnutia na účely dohľadu nad probačnými opatreniami a alternatívnymi sankciami (Ú.v. EÚ L 337, 16. 12. 2008) v znení Rámcového rozhodnutia Rady 2009/299/SVV z 26. februára 2009 (Ú.v. EÚ L 081, 27. 3. 2009).

Navrhovaná právna úprava predpokladá, že kontrolu technickými prostriedkami bude môcť nariadiť súd alebo prokurátor. Výkon nariadenej kontroly technickými prostriedkami bude zabezpečovať probačný a mediačný úradník v spolupráci s operačným strediskom, ktorého činnosť bude zabezpečovať ministerstvo spravodlivosti, ktoré súčasne bude mať v správe používané technické prostriedky. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že kontrola technickými prostriedkami nie je sankčným mechanizmom, ale je nástrojom kontroly výkonu zákonom ustanovených rozhodnutí, ktorými sa ukladajú zákazy, povinnosti alebo obmedzenia (sankcie). Kontrolovaná osoba sa bude podieľať na náhrade nákladov, ktoré štátu budú vznikať s prevádzkou technických zariadení.

Z legislatívno-technického hľadiska pristúpil predkladateľ na základe vykonaných analýz k spracovaniu problematiky kontroly technickými prostriedkami formou samostatného zákona, a to aj vzhľadom na fakt, že Trestný zákon a Trestný poriadok v súčasnosti platnom a účinnom znení nevenuje tejto problematike dostatočnú pozornosť z hľadiska normatívneho vymedzenia. Vzhľadom na to, že návrh zákona sa týka rozhodnutí, ktoré predstavujú vo svojej podstate legálny a legitímny zásah do ústavných práv (napr. obmedzenie slobody pohybu a pobytu, obmedzenie práva na súkromie) je namieste, aby aj systém kontroly dodržiavania týchto rozhodnutí bol upravený právnym predpisom so silou zákona. Z uvedeného dôvodu sa zákonná právna úprava nevyhýba (v nevyhnutnej miere) popri štandardných hmotnoprávných a procesnoprávných normách ani normám technického charakteru. Povaha právnej úpravy a jej obsah v konečnom dôsledku vylučuje jej zakomponovanie do procesných kódexov (duplicitná úprava v oboch procesných kódexoch), a preto je namieste úprava matérie v samostatnom novom zákone.

Zákon v čl. I je rozdelený do štyroch častí. V prvej časti sa vymedzuje predmet právnej úpravy a základné pojmy používané v návrhu zákona. V druhej časti sa upravujú samotné technické prostriedky a podmienky ich použitia. V tretej časti je upravený priebeh kontroly technickými prostriedkami. Vo štvrtej časti sa navrhuje úprava pôsobnosti orgánov verejnej moci participujúcich na výkone kontroly technickými prostriedkami a spoločných ustanovení. Charakter tohto zákona je špeci-

fický v tom zmysle, že k jeho aplikácii bude prichádzať len v prípadoch, ak súd alebo prokurátor vydá rozhodnutie, s ktorým zákon spája účinnok v podobe možnosti alebo povinnosti použitia kontroly technickými prostriedkami a súčasne, ak táto kontrola bude nariadená (okrem prípadu, ak je kontrola povinná zo zákona).

V pripojených novelizačných článkoch sa navrhuje vykonanie zmien a doplnení súvisiacich zákonov. Novelizácia trestných kódexov a Občianskeho súdneho poriadku (čl. II, III a IV) má za cieľ vymedziť okruh rozhodnutí, pri ktorých ich výkon možno kontrolovať technickými prostriedkami. Zmenou zákona č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch v znení neskorších predpisov (čl. V) sa sleduje rozšírenie pôsobnosti probačných a mediačných úradníkov v oblasti výkonu kontroly technickými prostriedkami. Novelizácia zákona č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 517/2008 Z. z. (čl. VI) reflektuje novú kompetenciu probačných a mediačných úradníkov a nanovo vymedzuje pojem probácie. Cieľom zmeny a doplnenia zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (čl. VII) a zákona č. 221/2006 Z. z. o výkone väzby v znení neskorších predpisov (čl. VIII) je umožniť kontrolu odsúdených vo výkon trestu odňatia slobody pomocou technických prostriedkov a realizovať odporúčania Európskeho výboru na zabránenie mučenia a neludského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (CPT).

Zákon predpokladá vydanie dvoch nových vykonávacích predpisov a zmenu troch existujúcich vyhlášok ministerstva spravodlivosti; návrhy týchto vykonávacích predpisov tvoria prílohu návrhu zákona. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že právna úprava bude dotváraná metodickými usmerneniami ministerstva spravodlivosti, a to na základe kompetencie zavádzanej v § 29 písm. d) návrhu zákona. Tieto metodické usmernenia detailne popíšu postup probačných a mediačných úradníkov pri realizácii ich úloh a oprávnení ustanovených zákonom.

Účinnosť zákona je rozdelená, a to od 1. júla 2015 vo vzťahu k zákonu v čl. I a novelizácie v čl. VII a VIII, a od 1. januára 2016 vo zvyšnej časti (čl. II až VI), a to z dôvodu vytvorenia podmienok pre pilotnú

prevádzku (od 1. júla 2015) a následnú plnú prevádzku od 1. januára 2016. Zámerom predkladateľa je uskutočniť pilotnú prevádzku projektu ESMO len v obmedzenom rozsahu – v rámci výkonu trestu odňatia slobody na tzv. otvorených oddeleniach a na vybranej vzorke študentov Akadémie Policajného zboru v Bratislave a jednej z právnických fakúlt. Tomu zodpovedá aj skoršia účinnosť tých zákonov, ktoré sú nevyhnutné pre jej uskutočnenie. Odloženou účinnosťou zákona sa zároveň vytvára priestor pre zabezpečenie riadneho vykonávania novej právnej úpravy v praxi, a to najmä formou školení a prednášok určených ako pre probačných a mediačných úradníkov a sudcov, tak aj pre zamestnancov operačného strediska.

Zákon je v súlade s Ústavou Slovenskej republiky, ústavnými zákonmi, medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná a zákonmi a súčasne je v súlade s právom Európskych spoločenstiev a Európskej únie.

Schválený zákon zakladá vplyvy na rozpočet verejnej správy, sociálne vplyvy, vplyvy na informatizáciu spoločnosti, ktoré sú detailne popísané v doložke vybraných vplyvov a v jej prílohách v súlade s Jednotnou metodikou na posudzovanie vybraných vplyvov. Návrh zákona nebude mať vplyv na podnikateľské prostredie, ani vplyvy na životné prostredie.

Na záver možno prehľadne zhrnúť celý zámer elektronického monitoringu osôb do prehľadnej štruktúrovanej schémy tak, ako bola pripravená členmi pracovných skupín pri Ministerstve spravodlivosti Slovenskej republiky, participujúcich na zavádzaní projektu elektronického monitoringu a ktorá slúži k celkovej prezentácii a propagácii projektu.

Zámer zabezpečenia využívania technických prostriedkov na Slovensku

- Legislatívny priestor na využívanie technických prostriedkov v trestnej oblasti
- Dlhodobé poukazovanie odbornej verejnosti na nevyhnutnosť zabezpečenia technických prostriedkov do aplikačnej praxe v SR

- Nedostatok kapacít vo väzenstve a neudržateľnosť jeho financovania v súčasnosti nastavenom systéme
- Závazok Ministerstva spravodlivosti SR v Programovom vyhlásení vlády SR
- Priestor na získanie finančných prostriedkov z EÚ
- Úspora verejných financií

Elektronický systém monitoringu osôb

Cieľ projektu:

- Zavedenie elektronických služieb elektronického monitoringu osôb a vybudovanie integrovaného informačného systému, ktorý umožní zefektívnenie práce probačných a mediačných úradníkov
- Realizácia elektronického systému monitoringu pre počiatočný počet 2 000 osôb v trestnej aj netrestnej oblasti prostredníctvom poskytovania cca 70 nových elektronických služieb

Financovanie projektu:

- Operačný program informatizácia spoločnosti (OPIS)

Cena projektu:

- 22,04 mil Eur bez DPH

Hlavné časové mílniky projektu:

- Testovacia prevádzka – 1. 7. 2015–31. 8. 2015
- Ostrá prevádzka – od 1. 1. 2016

Všeobecné možnosti praktickej aplikácie ESMO

- Trest domáceho väzenia
- Trest zákazu pobytu
- Trest zákazu účasti na verejných podujatiach
- Kontrola náhrady väzby
- Probačný dohľad

Všeobecné možnosti praktickej aplikácie ESMO

- Podmienečné zastavenie trestného stíhania
- Ochranný dohľad
- Primerané povinnosti a obmedzenia

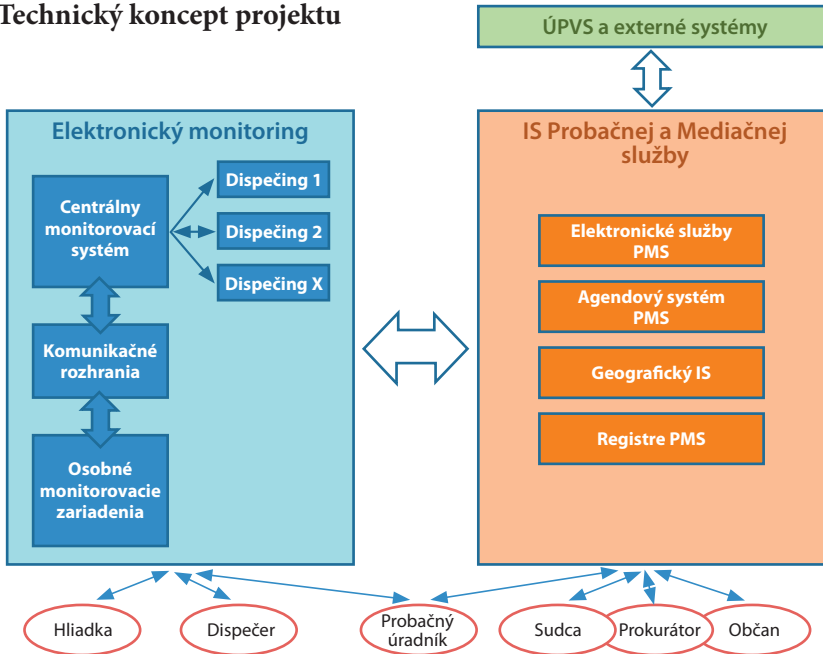
Všeobecné možnosti praktickej aplikácie ESMO

- Obmedzenie priblíženia sa k určeným osobám (ochrana najmä obetí domáceho násillia)
- Obmedzenie priblíženia sa k určeným miestam/lokalitám
- Kontrola zákazu požívania alkoholických nápojov
- Informovanie organizátorov športových, kultúrnych a iných hromadných podujatí

Dosahy projektu

- Zníženie nákladov na výkon trestu odňatia slobody
- Pokles recidívy, resp. pokračovania páchania trestnej činnosti
- Zvýšenie šance resocializácie delikventov
- Ochrana rodiny – zmiernenie ekonomických a sociálnych následkov odsúdeného a jeho rodinných príslušníkov
- Ochrana obetí domáceho násillia, resp. obetí opakujúcich sa fyzických útokov zo strany útočníka
- Obmedzenie výtržníctva na spoločenských podujatiach
- Ochrana citlivých lokalít (školy, parky, detské ihriská...) napr. pred odsúdeným za sexuálny delikt

Technický koncept projektu

Typy monitoringu

- Telefonický monitoring prítomnosti
- Domáce väzenie
- Domáce násilie
- Zákaz požívania alkoholu
- Väzba
- Kombinácie typov monitoringu

Domáce väzenie

Poverená osoba (probačný úradník) môže diskrétno monitorovať prítomnosť monitorovanej osoby v určenom priestore

Dohľadové centrum (dispečing) je prostredníctvom systému informovaný o všetkých udalostiach v priebehu monitoringu a rozhoduje o ďalšom postupe

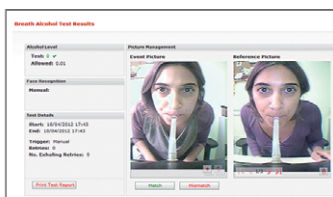
Domacia monitorovacia stanica monitoruje prítomnosť osoby na základe vzájomnej komunikácie s osobným monitorovacím zariadením (nárastkom) a odosiela informácie do monitorovacieho centra

Monitorovaná osoba má autorizovane inštalované osobné monitorovacie zariadenie, ktoré vysiela konštantný RF signál detekovaný monitorovacou stanicou

Zákaz požitia alkoholu

Monitorovaná osoba na základe akustickej výzvy monitorovacej stanice vykoná dychovú skúšku

Monitorovací systém automaticky generuje požiadavky na test podľa zadaného režimu

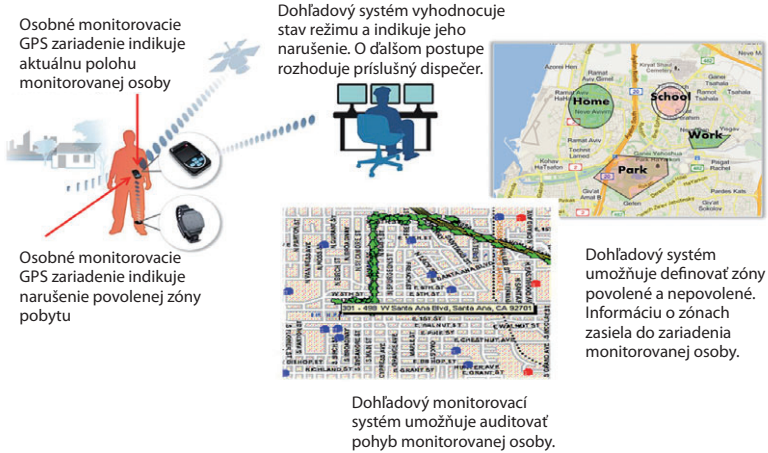
Monitorovacia stanica analyzuje vzorku, a zosníma tvár testovanej osoby

Dohľadový systém vyhodnocuje identitu testovanej osoby a výsledok testu na prítomnosť alkoholu. Dispečer rozhoduje o ďalšom postupe v prípade nejednoznačnej identity, resp. výsledku testu

Monitorovacia stanica monitoruje prítomnosť osoby na základe komunikácie s osobným monitorovacím zariadením (nárastkom) a odosiela informácie o pobyte osoby do monitorovacieho centra

Obmedzenie pobytu osoby v zakázanej zóne

Domáce násilie

Dohľadový systém monitoruje vzájomnú polohu obeť a útočníka. V prípade nedovoleného priblíženia automaticky varuje obeť. Systém zaznamenáva údaje o polohe útočníka. V prípade nedostupnosti GPS indikuje nedovolené priblíženie na základe notifikácie vyvolanej priblížením indikovaným RF signálom.

Osobné monitorovacie zariadenie obeť informuje obeť o priblížení sa útočníka.

Obeť reaguje opustením miesta, resp. informovaním dispečingu telefonickým hovorom.

Útočník je monitorovaný rovnakým technologickým spôsobom ako v prípade obmedzenia pobytu. Zákaz priblíženia sa k obeť je možné kombinovať s režimom obmedzenia pobytu.

Výstupy projektu

- Návrh zmien a doplnení, ako aj tvorba novej legislatívy týkajúcej sa praktickej aplikácie elektronického systému monitoringu osôb
- Vybudovanie orgánu kontroly/centrály/dispečingu elektronického monitoringu vrátane centrálného úložiska údajov o monitorovaných osobách, príslušnej HW vybavenosti, sieťovej infraštruktúry, back-up centra a pod.
- Vybudovanie informačného systému pre probačných a mediačných úradníkov zabezpečujúceho priebeh monitoringu v teréne, resp. domácností monitorovaných osôb
- Vybudovanie systému pre sudcov a prokurátorov s rozhraním na udeľovanie alternatívnych trestov a sledovanie priebehu trestu s možnosťou aktívneho vstupu do procesu
- Nové registre rezortu (napr. register monitorovaných osôb, register probačných a mediačných úradníkov)

Využitie ESMO v SR v trestnej oblasti

- **Výkon trestov a ochranného opatrenia**
 - Trest domáceho väzenia
 - Trest zákazu pobytu
 - Trest zákazu účasti na verejných podujatiach
 - Ochranný dohľad
- **Väzba**
 - v rámci možností nahradenia väzby pri uložení primeraných povinností a obmedzení
- **Dohľad v rámci uloženej skúšobnej doby**
 - Podmienečný odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom
 - Podmienečné prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody s nariadeným probačným dohľadom
 - Podmienečné zastavenie trestného stíhania

- **Trest domáceho väzenia**
 - Kontrola výkonu trestu výlučne prostredníctvom využitia technických prostriedkov (ESMO)
 - Zvýšenie trestnej sadzby pre uloženie trestu domáceho väzenia z 1 roka na 2 roky (len u prečinov)
 - Rozšírenie možnosti ukladania trestu domáceho väzenia aj na mladistvých
 - Vyjadrenie/súhlas odsúdeného a ostatných členov domácnosti
 - **Legislatívne úpravy:**
 - § 53 TZ a § 435 TP
 - zákon o ESMO

- **Trest zákazu pobytu**

- **Trest zákazu účasti na verejných podujatiach**
 - Úprava možnosti kontroly týchto trestov aj prostredníctvom využitia technických prostriedkov (ESMO)
 - **Legislatívne úpravy:**
 - § 62 a 62a TZ
 - § 434 TP
 - doplnenie odkazu na možnosť kontroly technickými prostriedkami
 - zákon o ESMO

- **Ochranný dohľad**
 - Úprava možnosti kontroly výkonu ochranného dohľadu technickými prostriedkami (ESMO)
 - **Legislatívne úpravy:**
 - § 76–80 TZ
 - § 454–460 TP
 - doplnenie odkazu o možnosť kontroly technickými prostriedkami a povinnosti túto kontrolu strpieť
 - zákon o ESMO

- **Nahradenie väzby**
 - Upraviť možnosť využitia kontroly technickými prostriedkami v rámci dohľadu, ktorým sa nahrádza väzba, resp. pri kontrole uložených obmedzení alebo povinností pri nahradení väzby
 - **Legislatívne úpravy:**
 - § 82 TP
 - zákon o ESMO

- **Probačný dohľad v rámci skúšobnej doby**
 - Upraviť možnosť využitia kontroly technickými prostriedkami v rámci výkonu dohľadu, resp. pri kontrole uložených obmedzení alebo povinností v rámci uloženej skúšobnej doby
 - **Legislatívne úpravy:**
 - § 50 a nasledujúce TZ
 - zákon o ESMO

Využitie ESMO v SR v civilnom práve

- Nariadenie predbežných opatrení
 - zákaz priblíženia sa k určenej osobe
 - zákaz priblíženia/zdržiavania sa na určenom mieste

7. PROBÁCIA A MEDIÁCIA V ČESKEJ REPUBLIKE

V Českej republike je probácia a mediácia v trestných veciach organizovaná iným spôsobom ako na Slovensku. Úkony probácie a mediácie vykonáva osobitná organizácia nazvaná Probačná a medičná služba Českej republiky (ďalej len PMS ČR), ktorá je rozpočtovo napojená na Ministerstvo spravodlivosti Českej republiky a aj riaditeľ tejto služby je menovaný ministrom spravodlivosti Českej republiky.

7.1. Formovanie Probačnej a mediáčnej služby

Významným medzníkom v zavádzaní prvkov probácie v Českej republike bol projekt, resp. experiment „*Mimosoulní alternativa pro delikventní mládež*“, ktorý bol zahájený v roku 1991 skupinou odborníkov z oblasti práva i sociálnej práce.

Inšpiráciou pre tento projekt boli rakúski kolegovia. Spočiatku tento experiment prebiehal na území hlavného mesta Praha, no neskôr sa s obmenami rozširoval i do ostatných miest republiky. Novým prostriedkom riešenia trestných vecí sa stáva i zapojenie obete, resp. poškodeného do trestného procesu, teda uplatnenie prvkov mediácie. Význam projektu pre budúcnosť probácie spočíval hlavne v nasledovnom zavádzaní tzv. odklonov v trestnom konaní.²⁶⁰ Jednotlivými novelami boli začlenené do českého trestného poriadku nové probačné inštitúty. Ako prvý to bol v roku 1993²⁶¹ inštitút podmieneného zastavenia trestného stíhania, následne boli zákonom z roku 1995²⁶² včlenené ďalšie dva inštitúty – narovnanie a trest obecne prospešných prác a na záver zákonom z roku 1997²⁶³ posledné dva probačné inštitúty, ktoré ako

²⁶⁰ Doubravová, D. – Ouředníčková, L. – Štern, P. – Urban, L. a kol. Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – Institut pro probaci a mediaci. Praha. 2001. s. A2, 2.

²⁶¹ Zákon č. 292/1993 Sb., účinný od 1. 1. 1994.

²⁶² Zákon č. 152/1995 Sb., účinný od 1. 9. 1995 (narovnanie) a od 1. 1. 1996 (trest obecne prospešných prác).

²⁶³ Zákon č. 253/1997 Sb., účinný od 1. 1. 1998.

jediné spĺňajú kritéria užšieho vymedzenia probácie, a to trest podmieneného odsúdenia s dohľadom a inštitút podmieneného upustenia od potrestania s dohľadom.

S postupným zavádzaním prvkov probácie do legislatívy Českej republiky sa postupne vyvíjala a inštitucionalizovala i probačná služba. Asimilácia probačných prvkov i probačnej služby do právneho poriadku štátu je dlhodobým procesom, ktorý sa zväčša začína formovaním dobrovoľných aktivít odborníkov a tento proces je zavŕšený zákonným zakotvením probačného inštitútu alebo probačnej služby. Predchodcom dnešnej podoby PMS ČR bola sieť sociálnych kurátorov. Táto sieť vznikla koncom šesťdesiatych rokov 20. storočia.

Profesia sociálneho kurátora bola vytvorená na základe projektu experimentálneho strediska postpenitenciárnej starostlivosti, cieľom ktorého bolo overiť metodiku práce so sociálne neprispôsobivými občanmi, pričom ich práca bola orientovaná hlavne na recidivistov.²⁶⁴

Sieť sociálnych kurátorov pôsobiacich v rámci okresných úradov bola organizačne zaradená pod Ministerstvo práce a sociálnych vecí Českej republiky. Práca zhruba 150 kurátorov spočívala v pomoci páchatelom trestnej činnosti, bola dobrovoľná a nebola súdne nariaďovaná.²⁶⁵

V osemdesiatych rokoch minulého storočia sa vyvinula na vtedajších okresných národných výboroch i špecializovaná funkcia kurátora pre mládež. Ako už z názvu vyplýva, išlo o pomoc mladistvým delikventom, ktorá bola poskytovaná vo veciach občianskoprávných, rodinných či trestných. V skutočnosti však najskôr nešlo o pomoc ako takú, ale výrazne prevládal prvok kontroly, spočívajúci v snahe zabrániť nežiadúcej recidíve mladistvého páchatela. Kurátori spolupracovali so súdmi, vypracovávali správy o rodinnom zázemí a zúčastňovali sa i samotných pojednávaní. Až neskôr sa prvok kontroly premenil na pomoc mladistvým a ich rodinám.²⁶⁶

²⁶⁴ Doubravová, D. – Ouředníčková, L. – Štern, P. – Urban, L. a kol. Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – Institut pro probaci a mediaci. Praha. 2001. s. A2, 1.

²⁶⁵ Karabec, Z: Zavedení institutu probace do právního řádu České republiky. Bulletin advokácie, 1997, č. 4, s. 36.

²⁶⁶ Doubravová, D. – Ouředníčková, L. – Štern, P. – Urban, L. a kol. Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – Institut pro probaci a mediaci. Praha. 2001. s. A2, 1.

Prvky probačnej činnosti vykazovala aj činnosť sociálnych pracovníkov Vázenskej služby, pomáhajúcich páchatelom počas výkonu trestu odňatia slobody udržiavať kontakty s rodinou a zároveň sa snažiacich pripravovať ich na život po vykonaní tohto trestu a takto ich integrovať do spoločnosti. Snahy súvisiace so zavádzaním nových praktík do činnosti orgánov činných v trestnom konaní, či činnosti odborníkov zaoberajúcich sa páchatelmi, boli omnoho väčšie. Avšak vtedajšia politická situácia mnohé z nich zastavila, a tak sa nerealizovalo množstvo projektov inšpirovaných poznatkami zo zahraničia, kde probácia v tom čase bola už významnou súčasťou riešenia trestných vecí.²⁶⁷

Až do účinnosti uznesenia vlády č. 341/1994 Sb., 1. 1. 1996, ktorým došlo na väčšine okresných a krajských súdov k zriadeniu miesta probačných úradníkov, ktorí mali postavenie vyššieho súdneho úradníka podľa zákona č. 189/1994 Sb., možno hovoriť o probácii skôr ako o forme sociálnej práce. Vytvoreniu takýchto miest predchádzali i aktivity Filozofickej fakulty Karlovej Univerzity v podobe vypracovania niekoľkých projektov. Jedným z nich bol i projekt „Probační služba“, ktorého cieľom bolo zefektívnenie výkonu podmienených trestov odňatia slobody. Napriek tomu, že predložené projekty Ministerstvo spravodlivosti Českej republiky nikdy oficiálne neprijalo, stali sa dôležitými pri vytváraní inštitucionalizovanej funkcie probačného úradníka.²⁶⁸

Účinnosťou vyššie spomenutého uznesenia vlády sa post probačného úradníka zmenil z role sociálneho kurátora organizačne patriaceho pod Ministerstvo práce a sociálnych vecí Českej republiky na kvalifikovanejšiu funkciu probačného úradníka v postavení vyššieho súdneho úradníka, ktorý tak organizačne patrilo pod Ministerstvo spravodlivosti Českej republiky. Ministerstvo spravodlivosti Českej republiky tak zároveň stanovilo i náplň funkcie probačného úradníka. Tá mala spočívať v sledovaní obvineného a odsúdeného, v uplatňovaní vplyvu, aby tak dosiahol nápravu, sociálnu rehabilitáciu a následnú reintegráciu páchatela.

Možno povedať, že už vtedy bola činnosť probačného úradníka blízka tej, ktorú zakotvuje súčasný zákon o Probačnej a mediačnej službe Čes-

²⁶⁷ Tamtiež, s. A2, 2.

²⁶⁸ Karabec, Z: Zavedení institutu probace do právního řádu České republiky. Bulletin advokacie, 1997, č. 4, s. 36–37.

kej republiky (ďalej len ZoPMS).²⁶⁹ V rámci podmieneného zastavenia trestného stíhania probačný úradník obstarával podklady, sledoval, usmerňoval obvineného, kontroloval plnenie podmienok uložených súdom, v rámci narovnania jeho činnosť spočívala v sprostredkovaní dohody medzi obvineným a poškodeným a predkladal túto dohodu súdu, ďalej počas celého konania sledoval a podával správy o osobe obvineného, o jeho rodinnom, sociálnom či pracovnom prostredí a samozrejme dôležitá bola jeho úloha i v rámci vykonávacieho konania.

Avšak problém s takýmto postavením probačného úradníka (teda postavením vyššieho súdneho úradníka) spočíval v tom, že iba málo súdov bolo schopných obsadiť na tieto miesta kvalifikovane vzdelaných ľudí. Ďalej to bola kumulácia funkcií v rukách vyššieho súdneho úradníka, čo bolo príčinou nedostatočného priestoru pre probačné aktivity.²⁷⁰ K ďalším problémom patrili i nedôvera, či pochybnosti sudcov, ale i verejnosti ako takej. Ak malo teda dôjsť k rozvoju probačných prvkov a probačných aktivít, musel sa vytvoriť právny rámec pre existenciu PMS ČR. Ministerstvo spravodlivosti Českej republiky pripravilo návrh nového zákona o Probačnej a mediačnej službe, ktorý upravil organizačnú i personálnu štruktúru vrátane právomocí probačných a mediačných úradníkov. Vznikol tak zákon č. 257/2000 Sb., o Probačnej a mediačnej službe s účinnosťou od 1. 1. 2001.²⁷¹

PMS ČR v dnešnej podobe, v zmysle ZoPMS je organizačnou zložkou štátu a je podriadená ministerstvu spravodlivosti. Ústredným orgánom je riaditeľstvo, ktoré riadi jednotlivé strediská PMS ČR.²⁷² Tie sa riadia príslušnosťou súdov, resp. štátneho zastupiteľstva. Strediská majú zväčša sídlo priamo na jednotlivých okresných súdoch. Činnosť PMS ČR je vykonávaná prostredníctvom probačných úradníkov a probačných asistentov.²⁷³

²⁶⁹ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě České republiky.

²⁷⁰ Doubravová, D. – Ouředníčková, L. – Štern, P. – Urban, L. a kol. Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – Institut pro probaci a mediaci. Praha. 2001. s. A2, 4.

²⁷¹ Žatecká, Eva. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. KEY Publishing s.r.o. Ostrava. 2007. s. 25.

²⁷² § 3 ods. 1 ZoPMS.

²⁷³ § 1 ods. 1 a 2 a § 3 ods. 2 ZoPMS.

7.2. Probační úředníci a asistenti probačních úředníků

Postavenie probačných úradníkov a asistentov rámcovo vymedzuje § 6 ZoPMS. Probačný úradník je osoba bezúhonná, spôsobilá na právne úkony, s vysokoškolským vzdelaním v spoločenskovednom magisterskom študijnom programe a s absolvovanou odbornou skúškou pre úradníkov PMS ČR. Probačný úradník je nadriadený asistentovi PMS ČR.²⁷⁴

Asistentom môže byť osoba bezúhonná, staršia ako 21 rokov, spôsobilá na právne úkony, ktorá absolvovala stredoškolské štúdium v spoločenskovednej oblasti.²⁷⁵ Jednotlivé práva a povinnosti úradníkov a asistentov PMS ČR sú zakotvené v § 7 ZoPMS.

Úradníci sú poverovaní riešením náročnejších úloh, ktoré vyžadujú vysokú odbornú úroveň a kvalifikované vzdelanie. Asistenti v rámci náplne svojej práce zabezpečujú menej zložité úlohy podľa pokynov úradníka PMS ČR, vrátane administratívnych a technických pomocných prác. Pracovný pomer úradníkov aj asistentov PMS ČR sa spravuje zákonníkom práce.

Na rozdiel od predchádzajúcich variant „probačných úradníkov“ ako vyšších súdnych úradníkov pred rokom 2001 v Českej republike, nemožno úradníkov PMS ČR vykonávajúcich funkciu podľa ZoPMS považovať za sociálnych pracovníkov. Napriek tomu však nemožno ani poprieť to, že ich činnosť, prístupy a metodika práce majú aspekty sociálnej práce, psychologickkej či pedagogickkej pomoci a poradenstva. Probačná činnosť nemôže jednoznačne zaradiť k aktivitám právneho charakteru. Ide o interdisciplinárnu činnosť a aj z povahy samotnej filozofie restoratívnej justície, z ktorej probačná činnosť vychádza, vyplýva práve špecifický prístup probačných úradníkov k páchatelovi.

Na úradníkov PMS ČR sú kladené vysoké nároky na odbornú pripravenosť a ďalšie vzdelávanie. Ich postavenie pri výkone činností má špecifickú povahu, ktorá vyžaduje interdisciplinárny prístup k riešeniu jednotlivých problémov. Neprehliadnuteľnou skutočnosťou je i to, že konečný výsledok ich aktivít závisí do značnej miery i na ich prirodzenej autorite. Túto autoritu si musia sami vybudovať tým, že budú

²⁷⁴ § 6 ods. 2 ZoPMS.

²⁷⁵ § 6 ods. 3 ZoPMS.

ku klientom nekompromisní vo vyžadovaní plnenia povinností, ktoré im uložil súd, zároveň však musia pri stretnutí pristupovať ku klientovi obozretne a s porozumením.²⁷⁶

Dôležitými vlastnosťami úradníka PMS ČR sú jeho komunikačné schopnosti a spôsobilosť, umenie predchádzať a riešiť konfliktné situácie a základné znalosti právnej problematiky, predovšetkým v oblasti práva, filozofie, pedagogiky, sociológie a psychológie.

Tiež u asistenta úradníka PMS ČR sa kladú vysoké nároky na jeho odbornú úroveň, síce o niečo nižšie než na úradníka, no i napriek tomu musí byť pripravený na riešenie situácií, ktoré vznikli. Z tohto dôvodu je u asistenta stanovený aj minimálny vek a získané vzdelanie.²⁷⁷

Úradníci a asistenti sú povinní sa vzdelávať a prehľbovať si svoje odborné znalosti tak, aby ich potom v dostatočnej miere uplatnili pri riešení konfliktov medzi klientmi. „Rozsah a obsah kvalifikačného vzdelávania a odbornej skúšky pre úradníkov a obsah špecializačného kurzu pre asistentov PMS ČR ustanovuje Štatút“ PMS ČR.²⁷⁸

Systém vzdelávania úradníka PMS ČR je založený na absolvovaní vzdelávacieho programu zakončeného odbornou skúškou, ktorá je kvalifikačným predpokladom pre výkon funkcie. Tento program trvá dvanásť mesiacov, zahŕňa teoretickú výučbu a prípravu v oblasti práva, spoločenských disciplín, sociálnej práce a komunikačných spôsobilostí. Ďalšie odborné vzdelávanie zahŕňa najmä účasť na odborných seminároch, účelom ktorých je udržiavanie a prehľbovanie znalostí.²⁷⁹

Asistenti po nástupe do zamestnania vykonávajú špecializačný kurz a zúčastnia sa na ďalšom postupnom odbornom vzdelávaní. Špecializačný kurz trvá rovnako dvanásť mesiacov a zakončený je overením získaných znalostí. Mal by byť založený predovšetkým na kombinácii teoretickej výučby a praktických výcvikových programoch, doplnených o predávanie skúseností od kolegov na jednotlivých strediskách PMS ČR.²⁸⁰

²⁷⁶ K tomu pozri § 6 ods. 2 ZoPMS.

²⁷⁷ K tomu pozri § 6 ods. 3 ZoPMS.

²⁷⁸ § 6 ods. 5 ZoPMS.

²⁷⁹ K tomu pozri viac: Oddiel III., čl. 6 a 7 Štatútu PMS ČR.

²⁸⁰ K tomu pozri viac: Oddiel III., čl. 8 a 9 Štatútu PMS ČR.

7.3. Práva a povinnosti úradníkov Probačnej a mediáčnej služby

Úradníkom sú na účel výkonu odborných činností vymedzené oprávnenia, ale i povinnosti, ktoré musia dodržiavať. Ide najmä o oprávnenie obracať sa na štátne orgány, právnické a fyzické osoby, s dožiadaniami o získanie potrebných údajov k prípadu, ktorý práve riešia. Pokiaľ tomu nebráni osobitný zákon alebo oprávnenie v ňom uvedené, sú dotknuté subjekty povinné tieto údaje bez zbytočného odkladu poskytnúť.²⁸¹

„Úradník PMS ČR je povinný pri výkone svojej funkcie riadiť sa zákonmi, inými právnymi predpismi a pokynmi predsedu senátu alebo samosudcu a v prípravnom konaní štátneho zástupcu, ktoré však nesmú smerovať k spôsobu a výsledku výkonu mediácie. Pritom musí postupovať zodpovedne, rešpektovať a chrániť ľudské práva a slobody, dôstojnosť človeka a vyvarovať sa konaniu, ktoré by mohlo viesť ku zmareniu účelu trestného konania alebo ktoré by vzbudzovalo pochybnosti o jeho objektivite a nestrannosti. Pri nedodržaní týchto povinností môže predseda senátu alebo samosudca a v prípravnom konaní štátny zástupca vec úradníkovi PMS ČR odňať.“²⁸²

Úradník PMS ČR má oprávnenie zisťovať stanovisko obvineného k podmienenému zastaveniu trestného stíhania, k uloženiu trestu obecné prospešných prác alebo k uloženiu iného trestu, ktorý nie je spojený s odňatím slobody.²⁸³ Pokiaľ je súdom, alebo v prípravnom konaní štátnym zástupcom, rozhodnuté o schválení narovňania, zaisťuje úradník PMS ČR stanovisko obvineného i poškodeného.²⁸⁴

„Pokiaľ obvinený poruší podmienky, obmedzenia či povinnosti, ktoré mu boli v rámci dohľadu stanovené, alebo obmedzenia či povinnosti uložené mu v rámci niektorého trestu nespojeného s odňatím slobody, podmieneného zastavenia trestného stíhania alebo podmieneného prepustenia, ktorý úradník vykonáva, informuje o tom úrad-

²⁸¹ § 5 ods. 3 a 4 ZoPMS.

²⁸² § 7 ods. 1 ZoPMS.

²⁸³ § 7 ods. 2 ZoPMS.

²⁸⁴ § 7 ods. 2 ZoPMS.

ník predsedu senátu alebo samosudcu a v prípravnom konaní štátneho zástupcu.²⁸⁵

„Pri menej závažnom porušení stanovených podmienok, obmedzení či povinností môže úradník PMS ČR upozorniť obvineného na zistené nedostatky a poučiť ho, že v prípade opakovania alebo závažnejšieho porušenia stanovených podmienok, obmedzení či povinností bude o tom informovať predsedu senátu alebo samosudcu a v prípravnom konaní štátneho zástupcu.“²⁸⁶

Úradník má právo v medziach svojej pôsobnosti nahliadať i do trestných spisov, písať si poznámky a výpisky a robiť si kópie spisov.²⁸⁷

„Úradník i asistent PMS ČR sú vylúčení z vykonávania úkonov probácie alebo mediácie z obdobných dôvodov, ktoré zákon stanovuje pre vylúčenie orgánov činných v trestnom konaní. Ihneď ako sa úradník alebo asistent dozvie o skutočnostiach, pre ktoré by mohol byť vylúčený, oznámi to predsedovi senátu alebo samosudcovi a v prípravnom konaní štátnemu zástupcovi. V konaní môže do doby, pokiaľ je o jeho vylúčení rozhodnuté, uskutočňovať len také úkony, ktoré neznesú odklad.“²⁸⁸

O vylúčení z prípadu, ktorý bol zverený úradníkovi alebo asistentovi PMS ČR, rozhoduje predseda senátu alebo samosudca uznesením, v prípravnom konaní o tom rozhodne štátny zástupca. Proti tomuto rozhodnutiu nie je prípustný žiadny opravný prostriedok. Po rozhodnutí o vylúčení je určený iný pracovník PMS ČR, ktorému bude prípad pridelený.²⁸⁹

Asistent aj úradník PMS ČR sú povinní po ukončení pracovného pomeru zachovávať mlčanlivosť o veciach, ktoré sa dozvedeli v súvislosti s výkonom svojej funkcie. Tejto povinnosti sa však nemôžu dovolávať pri výkone probácie vo vzťahu k policajným orgánom súdu alebo štátnemu zástupcovi. Rovnako sa nemôžu dovolávať mlčanlivosti ani voči Ministerstvu spravodlivosti Českej republiky, pokiaľ ide o údaje potreb-

²⁸⁵ § 7 ods. 3 ZoPMS.

²⁸⁶ § 7 ods. 3 ZoPMS.

²⁸⁷ § 7 ods. 4 ZoPMS.

²⁸⁸ § 8 ods. 1 ZoPMS.

²⁸⁹ § 8 ods. 2 a 3 ZoPMS.

né k plneniu záväzkov podľa ratifikovanej medzinárodnej zmluvy, ktorou je Česká republika viazaná.²⁹⁰

Úradníka ani asistenta PMS ČR nie je možné v nadväznosti na jeho mediačnú činnosť vypočúvať ku skutkovým okolnostiam, o ktorých sa dozvedel pri sprostredkovaní riešenia sporu alebo v súvislosti s ním a ktoré sa neprejavili pri uzatváraní dohody medzi obvineným a poškodeným, s výnimkou prípadu zákonom uloženej povinnosti prekaziť spáchanie trestného činu alebo oznámiť trestný čin.²⁹¹

²⁹⁰ § 9 ods. 1 a 2 ZoPMS.

²⁹¹ § 9 ods. 2 ZoPMS.

7.4. Odborná činnosť Probačnej a mediáčnej služby

Poslaním PMS ČR je prispievať a asistovať napĺňaniu spravodlivosti v Českej republike, predovšetkým vytváraním podmienok pre uplatnenie alternatívnych postupov v trestnom konaní a zaistenie výkonu alternatívnych trestov vrátane nájdania účinnej reakcie na spáchaný čin.²⁹²

Za týmto účelom PMS ČR vykonáva probáciu a mediáciu, podieľa sa na riešení sporov medzi obvineným a poškodenými. Svojou činnosťou usiluje o urovnanie konfliktného stavu v súvislosti s trestným konaním a o znižovanie rizika opakovania trestnej činnosti.

Činnosti PMS ČR prebiehajú v jednotlivých fázach trestného konania. Spravidla začínajú začatím trestného konania, výnimkou je iba uplatnenie mediácie, kedy je konflikt medzi páchatelom a poškodeným urovnaný ešte v štádiu pred začatím trestného stíhania. Významnú úlohu hrá práve skutočnosť, že už bolo v danej veci rozhodnuté súdom alebo prokurátorom. To je veľmi dôležité predovšetkým z hľadiska zapojenia obvineného do kontaktu s pracovníkmi PMS ČR, ktorý môže byť prinútený do spolupráce s nimi, alebo sa zapojí dobrovoľne.

Z tohto dôvodu sa rozdeľujú postupy PMS ČR na tie, ktoré sú v štádiu pred rozhodnutím a na tie, ktoré sú po rozhodnutí súdu alebo štátneho zástupcu. Činnosť v štádiu pred rozhodnutím síce prebieha v rámci trestného konania, ešte ale nebolo vydané konkrétne rozhodnutie súdu alebo štátneho zástupcu v prejednávacom prípade. Ide predovšetkým o objasnenie príčin a okolností, za ktorých sa stal trestný čin, a v prípadoch, ktoré sú menej závažné, vytvoriť podmienky pre uloženie trestu nespojeného s odňatím slobody.

Hlavným účelom práce PMS ČR je najmä to, aby si obvinený uvedomil, čo svojím nezákonným konaním spôsobil a aké to bude mať následky. Cieľom je, aby bola uňho vyvolaná snaha riešiť následky, ktoré spôsobil. Zároveň je oboznámený s možnosťou alternatívneho vyriešenia jeho prípadu. U poškodeného je snahou úradníkov a asistentov PMS ČR zmierniť následky, ktoré mu boli trestným činom spôsobené, ujasniť mu možnosti odškodnenia a ponúknuť mu aktívny podiel na

²⁹² § 4 ods. 1 ZoPMS.

riešení situácie, ktorá vznikla. Taktiež je zoznamovaný s možnosťou alternatívneho vyriešenia trestnej veci ako je tomu u obvineného.

PMS ČR vykonáva tieto odborné činnosti: mediáciu, prácu s mladistvými a deťmi, dohľad nad výkonom obecné prospešných prác, spoluprácu s poškodenými (obeťami) trestných činov, parole (dohľad nad podmienčne prepustenými z výkonu trestu odňatia slobody), probačný dohľad, dohľad nad výkonom trestu domáceho väzenia a dohľad nad výkonom trestu zákazu vstupu na športové kultúrne a iné spoločenské akcie.²⁹³

PMS ČR sa v rámci výkonu svojej činnosti zaoberá mimosúdny m riešením sporov formou mediácie. „Mediácia je teda v tomto poňatí chápaná ako cesta, ktorá zjednodušuje riešenie určitej trestnej veci mimo štandardné trestné konanie a súčasne posilňuje zodpovednosť obete trestného činu i obvineného za hľadanie riešenia. Obaja majú vždy právo si vybrať, či chcú možnosti mediácie pri riešení svojho prípadu využiť, alebo nie. V najvšeobecnejšej rovine je zmyslom mediácie sprostredkovanie alternatívneho riešenia konfliktu spojeného so stíhanou trestnou činnosťou, objasnenie príčin tejto trestnej činnosti, urovnávanie vzájomných vzťahov medzi obvineným a obeťou, vytvorenie podmienok pre maximálne možný individuálny prístup k prípadu a účinná prevencia recidívy trestnej činnosti.“²⁹⁴

V procese mediácie je najdôležitejším prvkom vyvolať nadviazanie dialógu medzi obvineným a obeťou a ich sociálnym okolím a aby tento dialóg prebiehal v čo najpriateľskejšom duchu, oproti zvyčajnému dialógu, ktorý prebieha počas súdneho procesu. Hlavným účelom je predovšetkým pochopenie obvineného, že jeho konanie bolo nezákonné a prevzatie jeho zodpovednosti nad vlastným konaním a jeho následkom, ako aj snaha odčiniť tento následok. Mediátor sa v tomto procese zúčastňuje ako prostredník medzi poškodeným a obvineným a jeho snahou je, aby došlo medzi zúčastnenými k náprave alebo zmierneniu následkov spôsobených trestným činom.

²⁹³ Probační a mediální služba České republiky [elektronická verzia].

²⁹⁴ Sotolář, A. – Púry, F. – Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. C. H. Beck. Praha. 2000. s. 21–22.

V štádiu po tom, ako rozsudok súdu alebo štátneho zástupcu nadobudne právoplatnosť, sa všetky činnosti úradníkov a asistentov PMS ČR zamerajú na zabezpečenie výkonu rozhodnutia a dohľadu. Odsúdený páchatel ich musí rešpektovať, a pristupuje sa k nemu s dôrazom na to, že bol rozsudkom prinútený k spolupráci. Pre prípad, že by odmietol spolupracovať, je upovedomený o všetkých možných následkoch jeho konania, ktoré môžu viesť až k pokračovaniu v trestnom stíhaní a k prípadnému následnému rozhodnutiu o uložení trestu. PMS ČR sa osvedčilo „zastrašovať“ klienta tým, čo sa stane, pokiaľ nesplní súdom uložené podmienky, ale taktiež je nutné ho odborne viesť a pomáhať mu pri zvládaní problémov, ktoré vznikli. Jedná sa nielen o kontrolu jeho chovania, ale i podporu pri obnovovaní pretrhnutých rodinných a sociálnych väzieb s jeho najbližším okolím tak, aby v budúcnosti viedol riadny život bez ďalšieho konfliktu zo zákonom. Ďalej je snahou PMS ČR klienta vhodným spôsobom motivovať k lepšiemu životnému štýlu, k hľadaniu zamestnania, posilneniu jeho zodpovednosti za spáchaný čin a prijatiu uloženého potrestania. Taktiež je venovaná pozornosť pracovníkov PMS ČR poškodenému. Postupne je informovaný o povahe a zmysle uloženého rozhodnutia páchatelovi trestného činu, v prípade, ktorý sa ho bezprostredne dotýka. Taktiež je mu poskytnutá odborná pomoc pri neľahkom vyrovnávaní sa s psychickými problémami, ktoré sa môžu vyskytnúť ako následok na ňom spáchaného trestného činu.²⁹⁵

²⁹⁵ Sotolář, A. – Púry, F. – Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. C. H. Beck. Praha. 2000. s. 21–22.

7.5. Ciele Probačnej a mediačnej služby v Českej republike

PMS ČR sa snaží na poli trestnej spravodlivosti najmä o dosiahnutie týchto cieľov:

1. Integrácia páchatela – PMS ČR sa snaží o začlenenie obvineného, resp. páchatela do života spoločnosti bez ďalšieho porušovania zákona. Integrácia je proces, smerujúci k obnoveniu rešpektu obvineného k právnemu stavu spoločnosti, o jeho uplatnenie a sebarealizáciu v nej.
2. Participácia poškodeného – PMS ČR sa snaží o zapojenie poškodeného do „procesu“ vlastného odškodnenia, o obnovení jeho pocitu bezpečnosti, integrity a dôvery v spravodlivosť.
3. Ochrana spoločnosti – PMS ČR prispieva k ochrane spoločnosti účinným riešením konfliktných a rizikových stavov spojených s trestným konaním a efektívnym zaistením realizácie uložených alternatívnych trestov a opatrení.²⁹⁶

²⁹⁶ Probační a mediační služba České republiky [elektronická verzia].

7.6. Princípy Probačnej a mediačnej služby v Českej republike

PMS ČR by mala vytvárať vhodné predpoklady k tomu, aby menej závažné trestné činy mohli byť prejednané v zvláštnych druhoch trestného konania, následkom ktorých môže byť uloženie trestu nespojeného s odňatím slobody, alebo aby bola väzba nahradená iným opatrením.

Za týmto účelom sa snaží Probačná a mediačná služba vychádzať z týchto princípov:

- a) účinná kontrola páchatelov trestných činov
- b) motivácia páchatela k zodpovednosti za spáchaný trestný čin
- c) motivácia páchatela trestného činu k budúcemu životu bez konfliktu so zákonom
- d) osobitná starostlivosť o obvinených mladistvých a o osoby blízke ich veku
- e) prispievanie ku koordinácii sociálnych a terapeutických programov práce s obvinenými, najmä ak ide o osoby mladistvé a osoby závislé na užívaní omamných a psychotropných látok
- f) efektívne, rýchle a dostatočné riešenie zverených prípadov
- g) prispievanie k ochrane práv osôb, ktoré boli poškodené trestným činom
- h) poskytovanie príležitosti obeti stať sa aktívnym aktérom riešenia prípadu trestného činu, ktorý bol spáchaný, možnosť vyjadriť svoj postoj a predstavy o forme nápravy.

„Základným poslaním mediátorov a probačných úradníkov, ku ktorému nie je potrebná súčinnosť s orgánmi činnými v trestnom konaní, je v súvislosti s uplatnením urovnania najmä činnosť smerujúca k riešeniu konfliktu spojeného s trestným činom a k sprostredkovaniu kontaktu medzi obvineným a poškodeným; patrí sem ale i samotné vyjednávanie o výške náhrady škody, či odčinení inej ujmy a pri jej realizácii.“²⁹⁷

Klientmi PMS ČR sa v tomto zmysle stávajú nielen obvinení páchatelia trestného činu, ale taktiež osoby poškodené týmto činom a celé ich sociálne okolie. Veľmi dôležitým sa stáva navodenie vhodnej „spo-

²⁹⁷ Sotolář, A. – Púry, F. – Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. C. H. Beck. Praha. 2000. s. 21–22.

lupráce“ a uvedenie si vzťahu medzi páchatelom a poškodeným tak, aby sami mali záujem na riešení prípadu. Pokiaľ sa nepodarí úradníkom PMS ČR tento vzťah navodiť, je spolupráca medzi nimi veľmi zložitá a problematická.²⁹⁸

²⁹⁸ Probační a mediační služba České republiky [elektronická verzia].

PRÍLOHY

Príloha č. 9 k RGR č. 33/2012

HODNOTENIE RIZIKA sociálneho zlyhania

Základné číslo:

Meno a priezvisko odsúdeného:

Dátum narodenia:

Dátum vyplnenia:

Ústav:

Dôvod hodnotenia:

Resocializačná prognóza

(k hodnoteniu k návrhu na podmienené prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody; konkrétne riziká správania sa uvádzajú aj v oznámení o nadchádzajúcom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody pre probačného a mediačného úradníka, sociálneho kurátora)

<u>P. č.</u>	<u>Oblasť</u>	<u>Počet bodov</u>
1.	Počet zmien pobytu (trvalého aj prechodného) za posledný rok pred výkonom trestu odňatia slobody	
a)	žiadna	0
b)	raz (najmä z dôvodu neplatenia nájomného, vyhodenia z ubytovne pre porušovanie ubytovacieho poriadku a podobne)	1
c)	bezdomovec, sociálne neukotvený, bez sociálneho zázemia	2
Poznámka: Do úvahy sa berie zmena pobytu, ktorá bola realizovaná z dôvodu <u>objektívnych negatívnych príčin</u> zo strany odsúdeného (neplatenie nájomného, vyhodenie z azylového domu pre porušovanie domového poriadku a podobne). Do úvahy sa neberie zmena pobytu z <u>objektívnych pozitívnych príčin</u> (spôsobená presťahovaním za prácou, získaním nového, lepšieho bývania, zmena pobytu z dôvodu osamostatnenia sa a podobne).		
2.	Dĺžka zamestnania pred nástupom do výkonu trestu odňatia slobody	
a)	viac ako 12 mesiacov pred nástupom do výkonu trestu odňatia slobody bol zamestnaný (pracovný pomer, práca na dohodu, živnostník, podnikateľ), študent, učeň, dôchodca (starobný, invalidný, výsluhový a podobne)	0
b)	bol zamestnaný menej ako 12 mesiacov pred nástupom do výkonu trestu odňatia slobody alebo vykonával aktívne práce	1
c)	nezamestnaný v časovom intervale od 12 do 24 mesiacov pred nástupom do výkonu trestu odňatia slobody	2
d)	nezamestnaný dlhšie ako 24 mesiacov	3
3.	Identifikované závislosti, požívanie alkoholu alebo drog	
a)	žiadne evidentné problémy	0
b)	časté požívanie alkoholu, experimentovanie s drogami	1
c)	drogová a iná závislosť	2

4.	Postoj odsúdeného k výkonu trestu odňatia slobody	
a)	akceptuje zodpovednosť, prejavuje snahu zmeniť sa, je kritický k spáchanému trestnému činu	0
b)	zodpovednosť akceptuje čiastočne, má menší záujem zmeniť sa, je menej kritický k spáchanému trestnému činu	1
c)	zodpovednosť akceptuje minimálne, odmieta zmenu (edukačne uzatvorený, rigidný), nekritický k spáchanému trestnému činu	2
5.	Vek	
a)	40 a viac rokov	0
b)	39 a menej	1
6.	Pohlavie	
a)	žena	0
b)	muž	1
7.	Odsúdenia (všetky podmienené aj nepodmienené)	
a)	jedno	0
b)	dve	1
c)	tri a viac	2
8.	Aktuálne odsúdený za	
a)	menej závažné trestné činy (prečin)	0
b)	závažnejšiu trestnú činnosť (zločin)	1
c)	obzvlášť závažný zločin	2
9.	Kvalita výchovného prostredia v detstve do 15 rokov	
a)	žiadne vážne problémy v rodine (vrátane náhradnej rodiny), vychovávaný v primárnej rodine bez patologických prejavov	0
b)	ústavná výchova, evidentné problémy v rodine (dysfunkčná rodina)	1
10.	Finančná situácia rok pred nástupom do výkonu trestu odňatia slobody	
a)	bez vážnych problémov	0
b)	vážne problémy, dlhy, nedostatočný alebo žiadny príjem	1
11.	Emocionálna stabilita	
a)	bez problémov, emocionálne stabilný	0
b)	vážne emocionálne problémy počas výkonu trestu odňatia slobody, emocionálne nestabilný, výbušnosť, výskyt konfliktov	1
12.	Mentálna úroveň, poruchy osobnosti, nariadená psychiatrická a sexuologická liečba (vrátane ambulantnej)	
a)	bez problémov	0
b)	diagnostikovaná porucha osobnosti (disociálna osobnosť, histriónska osobnosť a iné), nariadená psychiatrická, respektíve sexuologická liečba, mentálna subnorma)	1

13.	Dosiiahnuté vzdelanie	
a)	ukončená vysoká škola, gymnázium, stredná škola s maturitou	0
b)	ukončené stredné odborné vzdelanie (SOU – bez maturity s výučným, respektíve záučným listom)	1
c)	základná škola	2
d)	neukončená základná škola, špeciálna škola, bez vzdelania	3
Počet bodov spolu:		
Riziko:		
Súhrnné skóre, vyjadrenie rizika:		
nízke riziko:		0 – 5 bodov
stredné riziko:		6 – 11 bodov
vysoké riziko:		12 a viac bodov

Ďalšie závažné skutočnosti:

.....

.....

.....

.....

Stanovenie resocializačnej prognózy

Resocializačná prognóza priaznivá – riziko sociálneho zlyhania nízke

Resocializačná prognóza menej priaznivá – riziko sociálneho zlyhania stredné

Resocializačná prognóza nepriaznivá – riziko sociálneho zlyhania vysoké

podpis sociálneho pracovníka (pedagóga):

.....

Poznámka:

V hodnotení k podmienenému prepusteniu a v oznámení o nadchádzajúcom prepustení sa podľa kritérií a výsledkov v dotazníku uvádzajú konkrétne oblasti rizikového správania, napríklad požívanie alkoholu a drog, kontakty s rizikovými skupinami, výskyt psychických ochorení, emocionálna nestabilita, nedostatočná kvalifikácia, nepriaznivá sociálna situácia, dlhodobá nezamestnanosť, opakované páchanie trestnej činnosti.

Frekvencia vyplňania dotazníka:

Dotazník sa vyplňa podľa § 64 ods. 1 písm. c) vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej Republiky č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody (ďalej len „Poriadok výkonu trestu odňatia slobody“) v rámci spracovania hodnotenia odsúdeného k návrhu na podmienené prepustenie a podľa § 65 ods. 1 Poriadku výkonu trestu odňatia slobody pri spracovaní hodnotenia odsúdeného na účely rozhodovania v konaní o milosť, o upustenie od výkonu zvyšku trestu a zmene spôsobu výkonu trestu. Platnosť hodnotenia rizika sociálneho zlyhania je najviac 6 mesiacov od spracovania ostatného hodnotenia v prípade, ak počas uvedenej doby nedošlo k zmene v niektorej zo sledovaných oblastí.

Osoba vyplňajúca dotazník:

Dotazník vyplňa sociálny pracovník v spolupráci s pedagógom, pričom otázky č. 11 a 12 sa odporúča konzultovať so psychológom. Pri spracovaní dotazníka sa využívajú poznatky z rozsudku, zo psychologického vyšetrenia, z rozhovoru a osobného poznania odsúdeného, ako aj záznamov v dokumentácii o odsúdenom.

Poznámka:

Hodnotenie rizika sociálneho zlyhania sa v aplikácii VVVT vkladá v časti „Sociálna situácia“ do položky „Hodnotenie rizika sociálneho zlyhania“.

ZÁVER

Restoratívna justícia – pojem západnej kultúry, ktorý je v súčasnosti v Slovenskej republike takmer neznámy. Snahy o vytvorenie restoratívnej justície sa objavujú v dobe, keď tradičná trestná politika vyčerpala svoje možnosti a nie je schopná zabrániť nárastu kriminality a problémom trestnej justície, akými sú neúmerné zaťaženie súdov, nízka účinnosť trestov či nedostatočná ochrana obetí. Základným východiskom restoratívnych prístupov je presvedčenie o tom, že trestný čin nie je len porušenie ustanovení trestného zákona, ale najmä konflikt medzi konkrétnymi jedincami zasahujúcimi do ich medziľudských vzťahov, ktoré je treba riešiť na interpersonálnej úrovni so snahou obnoviť poškodené sociálne vzťahy a odčiniť následky spôsobené trestným činom. Jedným z cieľov restoratívnej justície je zníženie počtu uväznených osôb, snaha o predchádzanie kriminality, snaha motivovať páchatela na nápravu škody, ktorú spôsobil a viesť ho k zodpovednosti za svoj život bez konfliktu so zákonom, zohľadňovať pri riešení trestnej činnosti potreby a záujmy obetí a účinnejšie chrániť spoločnosť pred kriminalitou.

V úvode monografie sme sa pokúsili o základné vymedzenie pojmu restoratívna justícia, a to z hľadiska jej definícií, zásad a procesov. Načrtli sme jej miesto v systéme trestného práva, ako aj jej koncepciu. Neopomenuli sme ani otcov restoratívnej justície – Howarda Zehra, Johna Braithwaita alebo Antony Duffa, ktorý poukazuje na spoločné a rozdielne znaky restoratívnej a retributívnej justície. V texte ďalej prinášame charakteristiku restoratívnej justície v zahraničnej literatúre, pričom pozornosť čitateľa sme upriamili na jej ciele, hodnoty a metódy, ktoré restoratívna justícia využíva v praxi napr. mediácia.

Populárnou formou sú restoratívne konferencie, najmä *rodinné skupinové konferencie* („*Family Group Conferencing*“), pôvodne rozvíjané na Novom Zélande. Existujú tri rôzne modely rodinnej skupinovej konferencie: *Novozélandský model* („*New Zealand model*“), *model Wagga Wagga z Austrálie* („*Wagga Wagga model*“), tie sú prednostne určené pre mladistvých páchatelov, a *Novozélandský model rodinného sku-*

pinového rozhodovania („New Zealand Family Group Decision Making model“). Na Novom Zélande, Amerike a Veľkej Británii je rozšírená schéma *restoratívnych varovaní políciou* („Police-led cautioning“). Ďalší model restoratívnej justície predstavujú *kruhy* („Circles“), v podobách akými sú *súdenie v kruhu* („sentencing circles“), *kruhy v komunity*, resp. *komunitné kruhy* („community circles“) alebo *mierotvorné a uzdravujúce kruhy* („peacemaking circles; healing circles“). Pomerne rozšírenou formou restoratívnej justície sú *verejne prospešné práce* („Community Service“). Táto forma restoratívnej justície predstavuje alternatívu k trestu, ale aj alternatívu k väzbe (možnosť náhrady väzby) a v prípade mladistvých výchovný prostriedok. Za inovatívne prostriedky restoratívnej justície, ktoré sú súčasťou systému trestnej justície, sa považujú aj *skupiny*, resp. *výbory komunitnej nápravy, obnovy* („Community Reparation Groups“) a *panely/výbory komunitnej spravodlivosti* („Community Justice Boards“). V prípade, ak sa podarí v podmienkach aplikáčnej praxe Slovenskej republiky zabezpečiť dostatočnú dôveru sudcov, prokurátorov a inštitúcií k probácii a mediácii ako jedného zo základných atribútov restoratívnej justície, budú tieto inštitúty využívané častejšie a jedným z hmatateľných dôsledkov bude aj pokles väzenskej populácie.

Probácia a mediácia je oblasťou trestného práva, ktorej sa v právnej rovine na území Slovenskej republiky nevenuje žiadna osobitná odborná publikácia. I preto je zaujímavé sledovať súčasný stav realizácie výkonu probácie a mediácie v podmienkach Slovenskej republiky na pozadí rovnakých, no vynikajúco rozvinutých inštitútov, v krajinách Európskej únie. Slovenská republika sa od viacerých členských štátov odlišuje organizáciou probačných a mediačných úradníkov. V práci sme zhrnuli všetky právne (a čiastočne i sociálne základy) nevyhnutné pre pochopenie významu inštitútov probácie a mediácie v súčasnej trestnej politike štátu. Použili sme viaceré logické metódy spracovania textu, napr. analýza a syntéza, historická metóda s ohľadom na spracovanie historického vývoja oboch inštitútov, metóda právnej komparácie s ohľadom na porovnávanie systému probácie a mediácie na Slovensku a v Českej republike. Tieto metódy boli použité i ako postupy získavania záverov a poznatkov o danej téme. Probácia a mediácia ako

prvok restoratívnej justície má významný vplyv na systém trestnej justície. Nedodržanie podmienok, obmedzení alebo povinností, ktoré boli páchateľovi uložené, vedie k nevyhnutnému dôsledku – nástupu páchateľa do výkonu trestu odňatia slobody. Dôsledkom nedostatočne efektívnej kontroly a práce s páchateľmi môže byť rast väzenskej populácie. Najstaršou a najrozvinutejšou formou restoratívnej justície s pevnými empirickými základmi je *mediácia*.

Fenomén restoratívnej justície však nezostáva len záležitosťou vnútroštátnou, ale v posledných desaťročiach sa prejavujú snahy o zavedenie alternatív v trestnom práve aj na medzinárodnej pôde. Restoratívna justícia zažíva v posledných dvadsiatich až tridsiatich rokoch určité znovuobjavenie vo vzťahu k tradičnému prístupu riešenia sporov. V kontexte odlišného sociálneho, ekonomického, politického a právneho prostredia v jednotlivých nielen európskych krajinách je možné sledovať rôzne formy, resp. modely restoratívnej justície. Významný vplyv na rozvoj restoratívnej justície mali medzinárodné dokumenty, ktoré považujú restoratívne prístupy za legitímne prostriedky dosahovania spravodlivosti. V záujme zblížovania medzinárodných štandardov existuje veľmi silný tlak na úrovni Európskej únie, Rady Európy, tak aj Organizácie Spojených národov. Rozvíjajúcim sa problémom nie je len fakt, že trest odňatia slobody sa v niektorých prípadoch ukazuje byť kontraproduktívnym pri dosahovaní nápravy páchateľa a jeho ukladaním nie je dostatočne zabezpečená ochrana spoločnosti, ale realitou je aj zvyšujúci sa počet väzňov a s tým v niektorých prípadoch súvisiace porušovanie ľudských štandardov OSN. Medzinárodné dokumenty požadujú od všetkých členských štátov, aby podporovali mediáciu v trestných veciach, a aby zabezpečili, že akákoľvek dohoda medzi obeťou a páchateľom dosiahnutá v procese mediácie v trestných veciach bude zobraaná do úvahy. Ochrana ľudských práv je nevyhnutnou súčasťou restoratívnej justície, v podobe jednak štandardnej ochrany práv uplatňovaných v systéme trestnej justície, tak aj ochrany ľudských právach v širších súvislostiach, a konečne ochrany práv obetí a páchateľov zo strany restoratívnej justície. Preto je dôležitou súčasťou presadzovania prvkov restoratívnej justície aj spolupráca na medzinárodnej úrovni, ktorej výsledkom je množstvo právnych aktov zaoberajúcich sa

touto formou kooperácie. Aj z tohto dôvodu sme časť monografie venovali restoratívnej justícii v aplikačnej praxi a v medzinárodnom kontexte, so zameraním na Veľkú Britániu, Nový Zéland, Spojené štáty americké a Kanadu.

SUMMARY

Restorative justice is a term used in the western culture that is currently virtually unknown in the Slovak Republic. Attempts to create restorative justice are appearing at the time when the traditional criminal policy has exhausted its possibilities and is not able to prevent the increase of crime rate and problems of criminal justice, such as excessive burdening of courts, low efficiency of punishment and inadequate protection of victims. The basic point of departure of restorative approach is the belief that a crime is not only a violation of the criminal law regulations, but it is above all a conflict between the particular persons that violates their interpersonal relationships, which it is necessary to treat on the interpersonal level with the purpose of reestablishing the damaged social relationships and redressing the consequences of the crime. Restorative justice aims to decrease the number of imprisoned persons, prevent criminality, motivate the offender to compensate the damage caused and to lead them to take the responsibility for their life without coming into conflict with law, to take into account the needs and interests of the victims when dealing with criminal activities, and to provide a more efficient protection for the society from crime.

In the beginning of this monograph we attempted to draw a basic delimitation of the term restorative justice, from the point of view of its definitions, principles and processes. We outlined its position in the system of the criminal law, as well as its concept. We did not fail to mention Howard Zehr as the founder of restorative justice, John Braithwaite and Antony Duff, who points to the similarities and differences of restorative and retributive justice. In this text, we further elaborate on the characteristics of restorative justice in foreign literature, while pointing the reader's attention to the goals, values and methods the restorative justice uses in practice, such as mediation.

A popular form of restorative justice is represented by restorative conferences, especially *family group conferencing*, originally developed in New Zealand. There are three different models of the family group conferencing: the *New Zealand model*, the *Wagga Wagga model* from

Australia, both aimed primarily at juvenile delinquents, and the *New Zealand Family Group Decision-Making Model*. In New Zealand, the USA, and the Great Britain, the scheme of *Police-led cautioning* is widely used. Another restorative justice model is represented by the so-called *Circles* in such forms as *sentencing circles*, *community circles*, or *peace-making* and *healing circles*. A rather widespread form of restorative justice is *Community Service*. It represents an alternative to punishment, as well as an alternative to imprisonment (the possibility of replacement of detention) and in the case of juveniles also a means of education. *Groups or Boards*, that is the *Community Reparation Groups* and *Community Justice Boards*, are also considered an innovative means of restorative justice forming part of the criminal justice system. If sufficient trust of the judges, prosecutors and institutions to probation and mediation as one of the basic attributes of restorative justice is achieved in the conditions of the Slovak Republic implementation practice, these institutes will be utilised more frequently and one of their tangible results will be the decrease of prison population.

Probation and mediation are part of an area of the criminal law that no separate specialised publication in the Slovak Republic has yet dealt with from the legal point of view. This is another reason why it is interesting to follow the current state of the probation and mediation implementation in the conditions of the Slovak Republic on the background of the analogous but excellently developed institutes in the European Union countries. The Slovak Republic differs from numerous member states by its organisation of the probation and mediation officers. In this work we have summarised all the legal (and partly also the social) foundations necessary for understanding the importance of the institutes of probation and mediation within the current criminal policy of the country. We used several logical methods of text processing, such as analysis and synthesis, the historical method with regards to the processing of historical development of both the institutes, and the legal comparative method with regards to the comparison of probation and mediation systems in Slovakia and the Czech Republic. These methods were used also as procedures of arriving at conclusions and knowledge about the given topic. Probation and mediation as elements of restora-

tive justice have an important influence on the system of criminal justice. The failure to meet the conditions, limitations or duties that have been assigned to the offender lead to an inevitable consequence – the imprisonment. An insufficient check and work with the offenders may lead to the increase of the prison population. *Mediation* is the oldest and most developed form of the restorative justice that uses firm empirical foundations.

The restorative justice phenomenon is not only a domestic matter of a country. In the recent decades, there have been international attempts to introduce alternatives in criminal law. Restorative justice has been experiencing a certain re-discovery in the recent twenty or thirty years with regards to the traditional approach to conflict resolution. In the context of the diverse social, economic, political and legal environment in all (and not only) European countries it is possible to observe various forms and models of restorative justice. International documents which consider restorative attitudes to be legitimate means of achieving justice have had great influence on the development of restorative justice. In the interests of convergence of the international standards, there is a very strong pressure exercised on the level of the European Union, the Council of Europe, and the United Nations. There are several problems in development, such as the fact that the imprisonment in some cases proves to be counterproductive in achieving the correction of the offender and its imposing does not secure the protection of the society. In reality, there is an increasing number of prisoners and in some cases related breach of the United Nations human standards. International documents require all the member states to support mediation in criminal matters and to ensure that any agreement between the victim and the offender reached in the process of mediation in criminal matters will be taken into account. The protection of human rights is a necessary part of restorative justice, in the form of both the standard rights protection exercised in the system of criminal justice, and the protection of human rights in broader context and also the protection of the rights of the victims and the offenders from the side of restorative justice. That is why an important part of the promotion of the elements of restorative justice is a cooperation on international level, the result of

which is the number of legal acts dealing with this form of cooperation. That is also a reason why we dedicated the part of the monography to restorative justice in implementation practice in the international context, with focus on the Great Britain, New Zealand, USA and Canada.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Knižná literatúra

1. Abrams, L. – Umbreit, M. S.: Youthful offenders response to Victim Offender Conferencing in Washington County. Center for Restorative Justice and Peacemaking. St. Paul, MN. 2002.
2. Baumann, D. – Tecci, M. – Ritter, J. – Sheets, J. – Wittenstrom, K.: Family group decision-making: Stage 2: Preliminary evaluation. Texas Department of Family and Protective Services. Austin. 2005.
3. Bazemore, G. – Griffiths, C. H.: Conferences, circles, boards, and mediations: The „new wave“ of community justice decision-making. In: McLaughlin, R. F. E. – Hughes, G. – Westmarland, L. (eds.): Restorative justice: Critical issues. Thousand. Sage. Oaks, CA. 2003. 238 s. ISBN: 978-0761942092.
4. Bazemore, G. – Elis, L.: Evolution of restorative justice. In: Johnstone, G. – Van Ness, D. W.: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2007, 650 s., ISBN: 13 978-1-84392-150-9.
5. Bisong, K.: Restorative Justice for Niger Delta. Maklu. 2009. Pittsburg. 212 s. ISBN: 978-90-466-0256-0.
6. Braithwaite, J.: Crime, shame and reintegration. Cambridge University Press. Cambridge. UK. 2007. 226 s. ISBN: 978-0-521-35567.
7. Braithwaite, J.: Principles of Restorative Justice. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms. Hart Publishing. Oxford. 2003. 364 s. ISBN: 978-1841135182
8. Clamp, K.: Restorative Justice in Transition. Routledge. New York. 2014. 163 s. ISBN: 978-0-415-52371-4.
9. Clarke, S. – Valente, E. – Mace, R.: Mediation of interpersonal disputes: An evaluation of North Carolina's programs. Institute of Government, University of North Carolina. Chapel Hill, NC. 1992.
10. Coates, R. – Gehm, J.: Victim meets offender: An evaluation of victim-offender reconciliation programs. In: PACT Institute of Justice. Valparaiso. 1985.
11. Čentěš, J. a kol.: Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. 2. vydanie. Heureka. Šamorín. 2012, ISBN 978-80-89122-76-9.
12. Dammer, R. D. – Albanese, J. S.: Comparative Criminal Justice Systems. Fifth Edition. Wadsworth, Cengage Learning. Belmont. USA. 2014. 400 s. ISBN: 978-12-85067-86-5.

13. Dianiška, G. a kol.: Kriminológia. 2. rozšírené vyd. Aleš Čeněk. Plzeň. 2011. 351 s. ISBN: 978-80-7380-344-5.
14. Doubravová, D. – Ouředníčková, L. – Štern, P. – Urban, L. a kol. Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – Institut pro probaci a mediaci. Praha. 2001. ISBN 80-902998-0-6.
15. Dumortier, E.: Legal rules and safeguards within Belgian mediation practices for juveniles. In: Weitekamp, E. – Kerner, H. J. (eds.): Restorative Justice in Context: International Practice and Directions. Cullompton: Willan Publishing. Cullompton 2003. 368 s. ISBN: 978-19-0324-073-1.
16. Dünkel, F. – Grzywa-Holten, J. – Horsfield, P. (eds.): Restorative Justice and Mediation in Penal Matters. Vol. 1. Forum Verlag Godesberg. Mönchengladbach. 2015. 1100 s. ISBN: 978-3-942865-31-9.
17. Dünkel, F. – Grzywa-Holten, J. – Horsfield, P. (eds.): Restorative Justice and Mediation in Penal Matters. Vol. 2. Forum Verlag Godesberg. Mönchengladbach. 2015. 1100 s. ISBN: 978-3-942865-31-9.
18. Dünkel, F. – Grzywa, J. – Horsfield, P.: Restorative Justice and Mediation in Penal Matters in Europe. Nepublikovaná prednáška prezentovaná na Medzinárodnej konferencii v Gdansku dňa 11. mája 2013.
19. Dünkel, F. – Grzywa, J. – Horsfield, P. – Pruin, I. (eds.): Juvenile Justice Systems in Europe. Current Situation and Reform Developments. Vol. 4. Forum Verlag Godesberg. Mönchengladbach. 2010, 1880 s. ISBN: 978-3-936999-75-4.
20. Dorne, C. K.: Restorative Justice in the United States. Pearson Prentice Hall. New Jersey. 2008. 452 s. ISBN: 0-13-113785-9.
21. Duff, A.: Restoration and Retribution. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms. Hart Publishing. Oxford. 2003. 348 s. ISBN: 1-84113-518-6.
22. Evje, A. – Cushman, R.: A summary of the evaluations of six California victim offender rehabilitation programs. Administrative Office of the Courts. San Francisco. 2000.
23. Fellegi, B. – Szego, D.: Handbook for Facilitating Peacemaking Circles. P-T Mühely. Budapest. 2013.
24. Friedrichs, D. O.: Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society. Third Edition. University of Scranton. Belmont. USA. 2007.
25. Gal, T.: Child Victims and Restorative Justice. Oxford University Press. Oxford. 2011. 240 s. ISBN: 978-0-19-974471-8.
26. Galaway, B. – Hudson, J. (eds.): Restorative Justice. International Perspectives. Lynne Rienner Publishers. USA. 2010, 516 s., ISBN: 978-1-881798-07-1.

27. Gavrielidis, T.: *Restorative Justice Theory and Practice - Addressing the Discrepancy*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control (HEUNI). Helsinki. 2007. 301 s. ISBN: 978-952-5333-32-9.
28. Groenhuijsen, M.: *Victim-offender mediation: legal and procedural safeguards. Experiments and legislation in some European jurisdictions*. In: *European Forum for Victim-offender Mediation and Restorative Justice* (ed.) Victim-Offender Mediation in Europe. Leuven University Press. Leuven. 2000. 382 s. ISBN: 978-905-8670-35-9.
29. Haines, K.: *Some principled objections to a restorative justice approach to working with juvenile offenders*. In: Walgrave, L. (ed.): *Restorative Justice for Juveniles: Potentialities, Risks, and Problems for Research*. Leuven University Press. Leuven. 1997. 408 s. ISBN: 978-906-1869-20-7.
30. Harris, N.: *Family group conferencing in Australia 15 years on*. Australian Institute of Family Studies, National Child Protection Clearinghouse. Australia. 2008. 20 s. ISBN: 0-642-39564-1.
31. Hayes, H.: *Reoffending and restorative justice*. In: Johnstone, G. – Van Ness, D. W.: *Handbook of Restorative Justice*. Willan Publishing. USA. 2007. 650 s. ISBN: 1-84392-150-2.
32. Holá, L.: *Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů*. Grada Publishing a.s. Praha. 2003. ISBN 80-247-0467-6.
33. Ivor, J. a kol.: *Trestné právo hmotné 1. Všeobecná časť*. Iura Edition. Bratislava. 2006, ISBN 80-8078-099-4.
34. Ivor, J. a kol.: *Trestné právo hmotné 2. Osobitná časť*. Iura Edition. Bratislava. 2006, ISBN 80-8078-099-4.
35. Ivor, J. – Záhora, J.: *Základy rekodifikovaného trestného práva*. Akadémia policajného zboru. Bratislava. 2005. ISBN 80-8054-358-5.
36. Jedlička, R. a kol.: *Děti a mládež v obtížných životných situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Themis. Praha. 2004. ISBN 80-7312-038-0.
37. Johnstone, G.: *Restorative Justice: Ideas, Values, Debates*. Willan Publishing. Cullompton. 2002. 224 s. ISBN: 978-1903-240-42-7.
38. Johnstone, G. (ed.): *A Restorative Justice Reader*. Second edition. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2013, 461 s., ISBN: 978-0-415-67234-4.
39. Johnstone, G. – Van Ness, D. W.: *The meaning of restorative justice*. In: Johnstone, G. – Van Ness, D. W.: *Handbook of Restorative Justice*. Willan Publishing. USA. 2007. ISBN: 1-84392-150-2.
40. Karabec, Z. (eds.): *Restorativní justice – sborník příspěvků a dokumentů*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 2003. 143 s., ISBN: 80-7338-021-8.

41. Liebmann, M.: *Restorative Justice- How it works*. Jessica Kingsley Publishers. London. 2007. 472 s. ISBN: 978-1-84310-074-4.
42. Lockhart Lynn, A. – Zammit, L.: *Restorative Justice – Transforming Society*. Inclusion Press. Toronto. 2005. 209 s. ISBN: 1-895418-58-5.
43. Lulei, M.: *Sociálna práca v trestnej justícii a probácia*. Criminal Justice Social Work and Probation. Univerzita Konštantína Filozova v Nitre. Nitra. 2011. ISBN 978-80-8094-945-7.
44. Maxwell, G. – Morris, A. – Hayes, H.: *Conferencing and restorative justice*. s. 91–107. In: Sullivan, D., Tift, L. (eds.): *Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective*. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2008. 592 s. ISBN: 978-0415447249.
45. Mbambo, B. – Skelton, A.: *Preparing the South African community for implementing a new restorative child justice system*. In: Walgrave, L. (ed.): *Repositioning Restorative Justice*. Willan Publishing. Cullompton. 2003. 372 s. ISBN: 978-1843920168.
46. MacRae, A. – Zehr, H.: *The little book of family group conferencing: New Zealand style*. Good Books. Intercourse, PA. 2004. 74 s. ISBN: 978-1561484034.
47. Mašľanyová, D. a kol.: *Trestné právo hmotné*. Aleš Čeněk. Plzeň. 2011. 496 s. ISBN: 978-80-7380-33.
48. McCold, P.: *The recent history of restorative justice*. s. 23–51. In: Sullivan, D. – Tift, L. (eds.): *Handbook of restorative justice*. Routledge. New York. 2006.
49. McCold, P. – Wachtel, B.: *Restorative Policing Experiment: The Bethlehem Pennsylvania Police Family Group Conferencing Project*. Community Service Foundation. Pipersville, PA. 1998. 150 s. ISBN: 978-1620323847.
50. McElrea, F. W. M.: *The New Zealand Youth Court: A model for use with Adults*. s. 69–83. In: Galaway, B. – Hudson, J. (eds.): *Restorative Justice. International Perspectives*. Lynne Rienner Publishers. USA. 2010. 532 s. ISBN: 978-1881798071.
51. Miers, D.: *The international development of restorative justice*. s. 447–467. In: Johnstone, G. – Van Ness, D. (eds.): *Handbook of Restorative Justice*. Willan Publishing. USA, Canada. 2007. 650 s., ISBN: 13 978-1-84392-150-9.
52. Moore, D. – Forsythe, L.: *A new approach to juvenile justice: An evaluation of family conferencing in Wagga Wagga*. Wagga Wagga. Centre for Rural Social Research. Australia. 1995.
53. Moore, D. B. – McDonald, J. M.: *Achieving the Good Community: A local police initiative and its wider ramifications*. In: Hazelhurst, K. M.: *Perceptions of Justice Issues in Indigenous and Community Empowerment*. Brookfield, Ashgate, 1995. 303 s. ISBN: 978-1859720790.

54. O'Mahony, D. – Doak, J.: Restorative justice and police-led cautioning. s. 134–145. In: Johnstone, G. (ed.): *A Restorative Justice Reader*. Second edition. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2013. 480 s. ISBN: 978-0415672344.
55. Omale, John O.: *Restorative Justice and Victimology (Euro-Africa Perspectives)*. Wolf Legal Publisher. Oisterwijk. 2012. 221 s. ISBN: 978-90-5850-861-4.
56. Pelikan, C. – Trenz, T.: Victim offender mediation and restorative justice: The European landscape. pp. 63-90. In: Sullivan, D. – Tiff, L. (eds.): *Handbook of restorative justice: A global perspective*. Routledge. New York. 2006. 592 s. ISBN: 978-0415447249.
57. Ptacek, J.: *Restorative Justice and Violence Against Women*. Oxford University Press. Oxford. 2010. 292 s. ISBN: 978-0-19-533548-4.
58. Pranis, K.: Restorative values. In: Johnstone, G. – Van Ness, D. W.: *Handbook of Restorative Justice*. Wilian Publishing. USA. 2007. 650 s., ISBN: 13 978-1-84392-150-9.
59. Roberts, P.: Restoration and Retribution in International Criminal Justice: An exploratory Analysis. In: Andrew, H., Julian, R., Bottoms, A.: *Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms*. Hart Publishing. Oxford. 2003. 360 s. ISBN: 978-1841132730.
60. Roche, D.: Retribution and restorative justice. In: Johnstone, G. – Van Ness, D. W.: *Handbook of Restorative Justice*. Wilian Publishing. USA. 2007, 650 s., ISBN: 13 978-1-84392-150-9.
61. Reuband, K. –H. (2011). Changing Punitiveness in the German Population? A Review of the Empirical Evidence Based on Nationwide Surveys. In: Kury, H. – Shea, E. (Eds.), *Punitivity – International Developments*. Vol. 2: *Insecurity and Punitiveness*. Universitätsverlag Dr. Brockmeyer. Bochum. 732 s. ASIN: B005BRTC7E.
62. Rozum, J. – Kotulan, P. – Vujtěch, J.: *Výzkum institutu narovnnání*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 1999.
63. Rozum, J. – Kotulan, P. – Vujtěch, J.: *Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 2000. ISBN 80-86008-77-0.
64. Sharpe, S.: The idea of reparation. In: Johnstone, G. – Van Ness, D. W.: *Handbook of Restorative Justice*. Wilian Publishing. USA. 2007. 650 s. ISBN: 13 978-1-84392-150-9.
65. Sherman, L. – Strang, H. – Barnes, J. – Braithwaite, J. – Inkpen, N. – Teh, M.: *Experiments in Restorative Policing: a progress report on the Canberra Reintegrative Shaming Experiments*. Australian Institute of Criminology. Canberra. 1998.
66. Sotolář, A. – Púry, F. – Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C. H. Beck. Praha. 2000, ISBN 80-7179-350-7.

67. Stone, S. – Helms, W. – Edgeworth, P.: Cobb County juvenile court mediation program evaluation. State University of West Georgia. Carrolton, GA. 1998.
68. Strémy, T. (ed.): Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník v medzinárodnej vedeckej konferencie. Leges. Praha. 2014. 544 s., ISBN: 978-80-7502-034-5.
69. Stuart, B. – Pranis, K.: Peacemaking circles. Reflection on principal features and primary outcomes. s. 121–133. In: Sullivan, D., Tiftt, L. (eds.): Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2008.
70. Sullivan, D. – Tiftt, L. (eds.): Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York. 2008. 574 s. ISBN 978-0-415-35356-4.
71. Šimovček, I. a kol.: Trestné právo procesné. Aleš Čeněk. Plzeň. 2011. 479 s. ISBN 978-80-7380-324-7.
72. Štern, P. – Ouředníčková, L. – Doubravová, L.: Probace a mediace. Možnosti řešení trestních činů. Vyd. 1. Portál. Praha. 2010. ISBN 978-80-7367-757-2.
73. Umbreit, M. S.: Victim meets offender. Criminal Justice Press. Monsey, NY. 1994. 260 s. ISBN: 978-1881798026.
74. Umbreit, M. S.: Family group conferencing: Implications for crime victims. U.S. Department of Justice, Office for Victims of Crime. Washington, DC. 2000. 24 s. ASIN: B003T0G4YY.
75. Umbreit, M. – Coates, R. B.: The Impact of Victim Offender Mediation. Two Decades of Research, s. 161–177. In: Umbreit, M. (ed.): The Handbook of Victim- Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research. Jossey-Bass. San Francisco. 2001. 480 s. ISBN: 978-0787954918.
76. Umbreit M. S. – Peterson, A. M.: Restorative Justice Dialogue. An Essential Guide for Research and Practice. Springer Publishing Company. New York. 2011, 339 s., ISBN: 978-0-8261-2258-2.
77. Umbreit, M. S. – Roberts, A. W.: Mediation of criminal conflict in England: An assessment of services in Coventry and Leeds. Center for Restorative Justice and Mediation. St. Paul, MN. 1996.
78. Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál. Praha. 2004. ISBN 80-7178-802-3.
79. Van Ness, D. W.: Restorative Justice: Theory, Principles and Practice. Justice Fellowship. Washington, DC. 1989.
80. Van Ness, D. W. – Heetderks Strong, K.: Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice. Fourth Edition. LexisNexis Group New Providence. NJ. 259 s., ISBN: 978-1-4224-6330-7.

81. Van Ness, D. – Heetderks, K.: Restoring justice. Second Edition. Anderson Publishing Company. Cincinnati, OH. 2002. 313 s. ISBN: 1-58360-520-7.
82. Warner, K.: Family group conferences and the rights of offender. In: Alder, C. – Wundersitz, J. (eds.): Family Conferencing and Juvenile Justice: The Way Forward or Misplaced Optimism? Australian Institute of Criminology. Canberra. 1994.
83. Zehr, H.: Changing Lences. Heral Press. Ontario. 1990.
84. Zehr, H.: The little Book of Restorative Justice. Good Books. PA. 2002. 74 s. ISBN: 978-1-56748-376-1.
85. Zernova, M. – Wright, M.: Alternative visions of restorative justice. In: Johnstone, G. – Van Ness, D. W.: Handbook of Restorative Justice. Wilian Publishing. USA. 2007, 650 s., ISBN: 13 978-1-84392-150-9.
86. Zinsstag, E. – Teunkens, M. – Pali, B.: Conferencing- a way forward for restorative justice in Europe. European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice. Leuven. 2011.
87. Zvekic, U. – Harris, R.: Probace – poznatky ze zahraničí. Prosazování probace na mezinárodní úrovni. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha. 2002. ISBN 80-7338-005-6 (Dostupné na internete: <http://www.ok.cz/iksp/docs/283a.pdf>)
88. Žatecká, Eva. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. KEY Publishing s.r.o. Ostrava. 2007. ISBN 978-80-87071-55-7.

2. Články v časopisoch

1. Aersten, I. – Peters, T.: Mediation and Restorative Justice in Belgium. In: European Journal on Criminal Policy and Research, 1998, 6, s. 507–525.
2. Braithwaite, J.: Standards for restorative justice. In: British Journal of Criminology, 2002, 42, s. 563–577.
3. Cehlár, V.: Aplikačná prax procesu probácie a mediácie na Slovensku. In: Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie. Zborník príspevkov z konferencie. Prešovská univerzita v Prešove. Prešov. 2010. ISBN 978-80-555-0162-8.
4. Chrisie, N.: Conflicts as Property. British Journal of Criminology 17. 1977.
5. Daly, K.: Restorative justice: the real story. In: Punishment and Society, 2002, 4, s. 55–79.
6. Dianiška, G. – Strémy, T.: Teória reintegrovaného zahanbenia. In: Justičná revue. 2009, 61, 1. s. 74–82.
7. Evans, D. G.: Evidence-Based Programs: Result from Research in the United Kingdom. In: Corrections Today Lanham, roč. 68, 2006, č. 2. ISSN 0190-2563.

8. Kroupová, L.: Probační programy jako nový nástroj sociální práce s mladistvými pachateli – česká realita versus britské zkušenosti. In: Možnosti sociální práce na počátku 21. století (Sborník příspěvků z minikonference). Pedagogická fakulta UHK, Katedra sociální práce a politiky, Hradec Králové. roč. 2005, č. 11. ISBN 80-86771-10-5.
9. Kurilovská, L. – Lenhartová, K.: EÚ ako otvorená cesta restoratívnej justície. Právny obzor, 96, 2013, č. 3. ISSN 0032- 6984.
10. Kury, H. – Strémy, T.: Restoratívna justícia a alternatívne tresty – nové výsledky. In: Strémy, T. (ed.): Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Praha. Leges. 2014. 544 s. ISBN: 978-80-7502-034-5.
11. Lattimer, J. – Dowden, G. – Muise, D.: The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta- Analysis. In: The Prison Journal, 2005, 85 (2), s. 127–144.
12. Lehman, J. et al.: The three „R’s“ of Reentry. Justice Solution. Washington, D.C. 2002. ISBN 20001-3716.
13. Lulei, M.: Paradigma výskumom riadenej praxe v sociálnej práci v trestnej justícii. In: Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie. Zborník príspevkov z konferencie. Prešovská univerzita v Prešove. Prešov. 2010. ISBN 978-80-555-0162-8.
14. Mcgarrell, E. F. – Hipple, N. K.: Family Group Conferencing and Re-Offending Among First-Time Juvenile Offenders: The Indianapolis Experiment. In: Justice Quarterly, 2007, 24:2, s. 221–246.
15. Morris, A.: Critiquing the critics: a brief response to critics of restorative justice. In: British Journal of Criminology, 2002, 42, s. 596–615.
16. Nugent, W. – Umbreit, M. S. – Wiinamaki, L. – Paddock, J.: Participation in victim-offender mediation and severity of subsequent delinquent behaviour: Successful replications? In: Journal of Research in Social Work Practice, 2001, 11 (1), s. 5–23.
17. O’Connell, T. – Moore, D.: Wagga juvenile cautioning process: The general applicability of family group conferences for juvenile offenders and their victims. In: Rural Society, 1992, 2 (2), s. 16–19.
18. Ondřejová, A.: Pramene práva EÚ, so zameraním na oblasť justičnej spolupráce v trestných veciach. Magister Officiorum, ročník II., číslo 3/2012, jún 2012.
19. Petersilia, J.: What Works in prisoner reentry? Reviewing and questioning the evidence. In: Federal Probation. roč. 68, 2004, č. 2.
20. Púry, F. – Šámal, P.: Nad jedným rozhodnutím o probaci. Trestní právo č. 7–8/1997, s. 4–5.
21. Schneider, A.: Restitution and recidivism rates of juvenile offenders: Results from four experimental studies. In: Criminology, 1986, 24, s. 533–552.

22. Storoška, M.: Stav probácie na Slovensku a jej vnímanie. In: *Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie*. Zborník príspevkov z konferencie. Prešovská univerzita v Prešove. Prešov. 2010. ISBN 978-80-555-0162-8.
23. Suchý, O.: Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání. *Právní rozhledy* č. 7, roč. 1995.
24. Šaštinská, M.: Obecně prospěšné práce, jejich výkon a význam v trestním právu. Dostupné na internete: <http://trestni.juristic.cz/489620/clanek/trest3.html> (citované 13. 8. 2013).
25. Štern, P.: Zrod Probační a mediační služby souvisí se zaváděním alternativních postupů. *Sociální práce*, 2005. č. 4. ISSN 1213-6204.
26. Umbreit, M. S.: Restorative justice through mediation: The impact of offenders facing their victims in Oakland. In: *Journal of Law and Social Work*, 1995, 5, s. 1–13.
27. Umbreit, M. S. – Bradshaw, W.: Factors that contribute to victim satisfaction with mediated offender dialogue in Winnipeg: An emerging area of social work practice. In: *Journal of Law and Social Work*, 2003. 9 (2), s. 35–51.
28. Wenzel, M. – Okimoto, T. G. – Feather, N. T. – Platow, M. J.: Retributive and Restorative Justice. In: *Law Human Behavior*, 2008. 32 s. 375–389.
29. Young, R. – Goold, B.: Restorative police cautioning in Aylesbury – from degrading to reintegrative shaming ceremonies? In: *Criminal Law Review*. 1999. 126 s.
30. Zahnaš, P.: Alternativní přístupy k řešení některých trestních věcí ve středověku. Regionální konference Probační a mediační služby České republiky. 2011. (Dostupné na internete dňa 24. 08. 2013 <http://smirci-krize.cz/petr-zahnas.php>).

3. Internetové zdroje

1. Daly, Kathleen: The Limits of Restorative Justice [elektronická verzia na stránke http://www.griffith.edu.au/__data/assets/pdf_file/0013/50314/rj_paper3_the_limits_of_rj.pdf; ku dňu 28. 3. 2015].
2. Howard, John: Society in Manitoba [elektronická verzia na stránke <http://www.johnhoward.mb.ca/wp/>; ku dňu 28. 3. 2015].
3. Holandský probačný servis [elektronická verzia na stránke http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Summary%20information%20on%20the%20Netherlands.pdf; ku dňu 23. 8. 2013].
4. Institut pro kriminologii i sociální prevenci [elektronická verzia na stránke <http://www.ok.cz/iksp/docs/283a.pdf>; ku dňu 24. 8. 2013].

5. Pravda [elektronická verzia na stránke <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/279636-domace-vaezenie-bude-vyuzivanejsie-vdaka-naramkom>; ku dňu 17. 8. 2013].
6. Probační a mediační služba České republiky [elektronická verzia na stránke <https://www.pmscr.cz/>; ku dňu 20. 8. 2013].
7. Probační a mediační služba České republiky [elektronická verzia na stránke https://www.pmscr.cz/download/02_STATUT_PMSCR_aktual_2008.pdf; ku dňu 20. 8. 2013].
8. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky [elektronická verzia na stránke <http://www.justice.gov.sk/Stranky/aktualitadetail.aspx?announcementID=1746>; ku dňu 20. 8. 2013].
9. The European Organisation for Probation [elektronická verzia na stránke http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Summary%20information%20on%20the%20Netherlands.pdf; ku dňu 23. 8. 2013].
10. Tschudi Finn: Conferencing When Therapy is Stuck [elektronická verzia na stránke <http://guilfordjournals.com/doi/abs/10.1521/jsyt.23.1.38.29398>; ku dňu 28. 3. 2015].
11. Youth Justice Board [elektronická verzia na stránke <https://www.gov.uk/government/organisations/youth-justice-board-for-england-and-wales/about>; ku dňu 28. 3. 2015].
12. International Juvenile Justice Observatory Interview- Mr. David O'Mahony. Professor in Law. Durham University. England. [elektronická verzia na stránke <http://www.oijj.org/news>; ku dňu 20. 5. 2014].
13. Smirci-krize.cz [elektronická verzia na stránke <http://smirci-krize.cz/petr-zahnas.php>; ku dňu 24. 8. 2013].

4. Slovníky

1. Law, J. – Martin, E. A.: Dictionary of Law. Oxford University Press. Oxford. 2009. ISBN 978-0-19-955124-8.

5. Zákony, dohovory a komentáře

1. Zákon č. 448/2002 Z. z. o ochrannom dohľade.
2. Zákon č. 292/1993 Sb. (Zákon, ktorým sa mení a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestnom súdnom konaní (trestný poriadok), zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, a zákon č. 335/1991 Sb., o sudcoch a prísediaciach).

3. Zákon č. 152/1995 Sb., účinný od 1. 9. 1995 (narovnanie) a od 1. 1. 1996 (trest obecné prospešných prác).
4. Zákon č. 253/1997 Sb., účinný od 1. 1. 1998 Zákon, ktorým sa mení a doplňuje zákon č. 140/1961 Sb., trestný zákon, v znení neskorších predpisov.
5. Štatút Probačnej a mediačnej služby Českej republiky účinný od 1. 1. 2008.
6. Zákon č. 218/2003 Sb., o súdnictve vo veciach mládeže.
7. Zákon č. 550/2003 o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
8. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon.
9. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.
10. Zákon č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení (zákon o výkone trestu povinnej práce).
11. Zákon č. 533/2011 Zb. (s platnosťou od 1. 2. 2012) o uznávaní cudzích rozhodnutí, ktorým sa ukladá trestná sankcia nespojená s odňatím slobody alebo probačné opatrenie na účely dohľadu v Európskej únii.
12. Európsky dohovor o dohľade nad podmienčne odsúdenými alebo podmienčne prepustenými páchatelmi č. 412/2003 Z. z. z 30. 11. 1964, kt. Slovenská republika ratifikovala 30. 6. 2003.
13. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. IV. ÚS 53/08 zo 14. februára 2008.
14. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 154/09 z 10. novembra 2009.
15. Čentěš, J. a kol.: Trestný poriadok s komentárom. Žilina: Eurokódex, 2006. ISBN 80-88931-47-9.
16. Samaš, O. – Štifell, H. – Toman, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Bratislava: Iura Edition, 2006, ISBN 80-8078-078-1.

VECNÝ REGISTER

- Antony Duff 77n
Dan Van Ness 63, 92
Dizajn 114
Domáce násilie 18, 64, 107, 144n, 299, 301
Domáce väzenie, vid' Trest domáceho väzenia
Elektronický systém monitoringu osôb 265, 280, 285n
Howard Zehr 29, 34, 63, 67n, 89
Chápanie trestného činu 70, 82
John Braithwaite 17n, 23n, 71, 78, 127, 130, 134, 140, 144, 158, 161
Kay Pranis 88, 92n, 138n, 199n
Komunita 26, 36n, 83, 175, 202n
Konferencie, vid' Rodinné skupinové konferencie
Kruhy 16, 196n
– komunitné 196
– mierotvorné 196, 198n
– ozdravné 163, 196n
– podpory a zodpovednosti 54
– proces mierotvorných kruhov 200n
– súdenie v kruhu 154, 163, 196
– trestov 93
Ludské práva 20, 25, 61, 157n, 311, 326
Mediácia 16, 25, 30n, 164n, 209, 212n, 305n, 315n, 324
– definície 167, 232
– proces 169, 315
– fázy 169n
– formy 235n
– princípy 237n
– v trestnom práve 212n, 229n
Náhrada škody 33, 58, 62, 207n
Non-dominancia 17n, 25, 95
Obet' 21n, 50n, 101n
Ochranná výchova 269n
Ochranný a probačný dohľad 258
Odplata 58n, 73, 78
Osofikácia 148
Páchatel' 21n, 50n, 104n
Post-intervenčná trestná činnosť 116n
Prevenencia kriminality 34, 114n
Probácia 212n, 222n, 305n
Probačná a mediálna služba 305n
– ciele 317
– princípy 318
Probačné programy 271
Probačný a mediálny úradník 240n, 257n, 309
– práva a povinnosti 311
Programy zmierenia obete a páchatela 164n
Recidíva 109n, 121
Reintegrácia 32n, 92n, 140n
Relútum 29
Reparácia 50, 54, 59n, 83, 101
Restoratívna justícia 15n, 82n, 106n
– ciele 82n
– definície 15, 21
– formy 152n
– hodnoty 88n
– koncept 42n, 212
– koncepcia 23, 55

- modely 163
- princípy 21n, 82n
- procesy 50
- programy 16, 36, 154n
- štandardy 98n
- výhody 104
- zásady 21n
- Retributívna justícia 69n
- Restorácia 58n, 147n
- RISE (Experiment reintegrovaného zahanbenia) 113n, 192n
- Rodinné skupinové konferencie 50, 174n, 185n
 - modely rodinnej skupinovej konferencie 178
 - model Wagga Wagga 179, 182n
- Spoločnosť 21n, 125n
- Sprostredkovanie medzi obeťou a páchatelom 104, 168n, 229n, 315
- Stretnutie 32, 129, 132n
- Súd rodinný 186
 - pre mládež 186
- Teória reintegrovaného zahanbenia 23n, 81, 144, 178, 193
- Trest domáceho väzenia 264
- Trest povinnej práce 260
- Trestné súdnictvo 28n, 45n
- Varovania 293
 - políciou 189n
 - restoratívne 163, 190n
- Všeobecne prospešné práce 154, 204n
- Výbory komunitné 207
 - reparačné 207
 - komunitnej spravodlivosti 208, 325
- Wagga Wagga 179, 182n
- Zodpovednosť 19, 54, 63, 88
- Zmier 154, 163, 169, 209, 232
- Zmierenie 88, 168